STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08671

ALE VERK FUN MENDELE MOKHER SEFARIM

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק

פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

נ י י נ ט ע ר ב אַ נ ד

ניו-יאָרק

היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני

50-52 עלדרידזש סטריט

1920

אינהאלט:

1. אין אַ שטורעם צייט.
2. צוריק אַהיים.
3. שם און יפת אין אַ וואַגאָן.
4. אויף אסיפות.
5. ספר הגלגולים.
6. די נשרפים.
7. חג האָסיף.
8. וואָס הייסט חנוכה.
9. שבת.
10. דער פיש.
11. דער חלוף.

אין א שטורעם צייט

אין א שטורעם־צייט.

א.

דאָס איז געווען אין יענע צייטען, ווען מיר האָבען זיך א לאָז געטאָן, ניט היינט געראַכט, פון דער היים און האָבען אָנגעשפּאַרט אַזש אין אָדעס — איך און נאָך א גאַנצע חאָפּטע קאַבצאַנסקער יודען. אָנגעקומען אהינצו און דערזעהן, אַז אָדעסער יודען זענען אונז גאָר ניט אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגען צום וואָקזאַל, ווי מיר האָבען גערעכענט לכתחילה, ניט אויפגענומען אונז פאַר טייערע געסט און ניט פערבעטען יעדערען אין א בעל־הבת'ישע שטוב, — האָבען מיר, במחילה, געמוזט נעהמען די קלומקעס מיט די זעקלאַך אויף די פּלייצעס און אוועק אין שטאָדט אריין. אין שטאָדט איז די קאָמפּאַניע זיך ביסלעכווייז צעקראָכען, ווער אהין, ווער אהער: מען מוז דאָך פּאָרט אין זינען האָבען א נאַכטלעגער. נאָר איך און ליב דער מלמד האָבען זיך געהאַלטען אין איינעם. וואָרום נאָך איידער מיר זענען אַרויסגעפאָהרען פון דער היים האָבען מיר אָבגערעדט, אַז מיר'ן זיין שותפות: מיר האָבען אפילו אָבגעשריבען א שותפות־כתב און זיך געגעבען תקיעת־כף. מיט מיה און מאַטערניש האָבען מיר זיך אָבגעזוכט אַן אכסניה, ווערליג אונזער גראַד — אַן ענג פינסטער חדר'ל ערגעץ גאָר אויבען, אונטער'ן דאַך.

דער דאָזיגער ליב דער מלמד, אַנ'עלטערער מענש, איינער פון די קאַבצאַנסקער מכובדים, איז אַלע זיינע יאָהרען געווען א גרויסער עני ואביון און דערצו א מטופּל מיט קינדער. א חוץ, וואָס ער האָט געלערענט פון ביאור ביז שפּעט אין דער נאַכט מיט יודישע קינדערלעך כתות'ווייז, א כתה נאָך א כתה, האָט ער נאָך געהאַט עטליכע אַנדערע משונה'דיגע פּרנסות: געווען אי א שדכן, אי א בעל־תוקע, אי געמאַכט שמעק־טאַבאַקע פאַר יודיש נעז, און נאָך אַלע זאַכען איז ער געווען א קבצן אין זיבען פאָלעס; ווי זאָגט מען דאָס — א סך פּרנסות און וועניג ברכות. פונדעסטוועגען האָט ער, חלילה, צו גאָט קיין טענות ניט געהאַט, פערקעהרט ער פלעגט

נאָך אָבגעבען א דאנק און א ליבּ זיין ליעבען נאָמען פאר דעם גרויסען חסד, וואָס מען לעבט. איז אָבער געקומען א צייט, וואָס פון דער דאָזיגער געמיינער פרנסה זיינער איז אויך געוואָרען א תל. גאָט'ס צאָרען האָט זיך אויסגעגאָסען פלוצלינג אויף קאבצאנסק און אויף די ארומיגע שטעדט. ס'האָבען זיך אָנגעהויבען פּאָגראָמען מיט שלעק מיט אומגליקען — ממש מעשה סדום. יודישע פרנסות זיינען געוואָרען געשלאָגען, יודישע געשעפטען געפאַלען, יודען זיינען געבליבען אָהן ברויט. נו, און א כלל איז, אז ווען מ'איז הונגעריג, רחמנא ליצלן, ווערט מען אָן דעם יושר, דאָס עהרליכקייט, קריכט מען איינעם דעם אנדערען אין גרגרת, רייסט מען זיך און מען בייסט זיך, ווי די הינד איבער א טרוקענעם ביין. דאכט זיך, וואָס קען שוין זיין ערגער ווי מלמדות, אז אָך און וועה צו אזא ליעבהארציג „געשעפט", האָט זיך דאָ אויך אָנגעהויבען קנאה מיט שנאה מיט מחלוקת, ס'זענען געפלויגען דאָנאָסלעך און איינער דעם אנדערען האָט גע'רודפ'ט ביז גאָר. דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אז ליב דער מלמד, לא די וואָס ער האָט אָנגעוואוירען זיין מעמד, האָט ער נאָך געמוזט בעצאָהלען שטראָף אויך, וואָרום מ'האָט איהם גע'מסר'ט, אז ער לערענט אָהן א בלעטעל. — א וואָלף, א שטייגער, אז ער איז הונגעריג, קלאָגט ער, וואָיעט ער אין וואלד אינמיטען דער נאכט, גיסט ער אויס זיין שווער געמיט אין אומעטיגע קולות; א יוד אָבער, אזוינער ווי רב ליב, אז סע דערגעהט איהם דאָס וואסער ביז'ן האלז, שוויגט ער, טראָגט ער שטילערהייט זיינע וועהטאָגען און לאָזט פון זיך קיין פּארע ניט הערען. נאָר ער זיצט טאָג ווי נאכט איבער'ן משניות, אָדער ער שטילט זיך דאָס הארץ מיט א קאפּיטעל תהלים. אמת, פון ליב'ס צד וואָלט גאָר קיין מניעה נישט געווען, ער זאָל בעקומען עפּעס א שטעלע אין דער האנדעלס-וועלט, א שטייגער ווערען א בוכהאלטער אין א גרויסער קלייט, א „מענש" אין א פאבריק, אין א באנק, אין א קאנטאָר, פאר וואָס ניט? א יוד טויג צו אלצדינג, אבי נאָר מזל. אז גאָט וויל שיסט א בעזעם, — איז דאָ א יודיש ווערטעל. האָט זיך אָבער, מעשה שטן, ניט געטראָפען אזא מין שטעלע: די מניעה איז, פערשטעהט איהר מיך, געווען אינ'ם אנדערען צד; ליב דעם מלמד האָט אלע זיינע יאָהרען ניט געשפּיעלט דאָס גליק, חאָטש צעריים זיך. דעריבער, אז ס'איז געוואָרען א געשריי: יודען, אין די קאָלאָניעס! — אָט ווי מען רופט א שטייגער אין באָד אריין, יודען! — האָט זיך ליב דער מלמד אויפגעכאפּט מיט אנ'אימפּעט און געענטפערט: הנני! איך בין אָנגעברייט, איך בין מוכן ומזומן מיט אלע מיינע רמ"ח אברים.

און בעונותינו הרבים איז מיר דעמאָלט אויך געגאנגען, ווי זאָגט מען דאָס, מיט דער פּוטער אראָב. דער מסחר מיט ספרים איז געוואָרען וואָס

א טאָג ערגער. דער „קורא נכבד” האָט אויסגעזעהן ווי א חולה, וואָס ס'איז איהם פּאַסקודנע אין מויל, סע גודיעט איהם אויפ'ן הארצען; ער וויל עפּעס א דערקוויקעניש, עפּעס אזוינס, וואָס ס'איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ, און וואָס מע זאָל איהם ניט געבען, איז איהם פע, מיאוס, חלשות. דער־לאַנגגסט איהם א לשון־קודש'דיגע פּאַטראַווע, שרייט ער: „געה! געה! סאיז טרוקען, האַרט, ניט צו פערדייען”, טראָגסט איהם אונטער א שפּאָ־געל נייע זשאַרגאָנישע פּרעזשעניצע, וואַרפט ער זיך: „עט, בלאָטע שבבלאָטע... גיט מיר בעסער עפּעס אזוינס... אזוינס ווי אזעלכעס... אז ס'זאָל נעהמען, ס'זאָל קוויקען!” — וואו בעקומט מען אָבער אזא מין סחורה, אז אלצדינג, וואָס איך פערמאָג אין מיין ביידעל, איז זיי פּריקרע, פון אלצדינג קרימען זיי מיט דער נאָז. גאָט אין הימעל! ניטאָ קיין ער־גערע יסורים, ווי האָבען צו טאָן מיט א קבצן א בעל־גאוה, וואָס השגות האָט ער גרויסע, וועלען וויל ער דוקא זעהר א סך, נאָר אויספיהרען — לא מיט אַנ'אלף. בעטראַכט, א שטייגער, מיך אליין. לא די, וואָס איך האָ־רעווע פאַר זיי אזוי פיעל יאָהרען, לא די, וואָס איך האָב ארייגעבראָכט אין דעם געשעפט א מטמין מיט געלט, אוועקגעלעגט אי כח, אי צייט, אָבגע־געבען, דאַכט זיך, דאָס בלוט פונ'ם הארצען און קיין מזל־ברכה דוקא ניט געזעהען, קומט מיר נאָך איצט אויסהערען אלערליי שטעכווערטלעך, טענות, זידלערייען; זעהען, ווי יודען־חולאים קוקען אויף מיר בייז, אקוראַט ווי איך האָב זיי געטאָן ווער ווייס וואָס פאַר א רעה. איז מיר טאַקי דעמאָלט געווען ביטער און פינסטער, ס'איז מיר פשוט נמאס געוואָרען דער גאַנצער עסק. וואָס טויג מיר, טראַכט איך מיר, דער גאָלדענער מסחר מיט די ברי־ליאַנטענע געשעפטען? וואָס טויג מיר דאָס נע ונד זיין, דאָס ארומ־שלעפּען זיך בכל תפוצות ישראל? וואָס טויג מיר דאָס האָבען צו טאָן מיט אונזערע ליעבהאַרציגע יודעלעך?

אין יענע שווערע טעג איז מיר פלוצלינג נמאס ומאוס געוואָרען אלצדינג: אי די אָרימע שטעדטלעך, אי די משונה'דיגע יודען, וואָס וואוי־נען דאָרט, אי דער גאַנצער וועג, וואָס איך האָב זיך געשלעפּט אויף איהם אזוי פיעל יאָהרען. אלצדינג האָט אין מיינע אויגען בעקומען אַנ'אנדער צורה. אלצדינג איז מיר מיט אמאָל געוואָרען פרעמד, — גאָר ניט דער וואַלד, גאָר ניט די פעלדער, וואָס פריהער. פלוצלונג איז גאָט'ס וועלט מיט מיר געוואָרען אויס חבר. אקוראַט ווי אלצדינג ארום און ארום וואָלט געשעפּצעט: ניט פון דיינעטוועגען, יוד, סוד'ען זיך דאָ די ביימער, וואַקסען די גראָזען, בעדעקען זיך מיט תבואה די פעלדער, צייטיגען זיך די פרוכטען; ניט פון דיינעטוועגען זינגען די פויגעלעך, וואָרקען די טויבען; ניט דיר שמעקען די קווייטען, גיסען זייער ריח אלערליי בשמים! אפילו

די זון, אוי ווען, וואַרימט אויך ניט ווי אַמאָל. דעריבער, אַז ס'איז אַרויס אַ קלאַנג וועגן יודישע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל, איז עס מיר שטאַרק אַריין אין דער מחשבה; דערצו האָבען נאָך אונזערע קאַבצאַנסקע יונגע־לייטלעך געהאַלטען וועגען דעם ענין פייערדיגע דרשות, אָנגעשפיגעוועטע מיט מליצות און צוגעשמאַלצענע מיט פסוקים און טרייסט־ווערטער פון דער תורה און די נביאים, האָבען מיר די דרשות אויך אונטערגעגעבען חשק. די פאַנטאַזיע האָט מיר אָנגעהויבען פליהען, איך האָב שוין געזעהן פאַר זיך דאָס חיי־ליגע לאַנד, וואו עס רינען טייכען פון מילך און האָניג און ציגען עסען באָק־סערען און פייגען. וואָס איז דער חידוש? אַזוי איז דאָך די טבע פון אַ מענשען, אַז אין אַ עת־צרה הויב ער אָן האָפען אויף נסים. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין פערדעל: הויט און ביין, קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין איהם, סע האָט שוין, נעבעך, קיין כח ניט צו פלאָנטען מיט די פיס. טראַכט איך מיר: וואָס איז שולדיג אָט דאָס אומגליקליכע גאָט'ס בעשע־פעניש? וואָס האָב איך צו איהם? וואָס זשע מוטשע איך עס מיט תענתים און מיט דער שווערער משא פון יודישע ספרים אומזיסט־אומנישט ביז וואַנען איז דער שיעור — ביז סע וועט שוין גאָר אין גאַנצען אומפאַלען און איינגעהמען אַ מיתה משונה? ניין, גענוג, טראַכט איך מיר, גלעטענ־דיג דעם אָדלער מיינעם פון הינטען, נעבען דעם אויסגעקראָכענעם ווידעל — גענוג שוין, שוין צייט, מיר זאָלען זיך צעשיידען, און לאָז דיר גאָט העלפען אַ בעסערען עסק, איידער יודישע ספרים!..

אין אַ פאָר טעג אַרום האָב איך שוין פערקויפט דאָס פערדעל פאַר אַ פאָר קערבלעך איינעם אַ וואַסער־פיהרער. מסתמא איז דער קליאַטשע שוין בעשערט געווען צו האָבען צו טאָן מיט וואַסער: ווי עס איז ידוע, איז אין אַ סך יודישע ספרים אויך מעהר ניטאָ ווי וואַסער.

אַז איך בעטראַכט איצט דאָס לויפעניש, וואָס מיר זענען דעמאָלט געלאָפען, שטעלט זיך מיר פאָר אַזאַ מין בילד: אַ מהומה, אַ יריד אין קאַבצאַנסק! יודעלעך, צאַן קדושים, שטופען זיך, יאָגען זיך, קלייבען זיך צונויף אין טשערעדעס; ס'איז אַ געוואַלד, אַ געשריי, אַ געפילדער, אַז סע דערגרייכט עד לב השמים. עטליכע באַראַנעס, וואויל יונגען, וואָס ס'האָט זיך זיי עפּעס אויסגעדאַכט, זיי ווייסען אַליין ניט וואָס, שפּרינגען אַרויס, שטעלען זיך פאָרענט, לאָזען זיך געהן, — די טשערעדע נאָך זיי. גאַנצע וואָלקענס שטויב הויבען זיך פון אונטער די קאָפּיטעס, שפּרייטען זיך, פערבלענדען די אויגען, אַזוי, אַז קיינער זעהט ניט דעם וועג. אַלע יאָגען, לויפען, איילען אין גרויס אימפּעט מיט פאַרמאַכטע אויגען, אַקוראַט ווי עמיצער שלעפּט זיי, ווי עמיצער שמייסט זיי פון הינטען, און איך, אַלטער צאַפּ, בין איך בתוכם. די שאָף, רווישען, מעקען, ברומען — וואָרום זיי

זענען, נעבעך, הונגעריג; זיי לויפען אין איין אָטעם, וואו די פיס טראָגען, וואָרום זיי רעכענען: אפשר וועלען זיי פּאָרט געפינען אזא שטיקעל אָרט, וואו ס'איז דאָ אביסעל פּאַשע... אז איך דערמאָן מיר יענע צייטען שוועבט א שמייכעל, ניט ווילענדיג, אויף מיינע ליפּען, אָבער אינווענדיג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרערען און דאָס הארץ טוט אזוי וועה.

דאָס רוב טשערעדע זיינען געווען אַלע צאַפּעס, דארע, קווארע, וואָס אפילו צו דער שחיטה טויגען זיי אויך ניט, ס'זאָל זיי צו קיין בזיון ניט זיין. די ציקעלאַך — די יונגע־לייטלעך מיט די פלאַמענדיגע דרשות — האָבען זיך דוקא פונ'ם אָרט ניט געריהרט; סטייטש, זיי האָבען דאָך גע־דארפט מונטערען א נ ד ע ר ע, איינריידען דעם עולם, אז ס'איז ניטאָ קיין בעסערס, ווי נעהמען די פעקלעך אויף די פּלייצעס און געהן; זיי האָ־בען געדאַרפט מזכה זיין דעם כלל מיט זייער שליחות. גערעדט האָט מען, אז אין אָדעס איז דאָ מיליע־מיליאָסען גאָלדענע רענדלעך: פון קערות, פון צדקה־פּושקעס, פון אתרוגים וכדומה. געלט איז דאָ אריבער גענוג, מע זיצט נאָר און מע וואַרט, סע זאָלען קומען יודען, נעהמט מען באַלד און מע שיקט זיי אָפּ קאָמפּאַניעס־ווייז מיט'ן ים און מיט דער יבשה, מע גיאַנטשעט זיך מיט זיי אין וועג און מע ברענגט זיי בשלום אל המנוחה ואל הנחלה. פון די קלאַנגען האָט זיך דאָס גענומען די גאַנצע מהומה. גיכער, גיכער!— האָבען יודען גערופען איינער צום אנדערען, — ס'איז טייער יעדע מינוט: טאָמער וועט נאָך, חלילה, פאַר אונז ניט בלייבען קיין אָרט.

אָט אין יענער צייט האָב איך זיך דאָס צונויפגעקאָמפּאַניעט מיט ליב דעם מלמד. מיר האָבען אָבגעמאַכט צווישען אונז, מיט א תקיעת־כף און א נקיטת־חפץ, אז אַלצדינג, וואָס דער אויבערשטער וועט אונז צושיקען, סיי אין זיין זכות, סיי אין מיינעם, זאָל זיין אונזער ביידענס, און א תנאי האָבען מיר אויסגענומען, אז מיר זאָלען לעבען דוקא אין איינעם, זיך ניט שיידען איינער פונ'ם אַנדערן. איך בין מיט דעם שותפות אויסען געווען צוויי זאַכען: ערשטענס איז גלאַט גוט, אז מ'האָט אין דער פרעמד אַ היימישען מענשען, מיט וועמען אויסצורייִדען א וואָרט; צווייטענס איז דעמאָלט י ו ד י ש ק י י ט שטאַרק אריין אין דער מאָדע, האָב איך מיר געטראַכט: מיט אַזוינעם ווי רב ליב ווערט מען ניט פערפאַלען. ער איז דאָך א מ ל מ ד, א כשר'ער יוד לכל הדעות, וועט ער אונז ביישטעהן אין אונזערע נויטען. אַזוינעם ווי רב ליב פּאַסט זעהר גוט אויסצושטרעקען א האַנד נאָך א נדבה, מאָהנען וואָס סע קומט פון צדקה, וואָרום יודישקייט — דאָס איז דאָך זיין אַרטיקעל. אז סע שטייגט א סחורה, ווערט געהויבען דער סוחר, וואָס האַנדעלט מיט איהר, מאַך איך, הייסט עס, א גוט געשעפט, וואָס איך נעהם רב ליב'ן פאַר א שותף, הייגט גלאַט, וואָס אַרט מיר א

שותפות אין אזא מין עסק, וואוביידע צדדים לעגען ניט אריין קיין צע-בראָכענעם גראָשען און זענען זיך נאָך מתחייב צו טיילען די כשר'ע מציאות, וואָס וועלען זיך זיי, אם ירצה השם, טרעפען.

אין גרוים איילעניש זענען מיר אָנגעקומען קיין גלופסק. דאָרט האָ-בען מיר זיך אריינגעזעצט אין דער באהן און מיט א טראסק אריינגעפאָהרען קיין אָדעס.

וואָס זאָל איך אייך דערצעהלען? סע טרעפט זיך אמאָל א מגפה, א אָנשיקעניש ניט נאָר אויף דעם גוף, נאָר אויך אויף דער נשמה פון די מענשען. אמאָל מאַכט זיך, אז די מגפה ווייזט זיך ארוים אין אזוינע סימנים, ווי ביי משוגע'נע הינט, רחמנא ליצלן: פונ'ם מויל רינט א גיפטיגע סלינע, דער כעס ברענט מיט סכנות נפשות, סע ווילט זיך אָנחאַפּען יענעם און בייסען, און צופּען... און אמאָל מאַכט זיך, אז דער שכל ווערט געשלאָגען — זעהט מען אַנ'איבערגעקעהרטע וועלט, א תהו ובוהו: דער קאָפּ אונטען, דער ווידעל אויבען, דאָס גוטע קומט אוים שלעכט, דאָס פינסטערע — ליכ-טיג, דאָס ווייסע — שווארץ; דער וואָלף ווערט א צדיק, דאָס שעפּעלע — א רשע מרושע; אלצדינג ווילד, קאַפּויר, איבערגעדרעהט, אָהן א טאָלק, אָהן א סדר. אויף אונז אין יענע טעג האָט גאָט, ברוך הוא, אָנגעשיקט אויך אזא מין קרענק: מ'האָט אונז לא עליכם געשטופּט, געהויבען אין דער לופ-טען, ניט געלאָזט אונז רוהען א רגע. דער מוח איז אונז געפלויגען, די פאַנ-טאַזיע האָט אונז געטראָגען פייל אוים'ן בויגען. איבערפאָהרען דעם ים איז ביי אונז דעמאָלט געווען א קלייניגקייט, א קינדער-שפּיעל, ניט ווערט א שמעק-טאַבאַק.

נאָר וואָס מיר זענען אריין אין דער אכסניה, מיעד און אויסגעמו-טשעט פון דער נסיעה, דערפיהלען מיר: אהא, סע טאָרקעט שוין, סע שטופּט שוין — זיצט ניט, פּעטערס, געהט, טוט, זייט זיך משתדל, — ס'איז א רענדעל א מינוט.

— רב מענדעלע — זאָגט ליב דער מלמד, — לאָמיר ניט וואַרטען, לאָמיר אריבערגעהן טאַקי תיכף ומיד!

וואוהין געהן, צו וועמען געהן? דאָס האָב איך אליין אויך געוואוסט זעהר גוט, דאָס האָט איך פערשפּאָרט צו פרעגען. ס'איז דאָ, האָט מען גע-שמועסט, אזוינע מינע חברה-לייט, וואָס זענען פריהער געווען אפּיקורסים און איצט האָבען זיי פּלוצלונג דערפיהלט אין זיך א יודישע נשמה — אין אונזערע מקומות האָט מען זיך אָנגעדערצעהלט וועגען זיי גאַנצע פּעק מיט מעשות, איינע וואונדערבאַרער פון דער אַנדערער, — אָט די בעלי-תשובה בענקען שטאַרק נאָך א יודען, זיי געהען פּשוט אוים נאָך א יודענ'ס טריט. זיי וועלען זיך דאָס מרחם זיין איבער אונז כרחם אב על בנים. זיי האָבען

שוין אָנגעגרייט פאַר אונז אַ מקום מנוחה, זיי וועלען אונז פערזאָרגען, אַבי מיר זאָלען נאָר פאָלגען, וואָס זיי וועלען הייסען!.. דעם אמת זאָגענדיג, האָט זיך מיר אַליין אויך שטאַרק געגלוסט זיך זעהן מיט זיי וואָס גיכער און איבערגעבען אונזער בקשה, נאָר פאַר רב ליב'ן האָב איך זיך געקנייטשט, געמאַכט אַ מינע, אַקוראַט ווי איך וויל זיך פריהער אַביסעל אויסרוהען פונ'ם וועג.

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, — פרעג איך איהם, — וואָס איז דאָס איילעניש מיט אונז? וואָס וועלען מיר אָנווערען, אַז מיר וועלען געהן אַביסעלע שפּעטער?.. ווייסט איהר גאָר, וואָס איך וועל אייך זאָגען, רב ליב? ווען גאָט העלפט מיר בעסער אַ רעכט מרחץ, אַי וואָלט איך דאָס אַרויפגעקראָכען אויף דער אויבערשטער באַנק און וואָלט זיך אויסגעצויגען, ווי איך בין גרויס, און וואָלט זיך אָבגעשמיסען מיט אַ גוט בערעזעווע בעזע-מעל, וואָלט איך זיך, כ'לעבען, אויסגעגלייכט מיינע אַלטע ביינער! דאָס וואָלט געווען טאַקי באמת פּקוח נפש!..

— ניין, רב מענדעלע, — ענטפערט מיר רב ליב מיט זיינע גלאַטע ריידעלעך, — ראשית חכמה דאַרף מען אין זינען האָבען געשעפט, פּרנסה איז קודם צו אַלצדינג. אַ מרחץ וועט פון אייך ניט אַנטלויפען, אָבער דער ענין, וואָס מיר זענען אין איהם עוסק, קען נאָך, חלילה, ווערען עבר זמנו. דאָס איז ניט קיין שפּילכעל, רב מענדעלע! איהר פרעגט: וואָס ווערען מיר אָן? אודאי און אודאי ווערען מיר אָן! איך זאָג אייך, רב מענדעלע, איך בין דאָך עפּעס קיין נעכטיגער, איך האָב שוין פערזוכט אין מיין לעבען אַלצדינג, ווייס איך פון מיין אייגענער פּראַקטיקע: אַ מלמד, אַז ער פער-חאַפּט ניט דעם בין־הזמנים, איז פערפאַלען, קומט אָן אַנדער מלמד און נעהמט צו דאָס יונגעל — און אויס! והילד איננו!... ביי אונז איז היינט בין הזמנים; פון אַלע זייטען יאָגען זיך מלמדים, וואָס זענען גרייט צו אַקערען די ערד אַפילו מיט דער נאָז. יעדער איינציגער וויל פערחאַפּען אָנ'-אָרט, בעקומען אַ שטיקעל נחלה דאָרט, אינ'ם לאַנד פון די אבות. אַ קאַטאַ-וועס עפּעס?... ניין, רב מענדעלע, קומט, אָבער קומט טאַקע וואָס גיכער.

פון די קאַבצאַנסקע יונגע לייטלעך האָבען מיר געהאַט בשותפות עט-ליכע בריעף צו איינינגע פון די היגע חברה־לייט. האָב איך געפאָלגט רב ליב'ן און מיר זענען קודם כל אוועק זיך זעהן מיט זיי.

ב.

געמיינט האָבען מיר, אַז די דאָזיגע לייט זענען ווער ווייס ווער — חשוב'ע מענשען, גדולי הדור, וואָס די איבעריגע אָדעסער יודען קומען אויס

אנטקעגען זיי, ווי קאַרליקעס אַנטקעגען אַ ריעז, ווי קליינע זעמליאַנקעס אַנטקעגען אַ הויכען מויער. מסתמא, האָבען מיר גערעכענט, קען זיי דאָ דאָס מינו׳סטע קינד, מסתמא וועט יעדערער, ווען מען מיר׳ן אַ פּרעג טאָן, באַלד אָנווייזען אויף זיי מיט׳ן פינגער. היינט מאַהלט אייך אויס, ווי אַזוי מיר האָבען זיך גע׳חדוש׳ט, אַז מיר האָבען אַ פרעג געטאָן איין דורכגעהער, דעם אַנדער׳ן, דעם דריטען: וואו וואוינט דער און דער — און קיינער ווייסט ניט! מיר פרעגען און פרעגען, מיר לאָזען שוין ניט דורך קיינעם — אָבער סע העלפט ניט. מע קוקט נאָך אויף אונז מיט חוזק, מע לאַכט, חאָטש נעהם בעגראָב זיך פאַר בושה. פערטראַכט איך מיר: אַ שענע שטאָדט, אַז אָך און וועה! געהערט אַ קהלה, וואו קיינער קען ניט די חשוב׳ע מענשען, די שענסטע מנהיגים. ניט אומזיסט זאָגט מען, אַז דאָס איז אַנ׳אויסגע-לאַסענע שטאָדט, אַ פערשייטע, אָהן אַ פיצעל דרך ארץ פאַר עלטערע! דער-ווייל איז אונז טאַקי גוט נמאס געוואָרען זיך אַרומדרעהען אין די גאַסען, מ׳איז שוין געווען מיעד אויך, אַ גליק, וואָס גאָט האָט אונז צוגעשיקט אַ בעקאַנטען, וועלכער האָט אויף אונז רחמנות געהאַט און אונז צוגעפיהרט בשלום צו דעם הויז, וואו איינער פון אונזערע אדונים האָט געוואוינט.

נאָך פון דעם ערשטען קוק אָן איז מיר ניט געפעלען גיט דער ענגער בלאָטיגער הויף, ניט די שטוב, וואָס אפילו צווישען אונזערע קאַבצאַנסקער חורבות וואָלט זי געווען אַנ׳אויסנאַהם מיט איהר משונה׳דיגער געשטאַלט, ניט די הויכע שמאָלע טרעפּ, וואָס האָבען אונז געפיהרט צו דער נידעריגער דירה דאָרט אין עק בוידעם. נאָר פונדעסטוועגען בין איך ביי זיך ניט אַראָב-געפאַלען. מאָלע וואָס, — האָב איך מיך געטראַכט, — קאַרג יודישע גבירים איז דאָ, וואָס זענען אָנגעשטאָפּט מיט געלט, ווי קורח, און לעבען, לעבען זיי אין שטיקעניש און עפּוש, ווי די חזירים. אַז מיר זענען אָבער אַריינגעקומען אינווענינג, איז מיר געוואָרען זעהר קאַלעמוטנע. אינווע-ניג האָבען מיר דערזעהען אַ יונגען מאַנטשיק פון אַ יאָהר עטליכע און צוואַנציג, אַ דאַרען און אַ לאַנגען, מיט שיטערע האָר און אַ קורץ בערדעל; דאָס פּנים איז ביי איהם געווען בלייך, קראַנק, ווי ביי איינעם, וואָס איז נאָר וואָס איבערגעקומען דעם פריזיוו.

— דאָ וואוינט רב גימפּל ב״ר זרח? — פרעג איך.

— רב גימפּל ב״ר זרח וואוינט דאָ? — פרעגט מיט מיר אינאיינעם רב ליב דער מלמד, כדי צו ווייזען, אַז ער איז אַ שותף, אַז ער טוט אויך עפּעס אין אונזער עסק.

— יאָ, — ענטפערט דער יונגער מאַן, — וואָס וועט איהר עפּעס זאָגען?

— מיר דאַרפען האָבען צו אייער טאַטען, — זאָג איך, און רב ליב דער מלמד חזר׳ט נאָכדעם איבער דאָס אייגענע וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב ניט קיין טאַטען. דאָס דאַרפט איהר מסתמא האָבען צו מיר אַליין טאַקי — ענטפערט דער יונגער מאַן מיט א פרייגדליכען שמייכעל.

— דאָס זענט איהר טאַקי אַליין! — זאָג איך און גיב א מאָדנע דרעה מיט דער נאָז, ווי איינער רעדט: זאָלסט דערלעבען אַנזאָגען שענערע בשורות.

— איהר אַליין זענט דאָס טאַקי, פּאַני!! — זאָגט מיר נאָך רב ליב, נאָר מיט א מאָדנער התלהבות און מיט א שײַנענדיג פּנים. פאַר גרויס שמחה רוקט ער זיך אַרום אַפּריהער און שיסט אויס:

— מיר האָבען א בריעף... א בריעף האָבען מיר צו אייך, פּאַני!

דער יונגער מאַן לייענט איבער דעם בריעף, נאָכדעם דרעהט ער זיך אויס צו אונז, גיט אונז אָב שלום, דערלאַנגט אונז בענקלעך און זאָגט מיט א פרעהליך פּנים:

— זיצט, ליעבע יודען, מע שרייבט מיר דאָ א בריעף, וואוהין איהר קלייבט זיך פאָהרען. וואויל, זעהר וואויל! שוין לאַנג צייט. דאָס וויסטע לאַנד, די פערלאָזטע אַלמנה, וואָס קוקט שוין אַזוי פיעל יאָהרען אַרויס אויף איהרע פערטריבענע קינדער, רופט איצט צו אייך, שטרעקט אויס איהרע אָרעמס. וואויל איז אייך, וואָס איהר קעהרט זיך אום צו איהר מיט אייער אייגענעם גוטען ווילען. אַזעלכע יודען, ווי איהר, מעג מען רופען גבורי הדור. גבורים זענט איהר, וואָס האָבען בכח אויפצוטאָן גרויסע, וואונדערליכע מעשים לכבוד אונזער פאָלק ישראל.

— מיט דעם אויבערשטען'ס הילף! ער, ברוך הוא, איז אודאי דער גרויסער בעל יכולת. ער האָט דעם כח און מיר די גוטע כונה, — זאָגט רב ליב דער מלמד מיט גרויס נחת־רוח און ענדיגט מיט א פּסוק: — רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אודאי ווילען מיר בעקומען א נחלה אין ארץ ישראל.

— מיט דעם אויבערשטען'ס כח און מיט יודיש געלט. — מיש איך זיך אריין, כדי צו געבען אַנצוהערעניש, אַז מע מיינט דאָ טאַקי די קלינגערס, וואָס מע דאַרף האָבען צום ענין.

— דערפאַר זאָלט איהר גאָר ניט האָבען קיין דאגה, ס'וועט שוין זיין רעכט, אם ירצה השם, — זאָגט דער יונגער מאַן און שמייכעלט דערביי, ווי איינער, וואָס ווייסט א סוד, נאָר ער טאָר איהם ניט אויסזאָגען. — געלט וועט זיין. כלל ישראל איז ניט אָרים, און מע טוט טאַקע, ברוך השם, אויך. מע אַרבייט אין דעם עסק באמונה.

בשעת מיר האָבען אַזוי געזעסען און געשמועסט וועגען אונזער ענין, איז אָנגעקומען נאָך א יונגער מאַן און נאָך איינער, ביז ס'האָט זיך בייסלעב-

ווייז אַנגעקליבען אַ שטאַרקער מנין. אויך חברה־לייט פון איין קליזעל, מיט איין האַרץ און איינע דבורים. אַ קוק טאָן אויף זיי, האָט מען באַלד דערקענט, אַז סע טוט זיי שטאַרק הנאה, זיי קווּעלען ממש אָן . . . די אַלע יונגע־לייט האָבען אונז אָבגעגעבען דעם שענעם ברוך הבא און האָבען זיך אַריינגעלאָזט מיט אונז אין אַ ברייטען שמועס וועגען ישוב. ביסלעכווייז האָבען זיי זיך צעהיצט, פערפלויגען גאָר הויך, אַנגעהויבען שיטען מיט נבואות: נאָך אַביסעל וועט געהאָלפען ווערען יהודה, און דאָס פאָלק ישראל וועט רוהען, ווי פריהער, אויף זיין ערד, יעדער יוד אונטער זיין ווייַנשטאָק און זיין פייגענבוים, מיט דעם אויבערשטענ׳ס הילף. מ׳האָט געקלעהרט, געקליגט זיך, וואו נעהמט מען געלט. יעדערער האָט געהאַט זיין פּלאַן, זיי־נע פּראָיעקטען, מ׳האָט געצעהלט, גע׳חשבונ׳ט, און ס׳איז אויסגעקומען גאָר אַ שלל, עפּעס גאַנצע בערג מיט גאָלד. ווער סע וויל זיך בעקענען מיט די אַלע עצות און פּלענער און גרויסאַרטיגע חשבונות בפרטות, — פערשפּאַר איך איהם דאָס דערצעהלען: מע קען זיי אַלע געפינען אין די וואונדערבאַרע מאמרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרען אַביסעל שפּעטער אין די יודישע גאַזעטען.

אַרום האַלבע נאַכט זענען מיר געקומען צוריק אויף דער סטאַנציע. איך זיץ און שווייג, סאיז מיר דוקא ניט שטאַרק אויפגעלעגט אויפ׳ן האַרצען; רב ליב, פערקעהרט איז זעהר קאָנטענט און האַלט אין איין ריידען. סע שיט זיך פון איהם, ווי פון אַ זאַק, ער קען זיך ניט איינהאַלטען פאַר גרויס הנאה, וואָס ער האָט פון זיך אַליין. ער איז מיט אַמאָל געוואָרען חשוב׳ער ביי זיך אין די אויגען, אַקוראַט ווי ער וואָלט באמת געווען איינער פון די אַמאָליגע גבורי ישראל, אַקוראַט ווי ער וואָלט פון אַ מלמד געוואָרען פּלוצ־לונג אַ פּריץ, אַ פּאָמיעשטשיק. ער פּלאַפּעלט, וואָס סע קומט איהם אויף דער מחשבה.

— וויפיעל, האָט ער געזאָגט, איז דאָ ביי אונז יודען? — פרעגט מיך ליב און קוקט מיט אַזוינע אויגען, ווי אַ מענש, וואָס איז פערטאָן אין אַ טיעפען ענין.

— איך געדענק ניט, וואָס ער האָט דאַרטען געבעבעט, — ענטפער איך קאַלט און לאָז אַרויס אַ געניץ. — וואָס דאַרפט איהר אַ שטייגער ווי־סען, וויפיעל יודען ס׳איז דאָ? זאָל גאָט העלפען, ס׳זאָל זיין נאָך טויזענט מאָל מעהר, אייער דאגה . . .

— מיר דאַכט, יאָ . . . אַזוי, אַזוי. ער האָט אויסגערעכענט עפּעס אַ פינף מיליאָן, — זאָגט רב ליב, פערבייסענדיג די אויבערשטע ליפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, — וועדליג איך פערשטעה דאַרף זיין נאָך מעהר. נאָר לאָמיר רעכענען אויפ׳ן ערגסטען פאַל — פינף־זעקס מיליאָן. נו שטעלט

איך פֿאַר, אַז יעדער יוד צאָהלט אַלע יאָהר נאָר איין קערבעל, האָט איהר זעקס מיליאָן קערבלעך אַ יאָהר, אין אַ משך פֿון פֿופֿציג יאָהר — דריי הונדערט מיליאָן, היינט פּראָצענט פֿאַר דער גאַנצער צייט, האָבען מיר אַ קימאַלן אפשר פֿון טויזענט מיליאָן. סאיז דאָך אַ פּשוט׳ער חשבון, קלאָר ווי דער טאָג. וואָסער יוד וועט זיך דאָס אָבזאָגען צו געבען אַ קערבעל אויף אַזא גרויסען ענין? הא איך בין בטוח, אַז אונזערע גבירים וועלען דוקא געבען הונדערט מאָל אַזוי פֿיעל. וואָס זשע דאַרפֿט איהר נאָך, רב מענדעלע?
— וואָס שווייגט איהר, רב מענדעלע? רעדט ווערטער!

— איהר קלייבט זיך, ווייזט אויס, אויף זיין היינטיגע נאַכט, — ענטפֿער איך, — איהר האָט ניט קיין אַנדער אַרבייט, ווי בערעכענען דעם כלל ישראל? פֿאָלגט מיך, לאָמיר זיך בעסער לעגען שלאָפֿען. איך בין מיעד און ס׳איז שוין טאַקי שפּעט. אויף מאָרגען דאַרף מען אויפֿשטעהן און זיך נעהמען צו דער אַרבייט.

— וואָס זאָגט איהר, רב מענדעלע? מיר וועלען ענדיגען מאָרגען אונזער עסק? — פֿרעגט מיך רב ליב, נאָר איך ענטפֿער איהם ניט, פֿערדעק זיך מיט דער קאָלדרע און שלאָף.

ג.

אויף מאָרגען, אַז רב ליב דער מלמד איז אויפֿגעשטאַנען, איז ער געווען זיכער, אַז היינטיגען טאָג ווערט ער פֿאַרטיג מיט׳ן גאַנצען ענין און אין אַ צוויי־דריי טעג אַרום קלייבט ער זיך איבער אין אַ גוטער שעה צו זיך אין דער נחלה און הויבט אָן צו לעבען אין עושר און אין כבוד, ווי אַ בן־מלך. מיט אַ לויטערען קאָפּ און אַ רוהיג געמיט, ווי אַ פּריץ, אַ בעל־הבית פֿון מאַיאָנטקעס, האָט ער זיך גענומען זיינע אינסטרומענטען, דאָס הייסט דעם טלית מיט די תפילין און איז אַוועק צו דער אַרבייט, דאָס הייסט צום דאַווענען — שיקען אַ שבח און אַ לויב צו זיין ליעבען נאָמען אינאיינעם מיט אַנדערע יודען, און אגב טאַקי בעקענען זיך מיט געוויסע מענשען, וואָס מיר האָבען זיי געדאַרפֿט האָבען צו אונזער עסק. מיך, זאָל מיך גאָט ניט שטראָפֿען פֿאַר די זינד, — האָט ניט שטאַרק געצויגען אין בית־המדרש אריין, האָב איך מיר מתיר געווען צו דאַווענען ביחידות און עס דוקא געמאַכט בקיצור, ווי מיין שטייגער איז. דערפֿאַר האָב איך נאָכדעם מאריך געווען אין דער מצוה פֿון איבערבייסען. איך האָב מיר געקויפֿט פּירות פֿון ארץ ישראל — באָקסערען און פֿייגען און אונטערגעפֿוילטע פּאָמעראַנצען, — אַ סחורה, וואָס

מע קריגט אין אָדעס בחצי חנם, און האָב זיך גענומען צו דער אכילה מיט דער גרעסטער כונה. איך בין נאָך ניט געווען פאַרטיג, ווען רב ליב דער מלמד האָט זיך אומגעקעהרט און מיר אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז ער ווייסט שוין אויף געוויס, מיט וועמען מיר דאַרפען רײדען און וואָס מיר האָבען צו טאָן. קודם כל, זאָגט ער, דאַרפען מיר זיך זעהן מיט דעם קאַרלינער — דאָס איז דער ארי שבחבורה, דער קאָפּ, דער מנהיג. ער איז אַ גרויסער געלערענטער, בקי אין אַ סך חכמות און האָט דערצו אַ יודיש האַרץ. אָן איהם ווענדט זיך אַלצדינג: וואָס ער וועט זאָגען, אַזוי וועט זיין.

— אָט וועט איהר זעהען, רב מענדעלע, אַז מיר'ן נאָך היינט, מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף, קאָנטשען אַלע אונזערע געשעפטען. וואָרום פאַר וואָס טאַקי ניט? אויב דער קאַרלינער האָט נאָר איין פונק פון יודישקייט אין האַרצען, מוזען מיר דאָך נושא חן זיין ביי איהם אין די אויגען. וואָס זאָגט איהר? וואָס פאַר חסרונות קען מען, חלילה, געפינען אין אַזוינע יודען, ווי מיר? — אַזוי זאָגט רב ליב דער מלמד און גלעט זיך דערביי די באָרד און די פּאות און בעקוקט זיך פון אַלע זייטען. — מיר דאַכט, אַז קיין בעסערע יודען דאַרף מען גאָר ניט. אַלצדינג וואויל און פיין, ווי סע געהער צו זיין, נאָר וואָס דען? איך האָב מורא... איך זאָל עס גאָר ניט אויס-ריידען אין אַזאַ שעה... אפשר וועלען דערוויי'ל אונזערע קאַבצאַנסקער יודעלעך... איהר פערשטעהט דאָך אַליין, וואָס איך מיין.

— איהר האָט מורא, אַז אונזערע קאַבצאַנסקער זאָלען ניט קומען פריהער און ניט פערכאַפּען, — פאַל איך איהם אַריין אין די רייד.

— איך האָב מורא פאַר אַנ'ערגערע צרה — ענטפערט ליב דער מלמד און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. — איך האָב מורא, אַז ס'וועלען קומען די קאַב-צאַנסקער מלמדים — איהר פערשטעהט, וואָס איך מיין?... וועלען זיי דאָך, מסתמא, וועלען אויסחאַפּען דאָס יונגעל, וועלען זיי אָנריידען אויף אונזער חדר ווער ווייסט וואָסערע פּאַסקודסטווע, קענען מיר נאָך, חלילה, בלייבען אָהן אַ קנעלונג... איהר קענט דאָך אונזערע יודעלעך...

— איהר מיינט, הייסט עס, דאָנאָסען, מסירות? — ענטפער איך. — ניין, רב ליב, דערפאַר איז ניטאָ וואָס מורא צו האָבען. אמת, אונזערע יודען האָבען ליעב אָנצוריידען איינער אויפ'ן אַנדערען. אונ די קאַב-צאַנסקער האַלטען פון דער מידה זעהר און זעהר. סע גלויבט זיך אָבער ניט, אַז איצט אָ, ווען מיר הויבען אָן אַ נייעם ענין, זאָל מען באַלד טאַקי זיך נעה-מען צו די אַלטע מנהגים. עסט בעסער איבערבייסען, רב ליב, ס'איז שוין צייט.

רב ליב וואַשט די הענד און עסט מיט אַפּעטיט די ארץ-ישראל-פּירות. ער קומט ביסלעכווייז צו זיך און הויבט אָן דערצעהלען נסים ונפלאות, ווי

גוט און וואויל עס וועט אונז זיין, אם ירצה השם, אין אונזער נחלה, וואס פאר א גליק סע ווארט דארט אויף אונז. ער קוועלט פאר נחת, ער שמעלצט זיך ממש, ריידענדיג.

תיכף נאכ'ן עסען לאזען מיר זיך אין שטאדט אריין. אין איינער פון די גאסען זעהען מיר א שפייכלער פון תבואה. נעבען איהם שטעהען עט-ליכע מענשען און רייניגען ווייץ. רב ליב שטעלט זיך אב, נעהמט אן א פולע זשמעניע ווייץ און קוקט זיך איין, ווי א בקי, וואס בעטראכט א פראבע כדי צו וויסען, וויפיעל מע מעג צאהלען פאר א פוד. אין דער מינוט שפרינגט אונטער א יודעל:

— ווייץ ווילט איהר? איהר ווילט קויפען ווייץ? קומט, איך האב אנ'ארט, וואס מע קען קויפען בזול הזול. איך בין א מעקלער בין איך.

רב ליב שאקעלט מיט'ן קאפ אויף ניין און פערדרעהט די נאז. רב ליב, דארפט איהר וויסען, האט אפילו ניט געטראכט וועגען קויפען ווייץ. נאר וואס דען אזוי ווי ער האט זיך שוין געהאלטען פאר א שטיקעל פא-מיעשטשיק, א יוד פון א נחלה, מוז ער דאך האבען עפעס א שייכות צו תבואה. חיינט אז ער האט אויפ'ן וועג צו זיין נחלה דערזעהען א קופע מיט ווייץ, האט ער זיך בכיון אבגעשטעלט און א קוק געטאן, כדי ער זאל נאכ-דעם קענען זאגען: ווייץ? אהא! אויף ווייץ פרעגט מיך. איך האב זיך אין מיין לעבען געגוג אנגעזעהען מיט ווייץ.

— אויב איהר קויפט ניט, טא אפשר פערקויפט איהר טשאסאם? — פרעגט דער מעקלער און חאפט אן רב ליב'ן פאר דער פאלע. — רעדט ווער-טער, פאני, איך האב גראד א קונה אויף ווייץ, אויף מיינע נאמנות.

רב ליב לאזט זיך געהן, שטארק צופריעדען, וואס מע האלט איהם פאר א סוחר, און ענטפערט קיין ווארט ניט. דער מעקלער טרעט פון אונז אבער ניט אב, ער געהט אונז נאך, ווי א קוה א קאלב, און האלט אין איין ריידען: ענטפערט, רב יוד! וואס ארט אייך, אז איהר וועט ענטפערן, וואס? איהר גלויבט מיר אפשר נים, הא? טא דערפרעגט זיך אויף מיר, אדרבא, פרעגט וועמען איהר ווילט, וועט מען אייך זאגען, אז איך, חייקעל דער מעקלער, בין א קאראנטנער מענש, מע מעג זיך אויף מיר פערלאזען. ביי מיר א ווארט איז הייליג, געוועדט איז גערעדט, ניט ווי די איבעריגע מעקלערס, די זשוליקעס, די בייטעל־שניידערס, וואס ס'איז א סכנה אריינצופאלען אין זייערע הענד. איך, פאני, בין אליין געוועזן א סוחר בין איך, נאר וואס קען מען טאן, אז ס'איז ניטא קיין מזל?... איך בעט אייך, רב יוד, זייט ניט קיין עקשן, זאגט, אפשר האט איהר צו פערקויפען?

— ווארט אביסעל, וועלען מיר מיט אייך מאכען געשעפטען, אם ירצה השם, — ענטפער איך, כדי פטור צו ווערען פון א שלאק, אנ'אנשיקעניש.

אין הארצען טראכט איך מיר: וועסט שוין זעהען אונזער ווייז, ווי דו זעהסט דיינע אויערען. — ווארט אביסעלע, רב יוד, איצט האבען מיר זעהר קיין צייט ניט. מיר לויפען צוליב א ספּיעשנע עסק.

— איהר לויפט? זאגט זשע מיר, ליעבע יודען, וואוהין לויפט איהר? —פרעגט דער מעקלער אויפ'ן יודישען שטייגער. וועגען אבטשעפּען זיך פון אונז טראכט ער נאך אלץ ניט.

לכתחילה האב איך בדעה געהאט איהם גאר ניט אבצוענטפערען אויף אזא נארישער קשיה. נאר נאכדעם האב איך זיך מישב געווען: לאמיר איהם בעסער אויסזאגען, וואוהין מיר געהען, וועט ער טאקע מוחל זיין אונז אבפיהרען צום קארלינער, ווארום ניט איך, ניט רב ליב ווייסען ניט דעם וועג אהינצו. אזוי, אזוי, רב חייקעל, ביסט טאקי א גרויסער חכם, ווילסט וויסען אלע סודות, מענדעלע איז אבער קליגער פון דיר, ער וועט דיך אין א גוטער שעה איינשפּאנען, און דו וועסט איהם דיענען ווי א כשר'ע בהמה!

— איך פערדרעה די נאז, פערקנייטש דעם שטערן און ענטפער מיט א פראגע אויף א פראגע — אויך אויפ'ן יודישען שטייגער:

— און אז מיר געהען צום קארלינער, איז וואס? אפשר ווילט איהר אויך געהן מיט אונז?

— אודאי געה איך מיט אייך! ווי דען? דער קארלינער! איך בין דאך ביי איהם אנ'איינגעהער, א שטיק חשוב, — ענטפערט דער מעקלער מיט שמחה, און תוך כדי דבור שפּרינגט ער ארויס פארענט און לאזט זיך געהן. אלע מינוט קוקט ער זיך אום, מאכט צו אונז פון דער ווייטענס מיט די הענד, אז מיר זאלען נאכגעהן נאך איהם.

וואס אמת איז אמת, די כשר'ע בהמה, וואס גאט האט אונז צוגעשיקט, האט אונז געדיענט באמונה, חייקעל דער מעקלער האט אונז אזוי לאנג געפיהרט דורך גאסען און פּלעצער, ביז ער האט אונז געבראכט בשלום צום קארלינער'ס הויז.

— אט דא וואוינט ער! זאגט חייקעל א פערסאפּעטער, א צעהיצטער פונ'ם ווייטען וועג, און ווישט זיך דעם שוויים מיט'ן עק פאלע.

— א דאנק אייך! — רוף איך זיך אן. — איצט וועלען מיר שוין אליין געפינען די טהיר.

דער מעקלער בלייבט שטעהן ווי מטושטש. ער מאכט עפּעס מיט די ליפּען, דרעהט מיט די פינגער, נאר איך מאך זיך ניט וויסענדיג. איך נעהם רב ליב'ן און מיר לאזען זיך ביידע געהן אויף די מירמעלשטיינענע טרעפּ.

מאלט אייך, ס'איז מעשה נסים, וואס מיר זענען ניט געפאלען אויף די טרעפּ. איהר דארפט ניט פערגעסען, אז פון קינדוווייז אן זענען אונזערע פיס געוועהנט צו טרעטען דאס מיסט און די בלאטעס פון קאבצאנסק און

פון אנדערע אזוינע יודישע שטעדטלעך; דאָרט זענען זיי אויסגעוואקסען, דאָרט האָבען זיי בעקומען זייער בעזונדערע צורה. היינט אז זיי האָבען פלוצלונג דערפיהלט אונטער זיך א גלאַטע, ציכטיגע, אָבגעוועקסעלטע שטיי־נערנע פּאָדלאָגע, האָבען זיי זיך געבעך געגליטשט, געררוקט זיך, גיט געקענט איינשטעהן, ווען ניט זכות אבות, וואָלטען מיר צעהן מאָהל געפאַלען און געבראָכען, חלילה, האלז און נאַקען.

דער פאָדער־צימער איז געווען פול מיט מענשען, וואָס האָבען גע־האַט בקשות צום קארלינער: איינער געהט ארויס, דער אנדערער אריין. און אַלע אָהן היטלען. השם יתברך איז יודע דעם אמת, ווי שווער ס׳איז אונז געווען אָבצורעקען אונזער קאָפּ, וואָס זינט מיר לעבען, זינט מיר זע־נען ארויס פון דער מאַמע׳ס בויך, איז ער ביי אונז געווען צוגעדעקט אי ביי־טאָג, אי ביי־נאַכט. נאָר וואָס האָבען מיר געזאָלט טאָן, אז דער משרת, דער צורר, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט עס אונז פערזאָגט מיט׳ן הארבען וואָרט. אפילו די יאַרמעלקע האָט ער אונז געהייסען אויסטאָן! אָהן היטלען האָבען מיר זיך געפיהלט זעהר לא עליכם׳דיג, אַט אַ שטייגער ווי מע זאָל עמיצען פּלוצלונג אויסטאָן נאַקעט צווישען א עדה מיט מענשען. ר׳ ליב איז געשטאַנען, ווי אַנ׳אויסגעפּאַטשטער, אז ס׳איז געווען א בזיון און א האַרץ־וועהטאָג אויף איהם צו קוקען. אַט אַזוי האָבען מיר געוואַרט א שטיקעל צייט אין איינע יסורים, ביז מ׳האָט אונז געהייסען אריינגעהן צום קאַרלינער אין קאַבינעט. איצט האָב איך דוקא אָבגעטראָטען דעם כבוד רב ליב׳ן: איך האָב איהם ביי דער טהיר א שטופּ געטאָן, ער זאָל געהן פאָרענט, און איך בין געגאַנגען נאָך איהם.

ס׳איז דאָ מענשען, וואָס אז מע זעהט זיי איינמאָל, קען מען זיי שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. זיי ווערען דיך ווי איינגעבאַקען אין האַרצען, זיי בעקומען א שליטה איבער דיינע געדאַנקען און דיינע געפיהלען; אז דו קלויבסט זיך עפּעס טאָן, דערמאָהנסטו זיך אין זיי און דו סטאַרעסט זיך, ווי א יונגער פאַר׳ן רבי׳ן, אז דיין ארבייט זאָל זיין אָבגעטאָן וואָס בעסער. איך געדענק נאָך איצט אויך דעם קאַרלינער, ווי א לעבעדיגען: א שענער מענש, ניט זעהר קיין הויכער. א שטילער אומעט רוהט אויף זיין בלייכען פּנים, און אז ער רעדט מיט עמיצען און טוט א שמייכעל, איז דאָס ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שיינט ארויס צווישען די וואָלקענס. מע פיהלט, אז דער אומעט איז ניט קיין סימן פון א בייזען כאַראַקטער, צו פון א קאַפּריז, נאָר ער נעהמט זיך פון א סך טראַכטען און קלערען איבער טיעפע ענינים. ער רעדט ווייניג, אָבער ער קוקט א סך. ער פערקוקט אייך, דאַכט זיך, טיעף אין האַרצען, זיינע אויגען דערציילען אייך די עדעלקייט פון זיין נשמה,

די קנייטשען אויפ'ן שטערען זאגען אויס זיינע הויכע מחשבות, אפילו די גראָהע האָר גיבען איהם צו א בעזונדערען חן.

דער קאַרלינער האָט אונז אויפגענומען, שטעהענדיג געבען א שרייב-טיש מיט א סך שרייב=געצייג. אויף יענער זייט טיש איז געזעסען איבער א פּאַק מיט בריעף איינער א מאַן פון א יאָהר פערציג, מיט א לאַנגער באָרד, ווייזט אויס, אויך אַן'עדעלער נפש, א קאָפּ=מענש — דאָס האָט מען דערקענט אין זיין פּנים און אין זיינע אויגען. דער קאַרלינער האָט זיך אין אונז אריינגעקוקט און ווינקט אונז, מיר זאָלען זאָגען, וואָס מיר דאַרפען.

— מיר זענען קאַבצאַנסקער זענען מיר, און ווילען פאָהרען אין די קאָלאָניעס. — זאָגט רב ליב און פערנויגט זיך דערביי משונה'דיג און דאָס פּנים ווערט ביי איהם מאָדנע אויסגעקרימט, ווי ביי א יודענע.

— און וואָס האָט איהר געטאָן ביז אהער?

— א מלמד בין איך געווען, געלערענט אידישע קינדער האָב איך.

— ווילט איהר הייסט עס זיין א מלמד אין די קאָלאָניעס? — זאָגט דער קאַרלינער און בעטראַכט רב ליב'ן מיט איין אויג פונ'ם קאָפּ ביז די פיס. — די קאָלאָניעס זענען נאָך ערשט א פּראָיעקט, זיי זענען נאָך ניטאָ אויף דער וועלט, און מלמדים קומען שוין זיי מזכה זיין מיט זייערע **חדרים**!...

— די תורה איז געווען פאַר בריאת עולם, א כל שכן פאַר די קאָלאָניעס, — רופט זיך אָן דער, וואָס זיצט ביים שרייב=טיש און הויבט אויף דעם קאָפּ פון די בריעף און בעטראַכט מיר פון דער ווייטען.

— ניין, פּאַני, ענטפערט רב ליב און קוועטשט דעם „ניין" מיט'ן נוסח פון א שלשלת. — איך וויל ניט זיין קיין מלמד, איך וויל בעקומען אַן-אייגענע נחלה אין ארץ ישראל.

— געהט אייך בעסער צוריק צו דער תורה און צום טייטעל, — ענטפערט דער קאַרלינער מיט א שמייכעל. — פאַר אייך איז דאַכט זיך, ניטאָ קיין בעסערער מקום, ווי קאַבצאַנסק.

— איך שווער אייך, פּאַני, אַט האָט איהר מיין הן צדק, אז איך בין מוכן ומזומן אוועקצוגעבען מיין נשמה פאַר דעם פאָלק ישראל, איך וויל זיך מפקיר זיין פאַר זיין כבוד, אבי מע זאָל מיר נאָר געבען א שטיקעל פעלד מיט א וויינגאָרטען אין ארץ=ישראל.

דער קאַרלינער פערבייסט די ליפּען און קוקט אויף רב ליב'ן מיט שפּאָט, ווי איינער רעדט: וואָס טוט מען מיט אזא שלאָק? ער שוויינט א ווײלע, נאָכדעם רופט ער זיך אָן צו מיר:

— און וואָס זענט איהר? אויך א מלמד?

— איך בין א יוד. — פלאפעל איך א צעטומעלטער און א דערשראָ־קענער פון דעם קוקען, וואָס דער קאַרלינער און דער אַנדערער האָבען אויף מיר געקוקט. איך פיהל אַליין, אז ס'איז נאַריש, און לאָז פאַר חרפה אַראָפּ דעם קאָפּ. ווען די ערד עפענט זיך אונטער מיר און שלינגט מיר איין אויפ'ן אָרט, מעגט איהר מיר גלויבען, אז ס'וואָלט מיר דעמאָלט געווען מעהר ניחא, איידער שטעהן און פיהרען אָט דעם שמועס.

— דאָס פרעג איך אייך ניט, — ענטפערט דער קאַרלינער, — דאָס זעהט מען אין אייך. איך וויל וויסען, וואָס איז אייער פרנסה.

— ער איז מיין שותף! — העלפט מיר רב ליב ענטפערן דעם קאַר־לינער. רב ליב, זעה איך, האַלט זיך פאַר וועלטליכער פון מיר, פאַר מעהר מעורב עם הבריות. — דער יוד איז מיט מיר שותפות אין דער נחלה, וואָס מיר וועלען, אם ירצה השם, בעקומען. מיר האָבען א שותפות־כתב כתוב וחתום.

זינד איך לעב האָט מיר קיינער ניט אָנגעטאָן אזוי פיעל יסורים, ווי רב ליב מיט אָט דעם ענטפער. איך בין מבולבל געוואָרען נאָך מעהר ווי פריהער, טראָפּענס קאַלטע שוויים זענען מיר ארויסגעטראָטען אויפ'ן פּנים. ווען מע גיסט אויף מיר אוים א זודיגען אָקראָפּ, וואָלט ביי מיר געווען בע־סער, איידער דער געלעכטער, וואָס דער קאַרלינער, ווי איך האָב געמיינט, וועט פון מיר לאַכען. דאַנקען גאָט, וואָס ס'איז דערצו ניט דערגאַנגען. דער קאַרלינער האָט א טיעפען זיפץ געטאָן און געפרעגט מיט רחמנות:

— וואָס זשע ווילט איהר, רבותי?

— מיר זענען געקומען אייך בעטען, אזוי ווי איהר זענט דער בעל הבית פון די קאָלאָניעס, זאָלט איהר אונז אויסהעלפען מיט געלט, וויפיעל מיר וועלען דאַרפען. ביי אייך איז דאָס דאָך א קלייניגקייט, און אונז וועט איהר טאָן די גרעסטע טובה, — זאָגט רב ליב מיט'ן נוסח פון „יקום פורקן": ער הויבט אָן מיט א בקשה און לאָזט אוים מיט א דאַנק — דער אויבער־שטער וועט אייך דערפאַר געבען אריכת ימים און וועט אייך העלפען, וואו איהר וועט זיך קעהרען און ווענדען.

— איך קען אייך איצט ניט העלפען, זאָל אייך גאָט העלפען, — ענט־פערט דער קאַרלינער מיט א זיפץ און טוט א מאַך מיט דער האַנד, מיר זאָ־לען ארויסגעהן.

רב ליב מאַכט זיך אָבער ניט ווימענדיג און ריהרט זיך ניט פונ'ם אָרט. ער גרייט זיך ערשט פערפיהרען א לאַנגען שמועס, ווישט די נאָז, רייבט דעם שטערען. איך נעהם איהם אָן פאַר דער פּאָלע און שלעפּ איהם צו דער טהיר. אזוי געהען מיר אַרוים: איך פריהער, ער נאָך מיר.

בשעת מיר זוכען אין פאָדער־צימער אונזערע היטלען און דרעהען זיך פון איין ווינקעל צום אנדערען, קומט ארויס יענער, וואָס איז געוועזן ביים טיש, ער דערזעהט מיך און מאכט צו מיר:

— דאכט זיך איך האָב אייך אמאָל געזעהן אין גלופּסק אָדער אין אַנ־אנדער שטעדטעל פון יענעם קאַנט. אויב איך האָב קיין טעות ניט, זענט איהר מענדעלע מוכר ספרים.

— יאָ, איהר האָט ניט קיין טעות. ווער זשע זענט איהר?

— איך בין ... סע פרעהט מיך צו זעהן אזא וואוילען גאַסט. איצט קען איך מיט אייך קיין סך ניט ריידען, ווייל איך בין שטארק פערנומען. אָבער איך האָף, אז מיר וועלען זיך נאָך זעהען און וועלען נאָך שמועסען באריכות. האָט מיר א גוטען...

אז דער מעקלער האָט אונז דערזעהן ארויסגעהענדיג פונ׳ם קארלינער, האָט ער זיך א לאָז געטאָן צו אונז מיט א הכנעה׳דיג שמייכעלע און געקוקט אונז אין מויל אריין, געהאפּט איטליכע תנועה אונזערע, געבויגען זיך אין דרייען, און יעדער אבר זיינער האָט געזאָגט: הנני! איך בין אָנגעברייט! שיקט מיך, וועל איך לויפען אין פייער און אין וואסער!... מיר אָבער האָבען זיך געמאכט ניט וויסענדיג און זענען געגאנגען שטילשווייגענדיג, וועלענדיג פּטור ווערען פון איהם. יענער איז אָבער קיין נאר ניט און האָט דוקא בעשלאָסען נאָכצוגעהן נאָך אונז, און בשום אופן ניט געוואָלט אָב־טשעפּען זיך. אז ער האָט דערזעהן, מיר געהען אַלץ און שווייגען און קו־קען זיך ניט אום, האָט ער אָנגעהויבען זיך בעטען:

— האָט רחמנות, יודען! מאכט דורך מיר א געשעפטעל, וועט איהר, מיט דעם אויבערשטענ׳ס הילף, ניט דערלעגען. איך בין, ניט פאר אייך געדאכט, א גרויסער אביון און א מטופּל מיט קינדער. האָט רחמנות, זאָל א יוד דורך אייך פערדיענען א גראָשען.

מחמת ס׳איז מיר דענסטמאָל געווען זעהר אָנגעזאָלצען אויפ׳ן האר־צען און איך האָב שטארק געוואָלט פּטור ווערען פון דער זלודניע, האָב איך שטיל א זאָג געטאָן צו רב ליב׳ן:

— דאָס זענט איהר שולדיג, וואָס ס׳האָט זיך צו אונז צוגעקלעפּט אזא פערשלעפּטע קרענק. א מאכער פון ווייץ זענט איהר מיר געוואָרען אין מיטען דערינען. א פיינער מאכער! ענטפערט איהם שוין, איך בעט אייך, און זאָל ער געהן צו אַלדי רוחות.

— אומזיסט אייער טרחה, פעטער, — האָט רב ליב זיך אָבגערופען צום מעקלער, — איצט וועט ניט זיין גאָר ניט, איך שווער אייך אויף מיינע נאמנות! איבער א יאָהר, אם ירצה השם, לשנה הבא...

— איבער א יאָהר מעגט איהר איבערגעהן אויף מיין פערמעגען, א רוח אין אייער!... האָט דער מעקלער אָנגעהויבען שעלטען מיט טויטע קללות. נעבעך! ער האָט אַלץ געהאַפט, אז ער וועט מאַכען א געשעפטעל, און דאָ זעהט ער די סוחרים אַנטלויפען גאָר פון איהם. מען שטעלט פיס און מען קוקט זיך ניט אום — און פונ׳ם גאַנצען מסחר לאָזט זיך אויס א בוידעם, א נעכטיגער טאָג.

ד.

אומעטיג און קאַלעמוטנע איז מיר געווען אויפ׳ן האַרצען נאָכ׳ן שמועס מיט׳ן קאַרלינער. א וואָלקען פון טרויער האָט זיך אָנגערוקט אויף מיין נשמה — און די פליגעל פון מיין האָפנונג זיינען געלעגען מאַט, ניט צו קע- נען פליהען הויך ווי פריהער. רב ליב דער מלמד האָט זיך געטאָן זיינס, ווי עס פאַסט פאַר א כשר׳ן אידען, ער איז זיך געגאַנגען מיט א קאַלטער לעבער אין בית מדרש אריין, דאַוונען מעריב בצבור. מיך האָט אָבער די גאַנצע מעשה ניט געלאָזט רוהען. איך האָב מיך געוואָלט אַביסעל צע- שלאָגען די געדאַנקען, האָב איך זיך געלאָזט אין שטאָדט אַריין, שפּאַצירען. איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט א פאַרטראַכטער עטליכע שעה און בין ערשט געקומען צו זיך, ווען ס׳האָט אָנגעהויבען געהן א רעגען און האָט מיר גענע- בען אָנצוהערעניש, אז ס׳איז שוין צייט צו געהן אהיים. אויפ׳ן גאַס איז שוין ניט געווען קיין לעבעדיגער נפש.

אויף דער סטאַנציע האָב איך דערזעהען: ר׳ ליב ליעגט אויפ׳ן בע- טעל און שלאָפט, און די פערדריפּעטע קאַפּאָטע זיינע טריקענט זיך נעבען דער הרובע. איך האָב זיך אַנידערגעזעצט ביים טיש, א פאַרזאָרגטער, א צעטראָגענער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף מיר טאַקי אַליין. ר׳ ליב איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ׳ן רוקען, געהראָפּעט, געבלאָזען תקיעות מיט זיין לאַנגער קרומער נאָז, ווי א שופר, און איך האָב געקוקט אויף איהם, ביי דער שיין פון א חלב׳דיג ליכטיל, בעטראַכטענדיג דעם נפש פונ׳ם קאָפּ ביז די פּיאַטעס. א שענער נפש! דער גוף דאַר, קוואַר, טרוקען, ווי א שפּענדעל, אָהן א לויט פלייש אויף די ביינער; די הענד — לאַנגע, דינע צוים־שטעקלאַך, מיט בלויע אָנגעשוואָלענע אָדערען, וואָס סטאַרטשען אַרויס פון אונטער דער געלער הויט. דאָס פּנים — א וויסטע חורבה, איינגעשרומ- פּענע באַקען, איינגעפאַלענע אויגען, א לאַנגע האַרבאַטע נאָז שטעקט אינ- מיטען, ווי א קוימען אין א אָבגעברענט הויז, ביי דער זייט א אַלטער אויס-

געפליקטער בעזים — דאָס איז ר׳ ליב׳ס זקנה. איך קוק אויף איהם מיט א שמייכעל פון צער אויף די ליפּען און טראַכט מיר: אַ פיינער פּועל, אַ שעהנער ערד־אַרבייטער, משטיינס געזאָגט!.. און דאָס רייסט זיך אָפּ פון אַ היים, פון ווייב און קינדער, און זוכט זיך נייע גליקען מיט נייע פּרנסות, וואָס ער האָט פון זיי ניט די מינדסטע השגה. פיין, כ׳לעבען!.. און טאַקי באַלד האָב איך אַ קלעהר געטאָן: און דו, מענדעלע? ווי קומסטו דו צו אַזאַ נאַרישקייט, צו אַזאַ גראָבען טעות? — אַ שטאַרקער פאַרדראָס האָט זיך אויפגעהויבען אין מיין נשמה, איך האָב אָנגעהויבען מוסר זאָגען מיר אַליין און דעם גאַנצען כלל ישראל: וואו איז אייער חכמה, וואו איז אייער אויסגערעכענטקייט, יודעלעך? רק איהר חאַפּט זיך, רק איהר יאָגט זיך, אומעטום זענט איהר מקדים נעשה לנשמע, קיינמאָל בעטראַכט איהר ניט, צו טויגט איהר צו דער אַרבייט, וואָס איהר נעהמט זיך, צו וועט איהר ניט קאַליע מאַכען דעם גאַנצען עסק. וואָלט נאָך דאָס חאַפּעניש זיך גענומען נאָר דערפון, וואָס מיר רעכענען ניט אויס אַ פריהער — וואָלט נאָך געוועזען צו דערליידען. איך האָב אָבער מורא, אז דאָ שטעקט אַ סך אַ גרעסערער אומגליק. אדרבא, מיר האָבען דוקא יאָ אַ חשבון, אַ אויסרעכענונג, מיר חאַפּען זיך און יאָגען זיך טאַקי, ווייל מיר האָבען שטענדיג אַ בעהאַלטענעם מיין. אונז איז דער עיקר ניט דער ענין, נאָר אונזער אייגען פערדיענסטעל, ניט די זאַך גופא, נאָר אונזער פּרנסה. אונז הויבט ניט אָן צו האַרען, וואָס מיט אונזער לויפעניש און שטופּעניש וועלען מיר ברייננגען אַ שאָדען דער אַרבייט, אבי מיר אַליין זאָלען דאָ אָבלעקען אַ ביינדעל. כל זמן ס׳איז דאָ אַ שפּאַלט, אַ שפּאַרונע — רוק זיך, בן אדם, שפּאַר זיך און גנבע זיך אריין!.. כל זמן ס׳איז דאָ אַ טראָפּען מילך ביי דיין קוה אין די אייטער — קוק ניט, וואָס זי איז הונגעריג, מעלק! איי טאָמער וועט דורך דיין שטופּעניש חרוב ווערען דער גאַנצער בנין, — ס׳אַ דאגה דו האָסט, זאָל ער חרוב ווערען, נו וועט זיין ניט מיר, ניט דיר. פון צוויי וועגען איז דער בעסטער דער, וואָס טויג מיר, אויב אָבער איך קען פון איהם קיין נוצען ניט האָבען, מעג ער זיך אפילו בעצם זיין זעהר אַ גלייכער וועג, — מיר איז ער קרום, וועל איך אויף איהם שפּייען קלעק. אַזוי פיהרען מיר זיך, אַזוי איז אונזער שטייגער: אַלצדינג נאָר די אייגענע טובה, אַנדערש ווערט קיין יוד ניט קיין חובב... איהר פערשטעהט דאָך, וואָס איך מיין.

אָט אַזוי האָב איך גע׳טענה׳ט, געשאַמפּערט זיך מיט מיר אַליין, געזוכט אַלע חסרונות. ר׳ ליב איז דערווייל געשלאָפען, געחראָפּעט און געפייפט מיט דער נאָז, נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבען זיפצען און קרעכצען פון שלאָף, דער הוסט האָט איהם געמוטשעט, געשטיקט דעם אָטעם, די ליחות האָבען זיך געשטעלט אין האַלז, געבולבעט און זיך איבערגעקייקעלט

ארויף און אראָב, אין הארצען האָט ביי איהם געשםווישטשעט, געריפּעט, געסקריפּעט, ווי אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי־זמר. מיר האָט דערקלעמט ביי׳ם הארצען און איך האָב אַ טראַכט געטאָן: אז אָך און וועה איז איהם! ער וויים דען, נעבעך, פון אַ לעבען, ער האָט־דען פערזוכט אמאָל אַ גוטען טאָג! אוי, רבונו של עולם! וויפיעל יודען מוטשען זיך אזוי אָב אַלע זייערע יאָהרען, ווערען פארשווארצט, פארפינסטערט, אויסגעריסען פון דער יוגענד ביז דעם סוף פון זייער ביטערען לעבען! ס׳ווערט געבוירען אַ נייער נפש, אַ לעבעדיגע נשמה געהט ארויס פון דעם אויבערשטענ׳ס הענד און בעקליידט זיך מיט הויט און פלייש. צוליעב וואָס? כדי צו הנאה האָבען פון גאָט׳ס וועלט, כדי מיט אַלע חושים צו געניסען די שפע, וואָס דער בורא האָט אויסגעגאָסען אויף דער ערד. וואָס זשע טוען מענשען? מע לעגט ארויף אויף דעם יונגען מענשען אַ שווערען יאָך, מען בינדט איהם, מע פענטעט איהם הענד און פיס, מע זאָגט איהם: אזוי און אזוי, אָט דאָס טאָרסטו ניט, אָט יענס איז דיר פערבאָטען; ביסט אַ יודעלע, אַ ליבעלע ביסטו, אַ גאַנצער פּאַק גזרות און חומרית איז פאר דיר אָנגעשריעבען, אָנגעגרייט פון פריהער, און דו מוזט פאָלגען. און אָט אזוי וואקסט אַ נייער נפש, פערוויסט און פעראומערט, פערקלאָגט און פערצאָרענט, שטענדיג הונ-געריג און דאָרשטיג, אָהן לייב, אָהן לעבען, אָהן זאפט און אָהן חיות, ווי אַ קארטאָפּליע, וואָס וואקסט אין אַ פינסטערען פערשטונקענעם קעלער, וואו די זון שיינט אריין נאָר דורך אַ קליין שפּעלטעל. און אָט שטעהט ער פאר דיר אַ פארטיגער — אַ בינדעל ביינער ארומגעפלאָכטען מיט שם״ה גידין!... דער קראַנקער פּנים, טויט ווי אַלע טויטע, דערצעהלט, אָהן אַ שום תרעומות, חס ושלום, זיינע צרות און וועהטאָגען און בעט, דאַכט זיך, רחמים; זיינע טרוקענע ביינער ריידען, טענה׳ן: זעהט, וואָס פון אַ מענשען קען ווערען! יעדער הוסט, יעדער זיפץ, יעדער קרעכץ איז אַ בי-טערער געשריי, דאָס בעקלאָגט זיך אַ מענש אויף זיין וויסט לעבען, וואָס איז ניט מעהר ווי איין לאַנגע גסיסה. ווי זשע קען מען האָבען צו איהם טענות, וואָס ער וואַרפט זיך, זוכט, נישטערט, אפשר וועט ער אביסעל גרינ-גער מאַכען זיין וועהטאָג? וואָס פאר אַ אויסגערעכענטקייט קען מען פער-לאַנגען פון אַ מענשען, וואָס איז גאָר ניט ביי די חושים, וואָס געהט אויס פאר יסורים? ווי קען מען גאָר האָבען העזה צו אָבלאַכען פון איינעם, וואָס חאַפּט זיך אָן פאר אַ שטרויי בשעת ער טרינקט זיך? ווער וועט דאָס געהן זידלען אַ הונגעריגען, וואָס ער טראַכט נאָר וועגען דער אכילה, וואָס ער איז גרייט צו לויפען אפילו קיין בוּיבעריק צוליעב אַ שטיקעל לחם? — אז אָך און וועה איז דיר, ליב מלמד, אז זינט דו לעבסט האָסטו סך־הכל גע-האט נאָר איין גערענק, איין כונה, איין פערלאַנג: **איבערכאַפּען אַ כזית,**

כדי דו זאָלסט ניט אויסגעהן פאַר הונגער. אז אָך און וועה איז דיר, און אז אָך און וועה איז מיר און אז אָך און וועה איז אַלע קאַבצאַנסקער יודען !..

— דאָס זענט איהר, ר׳ מענדעלע ? ! — האָט מיך אַ פרעג געטאָן ר׳ ליב, וועלכער האָט זיך אָקאָרשט אויפגעהאַפּט פונ׳ם שלאָף. אויף זיין פנים איז געווען אַ שמייכעל און אליין האָט ער בשעת מעשה געקרעכצט פון טיע־פען הארצען.

— וואָס קרעכצט איהר אזוי ? — האָב איך איהם געפרעגט מיט גרוים רחמנות. — איהר זענט, חלילה, קראַנק ?

— חס ושלום ! סע קרעכצט זיך עפּעס אזוי... גלאַט אין דער וועלט אריין... אזא טבע ביי מיר... דאָס מאַכט ניט אויס, דערצעהלט בעסער, וואָס הערט זיך עפּעס נייעס ?

— וואָס זאָל זיך הערען ? גאָר ניט ! — האָב איך איהם געענט־פערט מיט אַ טיעפען זיפץ.

— איהר נעהמט זיך אַלץ צום הארצען, ר׳ מענדעלע, און מיר האָט זיך גע׳חלומ׳ט אַ טייערער חלום, — האָט ר׳ ליב געזאָגט מיט אַ זיסען שמייכעל. — מיר האָט זיך גע׳חלומ׳ט, אז איך שפּאַציר זיך מיר אַרום, ווי אַ בעל־הבית, צווישען אַ וויינגאָרטען און גיב אַכטונג אויף די פּועלים. זיי אַרבייטען, און איך טרייב זיי אונטער : פוילט זיך ניט, יודען, אַרבייט, אַרבייט, דער טאָג שטעהט ניט ! זיי ענטפערען מיר אָב : האָט קיין דאגה ניט, בעל־הבית, מיר טוען אונזער אַרבייט בשלמות, קוקט זיך בעסער אום אויף אייער אייגען געזונד, סע זאָל אייך, חס ושלום, ניט שאַדען, וואָס איהר בויגט זיך ; מיר זענען אייערע קנעכט, מיר זענען גרייט צו האָרעווען, צו אָקערען מיט דער נאָז, אַבי איהר זאָלט אונז זיין געזונד און שטאַרק און זאָלט פאַר אונז תפלה טאָן. — איך געה מיר אזוי אַרום איבער׳ן וויינגאָר־טען און איבער׳ן פעלד, איך מאַך אַ ברכה, איך בין טועם פון די פייגען און טייטלען און באָקסערען, און איך קוויק מיך מיט וויינטרויבען און מיט מיל־גראָמען און שטופּ מיך אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל־אייבס. — האַ, וואָס זאָגט איהר, אַ וואוילער חלום ?

— אויב אזוי, שלאָפט אייך געזונטערהייט... לעגט זיך, רב ליב, וועלען זיך אייך אפשר חלומ׳ען נאָך שענערע חלומות, אויב איהר האָט פון זיי אזא נחת־רוח, — האָב איך איהם געענטפערט און זיך אויך געלעגט שלאָפען.

אין דער פריה, אז איך בין אויפגעשטאַנען, האָב איך זיך געפיהלט, ווי אַ שכור, וואָס אז ער חאַפּט זיך אויף נאָך אַ שווערען שלאָף, איז ער

בייז, צושויבערט, אַלצדינג זעהט ביי איהם אויס קאַפּויר, אַלצדינג רייצט איהם די געבליטען און אַליין ווייסט ער ניט, וואו ער זאָל זיך אַהינטאָן פאַר גרויס עגמת־נפש. ר׳ ליב דער מלמד איז זיך אויפגעשטאַנען גאַנץ פריה און אוועק אין זיין וועג אַריין — דאַוונען בצבור, איבערשמועסען זיך מיט מענשען און זיך משתדל זיין וועגען אונזער ענין. ער האָט זיך אַזוי געחאַפּט, אַז ער האָט ניט אוספּייעט אַבריינינגען די בלאָטע פון זיין בגד, אַקוראַט ווי עס וואַרט א יף איהם ווער ווייסט וואָס פאַר א מציאה און ער האָט מורא, מע וועט זי ביי איהם ניט אויסחאַפּען. — וועט איהר דאָך פרע־גען, פון וואָס לעבט א שטייגער אַזא יוד, אַז אין קעשענע איז שוין ניט געבליעבען קיין צעבראָכענער גראָשען? עט! א קשיה אויף א יודען! א יוד לעבט דאָך שטענדיג מיט נסים, ער לעבט בעל־כרחו, מיט׳ן כח פון דעם שטויס, וואָס מ׳האָט איהם געגעבען, בשעת ער איז אַרויס פון דער מאַמע׳ס בויך; א יוד לעבט מיט אמונה און בטחון — און אַז וואויל איז דעם, וואָס ער פערמאָגט חאָטש אַזא קאַפּיטאַל. אָבער וואָס קען זיין פון אַזוינעם ווי איך, וואָס דער שכל האָט איהם שוין איבערגערעדט, ווי די שלאַנג האָט איבערגערעדט אונזער מוטער חוה׳ן, און ער האָט זיך שוין אַריינגעלאָזט אין פערגעגנישען און חקירות? אַזוינער וועט שוין האָבען יסורים און קלעמענישען אויף׳ן פוד. צוויי וועגען זענען אָפען פאַר דעם מענשען: אָדער זיי א יוד, ווי אַלע יודען, לעב מיט בטחון, געה מיט פער־מאַכטע אויגען אַהין, וואוהין דער ווינד טראָגט דיך, פרעג ניט קיין קשיות און האָב ניט קיין טענות — און לעב! אָדער, אַז דו ווילסט זיין א חכם, איבערקלעהרען, שטעלען קלאָץ־קשיות: דאָס לעגט זיך דיר אויף׳ן שכל און דאָס ניט, דאָס געפעהלט דיר און דאָס איז חוץ מדרך הטבע — טאָ נעהם און לעג זיך אוועק און שטאַרב. דיינע טענות זיינען בלאָטע, קיינער דאַרף זיי ניט האָבען... בלינדע אמונה און בטחון זענען א גליק פאַר׳ן יודען, זיי העלפען איהם נאָך אין זיינע נויטען, ווי דאָס שלאָף־געטראַנק, וואָס מע גיט איין א מסוכ׳ענעם חולה, העלפט איהם, ער זאָל ניט פיהלען דעם וועהטאָג בשעת מע שניידט איהם, אָניט וואָלט דער וועהטאָג געווען צו גרויס, ניט צו איבערטראָגען. ניטאָ אויף דער וועלט קיין אומגליקליכערעס בעשעפעניש, ווי א יוד, וואָס הויבט אָן קלעהרען. אַזוינער פיהלט שוין די בראָדעווקע אויף זיין נאָז, ער שעמט זיך שוין פאַר זיך אַליין, און ווי טיטוס׳עם פליעג לעבערט איהם זיין מח די שאלה: וואָס וועלען לייט זאָ־גען? ס׳איז ממש א האַרצוועהטאָג אָנצוקוקען, ווי אַזוינער האַלט מלחמה מיט זיך אַליין, ווי ער וויל פערלייקענען זיין אייגענעם „איך" און וואָלט א בעלן געווען אַריינקריכען אין א פרעמדער הויט. איז שוין, כ׳לעבען, טויזענטמאָל בעסער אַזוינעס, ווי ר׳ ליב דער מלמד. וואָס פעהלט איהם?

ער פיהלט גאָר ניט, אַז ער האָט אַ בראָדיווקע אויף דער נאָז, ער געהט זיך פּאַוואָלינקע, מיט אַנ'אָנגעבויגענעם קאָפּ, ווי אַ ניונקעלע, און פרעגט ניט קיין קשיות. ער איז מקיים אַלע תרי"ג מצות, ווי גאָט האָט געבאָטען, און פערלאָזט זיך אויף נסים.

אין שוהל אריין, מענדעלע! — האָב איך גע'טענה'ט מיט זיך אַליין.— צו עבודת הבורא, מענדעלע! בטחון אין אַ יודישע זאַך. גענוג שוין פילאָזאָפיע! ווי קומט גאָר אַ קאַבצאַנסקער יוד צו פילאָזאָפיע? אַ קבצן, אַז ער הויבט אָן חקירה'ן איז דאָס פאַר איהם די גרעסטע סכנה. סטייטש דו, מענדעלע, ביסט דאָך אַוועק פון דער היים, ווי אַנ'אמת'ער יוד, האָסט גענומען די פיס אויף די פּלייצעס און האָסט זיך אַ לאָז געטאָן, צוזאַמען מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, אין דער ווייטער וועלט אריין מיט אַ גרויסען בטחון אויף זיין ליעבען נאָמען, האָסט ניט איבערגעקלעהרט און ניט איבער־געפרעגט און ביסט געלאָפען — און פּלוצלונג פרעגסטו גאָר קשיות און שאַרפסט זיך אַ מח! וואָס איז? עמיצער האָט אויף דיר אַ קוק געטאָן, ווי אויף אַ טפש, און האָט אָבגעלאַכט פון דיר און פון דיינע בטלנ'ישע דרכים? איז זשע וואָס? אַ יוד טאָר ניט זיין אַזאַ גרויסער גדלן, אַז מע דאַרף — בויגט מען אָן במחילה דעם קאָפּ און מע געהט נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל און אָבער אַמאָל און מע בעט און מע מאָהנט און מע דער־קוטשעט — און מע געהט שוין בפירוש ניט אַוועק מיט לעדיגע הענד. ווען עמיצער וועט דיר זאָגען: כ'האָב געזעהן אַנ'אָרימאַן אַ בשת־פּנים, וואָס יודען בני רחמנים האָבען זיך אויף איהם אַליין אומגעקוקט און איהם גע־געבען אַ מתנת'יד מיט זייער גוטען ווילען — זאָלסטו ניט גלויבען. שקר וכזב! מיט'ן גוטען ווילען וועט אַ יוד קיינמאָל ניט געבען; זיינע אַ קאָפּיקע איז אַזוי שווער זיך צו שיידען מיט דער קעשענע, ווי, להבדיל, דער נשמה צו פערלאָזען דעם גוף, און געהט זי שוין יאָ אַרויס, די קאָפּיקע, פון אַ יודישען בייטעל, ווערט דערביי אַזאַ גערודער מיט אַ געשריי מיט אַ טראַס־קעריי, אַז סע הערט זיך פון איין עק וועלט ביז דעם אַנדערען, און דער גע־בער בעקומט זיין שכר דוקא אויף דער וועלט: כבוד און גדולה און חניפה אונטער די אויגען און אין די אויגען. אַזוי איז שוין, ברודער, דער סדר העולם.

די דאָזיגע געדאַנקען האָבען מיר ביסלעכווייז בערוהיגט. איך האָב מיר געזאָגט: איך בין אַ יוד, ווי אַלע יודען, איך מוז זיין אַ עניו, ניט מקפיד זיין זעהר שטאַרק אויף מיין כבוד און זיך פערלאָזען אויפ'ן רבונו של עולם: זאָל ער פיהרען, ווי ער פערשטעהט.

ה.

אויסגעקומען ווי עס איז מיט זיך אַליין, האָב איך, ווי אַן אמת׳ער יוד, זיך גענומען צום געהן און צום ריידען. איך בין פּלוצלונג געוואָרען אַ משונה׳דיגער בעל־דברן און אַ געהער — איינס אין דער וועלט. איך האָב שוין ניט געקענט איינזיצען קיין מינוט אויף אַן אָרט, איך האָב זיך כסדר געשלעפּט פון בוני׳ן צו שמוני׳ן — גיין, וואָס זאָג איך „געשלעפּט": ג ע ל אָ פ ע ן, געאיילט זיך מיט גרויס אימפּעט, געאַרבייט מיט אַלע אברים, ווי דער שטייגער איז ביי אונז יודען — און דערביי אַלץ גערעדט, געשיט מיט ווערטער, ווי ניט אין זיך, גע׳דרשנ׳ט וועגען אַזוינע זאַכען, וואָס איך הויב זיי ניט אָן צו פערשטעהן. וואָלט קאַבצאַנסק געווען דאָס אַמאָליגע קאַבצאַנסק און די יודען וואָלטען געזעסען, ווי אין די גוטע יאָהרען, אין בית־מדרש אונטער דער הרובע, איז ביי מיר קיין ספק ניט, אַז איך וואָלט דאָרטען געוואָרען דער ראש המדברים און וואָלט דערצעהלט גאַנצע פּעק מיט מעשיות פון פּאָליטיקע און פון מלחמות, איצט פלעגען מיר זיך אָפּט צוּנויפקלייבען ביי איינעם פון די יונגע־לייטלעך און מיר פלעגען שמועסען וועגען ערד־אַרבייט, וועגען פלאַנצען בוימער, וועגען הלכות וויינגאָרטען וכדומה. אַלצדינג האָבען מיר, פערשטעהט זיך, געוואוסט, וועגען אַלצדינג געהאַט אַ ידיעה, יעדערער איז זיך געגאַנגען מיט זיין אייגענער שטה, געהאַט זיינע אייגענע חשבונות — און ניט, חלילה, ווייל מיר האָבען ווען עס איז געפּרובט זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכען. פערקעהרט, קיינער פון אונז האָט אין די אויגען ניט געזעהען קיין וויינגאָרטען זינט ער לעבט. נאָר וואָס דען? מיר האָבען זיך געקליגט מיט אונזערע גמרא־קעפּלעך, מיר האָבען בעשאַפען סברות, איינע שאַרפער פון דער אַנדערער, געבויעט גאַנצע בנינים אויף אַזוינע פונדאַמענטען, וואָס מיר האָבען זיי געפונען פאַרטיג אין אונזער פאַנטאַזיע אָדער אויסגעזויגען פון׳ם פינגער. איך, הקטן מענדעלע, בין דוקא ניט אָראָבגעפאַלען פאַר׳ן איבעריגען עולם, איך האָב אויך גע׳דרשנ׳ט וועגען פלאַנצען און זייען און קלויבען פרוכטען, ווי עס שטעהט געשריעבען אין משניות סדר זרעים, און ווי איך האָב געדענקט נאָך פון יונגעלוויז, ווען איך האָב געלערענט אין חדר.

אַזוי זענען אַוועק עטליכע טעג און איך האָב אַלץ פערבראַכט צווישען גוטע פריינד און געבויעט לופט־שלעסער מיט דער הילף פון אמונה און בטחון, ווען דער יצר־הרע, דער ימח־שמו׳ניק, האָט מיך ווידער גענומען צום סמיק און האָט אָנגעהויבען מיר פּיקען אין מח: זעה, מענדעלע, וואָס פאַר אַ צורה דו האָסט! בעטראַכט זיך נאָר, וואוהין דו ביסט פערקראָכען. דיין קישקע מאָהנט דיך: עסען — און דו האָדעוועסט זי מיט הבטחות!

זי בעדאַרף ברויט — און דו טרייסט זי מיט גליקען, וואָס זענען ניט גע-
שטייגען, ניט געפלויגען. וואָס קומט דיר אַרויס פון די אַלע טייערע שמו-
עסען, אַז דיינע חברים רײַדען נאַר, אַז טוען, טוען זיי ניט האַנד אין קאַלט
וואַסער און האָבען ניט בכח דיר צו העלפען, אפילו ווען זיי זאָלען וועלען.
היינט די פרומקייט דיינע, בעטראַכט זיך נאַר, וואָס זי האָט פאַר אַ פנים.
פרומקייט איז טאַקי אַ גוטע רפואה געגען אַלערליי צרות און שלעק. נאַר
ווען זשע איז דאָס געוועזען ? ווען זי שטעהט איין ביי אַנ'אמת'ן
חניאָק, ביי אַ שוטה בן-פיקהאָליע. דו ביסט דאָך אָבער בטבע גאָר ניט
קיין נאַר, ביי דיר איז דאָך בעסער איין חיי-שעה פאַר'ן גוף איידער אַלע
תענוגים פון דער נשמה, דו ווערסט דאָך אָבגעבען אַלע דיינע פאַנטאַזיעס
פאַר אַ שטיקעל ממשות'דיגע טובה. היינט גלאַט נאַרסטו דאָס נאַר זיך
אַליין, פערשלאָגסט זיך האַקע-באַקע, כדי דו זאָלסט פערשפּאָרען טראַכ-
טען — און דאָס, זעהסטו, איז שוין גאָר ניט פיין, דאָס פּאַסט גאָר ניט
פאַר אַזאַ אַלטען יודען, ווי דו, פע, מיאוס, מענדעלע ! לאַ די, וואָס דו
ביסט אַ קבצן, ווילסטו נאָך זיין אויף דער עלטער אַ רמאי אויך ! איך
האָב זיך דאָס, כ'לעבען, אוי פֿדיר ניט געריכט...

איהר זעהט רבותי, וואָס פאַר אַ מאָדנעם יצר-הרע איך האָב : ער
קומט, כלומרש'ט, אין'ם נאָמען פון אמת. ער נעהמט מיך דורך מיט אויס-
גערעכענטע מיושב'דיגע ווערטער, ער רעדט מיך איבער מיט זיין קלאָרען
פערשטאַנד און איך קען איהם ניט ביישטעהן, שלעכט ! פערפאַלען מיין
גאַנצער בטחון ! דער יצר-הרע האָט פון איהם געמאַכט אַ בערגעל אַש.
אוים ! איך האָב ווידער דערפיהלט מיינע אַלטע וועהטאָגען. דער עסק
איז קיין עסק ניט, די צייט געהט אַוועק אומזיסט-אומנישט און וואָס וועט
זיין דער תכלית ! איך בין פאַר עגמת נפש געוואָרען אַ שטיק אפיקורס
און האָב אָנגעהויבען געפינען חסרונות אין אַלע אונזערע גאָלדענע פּלענער.

איינמאָל זיץ איך מיך אַזוי אויף דער סטאַנציע אין געהאַקטע וואונ-
דען, — איך גיב אַ קוק דורכ'ן פענסטער און טו מיך אַזש אַ טרייסעל.
ר' ליב דער מלמד, מיין טייערער זווג, געהט זיך פראַנק און פריי איבער
דער גאַס מיט עפּעס אַ פּריצה פון איין זייט און אַ פּריצ'ל אין אַ קאַפּעליוש
פון דער אַנדערער, אַלע זיינען זעהר שטאַרק אויפגעלעגט, מע רעדט און מע
לאַכט און מע קוועלט ממש פאַר נחת. די פּריצה איז שטאַרק צוקאָכט,
רעדט עפּעס און שטורכעט ר' ליב'ן פון איין זייט און דער קאַפּעליוש פון
דער אַנדערער, און מיין ר' ליב דער מלמד איז שטאַרק בגלופין, ער בע-
בעט עפּעס מיט גרויס התלהבות, דרעהט מיט'ן גראָבען פינגער און שטור-
כעט זיי ביידע מיט די עלענבויגענס. די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע זענען
ביי איהם צעפלויגען, איינע אַהין, איינע אַהער, און פון אינמיטען קוקען

אַרויס אַ פּאָר פּיס אָנגעטאָן אין ווייסע גאַטקעס, במחילה,. אַ שענע קאָר־טינע! ס'האָט ביי מיר געהאַט אַ פּנים, אַקוראַט ווי ער איז אַראָב פון'ם זינען. איך האָב בשום אופן ניט געקענט פאַרשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך. תחילת האָב איך אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז דאָס גאָר אַ חלום, איך האָב זיך אָבער אַ קניפּ געטאָן און האָב דערפיהלט, אַז ס'איז וואָהר, יאָ, ס'איז אַנ'אמת: ליב דער מלמד געהט אינגמיטען גאַס מיט עפּיס אַ נפקא — ליב דער מלמד, ער אַליין בכבודו ובעצמו. ווי געפעלט דאָס אייך? רבונו של עולם, האָב איך מיך אַ טראַכט געטאָן, אפשר איז טאַקי אמת, וואָס מע זאָגט, אַז דאָ, אין אָט דער שטאָדט, איז דער טויער פון'ם גיהנם און אַז דער שטן שפּיעלט זיך דאָ מיט יודיש נפשות. אָבער געוואַלד! דער שטן, האָבען מיר אַ קימא לן, איז דאָך אַ דורכגעטריבענער, אַ יונג אַ כוואַט, ווי זשע קומט ער צו אַזאַ ווילדער נאַרישקייט, ווי פאַרפיהרען עסקים מיט ר' ליב'ן? וואָס, ער האָט שוין קיין בעסערס, ווי רב ליב, גאָר ניט געקענט געפינען!?

אַ פאַרביטערטער, אַ דערצאָרענטער, האָב איך זיך אויפגעהויבען פון'ם בענקעל און געגומען אַרומשפּאַנען איבער'ן חדר. נאָכדעם האָב איך זיך אַנידערגעלעגט אויפ'ן בעטעל און בין געלעגען אַ שטיקעל צייט — אפשר וועט מיר ווערען אַביסעל רוהיגער אויף דער נשמה.

ווי איך ליעג אַזוי, עפענט זיך די טהיר און ס'קומט אַריין ר' ליב דער מלמד מיט אַזאַ פּנים, ווי אַ יוד קומט, אַ שטייגער, צו זיינעם אַ פריינד גוט יום־טוב ביטען. ער שיינט ממש, די אויגען לייכטען, אויף די ליפּען אַ זיס שמייכעלע — מע זעהט, סע טוט איהם שטאַרק הנאה, ער קוועלט אָן פּאַר נחת. איך האָב אומיסנע פאַרמאַכט די אויגען, געמאַכט זיך, אַז איך שלאָף, און דערווייל בעטראַכט דעם טייערען נפש מיט אַלע זיינע פּאַסטעמ־קעלעך. ר' ליב איז צוגעגאַנגען צו מיין בעטעל, נאָר אַז ער האָט דערזעהן — איך שלאָף, האָט ער זיך אָבגערוקט און געגומען אַרומגעהן איבער'ן חדר שטילערהייט, אויף די שפּיץ פינגער. שפּעטער האָט ער אויסגעטאָן די וואָכעדיגע קאַפּאָטע און אַראָבגענומען פון'ם פּלעקעל די שבת'דיגע, אַרומ־געקוקט זי פון אַלע זייטען און אָנגעטאָן אויף זיין דאַרען גוף. נאָכדעם האָט ער זיך אַרומגעטאַפּט די פּאות, די באָרד, פאַרריכט דאָס היטעל אויפ'ן קאָפּ און אַגב זיך פאַר'גנב'עט און געחאַפּט אַ קוק אינ'ם שפּיגעלע, וואָס איז גע־האַנגען אויף דער וואַנט. פון זיין שמייכעלע האָט מען געקענט פאַרשטעהן, אַז ער איז מיט זיך זעהר צופריעדען, אַז ס'איז איהם גוט אויפ'ן האַרצען. אפשר האָט ער טאַקי געפונען חן און לייטזעליגקייט אין זיינע אייגענע אוי־גען, ווי אַלע מיאוס'ניצעס, וואָס אַז זיי פּוצען זיך פאַר'ן שפּיגעל, רעכענען זיי, אַז זיי זיינען פאַרשווינען, שעהנקייטען איינס אין דער וועלט. דעם

אמת מוז איך זאָגען, אז מיר איז ר' ליב דוקא ניט אזוי געפעלען, פערקעהרט: דאָס פוצען זיך האָט איהם געמאכט נאָך מגושם'דיגער, ווי ער איז געוועהנ-ליך. איך האָב ניט ווילענדיג א טראַך געטאָן וועגען דעם יונגען יוסף'ן מיט פוטיפר'ס ווייב זליכה — און אז איך האָב ווידער א קוק געטאָן אויף מיין ליעבהארציגען שכן און זיינע שבת'דיגע בגדים, איז מיר געוואָרען פינ-סטער אין די אויגען, איך האָב זיך פערשעמט פאר זיך אליין — און איך האָב ניט געוואוסט וואָס פריהער: חוזק מאכען אָדער זיין אין כעס. נאָר וואָס מיין בן־זוג איז ארויסגעגאנגען, בין איך אראָב פונ'ם בעטעל און האָב זיך צעלאכט מיט א ביטערען געלעכטער.

עס טרעפט זיך אמאָל, איך פיהל, אז אין מיר לעבען צוויי מענדע-לעך, צוויי בעשעפענישען, יעדע פערשיעדען פון דער צווייטער; זיי וואוי-נען ביידע אין איין דירה, נאָר זיי קוקען אויף אלצדינג מיט פערשיעדענע אויגען, זיי האַלטען כסדר מלחמה און קענען איינע ניט גובר זיין די צוויי-טע. אז איין מענדעלע וויינט, ווילט זיך דעם אנדערען לאכען, און וואָס איינער לויבט, איז ביי'ם אנדערען ניט ווערט א דרייער. איין מענדעלע איז א שוטה, א פתי יאמין לכל דבר, אז ער זעהט מענשען פיינען זיך פאר איהם אוים מיט ווערטער, ריידען שעהנע מליצות, מיינט ער: ס'איז תורת לאָקשען. זאָגט מען איהם עפּיס א גוט וואָרט, איז דאָס ביי איהם א כשר'ע מטבע. ער גלויבט באמונה שלמה, אז אלע האָבען איהם ליעב, אז אלע זיי-נען מוכן ומזומן צו העלפען איהם אין זיינע נויטען. דער אנדערער מענ-דעלע איז גראָד א חכם, אנ'איבערגעשפיצטער; ער פיהלט שטענדיג, וואו דער שוך קוועטשט, ער ווייסט, אז ניט אלצדינג, וואָס סע בלישטשעט, איז גאָלד, און אז א חזיר בלייבט א חזיר, חאָטש ער מעג אפילו ארויסשטעלען דאָס הינטערשטע פיסעל. בשעת הדחק, ווען די תוכחה האָט זיך אויסגע-גאָסען אויף די קאַבצאַנסקער יודען — „ויסעו", און מ'האָט גענומען לויפען, האָט דער ערשטער מענדעלע געפיהרט די געראָלדיע, ער איז געווען דער גאַנ-צער כל ולך, ווי, אשטייגער, דער גבאי, אז סע קומט זיין חודש. ער האָט דאָס זיך אָנגעחאַפּט מיט די הענד און מיט פיס פאר די קאַלאָניעס און האָט זיך אויסגעמאָלט אין דער פאַנטאַזיע א ניי לעבען אויף דער עלטער; ער האָט דאָס געחאַפּט און פערקויפט דאָס פערדעל, אוועקגעוואָרפען דעם מסחר מיט ספרים, געמאכט שותפות מיט רב ליב'ן און אוועק מיט איהם צו אלדי שווארצע יאָהר, זוכען אין די ווייטע מקומות מזל־ברכה; ער, דער ערשטער מענדעלע, איז געווען בטוח, אז מיט דעם וואָס לעבט אייביג'ס הילף און מיט יודיש געלד וועט ער זיך בעזעצען אין א רוהיגען מקום אונטער זיין וויינשטאָק און זיין פייגענבוים. איצט האָט דער צווייטער מענדעלע אי-בערגענומען די ממשלה, ער האָט אָנגענומען אויסרעכענען דעם ערשטען

מענדעלע אַ צעטעל חטאים, דערוויזען איהם זיין נאַרישקייט און גע'מוסר'ט אין איין אָטעם: סטייטש, אַנ'אַלטער יוד, אַ צעבראָכענער שאַרבען, הויט און ביין, ווי קומסטו גאָר טראַכטען וועגען אַזוינע זאַכען, אויסמאָלען דיר אַזוינע מינ'ע פויגעלעך, וואָס ס'איז גאָר ניט נאָך דיין כח און נאָך דיינע יאָהרען? ווי קומסטו גאָר וועלען זיך פערשטעלען פאַר אַ יונגען מאַן?... וואוהין טראָגט דאָס דיך, שוטה איינער, ווילסט פערזוכען דעם טעם פון אַ צדקה־פושקע?... פערגעס זשע ניט, אַז דערמיט שאַדסטו אַנדערע יודען, וואָס פאַר זיי איז די צדקה־פושקע מעהר אָנגעמאָסטען ווי פאַר דיר, און זיי האָבען זי טאַקי כשר פערדיענט. וואָס זשע וואַלגערסטו זיך דאָ אין דער אכסניה, פוילע בריאה? וואָס וועסטו אויסליעגען אין אַזאַ לאַך?

מילא, כל זמן דער צווייטער מענדעלע האָט נאָך אַלץ גע'טענה'ט אַזוינע מינ'ע טענות, האָט דער ערשטער נאָר צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און אַמאָל אריינגעשטעלט אַ וואָרט צוליעב יוצא וועגען. אַז יענער האָט זיך אָבער גענומען צו זיין יודישקייט אויך און האָט איהם אָנגעהויבען בעוויי־זען מיט אותות ומופתים, אַז זיין יראה, זיין אהבה און זיין פרומקייט זע־נען נאָר לפנים, אַז דאָס איז גאָר אַ מאַניפּאָרגע, אַנ'אָנשטעל, אַז ער מיינט גאָר ניט די הגדה, נאָר די פּאַלירטשיקעס, דעם שכר אויף דער וועלט, — איז דער ערשטער מענדעלע געוואָרען מלא חימה און האָט אויפגעהויבען אַ געוואַלד: אַזוי, שייגעץ, דו קריכסט מיר שוין גאָר אין די גרגרת, דו פער־קלייבסט זיך צו מיר לפני ולפנים און ווילסט אויסזאָגען פונ'ם חדר, אַז מיין ליעבשאַפט און מיין איבערגעבענקייט זענען נאָר מיט אַנ'אויסוועניגסטער פּניה — פע! אַזאַס! דאָס וועסטו ביי מיר ניט פועל'ן בשום ענין ואופן!

ויתרוצצו... האָבען זיך די צוויי מענדעלעך געבוצקעט אינוועניג. געריסען זיך און געפליקט, ווי די הענער, דערביי האָבען זיי געמאַכט אַזוינע קולות, אַז מ'האָט מיר געלעכערט דעם מח. איך האָב מיר געטראַכט, אפשר וועלען זיי שטילער ווערען, ווען איך וועל אראָב אין גאַס אריין, ס'האָט אָבער געהאָלפען, ווי אַ טויטען באַנקעס, זיי האָבען זיך אַלץ געווערטעלט, געקראָ־כען איינער דעם אַנדערען אין די לעבער, געצופּט מיך דער אהין, דער אהער, אַז איך האָב ניט געוואוסט, וואו טו איך זיך אהין. דער שוטה מיינער טאָ־רעט מיך: צוריק, מענדעלע, צו דיינע יודעלעך, צו די פערוויסטע, פער־חשכ'טע, פעראומערטע יודעלעך, וואָס האָבען זיך, ווי דו, אוועקגעלאָזט אויף קדוש השם; דאָרט וועסטו אויסרוהען דיין פערמאַטערטע נשמה! אָבער דער חכם מיינער האָט זיך אָן מיר געהאַלטען שטאָל און אייזען — און האָט געשריען אויף אַ קול: שוטה שבעולם! וואוהין געהסטו? וואָס וועסטו דאָרט טאָן?... וואָס פאַר אַ רוה וועסטו געפינען צווישען אָט די קראַנקע, צעבראָכענע, פערוויינטע נשמות, וואָס ווייסען אַליין ניט, ווער

ס'האָט זיי פערשלייערט ?... אָט אזוי האָב איך זיך ארומגעדרעהט אי-בער'ן שטאָדט. די פיס האָבען מיר געטראָגען אהין, אהער, און דער קאָפּ האָט זיך געדרעהט, ווי א ווינדמיהל.

— רב מענדעלע! — האָט פּלוצלונג אויסגערופען איינער א יוד, וואָס פאר גרויס איילעניש האָב איך זיך אָן איהם אָנגעשטויסען אינמיטען גאַס, אָבער מיט אזא אימפּעט, אז ס'האָבען מיר אָנגעהויבען וועה טאָן די זייטען. איך גיב א קוק: דער יוד, וואָס איז דעמאָלט געזעסען ביי'ם קאַרלינער!

— וואוהין לויפט איהר אזוי אָהן אנ'אָטעם ? — פרעגט מיך יענער און האלט מיך אָן ביי דער פּאָלע.

— איך לויף דען ? — ענטפער איך — דאָס הייסט אזוי געגאַנגען. א יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָט קיין צייט ניט, א יוד יאָגט זיך שטענ-דיג... דאָס הארץ ציהט, די מחשבות פליהען, די אברים אלע געהען חאָ-דאָראָם, דער מח ברענט און די פיס לויפען...

— א יוד איז דאָך אָבער א מענש, א בר-דעת — האָט יענער גע-ענטפערט מיט א פריינדליכען שמייכעל, — און א מענש דאַרף וויסען, אז אויף אלצדינג איז דאָ א צייט.

— אויף אלצדינג איז דאָ א צייט, אָבער ניט ביי יודען — האָב איך געענטפערט מיט א ביטער געפיהל — א יוד, ווי איהר זעהט איהם, לעבט קיינמאָל ניט צו דער צייט: ער עסט ניט און טרינקט ניט צו דער צייט, ער צאָהלט זיינע חובות און קומט מיט בקשות און טוט תשובה און האָט חרטה — נאָך דער צייט, ער נעהמט א ווייב און האָט קינדער און ווערט געעלטערט און שטאַרבט — פאר דער צייט... די גאַנצע יודישע היס-טאָריע, פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף, איז איין לאַנגער צעטעל פון צרות מיט וועהטאָגען מיט שלעק און פּורעניות, וואָס האָבען זיך געטראָפען אונזערע ברידער — איין די ערשטע דורות, ווייל זיי זיינען צופריה געקומען אויף דער וועלט, און איין די לעצטע דורות, ווייל זיי זענען, ווי די שונאים זאָגען, צו-שפּעט, צו-לאַנג פערבליעבען אויף דער וועלט. נעהמט בעטראַכט אפילו איצט, וויפיעל נאַראָנים איז דאָ צווישען אונזערע יודעלעך, וואָס ווילען אי-בערדרעהען דאָס רעדעל אויף צוריק, מיהען זיך אויפצוטאָן אזוינע זאכע-נישען, וואָס ס'איז שוין לאַנג עבר-זמן. איך זאָג דאָס, פאַני, טאַקי אנט-קעגען מיר אליין: מיר האָט זיך אויך געטראָפען א מכשול — איך האָב זיך בעגאַרישט און אויף דער עלטער זיך גענומען צו אזא עסק, וואָס ס'איז שוין פאר מיר ניט די צייט. ניטאָ דערצו ניט דער כח, ניט די יאָהרען.

— איך פערשטעה, ר' מענדעלע, אוי, פערשטעה איך, וואָס אייך קוועטשט, איהר טוט זיך אליין א בים און אַנדערע דערפיהלען איהם אויך,

דעם בים. איך וואָלט געקענט אָבגענטפערען אויף אייניגע פון אייערע רייד, איך זעה אָבער איהר זענט שטארק צוטראָגען, וויל איך זיך מיט אייך איצט ניט אריינלאָזען אין וכוחים, — האָט יענער געענטפערט און האָט א קוק געטאָן אויף מיר מיט ליעבשאפט און רחמנות. איך האָב זיך אויך איינגעקוקט אין זיין פנים און האָב דערזעהן, אז אין איהם לעבען אויך צוויי נשמות, צוויי בעזונדערע מענשען. מיר זענען געשטאַנען א וויילע און געקוקט איינער אויפ׳ן צווייטען, מיין חכם האָט געקליעבען נחת פון זיין חכם, און מיין נאר האָט זיך שטילערהייט גע׳סוד׳עט מיט זיין נאר, אוןביידע האָבען מיר בשעת מעשה געפיהלט, אז מיר האָבען אלץ איינע געדאנקען און אז קיין מחלוקת וואָלט צווישען אונז ניט געקענט זיין, סיידען מע זאָל פערדרעהען די יוצרות, אזוי אז איינעמ׳ס שוטה זאָל מלחמה האלטען מיט׳ן אנדערענ׳ס חכם, אָט פונקט ווי די צוויי האלטען מלחמה אין יעדען פון אונז ביידע.

יענער האָט ווידער אָנגעהויבען רעדען:

— הערט, ר׳ מענדעלע, איך האָב שוין עטליכע מאָל געשמועסט וועגען אייך מיט דעם קארלינער. ער וואָלט אייך זעהר א בעלן געווען זעהן, נאָר מחמת איך האָב אלץ קיין צייט ניט, האָב איך אייך וועגען דעם ניט געקענט איבערגעבען. גוט, וואָס מיר האָבען זיך בעגעגענט. איך וועל נאָך היינט טאקע בעטען דעם קארלינער, ער זאָל מיר זאָגען בעשטימט, ווען איהר זאָלט צו איהם קומען. און איך גיעב אייך מיין עהרען־וואָרט, אז איך וועל אייך וועגען דעם מודיע זיין צו דער צייט און וועל ניט פערשפעטיגען, כאָטש איך בין א יוד מיט אלע יודישע תנועות. און איצט האָט אייך א גוטען... איך מוז געהן ווייטער!

איידער איך האָב אוספייעט ענטפערען א האלב וואָרט, איז יענער שוין ניט געבליעבען. איך בין געשטאַנען אינמיטען גאַס און האָב ביי מיר אליין געהאָט א פנים ווי יענער חסיד, וואָס מ׳האָט איהם אָנגעזאָגט א בשורה: היינט געפינסטו אנ׳אוצר.

ו.

יענע נאכט בין איך געשלאָפען זעהר שלעכט. די געדאַנקען האָבען זיך מיר געפלאָנטערט אין קאָפּ, געטאַנצט און געדרעהט זיך און געזשומעט, אזוי ווי די פליגען, אז זיי דערשמעקען דעם ריח פון האָניג. דער האָניג, פערשטעהט איהר דאָך, דאָס איז געווען די טייערע בשורה, אז דער

הערר קאַרלינער וויל זיך מיט מיר זעהען, נאָר וואָס זאָג איך: „האָניג"? די בשורה האָט ביי מיר געהאַט אַלערליי טעמים, איך האָב אין איהר גע־שמעקט אַלע ריחות פון גן־עדן. אַ קאַטאָוועס! דער הערר קאַרלינער וויל מיר זעהען! מיין נאַר איז ווידער עולה לגדולה געוואָרען, ער האָט זיך אָנגעהויבען פּשט׳לען, דרשנ׳ען אַלערליי סברות און האָט מיר צוגעזאָגט ישועות ונחמות, אַלואי אויף אַלע יודען. ס׳איז שוין אַריבער האַלבע נאַכט, און איך בין נאָך אַלץ ניט געשלאָפען. ר׳ ליב איז ניט געווען אין דער היים, און מיר איז דאָס גאָר ניט קשה געווען, וואָרום איך בין, לא עליכם, געווען שטאַרק פער׳טרוד׳ט מיט מיינע אייגענע געשעפטען. אינ־דערפריה, אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך דערזעהען, ר׳ ליב איז אַלץ ניטאָ. דאָ איז מיר שוין געוואָרען פריקרע. היתכן? זעלטם אַנ־דערש זיין, אַז ער איז געקומען, בשעת איך בין שוין געשלאָפען און איז אוועקגעגאַנגען דאַוונען גאַנץ פריה, איידער איך בין נאָך אויפגעשטאַנען, וואָלט ער דאָך געדאַרפט מיטנעהמען דעם טלית און תפילין — און דאָ זעה איך, זיין טלית־זאַק ליעגט זיך אויף זיין געוועהנליכען אָרט — אויף דער קאַמאָדע. וואָס זשע דען, מוז מען זאָגען, אַז ר׳ ליב האָט ניט גענעכטיגט איין דער היים, איז דאָס דאָך טאַקע זעהר מיאוס, וואָס מיאוס הייסט, סע שלאָגט טאַקע חלשות צום האַרצען! ניט אומזיסט האָט ער נעכטען זיך אַרומגעשפּאַצירט מיט אַ פּריצה אינמיטען גאַס, מסתמא איז דאָס ניט גלאַט... און דאָס, וואָס ער האָט זיך נעכטען געפּוצט אַנטקעגען שפּיגעל און געטאַפּט די פאות און צורעכט געמאַכט די קאַפּאָטע, מוז דאָ אויך, פערשטעהט זיך, עפּעס שטעקען... ווי איך ליג אַזוי און טראַכט, וואָס קען דאָס בעדייטען, קומט אַריין דער משרת פון אכסניה און פרעגט מיך: „וואו איז אייער יוד, פּעטער, אייער שכן, מיין איך? עפּעס אַ באַרישגע פרעגט זיך אויף איהם, זי האָט שטאַרק חשק איהם צו זעהען". איך האָב איהם געענטפערט, אַז ר׳ ליב איז ניטאָ אין דער היים, און יענער איז אַרויס מיט אַ שמייכעל פון אַ עזות־מחוצף־אַרצע־פלאַסקע, ווי איינער רעדט: „פּעטערס, מען קען אייך, מיר ווייסען, אַז איהר זענט גרויסע פּאַסקודניאַ־קעס, חאָטש איהר פערשטעלט זיך פאַר כשר׳ע יודען, גאָט און ציצית". מיר איז די גאַנצע מעשה געווען זעהר ניט צום האַרצען. איך האָב אונ־טער די אויגען אָבגעגעבען ר׳ ליב׳ן אַ פיינע פּאָרציע שטעך־ווערטלעך מיט זלזולים, און דאָ האָב איך נאָך דערזעהען זיין וואָכעדיגע קאַפּאָטע, ווי זי הענגט אויף דער וואַנד, אַ טרויעריגע, אַ פער׳יתומ׳טע, אויסגעשמירט, נעבעך, אין בלאָטע ביז׳ן גאַרטעל, ווי דער שטייגער ביי אַ יודענע דער פאַר־טוך ערב שבת. אויך אַ רעשטעל צו די צרות! אז אָך וועה איז איהר נע־בעך, האָב איך מיר געטראַכט, אויף וואָס זי, שלימזל, איז איבערגעקומען!

אַלע איהרע יאָהרען האָט זי איהם טריי געדיענט, פון שבת צו שבת געוועז בעהעפט צו איהם, צו זיין ליוב, ניט פערלאָזט איהם אַווי לאַנג, ביז זי האָט זיך אַליין אויסגעריבען אויף אַ שמאַטע, און איצט האָט ער זיך גענומען אַנ׳אַנדערע און זי איבערגעלאָזט אַ ווייסטע עגונה! אַ שענעם פנים האָט זי איצט, ניט פאַר קיין שום יודישער יופע געדאַכט. די קעשענע איז צוריסען, צופּיצעלט, פון אַ לאָך שטעקט אַרויס עפּעס אַ שטיק פּאַפּיר, איך ציה אויס, ניט ווילענדיג, מיין האַנד און שלעפּ אַרויס דאָס פּאַפּיער. איך זעה: אַ שעהנע האַנדשריפט, אָנגעשריעבען שוואַרץ אויף ווייס כהאי לשנא: „זייט זיך מטריח, קומט צו געהן היינט אויפדערנאַכט אַהין און אַהין, אין דעם און דעמ׳ס הויז, צימער נומער אַזוי און אַזוי". עהע! טראַכט איך מיר, גוטע יאָהרען זיך דערלעבט! איהר פערשטעהט עפּעס אַ פּשט?

אַ גליק, וואָס איך בין דעם טאָג געוועזן זעהר פער׳טרוד׳ט: איך האָב געשריעבען בריעף צו מיין ווייב און צו בעקאַנטע, האָב איך זיך אַבּיסעל פערקלאַפּט דעם מוח, איך זאָל ניט איבערטראַכטען. די בריעף זענען, פערשטעהט איהר דאָך, ניט געוועזן קיין פרעהליכע: אַ שווערע מרה־שחורה איז אויף זיי געלעגען אויסגעשפּרייט און דער ניגון פון קינות האָט זיך געלאָזט הערען פון יעדער שורה. שלעכט, ביטער! אַ מיאוס׳ע וועלט! ניטאָ קיין אמת, ניטאָ קיין אמונה, ניטאָ קיין יראת שמים, אַלצדינג איז שקר, — אַפילו באָרד און פּאות און ציצית, האָב איך מיר געטראַכט, זענען אויך ניט קיין גאַראַנטיע היינטיגע צייט. אַלצדינג שקר וכזב! נאָכדעם האָב איך אָנגעהויבען איבערקלעהרען ווידער צוריק: „סף הכל פון וואַנען נעהמען זיך ביי מיר די אַלע ביטערע מחשבות? — פון איין ר׳ ליב׳ן! נו, איז דאָס דען ניט אַ נאַרישקייט? איין פויל שייטעל האָלץ, איין טרוקען שפּענדעל האָט דאָס אין מיר אָנגעמאַכט אַזאַ מורא׳דיגע שרפה, אַז איך ברען און פלאַקער און שיט שוועבעל און פעך און הייסע קוילען אויף דער גאַנצער וועלט! ווי שיקט זיך דען אַזוינס! — וואָס וואָלסטו, מענדעלע, אַליין געזאָגט דערויף, ווען דו זעהסט, אַ שטייגער, עמיצער בויעט אַ גאַנצע שיטה וועגען אַנהגת העולם, פּסקנ׳ט אַלצדינג לחומרא, מאַכט אַ תל פון דער וועלט מיט מענשען, נאָר דערפאַר, וואָס ס׳האָט זיך איהם פערשטעלט אַ קוצע קוה פאַר אַ ווינד־מיהל און ער געהט אַרום אַ צוקאָכטער? היתכן? טוט דען דאָס אַ בר־דעת? שטעל דיר פאָר, דאָרט האָט אַ בעל־דרשן בעקומען דאָס עהרליכע אויסקומעניש פון זיין פלונית׳טע, די ארורה: וועט ער געהן שרעקען דעם גאַנצען עולם און שול מיט שבעה מדורי גיהנם? דאָרט האָט אַ געלערנטער אַ ביס געטאָן אַ פליעג אין נאָז בשעת ער שרייבט זיין ספר, נו, וועט ער אויסגיסען כל חמתו אויף דער גאַנצער וועלט און וועט

שרעקען, אז הכל הבל — אלצדינג איז בלאָטע?... שעהן, הא? — אזוי האָב איך גע'מוסר'ט מיין שוטה, איינגע'טענה'ט מיט גוטען און מיט בייזען, אויפגעוואָרפען איהם, וואָס ער איז אזא חאפער. פון אלצדינג ווערט ער נתפעל, פון א ליאַדע קיצעל גערעט ער ארויס פון די כלים, אלצ-דינג חאפט ער און שלינגט, ווי הייסע לאָקשען, ניט פרעגענדיג און ניט קלערענדיג און ניט איבערלעגענדיג, און וואָס אויף דער לונג איז ביי איהם באלד אויף דער צונג, חאָטש סע מעג זיין א נאַרישקייט, א גרויסע עולה. אזוי האָב איך איהם אויסגערעכענט פאוואָלינקע זיין רייסטער חטאים, ביז די טהיר האָט זיך אנ'עפען געטאָן און ס'איז אריין ר' ליב דער מלמד, אויס-געפוצט אין דער שבת'דיגער קאפאָטע מיט א פנים, ווי א מחותן.

— סקאָצעל קומט, מחותן! וואָס מאכט איהר עפעס גוטס? — האָב איך איהם א זאָג געטאָן מיט א געלעכטערעל, וואָס ס'שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ. — ווי טאַנצט מען דאָס א גאַנצען מעת לעת פאר דער כלה און מע רופט זיך גאָר ניט אָפּ? איהר זענט גאָר ניט מיעד?

— וואָס רעדט איהר וואָס? — זאָגט ר' ליב און שטעלט אויף מיר אויס א פּאָר אויגען.

— אָט דאָס וואָס איהר הערט. זאָגט נאָר, ר' ליב, האָט איהר גע-געבען אייער אלטער א תנאי־גט איידער איהר האָט זיך געלאָזט אהער?

ר' ליב שטעהט ווי א גולם, מויל און אויערען אויפגעשטעלט, די באָרד און די נאָז אויפגעהויבען אין דער הויך, און איך רייד ווייטער, איהם אויף צופּוקעניש:

— וואָס איז? ס'איז דאָך א יודישע זאַך, מע פאָהרט אין אזא סדום, מע ווייסט ניט, צו וועט מען קענען ביישטעהען דעם יצר־הרע, א קשיא אויף א מעשה, וואָס סע קען זיך מיט א יודען טרעפען, מ'איז דאָך ניט מעהר, ווי א בשר ודם, נו, גיט מען דערווייל דער וויב א גט... כדי ס'זאָל, חלילה, ניט זיין קיין מכשול... וואו האָט איהר דאָס גענעכטיגט היינטיגע נאכט, פעטער?

— ביי א היימישען יודען, וואָס וואַרט אויך אויף א נחלה. מיר האָבען געשמועסט דעם גאַנצען אויפדערנאכט, ביז מיר זענען אנשלאָפען

— וואָס זשע האָט איהר זיך אזוי אויסגעפּוצט, ווי צום טאַנץ?

— וואַרט אוים א ביסעל, ר' מענדעלע, איהר וועט מיט גאָט'ס הילף געוואָר ווערען אלצדינג, — האָט מיר ר' ליב געענטפערט מיט א פרעהליכער מינע, אויסטוענדיג די קאפאָטע און בלייבענדיג אין איין טלית־קטן.

— אוי זענט איהר א פארשוין, ר׳ ליב׳ קיין בייז אויג זאל אייך ניט שאדען, א מלכות, א קיסר׳שע צורה. מיידלאך קוקען אויף אייך פון אלע פענסטער, מע לויפט אייך נאך אין די גאסען, איינע א פיינע פריצה, האט זיך אפילו נאכגעפרעגט נאך אייך אויף דער סטאנציע, זי געהט ממש אוים נאך אייער טריט.

— אזוי? זי איז געווען דא... זי האט זיך געפרעגט אויף מיר!.. איצט, רב מענדעלע, מעגט איהר מיר טאקע זאגען מזל־טוב!.. האט ר׳ ליב אויסגעשריען מיט התפעלות און פאר גרויס חדוה האט ער אנגע-הויבען ריידען אויף עפים א משונה׳דיגען תרגום־לשון. — איהר הערט? איך זאג עס אהן לצנות, סע קומט מיר מזל־טוב קומט מיר.

איך האב איהם בעטראכט פון קאפ ביז די פים: צו איז ער ניט אראב פון זינען. וואס טוט זיך מיט דעם יודען?

— וואס בעבעט איהר? — זאג איך צו איהם. — וואס איז דאס פאר א לשון? ר׳ ליב, רעדט בעסער יודיש, ווי מיר האבען גערעדט ביז אהער!..

ר׳ ליב הערט אבער ניט, ער פלאפעלט עפים אויף א צוקאליעטשע-טער שפראך, פאלאווינע יודיש, חצי לשון־קודש, און סע קומט איהם אן מיט בויך־וועהטאג, וואָרום ער איז, נעבעך, ניט געוועהנט. ער ווארגט זיך מיט יעדען ווארט, סע שטעלט זיך איהם אין האלז, ניט אהין, ניט אהער, ביז איך קום איהם צו הילף און שלעפ עס ארוים פון זיין גארגעל. אין דער מינוט האט ר׳ ליב געהאט א פנים פון א יודענע, וואס זי געהט נעבעך שווער צו קינד, און איך בין געווען די באבע, וועלכע פארעט זיך נעבען איהר, טוט מעשים, פרובט אלערליי סגולות, כדי צו העלפען דער יולדת איבערקומען בשלום. אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז גאט האט געהאל-פען, ס׳איז אריינגעקומען דער משרת און האט איבערגעגעבען ר׳ ליב׳ן עפים א צעטעלע, ר׳ ליב האט עס איבערגעלייענט און זיין פנים האט נאך מעהר אנגעהויבען שיינען. ער האט תיכף אויפ׳ן שטעל אנגעטאן די שבת׳-דיגע קאפאטע און איז ארוים פון שטוב, ווי א וויכער.

— די באַרישנע, וואס איז דא געווען אינדערפריה, האט דאס איבער-געלאזט א צעטעלע פאר אייער יודען... פאר אייך אליין איז אויך דא עפים — האט געזאגט דער משרת און האט מיר איבערגעגעבען א בריעף מיט א שמייכעלע פון א עזות־פנים, א נאטקע־גנב.

דער בריעף איז געווען פון דעם יודען, וואס איך האב נעכטען בע-געגענט אין גאס. ער האט מיר געשריבען, אז היינט פארנאכט מעג איך קומען צום קארלינער.

ז.

ווי דער שטייגער איז פון נאראנים, וואס האבען ניין מאס רייד, האט מיין שוטה דעם גאנצען וועג זיך געח׳זר׳ט א לאנגע דרשה, וואס איך וועל אוועקלעגען פאר׳ן קארלינער. אין דער דרשה הויבט ער דעם קאר-לינער ביז׳ן הימעל אריין, און מיך מאכט ער נידעריג ביז צו דער ערד, ווי ס׳זענען זיך נוהג אחינו בני ישראל, ווען זיי דארפען אנקומען צו דער לאסקע פון א גביר. אז איך בין אבער אריינגעקומען צום קארלינער אין שטוב, האט דער חכם א שנעל געטאן דעם שוטה איבער דער נאז און יע-נער האט פערגעסען די גאנצע דרשה און האט געמוזט שווייגען, ווי א מצרים־הונד.

דער קארלינער איז געזעסען און האט געלייענט א בוך. אויפ׳ן טיש האט געברענט א לאמפ, און פוןביידע זייטען זענען געלעגען קופעס בי-כער מיט קונטרסים. אז איך בין אריינגעקומען, האט דער קארלינער מיר אויסגעשטרעקט א פריינדליכען שלום־עליכם און האט מיך געבעטען זיצען.

— איך האב געהערט, — מאכט ער, — אז איהר זענט בעקאנט מיט׳ן לעבען פון אונזערע יודען און מיט זייערע פיהרעכצען, האב איך זיך געוואלט דורכשמועסען מיט אייך. ס׳איז היינט, פערשטעהט איהר מיך, אזא צייט, וואס אלע ריידען פון דער יודישער אומה, אלע אינטערעסירען זיך מיט איהר. די מיינונגען זענען, ווי איהר ווייסט, זעהר פערשיעדען, פארהאן אזוינע, וואס לויבען זעהר שטארק דעם יודען און געפינען אין איהם א סך מעלות; אנדערע, פערקעהרט, זעהען אין איהם נאר חסרונות. איך אליין בין זיך מודה, אז איך קען בשום אופן ניט פערשטעהן דאס יודישע פאלק. אפטמאל געפין איך אין איהם אזוינע זאכען, וואס זענען סותר איינס דאס אנדערע.

— דאס זענט איהר טאקי גערעכט, — האב איך איהם איבערגעריסען די רייד. — א יוד איז איין גרויסע סתירה, אט ווי ער שטעהט און געהט, איין לעבעדיגער „ווידעראנאנד”: א חכם און א טפש; א בעל חשבון, ווי א אויסגערעכענטער סוחר, און פול מיט פאנטאזיעס, ווי א קינד; א ברענענדיגער, ווי פייער, און א קאלטער, ווי אייז; א מאמין און אנ׳-אפיקורס; א למדן און אנ׳עם־הארץ; א ענו און א מגושמ׳דיגער גדלן; א שעמעדיגער און א מחוצף; א תקיף און א ניונקעלע; א ניט־פאלגער, ווען עס הייסען איהם לייטישע מענשען, און א זריז צו מקיים זיין, ווען ס׳בעפעהלט איהם דער שווארץ יאהר ווייסט ווער; א ווייכער און א הארטער; א גבור, ווי א לייב, און א שרעקענדיגער, ווי א האז; א בעל רחמנות און אנ׳אכזר; א ותרן און א קמצן; א אויסגעפוצטער און א

שלעפּער אַ מגוול; און נאָך און נאָך אַלערליי סתירות, וואָס אַז איהר ווילט, וועל איך זיי אייך אויסרעכענען בפּרטות.

פּאוואָלינקע, רב מענדעלע, רוהט זיך אָב, זייט מוחל, — האָט גע־זאָגט דער קאַרלינער מיט אַ שמייכעל, — אַניט וועט איהר מיך דאָך פּער־פּלייצען מיט דעם מבול פון אייערע סתירות. פון די עטליכע, וואָס איהר האָט אויסגערעכענט, וואָלט מען שוין אויך געקענט מאַכען אַ גאַנצען ספר, ווען מע זאָל זיי ווערען אַרומקלעהרען פון אַלע זייטען. פאַר מיין ענין וועט אָבער זיין גענוג נאָר אַ קליינער טהייל. איך קוק זיך צו צו דער לאַ־גע פון די יודען אין גלות און איך זעה, אַז אַלע צרות קומען אויף זיי נאָר דערפאַר, וואָס זיי בלאָנקען זיך אַרום איבער פרעמדע מלוכות, ווי די נשמות אין עולם־התועה. זייער נאַציאָנאַליזם שוועבט אַרום אין דער לופטען, ניט ווי ביי אַנדערע פעלקער, וואו ער האָט הויט און פלייש. און ווייסט איהר פאַרוואָס? ווייל ביי די אומות העולם פערנעהמט דער גוף אַ געוויסען פּלאַץ אויף דער ערד און זיינע אברים בעשיצען זיי פאַר אַלע אָנשיקענישען און פגעים רעים. אַז אָך און וועה איז אָבער אַזאַ פערוואָגעלט בעשעפּע־ניש, וואָס קען זיך אַליין ניט העלפען, נאָר סע מוז אָנקומען צו עמיצענס לאַסקע. פאַר אחינו בני ישראל איז ניטאָ קיין אַנדער עצה, אויב זיי ווי־לען בלייבען ביים לעבען, סיידען זייער נאַציאָנאַליזם זאָל אויפהערען זיין אַ רוחניות און זאָל ווערען אַ גשמיות, ער זאָל האָבען אַ ממשות, דאָס הייסט, ער זאָל זיין פערבונדען מיט אַנ'אָרט. אָט דאָס וועט אייך דערקלעהרען, פאַרוואָס איך און אַנדערע יודישע פריינד האָבען געקוקט מיט האָפנונג אויף די קאָלאָניעס. מיר האָבען זיך געזאָגט: מה דאָך אַ יחיד, אַ פּרט, ווערט ניט געבוירען אַ פּאַרטיגער אויף דער וועלט, נאָר ביסלעכווייז וואַקסט זיין גוף און ווערט שטאַרקער, און פּאוואָלינקע, דורך גוטען חנוך און פיינע הדרכה, אַרבייט זיך פון איהם אויס אַ רעכטער מענש, — אַ כל־שכן אַנ'אומה, אַ גאַנץ פאָלק, קען ווערען גרויס און געזונד נאָר אינ'ם משך פון אַ לאַנגער צייט, ווען עס וועט האָבען גענוג מיטלען צום לעבען און ס'וועט זיך צוגעוועהנען צו פּראָכטבאַרער אַרבייט. און אַזוי ווי מיר האָ־בען אַ קימאַ־לן, אַז יודען זיינען מענשען מיט קעפּ און דערצו רחמנים בני רחמנים און גרויסע נדיבים, האָבען מיר זיך געטראַכט: מיט דעם זכות פון אָט די מדות טובות וועלען מיר מצליח זיין, מיר האָבען זיך גע־זאָגט: זאָלען אָנהויבען בויען דעם ישוב די יונגע, וועלכע האָבען כח און טויגען צו דער אַרבייט, די איבעריגע וועלען זיי אונטערהאַלטען פון דער ווייטענס, יעדערער וועדליג זיין פערמעגען, וועט אויף אַזאַ אופן דאָס פאָלק ישראל ביסלעכווייז איינגעוואָרצעלט ווערען אויף זיין ערד, כדי ס'זאָל שפּעטער אָנהויבען וואַקסען און בליהען. אַזוי האָבען מיר גערעכענט.

וואָס זשע איז אָבער געוואָרען דער סוף? יודען האָבען דערהערט: קאַ-לאַניעס, האָבען זיי גענומען לויפען אָהן אַ שום ישוב-הדעת: אַלטע זיי-דעס זיינען אַראָב פון די אויווענס און קאַליקעס האָבען געהאַפּט זייערע קוליעס; דער שניידער האָט אַוועקגעלעגט די נאָדעל און דער שוסטער די קאַפּיטעס מיט דער אָל; דער מלמד האָט פערלאָזט זיין חדר און דער בטלן זיין בית-מדרש, און אַלע לויפען, איילען, יאָגען אין איין איספּעט און בעטען יעדערער אַ נחלה!..

די לעצטע ווערטער האָט דער קאַרלינער אויסגערעדט האַסטיג, אין איין אָטעם. מ'האָט געזעהען, אַז דער מענש איז אַ צוקאַכטער. מיר איז דאָס געווען ערגער, איידער מע זאָל מיר געבען צעהן פּעטש. איך האָב גוט געפיהלט, ווענען מע מיינט דאָ, און חאָטש מיר האָט שטאַרק פערדראָ-סען, וואָס ער מאַכט מיר אינגאַנצען אויסצודרעהען, נאָר איך האָב איהם ניט געהאַט וואָס צו ענטפערען. בין איך געזעסען מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און געשטומט.

— און איהר מיינט, דאָרט אויפ'ן אָרט איז געווען בעסער? — האָט דער קאַרלינער ווייטער גערעדט. — מ'איז נאָר וואָס אָנגעקומען, האָט זיך אָנגעהויבען קריעג און רייסעניש און שנאה און קנאה, איינער רודפ'ט דעם אַנדערען, איינער שטעלט אונטער דעם אַנדערען אַ פיסעל, ווי אמת'ע העגד-לער. אז אָך און וועה! מאוס צו הערען! מיט געלט איז עפּיס אויך ניט אַזוי שטאַרק געהויבען, ווי מ'האָט גערעכענט פריהער. יודעלעך חאַפּען זיך ניט, די מדת-הרחמים שווייגט, און געבען גיט מען נאָר, ווען מע קען שוין בשום אופן ניט אָפּזאָגען. אונזערע נדיבים זענען ותרנים אויף אַ וואוילע עצה, אויף אַ קרעכץ, אויף אַ גוט וואָרט, אַז סע קומט אָבער צו דער קעשע-נע, איז לא מיט אַנ'אלף, ניט זיי מיינט מען. ביי זיי איז דער גראָשען טייערער, ווי דאָס גאַנצע יודישקייט מיט'ן נאַציאָנאַליזם אַ צוגאָב... חברים כל ישראל, אַלע יודען זענען חברים, אַלע זענען ערב איינער פאַר'ן אַנדערען, אָבער נאָר אין עניני עולם-הבא דאָרט, און וואָס ס'איז שייך דאָ צו דער וועלט, זענען מיר ווייט אָפּגעשיידט איינער פונ'ם צווייטען, יעדערער אַ וועלטעל פאַר זיך. יעדערער האָט נאָר זיך אין זינען. אַזוינס איז, דאַכט זיך, ניטאָ ביי קיין שום אומה ולשון.

דאָ האָב איך שוין געהאַט אַ געלעגענהייט צו אָננעהמען זיך פאַר כל-ישראל'ס קריוודע; אגב האָב איך געוואָלט זיך אַליין אויך אַביסעל פערענטפערען. האָב איך דעם קאַרלינער אַזוי אַ זאָג געטאָן:

— איהר זענט טאַקי זעהר גערעכט, כ'לעבען, אָבער דאָס, וואָס איהר האַלט פאַר אַ שלעכטער מדה, איז נאָר אַ גליק, אַ טובה פאַר כלל-ישראל, און ווען ניט די דאָזיגע מדה, ווער ווייסט, צו ס'וואָלט שוין נאָר

געווען א זכר פון א יודען אויף דער וועלט. שטעלט אייך פאר, ווען יע־דער יוד זאל, אשטייגער, אויפהערען אין זינען האבען זיך און נאר נעהמען קלעהרען וועגען טובת־הכלל. ווען אלע יודען זאלען זיך בעהעפטען צו שיצען די יודישע אומה פאר איהרע שונאים, — וואס זשע וואלט געווען? עס וואלט פון זיי לאנג שוין קיין שריד־ופליט ניט געבליעבען, זיי וואלטען געווארען אפגעמעקט פון דער ערד, ווי ס׳זענען אפגעמעקט געווארען אלע אנדערע פעלקער, וועלכע האבען מבטל געווען דעם יחיד, דעם פרט צוליעב דעם כלל און האבען געמאכט יד־אחת מלחמה צו האלטען געגען די אויס־וועניגסטע שונאים. די דאזיגע אלע פעלקער האבען בפירוש יא אין זינען געהאט עולם־הזה, זיי האבען געשטעלט אין קאן זייער לעבען, זיי האבען געזאגט: אדער גובר זיין, אדער שטארבען —, זענען זיי טאקי געשטאר־בען, ווייל די פיינד זייערע זענען געווען שטארקער. אנדערש איז מיט אחינו בני ישראל. יעדער יוד איז זיך אנ„עם קטן” — א פאלק פאר זיך. אז מע שלאגט איינעם, פיהלט ניט דער צווייטער, און אז אויף איינעם קומט א צרה, אנ׳אנשיקעניש, א רדיפה, ריהרט עס די איבעריגע ניט אן: דער פרומער, דער וצדקתך, דאנקט דעם אויבערשטען, וואס איהם האט עס ניט פערטשעפעט, און ער בעהאלט זיך אויפ׳ן בוידעם אין א לאך, ביז די צרה וועט אריבער; און דער רייכער — דער מאכט זיך גאר כלא ידע, ווי ניט איהם מיינט מען. ער פערשטעלט זיך, כלומרשט קען ער ניט זיינע ברידער, און ער טראכט זיך: איך בין בעווארענט פון כל צרה שלא תבא. נייז, פאני, די מדה איז גאר ניט אזא רעכטע, איהר האט ניט, וואס צו פאראי־בעל האבען אויף אונזערע יודען. בעסער זאלסטו ליעב האבען זיך אליין און זיך דערהאלטעןביים לעבען, איידער זיי זאלען זיך מקריב זיין פאר׳ן כלל און זאלען מיט אמאל פערטיליגט ווערען פון דער וועלט.

— איך זעה, ר׳ מענדעלע„ אז איהר האט, קיין עין הרע ניט, א שארפען מח און קענט דרשנ׳ען, דורכציהען א העלפאנט דורך א לעכיל פון א נאדעל, מאכען פון שווארץ ווייס, — מאכט דער קארלינער מיט א שמיי־כעל, — אפשר זענט איהר ניט אינגאנצען אומגערעכט אויך, חאטש אין פלוג זענען אייערע ווערטער זעהר פליאה׳דיג און לעגען זיך ניט אויפ׳ן שכל, נאר ווי די מעשה איז — פאר דעם ענין, וואס מיר רעדען דא פון איהם, איז די דאזיגע מדה אנ׳אומגליק. זי האט שוין אונז אנגעמאכט א גרויסען שאדען. מיר ווילען בויען — און זי צושטערט, מיר זוכען שטיי־נער און צעמענט צו אונזער בנין — און זי גיט אונז צובראכענע ציגעל און צוברעקעלטע לעהם, וואס סע טויג אויף צעהן טויזענד כפרות.

דער קארלינער האט געשוויגען עטליכע מינוט און זיך שארף אריינ־געקוקט אין מיין פנים. נאכדעם האט ער ארויסגערעדט בעהארצט:

— ר׳ מענדעלע, וואס טויג אונז שפילען אין בעהעלטעניש, לאמיר בעסער ריידען קלארע דבורים. איהר אליין האט אייערע יאהרען עוסק געווען אין דעם מסחר מיט ספרים, איהר זענט אויסגעווען אין אלע יודישע שטעדטלעך, איהר האט זיך צוגעקוקט צום לעבען פון אחינו בני ישראל — און, אהן חניפה, איהר האט טאקי געבראכט א נוץ מיט אייער ארבייט. ווי זשע קומט איהר איצט אוועקלעגען אינמיטען דערינען שער און אייזען, גראד איצט, ווען אזוינע מענשען, ווי איהר, זענען נויטיג, ווען איהר וואלט עפים געקענט האבען א פעולה אי מיט אייערע ספרים, אי מיט אייערע ווערטער? מיר הויבען איצט אן א גרויסע ארבייט, מיר דארפען איהר אוועקגעבען אלע אונזערע כחות — סיי די כחות פון דעם גוף און סיי פון דער נשמה, וואויל איז דעם, ווער עס האט גוטע הענד, א שטארקען גוף און א הייסען רצון צו געהן בעארבייטען די ערד מיט דעם שוויס פון זיין אייגענעם פנים. מע דארף אבער אויך אזוינע מענשען, וואס זייער כח איז דאס ווארט, וואס זייער גבורה איז די פלאם־פייערדיגע פען. רייניגען דארף מען, ברודער, אויסראמען דאס מיסט און די בלאטע, וואס האט זיך אנגעקליבען אין די שלעכטע צייטען, אריינטראגען ליכט אין דעם תהו־ובהו; פון אונזערע קהל׳שע עסקים, וואו אלערליי ווילדע מנהיגים, גאט׳ס סטראפטשעס, קאך־לעפעל, גבאים־נאראנים־גראבע־יונגען, חאפ־לאפערס פון כל המינים האבען ביז אהער געפיהרט דאס רעדעל און געטאן, וואס זייער הארץ גלוסט.

— וואס רעדט איהר? — האב איך געפרעגט מיט א שווער געמיט — אין אזא שטאדט, ווי אייערע, זענען אויך דא די דאזיגע משונה׳דיגע ברואים? און איך האב געמיינט, אז דאס איז אזא אנשיקעניש נאר אויף אונז, און אונזערע קליינע, פער׳עפוש׳טע שטעדטלעך, וואו עס וואוינען קבצנים־דלפנים.

— אוי, רב מענדעלע, נאך ווי אזוי! די דאזיגע ברואים זענען א מכת־מדינה, יודישע וואנצען זענען דאס, זיי זענען פערשפרייט אומעטום, בכל תפוצות ישראל. איהר מעגט מיר גלויבען, ניטא ביי אונז איין חברה, איין צדקה־זאך, וואו ס׳זאל ניט זיין די דאזיגע מכה. זיי פרעסען דאס יודישע לייב און זויגען דאס בלוט פון אלע אדערען. ס׳ווייזט אויס, נאך ניט געקומען די צייט, אז דאס פאלק זאל אליין קענען פיהרען זיינע קהל׳שע ענינים. ס׳זענען נויטיג מנהיגים, זייטיגע מענשען, וואס זאלען ארבייטען פאר׳ן כלל. דעריבער ווילען מיר קודם כל איינפיהרען, אז אין אונזער קהלה זאל זיין א שטיקעל סדר, אז אלצדינג זאל זיך טאן מיט ישוב הדעת; מיר ווילען, אז א מנהיג זאל זיין ניט דער, וואס האט די מטבע, נאר דער, וואס האט א קלארען פערשטאנד און א ריינע נשמה.

— אשרי המאמין! — האָב איך געזאָגט מיט אַ קרעכץ. — צו אַלע שלעק איז דאָ אַ תרופה: צו אַ מכה — אַ פּלאַסטער, צו וואַנצען און טאַראַקאַנעס — פּערסישער פּראָשעק, צו אַ פערשימעלט מלבוש איז אַ רפואה — לופטערען, אָבער וואָס מע טוט מיט אונזערע יודישע וואַנ־צען — הויב איך ניט אָן צו וויסען.

— טינט, ברודער! — האָט דער קאַרלינער געזאָגט, דערהויבענ־דיג זיך פון׳ם אָרט. — גיסט אויף זיי אויס אַביסעל טינט, וועט זיי פון דער ווייטענס אַ פעדער. פאַר טינט האָבען די דאָזיגע בעשעפעני־שען מורא, ווי פאַר ווייריוך, און פאַר אַ פעדער פון אַ שרייבער ציטערט אפילו דער ניט־גוטער אַליין אימת מות.

— די רפואה איז שוין אויך קאַליע, דער ניט־גוטער הערט זי שוין, ווי דעם פאַראַיאָהריגען שניי, היינט איז געוואָרען אַ מאָדע אויף „יודיש־קייט", מ׳האָט זיך אָנגעהויבען אַרומטראָגען דערמיט, ווי מיט אַ טייע־רען חפץ, האָט זיך באַלד געפונען אַ קאָמפּאַניע צבוע׳קעס, ליגנערס, וואָס לעקען דערפון אָב אַ ביינדעל, אפילו דער ניט־גוטער מיט זיין גאַנצער כנופיא פערשטעלען זיך היינט פאַר יודען, כדי ס׳זאָל זיי גרינגער אָנקומען זייער שוואַרץ־מיאוסע אַרבייט. היינט איז פרומקייט געהויבען, דעריבער קוקט מען זיך גאָר ניט אום, וואָס סע טוט זיך אונטער אַ פרומע מאַסקע.

— וואָס צו איז איבעריג, צופיעל נאַציאָנאַלע ליעבע קען שאַדען פונקט אַזוי, ווי עס שאַדט, ווען אַ יחיד האָט אין זינען נאָר זיין אייגענע טובה. דאָס איז אַנ׳אומגליק אי פאַר׳ן פרט, אי פאַר׳ן כלל. אָט דערי־בער האָב איך טאַקי געוואָלט זיך דורכריידען מיט אייך, ר׳ מענדעלע; מיר וועלען זיין זעהר צופריעדען, ווען איהר וועט צושטעהן צו דער ביסע־לע שרידים־יחידים, וואָס מיינען טאַקי מיט׳ן גאַנצען האַרצען די טובה פון אונזער פאָלק ישראל און ווילען העלפען אויפבויען די חורבות פון זיין נאַ־ציאָנאַלען לעבען. אין אַ שלעכטער צייט איז יעדער מענש טייער. ווער עס קען און וויל זאָל זיך נעהמען צו דער אַרבייט, בעטראַכט זיך, ר׳ מענ־דעלע! קעהרט זיך אום צו אייערע ספרים — און לאָז אייך גאָט העלפען הצלחה.

איך האָב ניט געהאַט וואָס צו ענטפערען דעם קאַרלינער. איך האָב געשוויעגען, געקרעכצט און געטראַכט ביי זיך: „אמת, ס׳איז טאַקי גע־ווען אַ נאַרישקייט, וואָס איך האָב זיך אויפגעריסען אינמיטען דערינען און אַוועקגעוואָרפען די ספרים מיט דעם ביידעל. אַריין אין מיר עפּיס אַ שד, רחמנא לצלן, און האָט מיך געיאָגט אויף דער עלטער און האָט מיר פערדולט דעם מח מיט פוסטע חלומות. אָבער וואָס טוט מען איצט? איך בין אַ גרויסער עני ואביון און האָב ניט קיין קאָפּיקע ביי דער נשמה.

דער קאַרלינער האָט פֿערשטאַנען, וואָס מיר קוועטשט, און ער האָט מיך געטרייסט מיט גוטע ווערטער: ניש'קשה, ניט געזאָרגט, ס'וועט זיין רעכט. א מענש ווערט ניט פֿאַרפֿאַלען.

ח.

אז איך בין געקומען אויף דער סטאַנציע, האָב איך דערזעהען — ר' ליב דער מלמד איז ווידער ניטאָ אין דער היים. תחילת איז דאָס מיר ניט געווען קשה, וואָרום ער פֿלעגט זיך דאָך ארומשלעפֿען איין שטאָדט גאַנצע טעג און כסדר זיך אומקעהרען אהיים ערשט שפּעט ביינאַכט. איך גיעב אָבער א קוק — עהע! — פֿון ר' ליב'ס זאַכען איז אויך גאָר קיין אבר ניט געבליעבען: ניטאָ ניט די וואָכעדיגע קאַפּאָטע אויף דער וואַנד, ניט דער טלית און תפילין, ניט דאָס רענצעל. וואָס זאָל דאָס, טראַכט איך מיר, בעדייטען? וואו איז דאָס פֿערשוואונדען מיין ליעבהאַרציגער שותף? אין דער אייגענער מינוט קומט אריין דער משרת און דערצעהלט מיר, אז מיין יודליך — אזוי האָט ער גערופֿען ר' ליב דעם מלמד — איז געקומען היינט אויפֿדערנאַכט אין גרויס איילעניש, בעצאָהלט דעם בעל הכסניה פֿאַר סטאַנציע און זיך אָבגעטראָגען מיט'ן ביסעל זאַכען. למאי זאָל איך לייקענען? פֿון דער דאָזיגער מעשה האָט זיך ביי מיר אביסעל צושפּיעלט די פֿאַנטאַזיע. איך האָב מיר אָנגעהויבען קלעהרען אלערליי סברות. מסתמא איז דאָ שולדיג די פּריצה, וואָס איך האָב זי געזעהען געהן מיט איהם. ניט אַנדערש — זי איז דאָ אינדערמיט. אניט, וואו דען האָט געקענט אהינקומען אזא יוד, ווי ר' ליב? אזוי האָב איך מיר געטראַכט, און פֿון צופֿיעל טראַכטען האָב איך ניט געקענט שלאָפֿען ביינאַכט, און אז איך האָב שוין יאָ צוגעמאַכט אַנ'אויג, זענען מיר געקראָכען אין קאָפּ אריין אלערליי בייזע חלומות.

אינדערפֿריה עפֿענט זיך די טהיר און עס רוקט זיך אריין ר' ליב. ער קושט די מזוזה און זאָגט אויף א קול: גוט מאָרגען! איך שווייג און בעטראַכט איהם פֿון קאָפּ ביז די פֿיס מיט א פֿינסטערען קוק.

— איך האָב צו אייך א בקשה, ר' מענדעלע — הויבט ער אָן שטאַמלען, בשעת מעשה גלעטענדיג די פּאות און ווישענדיג די נאָז מיט א הוסטעלע און א קנייטש מיט די פּלייצעס, ווי איינער, וואָס וויל עפּיס זאָגען, נאָר ער קען עס ניט ארויסברייננגען פֿאַר'ן מויל — האָט ניט קיין פֿאַראיבעל, ר' מענדעלע...

— וואָס עפּיס איך? — האַק איך איהם איבער די רייד — פּאַר־איבעל דאַרף האָבען אייער ווייב, זאָל לעבען, ניט איך...

—אדרבא, מיין אַלטער וועט עס דוקא הנאה טאָן, אז זי וועט דער־הערען די גוטע בשורה — ענטפערט ר' ליב עפּיס אויף א מין לשון־קודש — מיין אַלטע וועט טאַנצען פאר שמחה, וואָס איהר מאַן האָט דאָ, מיט גאָט'ס הילף, נושא חן געווען און זיך דערשלאָגען צו אזא מעמד.

— איך בעט אייך, ר' ליב — זאָג איך מיט א ביטער שמייכעל — האָט רחמנות אויף מיר און אויף אייך און רעדט ווי א מענש. וואָס איז דאָס פאר א דבוק אין אייך אריין די לעצטע צייט, וואָס רק איהר בעבעט עפּיס נאָר טערקיש. בעהיט זאָל מען ווערען... רעדט יודיש, ר' ליב, ווי אַלע יודען, און וואַרפט אוועק אייער משוגעת.

— חלילה וחס! — חאַפּט זיך ר' ליב אויף, ווי אנ'אָבגעבריהטער, — חלילה וחס! — הערט פריהער אויס, ר' מענדעלע, וועט איהר זעהען, אז איהר האָט א טעות. וואָס זאָל איך אייך מאריך זיין? ס'איז חדושים ונפלאות, ר' מענדעלע. ממש מויל און אויערען אויפצושטעלען! די אַדעסער יודען זענען, פערשטעהט איהר מיך, געוואָרען בעל־תשובה'ני־קעס, פרומע כשר'ע נשמות, מע קומט זיך צונויף און מע רעדט לשון־קודש!.. וואָס קוקט איהר מיך אזוי אָן? — שלאָגט ער זיך אליין איבער, דערזע־ענדיג, אז איך בין שטאַרק פערוואונדערט. — איך דערצעהל אייך ניט קיין גוזמות, חלילה, איך האָב אַליין געזעהען מיט מיינע אויגען און גע־הערט מיט מיינע אויערען, איך זאָל אזוי זעהען אַלדאָס גוטס. וואָס טויג אייך מעהר? איך בין אַליין געווען אין אזא חברה. אנ'אָקט, כ'לעבען. בחורים און בתולות, פּראָסטע יודען און פערפּוצטע דייטשען מיט קאַפּע־לושען און לאַנגע הייזען קומען זיך צונויף און מען מוטשעט זיך נעבעך, מע וויל נאָר ריידען לשון־קודש. איך בין מיר תחילת געשטאַנען א צו־טומעלטער פון דער ווייטענס און געשוויעגען, אָבער באַלד האָב איך מיר א טראַף געטאָן: וואָס האָב איך זיך צו שעמען? אדרבא, לאָמיך נאָר עפענען א מויל, ווי אין מחזור שטעהט: בפצותי שיח להשחיל, וועלען זיי דערזעהען, אז מיין נשמה איז ניט פון קלאָטשע, און וואָס איך פערמאָג אין פּיאַטע, פערמאָגען זיי נאָך ניט אין קאָפּ. בקיצור, איך האָב זיך טאַקי ניט געקענט איינהאַלטען — ושריות שותא און האָב געגעבען א זאָג מיט'ן פּיוט, מיט יוצרות. נו, זענען זיי געבליבען שטעהן פערגאַפט. איך בין דאָך עפּיס א מלמד אויף דער וועלט און געדענק די אַלע גוטע שטיקלעך אויף אויסווענינ. נו, פערשטעהט איהר דאָך, אז איך האָב געשיט ווי פון ארבעל, ושפתי, און די לעפצען מיינע, האָבען געטריפט נופת הויכע מליצות. איך זאָג אייך, דער עולם האָט גאָר אָנגעקוועלט, די זאָגערס זייערע זענען

געווען געפּלעפּט. די דייטשען האָבען זיך מיט מיר גאָר געפרייט, ווי מיט אַנ׳אבן־טוב, מ׳האָט מיך ממש אַרומגעטראָגען אויף די הענד. פון דער־ווייטענס האָב איך געהערט ריידענדיג: אָט אַזוינע יודען דאַרפען מיר היינט האָבען, דאָס איז דער רעכטער מענש אין דער רעכטער צייט. נו, וואָס זאָל איך אייך זאָגען, ר׳ מענדעלע, פון דעמאָלט אָן האָט מיר אָנגע־הויבען דאָס מזל שיינען. איך לעב בטח, זיכערליכען. הערט איהר? אַזוינע יודען, ווי אין אָדעס, וועט איהר ניט געפינען אפילו אין גלופּסק. אין קאַבצאַנסק אפילו אויך ניט! איהר מעגט זיי דאָרט זוכען מיט ליכט. אָנקוקענדיג איינעם, דאַכט זיך — אַ גאַנצער דייטש. צונעהמט איהם אָבער די פּאָלעס — וועט איהר זעהען אַ טלית־קטן, — אַ אידלאַק מיט אַלע פירושים. איהר פערשטעהט, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?

—מילא, נו, בין איך אייך מוחל, זאָל שוין זיין גע׳לשון־קודש׳ט — מאַך איך מיט אַ שמייכעלע — איך בין אָבער אַ בעלן צו וויסען, וואָס בע־טייט דאָס מיידעל?... עפּיס געהען צו אייך מיידלעך און מע שרייבט אייך בריוועלעך, ר׳ ליב — האַ, וואָס הייסט דאָס?

— דאָס מיידעל? — ענטפערט ר׳ ליב בתמימות און דאָס פּנים שיינט ביי איהם פאַר שמחה — דעם פּשט פונ׳ם מיידעל ווילט איהר ווי־סען? ס׳איז אַ לשון־קודש מיידעל, אַ כשר׳ע יודישע טאָכטער, כ׳לעבען. זי האָט עס אויף זיך גענומען מיר צונויפשטעלען אַ חדר, איך זאָל האָבען אַ שטיקעל מעמד. אַ מדובר האָב איך געהאַט מיט איהר, אַז באַם זי וועט געפינען עפּיס רעכטס, וועט זי מיר תיכף געבען אַ ידיעה אויף דער אכסניה. וכך היה, זי האָט זיך טאַקי בכבודה ובעצמה מטריח געווען אַהער מיר אָנ־זאָגען די גוטע בשורה. איצט האָב איך אַ קנעלונג ביי אַ היגען בעל־הבית, איך לערען מיט זיינע דריי קינדער און עס מיר טאַקי דאָרט קעסט. אַצינד בין איך נאָר געקומען בעטען אייך, ר׳ מענדעלע, איהר זאָלט מיר מוחל זיין...

— אודאי איז דאָס ניט שעהן פון אייך — פּאַל איך איהם אַריין אין די רייד — סטייטש, ווי בעהאַלט מען דאָס פון אַ שותף אַזאַ גליק! פיין, כ׳לעבען, האַ?

— גאָט איז יודע דעם אמת, ר׳ מענדעלע, אַז איך האָב אייך אַלצ־דינג געוואָלט דערצעהלען פון אָנהויב אָן. נאָר וואָס דען? סאיז פּשוט קיין צייט ניט געווען. יעדערער פון אונז האָט זיך געהאַט זיינע געשעפטען, געווען פאַרטרוד׳ט טאָג ווי נאַכט. אחוץ דעם האָב איך דערקענט אָן איי־ער נאָז, אַז עפּיס שמעקט אייך ניט מיינע דרכים. מילא, קענט איהר צו מיר אין דעם פּרט קיין טענות ניט האָבען. וואָס זשע דען וויל איך איצט? איהר זאָלט מיר מוחל זיין דעם תקיעת־כף און צורייסען דאָס שותפות־כתב, וואָס מיר האָבען געמאַכט. אדרבא, בעטראַכט זיך נאָר אַליין —

האָט ער מיר גענומען איינריידען — במה דברים אמורים, ווען איך האָב אַנ׳אייגענע דירה מיט אַנ׳אייגענער בעל־הבתישקייט, איז מהיכתיתי, וואוינט איהר ביי מיר אין דירה און עסט מיט מיר ביי איין טיש. איצט אָבער, אַז איך אַליין זיץ אויף קעסט ביי יענעם, מיט וואָס פאַר אַ יושר קען איך נאָך צונעהמען צו מיר מיין שותף אויך? ווי זאָגט זי דאָרט, די גמרא: אין אורח מכנים אורח.

— יאָ, פאַר וואָס זשע האָט איהר גאָר לכתחילה אָנגענומען אַזאַ שטעלע, וואָס קען מבטל זיין אונזער שותפות? פע, ר׳ ליב, איהר האָט עובר געווען אויף דעם תקיעת־כף, גישקשה, איהר וועט מוחל זיין צאָה־לען קנס...

געזאָגט האָב איך נאָר אויף קאַטאָוועס: איך האָב געוואָלט זעהען, וואָס וועט מיר ענטפערען אַזאַ יוד, ווי ר׳ ליב. אין הארצען האָב איך שוין לאַנג מוחל געווען. אדרבא, ס׳האָט מיר דוקא הנאה געטאָן, וואָס איך פּטר אַזאַ שותף.

— אַ, דערפאַר איז ניטאָ וואָס מורא צו האָבען, דאָס האָב איך בע־וואָרענט באַלד טאַקי ביי אונזער אָפּמאַך — ענטפערט ר׳ ליב גלעטענדיג די באָרד און לאַכענדיג מיט אַ ביטרען געלעכטערל. — באַלד טאַקי ביים שליסען אונזער שותפות, האָב איך מוסר ומודעה געווען פאַר כשר׳ע עדות, אַז דאָס טו איך פאַר נויט. בין איך על־פי דין פּטור...

— וואָס מיר מוסר־ומודעה! גאָט איז מיט אייך! ס׳איז דאָך, האָט קיין פאַראיבעל ניט, מעשה רמאי! נויט — זאָגט ער! ווער האָט אייך גענויט? ווי עפענט זיך דאָס אַ יודען אַ מויל צו זאָגען אַזוינס? — זאָג איך, באמת טאַקע ווערענדיג אין כעס, אַז אַ מלמד אַנ׳עהרליכער יוד זאָל זאָגען אַזאַ ליגען — וואָס הייסט עס, ר׳ ליב? איך האָב אייך גענויט?

— ניט איהר׳ ר׳ מענדעלע, ניט איהר, חס וחלילה — ענטפערט ר׳ ליב מיט אַ שווערען זיפץ. — די נויט, די נויט האָט מיך געיאָגט, דער דלות האָט מיך געטריבען צו עסקים, וואָס ניט פאַר מיר, ניט פאַר מיינע יאָהרען. אוי, די צרות, ר׳ מענדעלע, האָבען מיך ניט געלאָזט איבערקליי־בען, מיך געצוואונגען נעהמען, וואָס עס קומט נאָר צו דער האַנד. פּרנסה, ר׳ מענדעלע!...

די דאָזיגע עטליכע ווערטער, וואָס ר׳ ליב האָט ארויסגערעדט אָהן שום זייטיגע כונות, זענען געווען אַ קלאָרער תירוץ אויף דעם לופּעניש און דער בהלה פון די קאַבצאַנסקער יודען. ניטאָ אויף וועמען פאַראי־בעל צו האָבען, ניטאָ וועמען צו זידלען, פּרנסה!... עס פערקלעמט מיר פאַר גרויס רחמנות דאָס הארץ און איך זאָג מיט אַ ביטער געמיט:

— אוי, זענט איהר גערעכט, ר׳ ליב! מיר זענען אלע גאָר ניט אזוינע נאַראָנים, חלילה, מיר פערשטעהען אויך, ווי ס׳בעדאַרף צו זיין, ווער צו וואָס עס פּאַסט, נאָר די צרות, די צרות נעהמען ביי אונז אָב דעם שכל. איך בין אייך מוחל, ר׳ ליב, מוחל פון גאַנצען הארצען. זאָל אייך גאָט העלפען, איהר זאָלט האָבען פּרנסה אָהן קאָפּ־דרעהעניש אָהן יאָגעניש, חאָטש אויף דער עלטער זיך אויסרוהען און עסען דאָס זינדיג שטיקעל ברויט אָהן צער, מיט אַ רוהיג געמיט, זייט אייך איהר דאָ געזונד — און איך וועל פאָהרען אהיים צוריק אין אונזערע מקומות אַריין.

— איך מוז אייך זאָגען, ר׳ מענדעלע, אַז איהר טוט, מחילה, אַ נאַרישקייט, וואָס איהר ווילט פאָהרען אַהיים. זייט וויסען, אַז נעכטען איז אהער אָנגעקומען אַ נייע קאָמפּאַניע קאַבצאַנסקער יודען — קיין עין הרע ניט, אַ היבשע מחנה. פון אַנדערע שטעדט און שטעדטלעך פון גלופּסקער געגענד קומען אויך אָן טאָג־טעגליך גאַנצע מחנות און זיי דערצעהלען, אַז מע קלייבט זיך ערשט אין וועג אַריין. מע וועט פאָהרען איש על מחנהו — יעדער כולל בעזונדער! קאַבצאַנסקער כולל, טונעיאַדעווקער כולל, גלופּסקער... ווער ווייסט, ס׳קען נאָך מיט דער צייט אויס ווערען דער גאַנצער תחום.

— ניש׳קשה, ר׳ ליב, האָט ניט קיין מורא. דער יודישער תחום איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט ניט אויסגעשעפּט קיינמאָל. קאָמפּאַניעס גיעהען, קאָמפּאַניעס קומען, און קאַבצאַנסק און גלופּסק וועלען בלייבען אייביג.

ט.

מיט מיה און מאַטערניש האָב איך זיך אומגעקעהרט קיין גלופּסק. אַריינפאָהרענדיג אין שטאָדט אַריין, האָב איך מיך געפיהלט אַזוי, ווי עס פיהלט זיך אַ פראָש, ווען זי קעהרט זיך אום, נאָך אַ לאַנגען שפּאַצירגאַנג איבער דער יבשה, צוריק אין איהר בלאָטע אַריין און טוקט זיך אונטער ביז איבער די אויערען. איך האָב געזעהען בחוש, אַז איך און גלופּסק זענען אַ זווג מן השמים: טאַקע נאָר צווישען די מייניגע, אין גלופּסק און אין אַנדערע אידישע מקומות, בין איך אַ מענש מיט מענשען גלייך.

געהענדיג ערב שבת פון מרחץ, די ערשטע וואָך ווי איך בין אָנגעקומען אַהיים, זעה איך, עס שלעפּט זיך באַרג אַרויף אַ פערדעל מיט אַ גרויסען פאַס וואַסער. דאָס פערדעל איז נעביך מיעד, סע האַלט זיך קוים אויף די פיס. דער רוקען אויסגעבויגען, אַזוי אַז סע סטאַרטשעט אַרויס יעדער

ביין, די זייטען הויבען זיך און פאַלען, ווי א בלאָז־זאַק, די צונג אַרויסגע־שטעקט, דער אָטעם מיט א סווישטש. דאָס פערדעל ציהט נעבעך, ווי־פיעל עס האָט כח, דער וואַסער־פיהרער געהט ביי דער זייט, שמייסט מיט דער בייטש און שעלט מיט טויטע קללות. כ׳טו א קוק אויף דעם בידנע בעשעפעניש און דערזעה — אוי! — ס׳איז דאָך מיין פערדעל, מיין גע־טרייע קליאַטשע, וואָס האָט מיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען! אַז אָך און וועה, וואָס פון איהר איז איצט געוואָרען. דער הינטער־טייל אָבגעפּאַלען, דער עק אויסגעפּליקט, אויסגעצופּט, די הויט דאַר ווי א שפּענדעל, איב־גאַנצען פון קאָפּ ביז די פיס איין וואונד, איין גרויסע מכה; פון דעם רעכ־טען אויג רינט. דאָס פערדעל האָט זיך אָבגעשטעלט, א קוק געטאָן אויף מיר, אַרויסלאָזענדיג א טיעפען זיפץ. אוי איז דאָס געווען א קוק! ער האָט גערעדט מעהר, ווי ס׳וואָלט געקענט דערצעהלען מיט ווערטער; ער האָט געוויינט, געקלאָגט זיך אויף זיין ביטער מזל, געיאָמערט: געוואַלד! פאַר וואָס קומט דאָס מיר? געוואַלד, ווי קען מען האָבען א האַרץ, נעהמען א לעבעדיג גאָט׳ס בעשעפעניש און פּייניגען עס מיט אַרבייט איבער די כוחות. אין דעם זיפץ האָב איך געהערט א פערטרויערט קול, אָנגעזאָפּט מיט טרעהרען: „שלום עליכם, ר׳ מענדעלע, דאָס בין איך דיין פערדעל, וואָס האָט דיר געדיענט אַזוי פיעל יאָהרען, געשלעפּט מיט חשק יודישע ספרים! פאַר וואָס זשע קומט עס מיר מיך צו דערווייטערען אויף דער עלטער, אָט דאָס איז דער לוין פאַר געטרייע אַרבייט!״ —

דער וואַסער־פיהרער אָבער לאָזט ניט אָפּ די בידנע קליאַטשע, שמייסט זי מיט דער בייטש, שילטענדיג: וויאָ, פּגירה! ריר זיך, נבלה!

איך האָב ניט געקענט צוזעהען די יסורים פון מיין פערדעל, און גע־טראַכט: וואַרט, ס׳וועט נאָך קומען א ישועה אויף דיר אויך.

דעם זעלביגען שבת־צו־נאַכט האָב איך אויסגעלייזט דאָס פערדעל פון דעם וואַסער־פיהרער׳ס הענד. איך האָב אַרויפגעלעגט אויף איהם דעם עול־תורה און, ניש׳קשה, ניט צו פערזינדיגען, עס שלעפּט מייןביידעל און פערשפּרייט השכלה צווישען יודען עד היום.

צוריק אהיים

איבערזעצט פון העברעאיש

צוריק אהיים.

(בסתר רעם)

א.

אמר מענדעלע מוכר ספרים — זאָגט מענדעלע מוכר ספרים: אָט די שטאָדט גלופסק, וואָס איך וויל אייך פון איהר דערצעהלען, איז חשוב'ער פון אַלע אַנדערע שטעדט, וואָרום אויף איהר נאָמען רופט זיך אַ גאַנצער יודישער קאַנט. און ניט אומזיסט האָט זי זוכה געווען צו אַזאַ גדולה, ניט אומזיסט רופט מען זי „עיר ואם בישראל". איהר דאַרפט וויסען, אַז ס'איז ניטאָ ביי אונז קיין איין יוד, וואָס ער זאָל ניט האָבען אַ שטיקעל שייכות צו גלופסק, וואָס סע זאָל אין איהם ניט שטעקען האָטש איין חלק פון גלופ־סקער טייערע מעלות. אויב איהר אַליין, רבותי, זענט ניט געבאָרען גע־וואָרען אין גלופסק, איז ביי מיר גאָר קיין ספק ניטאָ, אַז אייערע טאַטעס אָדער זיידעס זענען געווען גלופסקער, און אויב גלופסקער בלוט רינט ניט אין אייערע רמ"ח איברים און אין יעדען מינדסטען אָדער, איז האָטש אין איין ווינקעלע פון אייער מח קען מען געפינען אַ סימן פון גלופסק. איך בין שוין, ברוך השם, ניט קיין יונגעלע, איך האָב זיך אָנגעזעהען אַ וועלט, זאָג איך אייך, אַז איך האָב נאָך ניט בעגעגענט קיין איינציגען יודען, וואָס זיינע תנועות, זיינע גענג, זיינע פיהרעכצען סיי אין וועלט־זאַכען, סיי אין הימעל־זאַכען, זאָלען ניט שמעקען האָטש אַ ביסעלע מיט גלופסק. סע מעג זיין אַ משכיל צו אַ פּראָסטאַק, אַ גביר צו אַ קבצן — אויף אַלע איז אָנגע־שריבען גלופסק, אויף אַלע איז דאָס אויסגעקריצט מיט טיעפע צייכענס — ניט אָבצעווישען.

אַ האַרציגער שמייכעל שוועבט אויף מיינע ליפען, ווען איך דערמאָן איצט דעם נאָמען גלופסק, אַ שמייכעל — אַ גוטע בשורה, אַ גרוס די קינ־דער פון זייער מאַמען, די אייניקלאַך פון זייער באָבען, די פריינד פון זיי־ער טייערע קרובה; זאָלען זיי שעפּען נחת פון די מעשיות, וואָס איך וועל דערצעהלען, זאָלען זיי זיך פרעהען, וועל איך אויך האָבען הנאה.

זייט וויסען, ליעבע ברידער, סיי נאָהענטע, סיי ווייטע, סיי אויפ׳ן ים, סיי אויף דער יבשה, זייט וויסען, אז אונזער מוטער גלופּסק לעבט נאָך, מיט גאָט׳ס הילף! קומט, קינדער, וועל איך אייך דערצעהלען, וואָס זי טוט, וואָס זי טראַכט, ווי אַזוי סע פיהרען זיך איהרע יודען; איך וועל זי אייך אויסמאָלען ווי אַ לעבעדיגע: ווי זי שטעהט און געהט, ווי זי קליידט זיך, ווי זי האַנדעלט און וואַנדעלט. און זי זאָל ביי אייך, חלילה, גאָר ניט זיין אַראָבגעפּאַלען אין די אויגען, וואָס זי איז אַנ׳אַלטע; ניש׳קשה, זי איז נאָך ניט עובר בטל, איהרע פאַרצייטיגע מנהגים לעבען נאָך, זיי זענען נאָך ניט פערגעסען געוואָרען צווישען אחינו בני ישראל, וועל איך זי אייך פאָרשטעלען מיט׳ן גאַנצען חן, מיט אַלע איהרע קנייטשלעך, כדי איהר זאָלט זי קענען.

גלופּסק איז אַנ׳אמת׳ע יודישע שטאָדט מיט אַלע פּישטשעווקעס פון אַרחיטעקטען, וואָס בויען הייזער מיט אַ פּלאַן און מיט אַ סדר, האָט זי קיינמאָל ניט געהערט. איהרע הייזער הויבען זיך ניט אין דער הויך, קריכען ניט מיט חוצפּה אין הימעל אריין, נאָר זיי שטעהען זיך נידעריגע, ווי די ניונקעלעך, טייל איינגעבויגען, די דעכער אַראָבגערוקט ביז דער ערד, אַלע אָהן פאַרב, אָהן צאַצקעס, אָהן פּיצען פון דרויסען. דער יוד ווייסט, אַז שקר החן והבל היופי, די אַלע שמאָכטעס זיינען ניט ווערט אַ צובראָכענעם דרייער. די דירה ביים יודען האָט אַ ווערט נאָר פון א י נ ו ו ע נ י ג; דאָרט איז ביי איהם דער גאַנצער עולם קטן: דאָס בעט און דער טיש און דער צעבער און די קינדערלעך, זאָלען לעבען און געזונד זיין, און אַלצדינג, וואָס אַ יוד פערמאָגט, פון דער שאַפע מיט די קופּערנע פענדלעך, ביז די קיך־טעפּלעך און דעם בעזעם מיט דעם אריינגעשטעקטען פלאָקען אינמיטען. דער מנהג פון רעהרען אויף אָבצופיהרען די רעגען־וואַסער און פון שטיינערנע בריקלעך פאַר די טהירען, איז דאָ ניט אָנגענומען; דעם צעבער און די טעפּלעך גיסט מען אויס פונקט אנטקעגען טהיר, קומען חזרים און באָדען זיך ביז׳ן האַלז אין בלאָטע און צעגראָבען דאָס געדיכטע אַרום און אַרום און האָבען תענוג. הויבט זיך, ברוך השם, אַ געשמאַקער ריח און זעצט אין נאָז אריין. אז סע קומט אמאָל אַ סטראַזשניק, אַ צורר, און הויבט אָן דולען אַ מח, ס׳זאָל זיין ריין, פערשטאָפּט מען איהם דעם פּיסק מיט אַ טרונק בראָנפען און אַ שטיק חלה. וואָרום די חלה, דאַרפט איהר וויסען, האָט אין זיך ניט נאָר אַזאַ טבע, אַז זי פערקירעוועט דעם פלאָם פון די פרייטאָג־צו־נאַכטיגע ליכט — וואָס דאָס איז בדוק ומנוסה שוין פון לאַנגע יאָהרען — נאָר זי איז אַ סגולה צו אַזוינע חברה־לייט אויך, צו פערקירעווען זיי פון דער יודישער גאַס. בשעת הדחק, אז ער טשעפּעט זיך זעהר שטאַרק, גיט מען איהם אַ שטיקעל געהאַקטע פיש, אַנגעפּילט מיט

ציבעלעס און מיט קנאָבעל, ווערט ער גאָר ווייך, ווי פּוטער, און אַלצדינג בלייבט ביי׳ם אַלטען, — עולם כמנהגו. נאָר איינמאָל האָט זיך געטראָפען, אַז מ׳האָט גלופּסק געגויט בעל־כרחה צו משנה זיין איהרע פּאַרצייטיגע מנהגים און צו אויספוצען זיך פאַר לייטען. ס׳איז ארוים אַ קלאַנג, אַז איינער פון די גאָר הויכע אדונים וועט דורכפאָהרען איבער אונזער שטאָדט, איז געוואָרען אַ רעש אין גלופּסק און מ׳האָט זיך גענומען גרייטען. יודעלעך זענען אַרויסגעקראָכען פון זייערע לעכער, יעדערער מיט אַ בינטעל שמאַטעס פאַר אַ באַרשט און מיט משונה מאָדנע פאַרבען. האָבען דעמאָלט אונזערע גלופּסקער בעוויזען, וואָס איינער קען: מ׳האָט אויסגעמאָלט אויף די הייזער אַלערליי לייבען און לעמפּערטען און פּיפּערנאָטערס און אַנדערע ווילדע בעשעפעניש, וואָס מע קען זיי זעהען אויף די ווענד פון אַ שוהל און אויף אַ מזרח. ווייסט איהר, וואָס פאַר אַ פּנים גלופּסק האָט דעמאָלט געהאַט? ווי אַ כלה־מויד, וואָס האָט זיך אויסגעפּרינדעט אין אַלערליי מלבושים מיט פּאַצירקעס און מיט פלימערלעך, כדי צו געפעלען דעם חתן מיט די מחותנים. די יונגלעך האָבען דערזעהען אַזוינע חדושים׳דיגע געמעלען, זיינען זיי געוואָרען פערגאַפט און האָבען זיך געזאָגט: וואָס גרוים איז פּאָרט ניט קליין! אפילו עלטערע מענשען האָבען זיך אויך אָבגעשטעלט קוקען. דער סטאַראַזש מיחיו, וועלכער פערלעשט פרייטאָג צו נאַכט די ליכט, איז געבליבען שטעהן מיט אַנ׳אָפענעם מויל, און די רעכטע האַנד זיינע, וואָס האָט געטראָגען פון דער קעשענע אַ שטיק חלה צום מויל, איז געבליבען ווי פערגליווערט אינמיטען וועג; פּעטריכע די גוי׳ע, וואָס מעלקט שבת די בהמות ביי יודישע טעכטער, האָט זיך צעלאַכט פאַר שמחה, האַלטענדיג די הענד אויפ׳ן בויך. דער סטראַזשניק איז געשטאַנען און געקוקט אויף גלופּסקער וואונדער, געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, געקראַצט זיך אין דער פּאַטילניצע, געמאַכט מיט די ליפּען און עפּעס געמריקעט אַזוינס, וואָס די גלופּסקער האָבען עס געהאַלטען פאַר אַ שבח; מסתמא האָט זיך דער ערל געוואונדערט אויף יודישער חכמה און זיך געטראַכט: טאַק, אַנ׳עם חכם ונבון די דאָזיגע יודישע אומה. די יודען האָבען דערפון שטאַרק הנאה געהאַט, ס׳האָט זיך זיי בעוויזען אַ שטיקעל האָפנונג, אַז פון היינט אָן וועט דער דאָזיגער רשע זיי שוין לאָזען צורוה און וועט זיך מעהר ניט טשעפּען. געוועז, אמת, איינער, וואָס האָט געמורמעלט אויף גלופּסק, זאָגענדיג, אַז אַזאַ מין שענקייט מאַכט זי נאָך מאוס׳ער און בעווייזט נאָר, אַז זי האָט ניט קיין געשמאַק. נאָר אַזוי ווי דאָס האָט געזאָגט איינער פון די אַפּיקורסים, די נאַרישע חקרנים, דערויבער האָט זיך קיינער אויף זיי ניט אומגעקוקט: אַקוראַט ווי דער הונד בילט.

גלופסק האָט זוכה געווען צו אַזאַ נאָמען צוליעב דער מדה פון סבלנות, וואָס אין איהר איז פאַראַן, און אויך צוליעב דעם, וואָס זי איז אַ גרויסע ענו'טע, זי איז מוחל אויף איהר כבוד. פרעגט אומיסנע איהרע בעלי-בתים, איהרע זקנים, וויפיעל מאָל האָט מען זי געזידעלט בפרהסיא פאַר די גרי-בער אינמיטען גאַס, פאַר די שטיינער, וואָס ליגען צעזייהט און צעשפּרייט איבער'ן מאַרק, שטיינער מיט שאַרפע שפּיצען, ווי די מעסערס, רחמנא לצלן, וואָס מע פערטשעפּעט זיך פאַר זיי און מע פאַלט און מע ברעכט רוק און לענד, בעהיט זאָל מען ווערען; וויפיעל מאָל האָט מען זיך געבייזערט פאַר די טויטע קעץ מיט די גע'פּגר'טע הינד מיט אַלערליי אַנדערע שרצים, וואָס מע וואַרפט אַרויס, וואו סע טרעפט זיך, — און גאָר ניט. זי האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, זי האָט מוחל געווען, וואָס מע טהוט איהר אָן אַזאַ בזיון. שונאים האָבּ אויף איהר, דאַכט זיך, געשיט שוועבעל און פעך פאַר איהר טייך, פאַר איהר מקוה, וואָס זענען פויל, פער'עפּוש'ט, אָנגעפּילט מיט מיסט און קויט און אַלערליי פּאַסקודסטווע; פאַר די אָפּטע שרפות, וואָס טרעפען זיך דאָרט, מחמת די הייזער שטעהען אין ענגשאַפט און אין שטיקעניש, ממש איינגעטוליעט איינע אין די אַנדערער, — און וואָס מיינט איהר? זי האָט זיך געמאַכט פאַר אַ תם, אויסגעהערט אַלצדינג און שאַ — ניט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט.

דאָ האָט איהר אייך, רבותי, נאָר אַ פּאָר סימנים פון גלופּסק. איך האָב ניט געוואָלט מאריך זיין, דאָס איבריגע וועט איהר זיך שוין אָנשטוי-סען אַליין. טאָמער וועט אייך איבערגעהן אַ שלעכטער געדאַנק און איהר וועט וועלען זאָגען: ס'אַרא מיאוס'ניצע די דאָזיגע בריאה איז, אַרט דאָס מיך ניט: הלואי וואָלטען אַלע מיאוס'ניצעס געהאַט אַזאַ חן ביי זייערע מאַנען אין די אויגען, ווי גלופּסק אין די אויגען פון איהרע טויזענטער בעלי-בתים. ס'איז דאָך אַנ'אַקט מיט אונזערע גלופּסקער, אַז ניט נאָר מיט זיי-ערע ווערטער און מיט זייער שפּראַך, נאָר אויך מיט אַלע זייערע מעשים ווייזען זיי אַרויס, ווי געטריי זיי זענען זייער ליעבהאַרציגער שטאָדט; ווער סע זעהט זיי, דערקענט זיי באַלד, אַז זיי זענען גלופּסקער מיט'ן גוף און מיט'ן האַרץ און מיט דער גאַנצער נשמה.

אַ גלופּסקער יוד איז ניט אַזאַ מקפּיד אויף שענע קליידער, אויף ריינקייט און כדומה אַזעלכע נאַרישקייטען, וואָס מענשען גיבען זיך מיט זיי אָב אין דער גרויסער וועלט. די נייע מאָדעס, וואָס קומען אויף אין פּאַריזש און אין וויען און איין אַנדערע גרויסע שטעדט, האָבען צו גלופּסק גאָר אַ קנאַפּע שייכות. טאָמער פערשלעפּט מען אַהער יאָ אַזאַ מאָדע איינמאָל אין אַ יובל, ווערט זי אויך אָן איהר פריהערדיגען גלאַנץ: אונ-זערע שניידערס, פערשטעהט איהר מיך, געהען זיך מיט זייער אייגענעם

שניט און מיט זייערע בעזונדערע מעטאָדעם — ווערט ביי אונז פון דער
פאַריזשער יפהפיה אַן׳אמת׳ע גלופּסקער בעל־הבית׳טע מיט׳ן אמת׳ן גלופּ-
סקען חן. — אַז ס׳איז אַרויסגעקומען די גזירה, יודען זאָלען זיך אָנטאָן אין
דייטשישע קליידער, האָבען די גלופּסקער אויך ביסלעכוויז מקבל גע-
ווען אויף זיך דעם עול. איצט זענען זיי אין פלוג, דאַכט זיך, אָנגעטאָן
נאָך דער דייטשישער מאָדע און פאַר נאַטשאַלסטווע איז אַלצדינג כשר
וישר, פונדעסטוועגען איז דאָ אין די קליידער עפּעס אַזאַ מין גלופּסקער יו-
דישער קנייטש, אַזאַ מין בעזונדער חנ׳דעל, וואָס ס׳איז אַפילו שווער דאָס
איבערצוגעבען מיט ווערטער. דאַכט זיך, אַ קאַרטוז ווי אַלע קאַרטוזען,
מיט׳ן גאַנצען שניט און מיט אַלע פּרטים, פונדעסטוועגען ביי אַ גלופּסקער
אויפ׳ן קאָפּ בעקומט ער אַ משונה׳דיגע יודישע צורה, אַקוראַט ווי ס׳איז אין
איהם מגולגל געוואָרען דאָס שטריימעל, עליו השלום. פונ׳ם סורדוט איז
שוין אודאי ניטאָ וואָס צו ריידען: ער האָט, דאַכט זיך, אַלע נאָטען, ווי
סע געהערט צו זיין, אי ער איז געהאַקט אין סטאָן, אי ס׳איז אויף איהם
אָנגעניהט ביינערנע קנעפּ — דאַרף מען שוין בעסער? פונדעסטוועגען,
אַז דו דערזעהסט איהם אויף אַ גלופּסקער יודען, דערקענסטו באַלד די פאַר-
צייטיגע קאַפּאָטע. היינט דער שפּאַלט הינטען! ביי אַלע מענשען איז
אַ שפּאַלט ווי אַ שפּאַלט, קיינער זעהט איהם גאָר ניט און קיינער קעהר זיך
מיט איהם ניט אָן, ביי אַ גלופּסקער עפענט ער זיך בשעת׳ן געהן אויף יע-
דען טריט, די פּאָלעס הויבען זיך און לאָזען זיך אַראָב, אַקוראַט ווי זיי שריי-
ען: זעהט, אָט געהט אַ יוד מיט אַ שפּאַלט, אָט איז זיין אלף מחילות
און זיינע פּאָר פּיס!.. און כדאי איז צו דערמאָנען, אַז דאָ רעדט זיך
וועגען אַזוינע יודען, וואָס מע ווייסט ניט, וואו האַלט מען מיט זיי אין דער
ספירה: צו האָבען זיי אַ שפּאַלט צו ניט — ניט קיין גאַנצע משכילים
און ניט קיין אמת׳ע חסידים, עפּעס אַזוינע, אי אַהין, אי אַהער. דאָס זע-
נען געוועהנליך די עצה־געבערס, די בעלי־סברא, וואָס מישען זיך ניט־גע-
בעטענערהייט אין אַלע געשעפטען, סיי די געשעפטען פון אַ פּרט, סיי פון
אַ כלל, — פיינע יודען, וואָס מע רופט זיי אַפילו אונטער די אויגען ר ב
דער און דער, און ס׳איז דאָ צווישען זיי אויך אַזוינע, וואָס מע רופט זיי
„פעטערס” סתם. אַהער קען מען צורעכענען אַלע קלוגע בוררים, לאַנד־
שדכנים, קהל׳שע שרייבערס, קבלנים, שתדלנים, חכמים — פּשרה־מאַכערס,
בטלנים, וואָס ווייסען אַלצדינג... אַ גלופּסקער, אַז מע דערזעהט ביי איהם
אויף דער פּאָלע אַביסעל קוגעל־שמאַלץ, אַ שטיקעל ווייסעל פון אַנ׳איי,
אָדער שפּייעכץ, ליחות וכדומה, איז דאָס איהם, חלילה, ניט צו קיין בזיון:
פערקעהרט, דאָס איז אַ מין שיינדעל, אַ בעוויז, אַז ער פּוצט זיך ניט און
גיט זיך ניט אָב מיט דברים בטלים. אַפילו די קרוין פון בלאָטע, וואָס ריג-

געלט אַרום די קאַפּאָטע פון אונטען, אַרט איהם אויך זעהר וועניג: דער גלופּסקער יוד טראָגט זי אַזוי לאַנג, ביז זי ווערט אַליין פערטריקענט און פאַלט במילא אָב. — דאָס האָט איהר אייך, רבותי, דעם גלופּסקען יודען אין זיינע אויבערשטע בגדים. די א ו נ ט ע ר ש ט ע, די שקאַרפּעט-קעס מיט די תחתונים, וועט איהר זיך שוין מטריח זיין אויסמאָלען אַליין.

דער שטייגער וואָלט געווען, אַז איך זאָל ניט פערשווייגען די גלופּ-סקער ווייבערשע מלבושים אויך, וואָרום מיר האָבען אַ קימאַ-לן, אַז אַלצ-דינג וועט דיר אַ נקבה מוחל זיין, נאָר ניט דאָס גרויסע פערברעכען, אויב מע קוקט זיך ניט אום אויף איהר פנים, איהר ציערונג, איהרע חנ'דעלעך, וואָרום אין אמת'ן, צוליעב וועמען פאַרבט זיך דען און שמירט זיך אַ יו-דענע, צוליעב וועמען פוצט זי זיך און טוט זיך אָן אין עסיג און אין האָ-ניג און זשאַליעוועט ניט קיין צייט און קיין טרחה און קיין געלט, אויב ניט צוליעב אונז, אונזערע אויגען, אונזער הארץ? הייגט אַז איהר קוקט זיך ניט אום, וואָס טויג די גאַנצע אַרבייט? אַזאַ חטא וועט אייך ניט מוחל זיין קיינער, ניט די משכיל'טע, ניט די פּראָסטע, ניט די שענע, ניט די מיאוס'ע, ניט די יונגע, ניט די אַלטע, אפילו ניט די צנועה... די מעשה איז אָבער, וואָס ווייבערשע קליידער זענען זעהר אַ שווערע הלכה, די הלכה איז איינגעטיילט, כידוע, אין פיער חלקים, וועלכע לערנען וועגען דעם, וואָס ס'דאַרף זיין אויבען און אונטען, פאָרענט און הינטען, יעדער חלק ווידער האַלט אין זיך אַנ'אוצר קאַפּיטלעך, יעדער קאַפּיטעל — אַ גוזמא פונקטען, יעדער פונקט — אַ גאַנצען פּאַק דקדוקים, תרי"ג פּניות און רמזים און טיעפע כונות, וואָס מע קען זיי ניט אויסרעכענען מיט'ן מויל און ניט אַרויס-געבען אויף פּאַפּיער... וואָס זשע טוט מען? שווייגען פּאַסט ניט, וואָרום דאָס וואָלט געהייסען, אַז איך לייקען גאָר אָב די גלופּסקער ווייבער, אַקו-ראַט ווי זיי וואָלטען גאָר ניט געווען אויף דער וועלט, ריידען, ווידער, איז אַ שווערע מלאכה, ערגער פון אַלע ניין און דרייסיג אבות-מלאכה אינאיינעם.

הערט זשע, רבותי! איך האָב געפונען אַנ'עצה, ווי אַזוי אַרויסצו-געהן בשלום פון דער קלעם. וואָרום ווער נאָך קען, אַזוי ווי אַ יוד, זיך אַרויסצודרעהען פון אַ שווערען ענין, ווייזען אַ סבר פּנים יפות אי דעם צד, אי יענעם, מוציא זיין מיט איין דרעהע אַלע דעות? — הערט! מיר'ן אויס-קלייבען אַנ'אָרט אין גלופּסק, איהר וועט זיך דאָרט אנידערשטעלען אין אַ ווינקעל, און איך וועל פאַר אייך דורכפיהרען מיינע לייט, ווי אין אַ פּאַנאָ-ראַמע. בשעת סע וועלען דורכגעהן די גלופּסקער ווייבער, וועט איהר זיי אַליין קענען בעטראַכטען פון קאָפּ ביז די פיס, וועט איהר וויסען...

קוקט זשע, רבותי! איך הויב אויף דעם פאָרהאַנג. די סצענע איז אָפען!

ס'איז שבת־קודש, מנחה־צייט. גאָט, ברוך הוא, האָט אַרויסגעצויגען די תמוז־זון פון איהר פוטער־פאַס צו שיינען אויף זיין ליעבהאַרציגער שטאָדט גלופּסק און אויסצוטריקענען איהרע בלאָטעס און איהרע קאַליו־זשעס, וועלכע שטעהען נאָך פון פאַר פסח. אין אייניגע ערטער האָבען זיך שוין בעוויזען סטעזשקעס צווישען די לייםיגע גריבער און פערטריקענטע חרודעס — יודען, עם קדושים, זאָלען קענען דורכגעהן בשלום. די זליד־ניווקער גאַס רוישט, ווי אַ בינשטאָק. אומעטום דרעהען זיך מענשען און בהמות. יודען זענען שוין אויפגעשטאַנען פונ'ם שבת'דיגען שלאָף נאָכ'ן טשאָלענט, זיצען אין דרויסען און שעפּען לופט. עלטערע יודען און ווייבער זיצען אויף די פּריזבעס, ציהען זיך, גענעצען, שפּייען און שנייצען זיך די נאָז מיט אַ שלשלת, אַנדערע קייען באָב און אַרבעס און געהען אויס פאַר אַ קאַלטען טרונק וואַסער. נעבען זיי שפּיעלען זיך די קינדערלעך; צוויי האַלטען אַ דריטען ביי די ציצית און יענער העצקעט זיך, שפּרינגט ווי אַ לאָשאַק. אַ קאָמפּאַניע ווייסע־חברה'ניקעס גראָבט זיך אין מיסט, ווי די העהנער, מאַכט אַ שטויב ביז אונטער'ן הימעל. אַנ'אַנדער קאָמפּאַניע שפּרינגט און טאַנצט אין דעם דערשטיקענדען וואַסער פונ'ם רינשטאָק, וואָס איז פון הויבען פערצויגען מיט אַ גרין הייטעל. איין יונגעלע קומט מיט אַ האַרט איי, אַנ'אַנדער מיט אַ שטיק חלה, די מיילער און די שפּיץ נעזער זענען אויסגעשמירט אין סאַק פון געפּרעגעלטע יאַגעדעס; חברה שטעקען אַרויס די צונגען און בעריהמען זיך, וועמעס ס'איז שוואַרצער. אויף אַ פּריזבע זיצט אַן עלטערער יוד אין אַ האַלאַטעל, מיט אַ זילבערנעם מעדאַל אויף דער ברוסט; ער זיצט און שוויינט און קוקט אַרום און אַרום מיט אַ ברוגז פּנים, ווי סע פּאַסט פאַר אַ בכבוד'יגען יודען — און סע שטעהט אויף איהם דאַכט זיך אָנגעשריבען, אַז דאָס איז איינער פון די עטליכע מלמדים, וואָס זענען געוואָרען לעהרער אין די הייגטיגע שולען. ער שאָקעלט זיך, כדי מע זאָל בעסער זעהען דעם מעדאַל, כדי די גאַנצע גאַס זאָל וויסען: ככה יעשה לאיש — אַזאַ גדולה איז בעשערט דעם, וואָס איז נושא חן אין די הויכע פּעטערבורגער פענסטער. אין אמת'ן איז נעבעך אַ גאָט'ס רחמנות אַ קוק צו טאָן אויף דעם יודען, ווי אויף אַ פּריבליד־נע שעפּעלע, וואָס האָט זיך אָבגעריסען פון דער טשערעדע און בלאָנקעט, נעבעך, אַרום אין דער מדבר. נעבען דעם מעדאַליסט פון ביידע זייטען זי־צען זויגענדיגע ווייבער מיט קליינע קינדערלעך, נעבען זיי גלאָט אַזוי מייד־לעך מיט ווייבלעך, וואָס גיאַנטשען אָבגעריסענע, בלויזע, נאַקעטע יאַטלעך. איינע שטופּט דעם שרייענדיגען נפש'ל אין מויל אַריין די ברוסט, בשעת מעשה ווישענדיג איהם דאָס פּנים, שנייצענדיג דאָס נעזעל און שילטענדיג מיט טויטע קללות, ווינשעוועדיג איהר האַרץ־וועהטאָג, איהרע צרות און

איהרע שלעק און יסורים און קלעמעניש דעם קינד און אלע איהרע שונאים און אלע שונאי־ישראל. איינגעזונקען זאלען זיי ווערען דערבארעמדיגער פאטער! אנ׳אנדערע פארעט זיך מיט קינד׳ס אומריין קעפעל, עצה׳ט זיך מיט א שכנה, א מאמע פון, געזונד זאלען זיי זיין, צעהן קינדערלעך, וואס זי מוז שוין זיין א געניטע אין הלכות קרעץ און טשערעקעס און פארכעס און אנדערע שלעק, און זי לערנט די חבר׳טע, ווי אזוי מע מאכט עפעס א מין זאלב, וואס ס׳איז גאר חדושים נפלאים און וואס די גאנצע שטאדט לעקט פון איהר די פינגער. נאר די אלע, וואס זיצען דא, אויף ביידע זייטען גאס, זענען ניט מעהר, ווי א רעמעל צום שענעם בילד, וואס מיר זעהען אינ־מיטען גאס. דארט שלעפען זיך אהן צוימלעך, פראנק און פריי, א פאר יו־דישע פערד, וואס רוהען זיך אויס די ביינער אום שבת־קודש; די קליא־טשעס זענען אלטע, מיאוס׳ע, מאגערע, הויט און ביין, די רוקענס צעקארבט, צעשונדען, צעקארדאשעט, מען זעהט, אז דער בעל־הבית האט ניט געזא־לעוועט קיין פוזשעלעס און קיין בייטשען. איינער דער „אדלער״, הינקט אויף צוויי פיס, די גריווע איז ביי איהם קאלטענוואטע, פערפלאכטען, פערפלאנטערט מיט שטריי און פלאקס, און אויפ׳ן האלז העננט איהם אנ־עמער; ביים אנדערען, דעם „לייב״, איז דער האלז ארומגעוויקעלט מיט א פאטשיילע, די אונטערשטע ליפ הענגט אראב און סע קוקען ארויס די ציינער — קומט אויס, אז ער שמייכעלט: פונ׳ם רעכטען אויג רינט איהם כסדר. די ביידע געטרייע חברים געהען זיך פאמעליך, טריט ביי טריט, מיט א פערדישען ישוב־הדעת, זיי רוקען זיך צו צום ברונען, וואו מע וועט זיי געבען א טרינק. הינטער זיי געהט זיך בהרחבה עזריאל דער בעל־עגלה. דאס שבת׳דיגע העמד איז ביי איהם צעשפיליעט, ביידע עקען פון דעם קאל־נער פלאטערען אויפ׳ן ווינד, ווי דאס זעגעל־טוך פון א שיף; די ציצית פונ׳ם טלית־קטן באמבלען זיך אזש איבער די הויזען, וועלכע זענען אויס־געשמירט אין סמאלע און אין פעטס און סע פעהלט זיי א קנעפעל פונקט דארט, וואו ס׳וואלט דוקא געדארפט זיין פערשפיליעט. ער געהט זיך, עזריאל, ווי א מאנארך. ווער איז היינט צו איהם גלייך! א גאנצע וואך האט ער געהארעוועט, ער און די פערד, געארבייט עבודת פרך: געשלעפט א בויד אנגעלאדען ביז ארויף מיט יודען, גלופסקער און אנדערע, געטרא־גען קלומקעס מיט זעק, אויסגעשטאנען אלערליי טענות און געשרייען פון די פארשוינען, וואס זיי קענען ניט אויסציהען די פיס, מע שטופט זיי פון אלע זייטען, מע קען זיך ניט ריהרען איבער די קערב מיט אייער און דער שטייג מיט עופות, וואס ער האט אריינגעפערעט אין וואגען — א רעשטעל צו די צרות; א גאנצע וואך האט ער זיך געמוטשעט מיט די פערד, גע־שמיסען מיט דער בייטש, געבראקט ווי אין קרויט אריין, געשיט קללות מיט

חרמות, פערשאָלטען אי זיי, אי זיך דאָס געביין, אז מע פלעגט פערקריכען אין אַ בלאָטע. היינט, שבת, איז ער מלך, היינט איז זיין טאָג. ער רוהט, ער שעפּט נחת פון זיין ווייב, וועלכע געהט מיט איהם נאָך די פערד, די טייערע ברויט־געבער זיינע, אינאיינעם מיט די גרעסערע און קלענערע קינדערלעך, וואָס אַ טייל טראָגט מען אויף די הענד, אַ טייל האַלטען זיך פאַר דער מאַמעס פאַרטוך און אַ טייל געהען אַליין.

שאַט, רבותי, שטיל! סע הערט זיך אַ גערויש. אַ גרויסער עולם רוקט זיך מיט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ גערודער. אז דאָס וועט קומען נעהענטער, זאָלט איהר ניט מיינען, אז ס'איז אַ הערטעל גענז. ניין — דאָס זענען די גלופּסקער ווייבער, די גלופּסקער מיידלעך. יונג און אַלט זענען אַרויס אין גאַס אַריין שפּאַצירען. אָט געהען זיי שוין, אָט זענען זיי שוין דאָ!

זעהט, וואָס פאַר אַ חלוק עס איז צווישען אַ גלופּסקערין און אַ יודענע פון אַן אַנדער שטאָדט. יענע אַז זי נעהמט אויף אַ נייע מאָדע, וואַרפט זי די אַלטע אינגאַנצען אַוועק, אַקוראַט ווי זי איז גאָר ניט געווען אויף דער וועלט. די נייע, וויעדער, איז ביי אַלע אויף איין נוסח, אויף איין שטייגער — ווי געמאַכט אין איין פורעם. די גלופּסקער יודענע זאָגט זיך, חלילה, ניט אָב פון אַ נייע מאָדע, נאָר וואָס דען? זי מאַכט זי איבער נאָך איהר אייגענעם גוסט, זי פערדרעהט זי אויף איהר אייגענעם שטייגער און דערביי איז זי ניט מבטל דאָס אַלטע אויך. דעריבער אַז איהר טהוט אַ קוק אויף די גלופּסקער ווייבער, קענט איהר זעהען אַלע מאָדעס פון חמעלניצקי'ס צייטען ביז היינטיגען טאָג און אַפילו אַזוינע, וואָס ס'וועלען ערשט אַ מאָל איינפאַלען אַ שניידער, אַ מאָדע־מאַכער ביז סוף כל הדורות. איצט, נאָך דער קורצער הקדמה, קוקט זשע, רבותי, לאָזט ניט אַראָב קיין אויג!

אָט געהען שורות אויסגעפּוצטע מיידלעך מיט בלויזע קעפּ. דאָס זענען כלות. זיי פערנעהמען די גאַנצע גאַס אין דער ברייט, און זיי געהען גאָר, דאַכט זיך, ניט, נאָר זיי שוועבען, בעשיינענדיג די שטאָדט מיט זייער ציערונג און מיט די מתנות, וואָס זיי האָבען בעקומען פון די חתנים כפי המדובר. אָנגעטאָן זענען זיי אין כל טוב, אין זייד און אין פּאַי און איין סאַמעט, גאָר אַ פּראַכט, נאָר די מלבושים זענען צונויפגעשטעלט אַזוי, אַז איינעם מיט'ן דריט'ן איז גאָר אַ קנאַפּער מחותן: אַ מאַלאַרוסקע העמדעל מיט בלויע און רויטע אויסגענייהטע קווייטען איז אָנגעטאָן צו אַ קליידעל מיט אַ שלעפּ פון צוויי אַרשין די לענג. דאָס קאַפּטעל איז פאָרענט ברייט און ביי די זייטען שמאָל, דער ראָק, פערקעהרט, פאָרענט שמאָל און ביי די זייטען ברייט. איין מיידעל געהט גאָר אין איין קלייד, מיט אַ הייזעלען האַלז און קורצע אַרבעל, דאָס אַנדערע שלעפּט אויף זיך מאַנטילקעס

מיט שאַרפעס, וואָס פלאַטערן אויפ׳ן ווינד; קישעלעך און האַנטיכער שפּאַרען אַרויס הינטען פון די קליידלעך, ממש אַ יצר־הרע צו קוקען. צוויי קרינאָלינעס, ווי אָנגעבלאָזענע לופט־באַלאָנען, שטויסען, געהענדיג, איינע די אַנדערע, און בשעת סע פערדרייסט זיך ביי איינער די אונטערשטע רייף, זעהען זיך אַרויס פערדריפּעטע, קויטיגע שמאַטעס — אַז סע פערשעמען זיך אַזש די גאָלדענע אויערינגלעך אין די אויערען און סע ווערען שוואַרץ די גלאַנצענדיגע שטיינדלעך אין די בראָנזולעטען... סע געפעלט אייך ניט, האַ? איהר דרעהט מיט דער נאָז און קוקט שוין בעסער אויף די קלענערע מיידעלעך, וואָס געהען מיט די כלות? אדרבא, זעהר פיין! איך האָב אויך ליעב קינדער, און דוקא אַזוינע, וואָס האַלטען זיך קינדעריש; אַפילו דאָס קינדערשע פלאַפלען, דאָס שפּרינגען און טאַנצען איז ביי מיר ליעב און טייער. איז אָבער די צרה, וואָס אין גלופּסק איז ניטאָ קיין קינדער, גלופּסקער יונגלעך זענען קליינע יודעלעך מיט אַלע פּאָסטעמקעס: מיט׳ןריידען, מיט׳ן אָנטאָן, מיט׳ן היטען זיך, מיט דעם פּחד און דעם טרויער און די דאגות, וואָס זענען אָנגעשריבען אויף זייערע פּנים׳ער. דער חלוק איז נאָר, וואָס זיי זענען קליינע, זיי האָבען ניט קיין בערד און קיין ווייבער. גלופּסקער מיידעלעך זענען אַלטע ווייבער אי מיט זייער לשון, אי מיט זייערע גענג, זייערע תנועות, זייער הכנעה, זייער שטילקייט און אַראָבגעפאַלענקייט, אין אַפילו מיט זייער חכמה. נאָר וואָס דען? זיי זענען קליינע און קינדלען ניט, ווייטער גאָר ניט. קינדער אָהן קינדישקייט, קינדער — אַלטע מענשען! איז דען דאָ אַ זאַך, וואָס זאָל דערוועקן אַזוי פיעל אי טרויער, אי האַרץ־וועהטאָג, אי פערדראָס, אי טיעפען רחמנות? קינדער אָהן קינדישקייט זענען פונקט ווי די געמאַכטע קווייטען אויף די היט פון די ווייבלעך...

אַכטונג, רבותי! מיינט ניט, אַז דאָס זענען גערטנער. דאָס געהען די ווייבלעך, ווי אַ טשערעדע שאָף, און אויף זייערע היטעלעך וואַקסען דאָס גראָזען און בלעטער און קווייטען און אַלערליי שפּראָצונגען. די גלופּסקער ווייבער האָבען ניט מורא פאַר כלאים: זיי פלאַנצען אויף זייערע היטעלעך מילגרוימע זאון זאַנגען, וויינטרויבען מיט מאַנדלען, ציבעלעס מיט קאַרשען מיט קאַבאַקלעך, ווערצעלעך חריין מיט שאָלעכץ פון קאַרטאָפליעס צווישען גאַנצע פּעק גראָז און הושענות — אַ פערגעניגען! סע פעהלען ניט קיין פויגלען צווישען די בלעטער, דאָ אַ שוואַלב, דאָר אַ סאָראָקע, אַ זשוק, אַ זומער־פויגעלע, אַלערליי מאָדנע בעשעפענישען גאָר אָהן צאָהל. די פּוסטע ערטער דאָרט אינמיטען, וואָס דאַכטען זיך אייך אויס ווי לעדיגע פלעצער אינמיטען אַ גערדיכטען וואַלד, דאָס זענען די טיכלעך און די פּאַטשיילעס אויף די קעפּ פון די גלופּסקער צנועות — סיי די, וואָס זענען געווען צנועות

פון דער יוגענד אָן, סיי די, וואָס זענען געוואָרען גוט און פרום ערשט אויף דער עלטער, אַז זיי האָבען שוין אויפגעהערט קינדלען און זענען געוואָרען גבאי׳טעס אין אַ גוטער שעה. די עקען פון די פאַטשיילעס זענען ביי טייל ווייבער צוגעשפּיליעט מיט אַ שפּילקע, ביי אַנדערע פערבונדען מיט אַ שלייף, ביי נאָך אַנדערע זענען די עקען פריי און פלאַטערען הינטען אויפ׳ן ווינד. די היטעלעך מיט די גערטנער האַלטען זיך מיט נסים אויף גראָבע, געדיכטע פאַרוקען, וואָס דער קאָפּ שטעקט אין זיי כמעט ביז די אויגען, און די אויגען וואַרפען זיך, לויפען אין אַלע זייטען און קיין זאַך בלייבט פון זיי ניט פערבאָרגען. קיין אויערען און קיין האַלז זעהט מען ניט, נאָר ריגנעלעך, קייטעלעך, פּערעל און דימאַנטען — אמת׳ע אָדער פאַלשע, דער קאָפּ מיט דער גאַנצער מאַכינאַציע זיצט אויף אַ גוף מיט צוויי פיס, און דער גוף איז איינגעוויקעלט אין קליידער פון אַלערליי קאָלירען, וואָס זענען אָנגעטאָן איינס אויפ׳ן אַנדערען, ווי די שאָלעכץ פון אַ ציבעלע: אויבען אַ זיידענער מאַנטעל, אַ טייערע טאַלמע — פּאַר לייטען, אונטען קויטיגע, צעריסענע שמאַטעס. און חאָטש די זון סמאַליעט, און דער עולם שוויצט, נעבעך, אַז ס׳איז אַ גאָט׳ס רחמנות, פונדעסטוועגען קענט איהר דאָ זעהן ווייבלעך אויסגעפּוצטע אין זייערע מלבושים, וואָרום די תאוה צו פּוצען זיך איז אַזוי גרויס, אַז זי איז גובר די היץ און דאָס שוויצען אום זומער, די קעלט און דעם פראָסט און דעם שניי אינמיטען ווינטער. אין רחמים ביי ווייבערשע מאָדע: אַז מע דאַרף, ס׳זאָל יענעם שטעכען די אויגען מיינער אַ מלבוש, אַ ציערונג, ווער וועט דאָ געהן קוקען אויף צער בעל החיים?.. די ווייבער אַז זיי געהען, שווייגען זיי, חלילה, ניט, נאָר מע האַלט אין איין פּלאַפּלען. איינע רעדט מיט דער אַנדערער, דאַכט זיך, גאָר ווי אַ גוטע שוועסטער, רוימט איהר אין אויער אַריין אַלע סודות פון איהר שטוב און פון דער דאָליע, וואָס זי האָט ביי׳ם מאַן. אין דער אייגענער צייט וואַרפט זי אָבער אַ קוק אויף יענערס באָקעס און סע האַפּט זי אָן אַ קנאה, קירעוועט זי זיך אויס און ווינקט מיט אַן׳אייגעל צו די, וואָס שטעהען הינטען. פערשטעהען די דעם וואונק און ענטפערען אויך מיט אַן׳אויגעל און מיט אַ געלעכטערעל, ווי איינער רעדט: מיר ווייסען, מיר ווייסען, זי איז טאַקע אַ גרויסער לא יוצלח; אָבער אַז די ערשטע דרעהט אויס דעם קאָפּ אין אַנ׳אַנדער זייט, מאַכען זיי פון איהר פונקט אַזוי חוזק, ווי פון יענער. און בשעת מע דרעהט הינטען מיט די נעז און מע ווינקט מיט די אויגען און מע שאָקעלט מיט די קעפּ וואָס ווייטער אַלע מאָל מעהר, ווערט אַ מהומה אין אַ ריהרעניש און אַ שאָקלעניש אויבען אין די גערטנער אויף די קעפּ. סע ציטערט די פּעטרישקע און סע פלאַטערט דער פויגעל, סיז וויעגט זיך דאָס קאַבאַקעל און סע הוידען זיך די צווייגלעך. הושענות

קלאַפּען זיך איינס אין דער אַנדערער, סע פאַלען פּירות פון דער הויך. — אַ גלופּסקער מעוברת'ע יודענע איז אויך ניט שווער צו דערקענען: זי האַלט דעם רוקען אויסגעבויגען אויף צוריק, טראָגט דעם בויך מיט אַ משונה גדלות, קוקט אויף אַלע מיט אַ פערקרימט פּנים, אַקוראַט ווי זי האָט צו אייך טענות, אַקוראַט ווי איהר זענט איהר עפּעס שולדיג. איהר זענט מחויב איהר פאַלען צו די פיס און איהר דאַנקען פאַר דער גרויסער טובה, וואָס זי טהוט, פערמעהרענדיג די צאָהל פון אונזערע יודעלעך, כן ירבו... אָן זעה איך אַ בעקאַנטע, פּייטעל דעם מעקלער'ס ווייב, בריינדעל, אַ יודענע, קיין עין הרע, אַ מאַשין. זי איז אָנגעוואָפּענט מיט איהר גאַנצען ציערונג, דער קאָפּ ווי אַ באַקדייזשע, דאָס היטעלע האַלט למזל אין איין בליהען, דאָס פּנים פערפלאַמט פון די וואַרימע קליידער מיט דעם שווערען מאַנטעל. וואַרט אַ ווײַלע, אָט וועל איך זי אַ רוף טאָן, די גרויסע חכמה, און וועל זי אייך פאָרשטעלען.

— גוט שבת, בריינדעל! איהר הערט?... ניין, זי הערט ניט. זי לויפט, ווי פון אַ שרפה... ס'איז געוואָרען אינמיטען דערינען אַ גע-פילדער, אַ יאָגעניש... היט זיך, רבותי!.. ווייבער לויפען, איילען... די טשערעדע געהט! די בהמות קומען פון דער פּאַשע. פאָרענט יאָגען זיך די ציעגען אין איין אימפּעט, מיט'ן צאָפּ, דעם עזות־פּנים, בראש. זוי-גענדיגע קיה געהען און רעווען, דאָס בענקען זיי נאָך די קעלבעלעך, וואָס זיי האָבען געלאָזט אין דער היים. טעלעצעס דרעהען זיך, מאַכען ווילדע שטיק, און דער בוהאַי, דער בחור מיט די גרויסע הערנער און שטאַרקע קאָ-פּיטעס, יאָגט זיך נאָך זיי. אַ געשריי אין גאַס. אַ טומעל, אַ רעש און דער שטויב פליהט וואָלקענווייז ביז אונטער'ן הימעל.

אוים, רבותי! די סצענע איז געענדיגט, דער פאָרהאַנג פאַלט!

איך, מענדעלע מוכר ספרים, זאָג אייך מיט אַ קלאָרער דעה און מיט אַ רוהיג געמיט, אַז אַ גלופּסקער יוד איז בטבע אַנ'עניו. ער יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, ער איז אַ בישן, אַ בעל־רחמנות, ער פאַלט ניט אַריין אין יענעמס רייד, ער ווייסט ניט פון קיין גוזמות, פון קיין פּליאָטקעס און אַז. וו.. און אַז. וו. און טאָמער וועט עמיצער זאָגען פערקעהרט, זאָלט איהר וויסען, אַז ער איז אַ פּושע ישראל און דאָס וואָס ער זאָגט איז אַ חלול השם און אַ גרויסע בעליידיגונג פאַר יודען, און סע קומט איהם דערפאַר, אַז ער זאָל ניט האָ-בען קיין חלק לעולם הבא. אי וואָס, טאָמער וועט קומען איינער און פרעגען אַ שאלה: סטייטש, מיר זעהען דאָך דעם היפך! אַ סימן — די גלופּסקער גבירים און פיינע בעלי־בתים, וואָס זיי קאָמאַנדעווען איבער קהל, קוקען אויפ'ן פּראָסטען עולם, ווי אויף אַ סטאַדע שאָף, און ס'איז ניטאָ קיין גרע-סערע בעלי־גאוה, קיין מיאוס'ערע צבועק'עס, קיין ערגערע אכזרים, ווי זיי?

ס'טייטש, מע קאָן דאָך אָנרעכענען אַ גאַנצען רייסטער פּאַסקודנע מעשיות, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך גרויס, ווי אַזוי זיי האָבען ניט קיין רחמנות אויף יענעם, ווי אַזוי זיי טוען אָב די ערגסטע פּסלנות: דער גביר, ר' גימפּעל בר' זרח האָט געטאָן אַזוי, און דער גביר רב האַצמאַך בר' גרונם — אַזוי און אַזוי וועל איך איהם אויף אַזאַ קשיה ענטפערען: שוטה שבעולם! ביזט דען בלינד, דו זעהסט דען ניט, אַז אַלצדינג וואָס דו זאָגסט, איז נאָר צווישען אייגענע, אין די אייגענע ד' אמות? נאָר אַנטקעגען אַ יודען איז דער גלופּסקער אַ גאַנצער מאַכער, אַ „יאַ טאַבי דאַם", נאָר אַז ער האַנדעלט מיט אחינו בני ישראל איז ער אַ תקיף, אַנ'אדון בפקדך, אַנ'אייזערנער בעל־גאוה, אַז סע קומט אָבער צום גוי, האָסטו געזעהען, ווי קליין ער ווערט, ווי נידעריג ער האַלט זיך, ווי איינגעבויגען סע ווערט זיין רוקען אפילו פאַר דעם ערגסטען. ווי געטריי ער איז מקיים די מצוה: הזהרו בגוי קטן? אויב איהר ווילט, קען איך איהם אָנווייזען ניט איין גלופּסקער גביר, וואָס צווישען גלופּסקער איז ער אַנ'אדיר, אַ שררה, אַ לייב: ניט צוצוטרעטען, און פאַר'ן פּריץ איז ער אַ פליעג, אַ ניונקעלע, אַ נעבעך, אַ גרויסער עניו, קריכט אויף דעם בויך און קושט די האַנד און בוקט זיך בדחילא ורחימא פאַר יעדען זילבערנעם קנעפּעל, וואָס דאָ איז, כידוע אַ גרויסער כבוד און אַ שענקייט פאַר'ן גאַנצען פאָלק ישראל. טאָמער וועט ער זאָגען: יאָ, אמת, דערינען בין איך דיר מודה, זיי זשע דו מיר חאָטש מודה, אַז די גלופּסקער להוט נאָך כבוד, אַ סימן — די שוהלען און בתי מדרשים, וואו סע געהט ניט אַוועק קיין שבת און יום־טוב אָהן קריעג און מחלוקת, וואו סע פליהען פּעטש און קולאַקעס, ווי האָליז, יודען רייסען אוים איינער דעם אַנדערען די פּאות און די בערד צוליעב שטעדט און עליות און גבאות און שחיטות און חזנות און מגידות און כדומה אַזעלכע זאַכען — וועל איך איהם דערויף ענטפערן, אַז ער איז אַ בור, אַנ'עם הארץ. וואָרום די מלחמה, וואָס דאָרט פיהרט זיך, איז אין אמת'ן אַ מלחמת מצוה, די רייסעניישען מיט די קריעג זענען אַ מחלוקת לשם שמים צוליעב דעם כבוד פון גאָט, ברוך הוא, און דעם כבוד פון דער הייליגער תורה. די פּעטש מיט די אויסגעריסענע פּאות דאַרטען זענען נאָר אַ בעוויז, אַז יודען זענען פרום, אַז זיי זענען זיך מפקיר מיט לייב און לעבען פאַר דער תורה און פאַר'ן מקום קדוש, וואָס דאָס איז זייער שטאַרקסטע פעסטונג, זייער גרויסקייט, זייער גאַנצע גבורה. אַ סימן — האָסט דען אַ מאָל געזעהן, אפּיקורסים זאָלען אַזוי טאָן?... און די טענה, אַז די גלופּסקער האָבען אין זיך ניט די מדה פון רחמנות, ווייל זיי יאָגען איינער דעם אַנדערען, דערגעהען זיך די יאָהרען, שרייבען דאָ־נאָסען און געהען מיט מסירות און דערקוטשען דערמיט נאַטשאַלסטווע אַזוי פיעל, אַז ס'איז יענע שוין געוואָרען מיאוס ומאוס. בשעת די צדקה־ענינים

זענען ביי זיי פערוואָהרלאָזט, די תלמוד־תורות מיט די שפּיטאָלען וויסט, די קהל'שע געשעפטען אָהן אַ סדר און אָהן אַ טאָלק, — אזא טענה בעווייזט נאָר, אז ווער סע זאָגט אזוי, איז אַ שוטה, אַ טיפּש, וואָס פערשטעהט ניט דעם פּשט פון „רחמנות". אַ מענש, אַ געזונדער, וואָס דער גוף איז ביי איהם גאַנץ און דער בייטעל ניט מאָגער, דאַרף ניט אָנקומען צו יענעמס רחמנות. הייסט עס, אז מיט דער מדת הרחמים קען איהם דער עולם ניט אָנריהרען בשום אופן, און אזוי ווי דער כלל קען דאָך ניט לאָזען דעם יחיד אָהן זיין השגחה, מוז מען זיך צו איהם נעהמען מיט דער מדת הדין. דער־פון איז געדרונגען, אז כל זמן אַ יוד קען זיך נאָך האַלטען אויף די פיס און ציהען זיין שטיקעל פּרנסה אָהן יענעמס טובה, ניט דאַרפענדיג ניט זיין עצה, ניט זיין חכמה, ניט זיין הסכמה און ניט זיין אפּוטרופּסות, מעג מען איהם רודפ'ן, דערלאַנגען אַלע מאָל ביז'ן ביין, כדי ער זאָל געדענקען, אז אַ יוד טאָר ניט לעבען מיט אַ רוהיגען קאָפּ און טאָר זיך ניט פערלאָזען אויף זיך אַליין און אויף זיין אייגענעם שכל. דערפאַר אז ער פאַלט, אז ער ווערט אָן די פּרנסה און דאַרף אָנקומען צו מתנת בשר ודם, ווערען די גלופּסקער תיכף גרויסע בעלי־רחמנות, מע פעררעכענט איהם באַלד אין דעם כלל פון בטלנים, וואָס געהען ארום איבער די הייזער, אז ער ווערט קראַנק, נעהמט מען איהם אריין אין הקדש, און אז ער שטאַרבט, ברענגט מען איהם צו קבורה. איבער יעדען גראָשען, וואָס די גבירים גיעבען אויס אויף צדקה, מאַכען זיי אָן אַ גאַנצען טאַראַראַם, כדי די וועלט זאָל וויסען, אז ס'איז נאָך דאָ בעלי־רחמנות צווישען יודען. די רייכע גלופּסקער קמצנים, וואָס האָ־בען ניט ביד צו העלפען אַנ'אָרימאַן מיט זייער גראָשען, העלפען איהם לכל הפּחות מיט אַ קרעכץ, אַ זיפץ, גיעבען איהם וואוילע עצות! זאָגען איהם וואַרימען מוסר, טרייסטען איהם און לערנען זיך פערלאָזען אויף גאָט און אויף זיינע גרויסע חסדים. אפילו די קהל'שע חאַפּערס, די קאָף־לעפעל, וואָס אַ מטבע, אז זי קלעפּט זיך צו צו זייערע פינגער, קען זי זיך ניט אָב־רייסען בשום ענין ואופן, אפילו זיי האָבען שטאַרק רחמנות אויף זיך אַליין, וואָרום סע שטעהט דאָך אַ בפירוש'ער פּסוק: „גומל נפשו איש חסיד", און ווידער האָבען מיר אַ פּסוק: „יודע צדיק נפש בהמתו" — בהמתו מיינט מען דעם גוף, וואָס אַנ'עהרליכער יוד איז מחויב צו זאָרגען וועגען איהם און וואויל צו טאָן. — און אזוי ווי סע זענען צעגאַנגען, ווי אַ רויך, די טענות געגען גלופּסקער בעלי־רחמנות, אזוי זענען אויך בטל ומבוטל די טענות געגען אונזערע בישנים. שונאי ישראל האָבען אויסגעטראַכט, אז ס'איז נימאָ קיין גרעסערע עזות־פּנים'ער, ווי גלופּסקער, אז אין דעם פּרט איז ניטאָ קיין חלוק צווישען אַ גביר און אַ קבצן, אַ משכיל און אַ חסיד, אַ גבאי און אַ בטלן. מע דערצעהלט זיך אָן גאַנצע פּעק מיט מעשיות, וואָס

פאר אנ׳עזות מחוצף פנים דער גלופסקער איז. די מעשה איז אבער, אז יעדער זאך דארף מען בעטראכטען פון צוויי זייטען. אזוי פיהרט זיך שוין אויף דער וועלט, אז גוטס איז כסדר אויסגעמישט מיט שלעכטס, אהן א שאטען איז ניטא קיין ליכט. און אויב אזוי, וועט שוין אלצדינג אויס־קומען וואויל און פיין, מיט דעם אויבערשטענס הילף. ווארום, צוריק רייד־ענדיג, ווען ווערט א גביר אנ׳עזות־פנים? אז מע איז זיך פאר איהם מכניע, מע חנפ׳עט איהם, מע לויבט איהם ביז׳ן הימעל אריין, מע געפינט איין איהם אזוינע מעלות טובות, וואס ער האט זיי קיינמאל ניט געהאט און וועט זיי ניט האבען, מע איז מבטל דעם אייגענעם רצון פאר זיין רצון אדער זיין משוגעת. און א משכיל, א שטייגער, ווען ווערט א מחוצף? אז ער האט אויף זיין לעבען ניט געזעהען גאר ניט א חוץ גלופסק, וואו ער איז אויסגעוואקסען און בעקומען אלע זיינע קענטעניש׳ן. אזא משכיל גלויבט טאקע באמונה שלמה, אז קיין העכערס ווי די גלופסקער השכלה איז ניטא, אז דערמיט הויבט זיך אן און דערמיט לאזט זיך אויס די גאנ־צע חכמה אויף דער וועלט, און ער, דער משכיל, ווייסט שוין אלצדינג און קיינער קען זיך צו איהם ניט גלייכען. דאס אייגענע איז מיט אלע גלופ־סקער יודען, וועלכע ווערען עזות׳ניקעס נאר דעמאלט, ווען איהר גיט זיי שלום־עליכם און לאזט זיי אריבער אייער שוועל. אבער א גלופ־סקער גביר, אז קיינער קוקט זיך אויף איהם ניט אום און מאכט זיך ניט וויסענדיג פון אלע זיינע משוגעת׳ן, אדער א גלופסקער משכיל, אז ער ווערט פערווארפען אין א גרויסער שטאדט און דערזעהט, אז ער טויג אויף כפרות מיט זיינע בידנע ביסעל קענטעניש׳ן, און דעם־גלייכען יעדער גלופ־סקער יוד, אויב איהר רעדט מיט איהם שטעהענדיג אין טהיר, אי דאס גע־צעהלטע ווערטער, און קיין האנד דערלאנגט איהר איהם דוקא ניט, — דעמאלט איז ער א גרויסער בישן, האט דרך־ארץ פאר לייטען, רעדט בנעימות׳דיג, שטיל און פיין, גאר ניט צו דערקענען. אט אזוי, רבותי, קען מען פערטייטשען אויך אלע אנדערע גלופסקער מדות, וואס סע דאכט זיך, אז אין פלוג זענען זיי סותר מיינע ווערטער. דאס, וואס סע דאכט זיך, אז די גלופסקער, ווען זיי קומען אויף אנ׳אסיפה, שלאגען זיי איבער איינער דעם אנדערענ׳ס רייד, לאזען ניט ענדיגען, פערפלאנטען איינער דעם צווייטען, שיטען מיט גלייך־ווערטלעך און משלים און וויצען און ס׳איז ביי זיי ניט קיין אסיפה, נאר א יריד — איז דאס נאר אין קהל׳שע זאכען, וואס אנ׳אסיפה איז דא דער עיקר, אויף צו שרייען און פילדערען און געוואלדעווען, וויפיעל מ׳האט כח, כדי אלע זאלען וויסען, אז רב פייבוש ברב טרייטעל איז אויך א בעל־הבית און האט אויך פראווע צו שרייען, דער תוך פון אזוינע אסיפות איז נאר דער טומעל און די שטיקעניש, און

אז מ׳האָט אָבגעליאַרעמט און אָבגעקוועטשט זיך די זייטען, מע ווייסט אַליין ניט צוליעב וואָס, צוגעהט מען זיך בשלום און מע קומט אַהיים מיט דעם אייגענעם, מיט וואָס מ׳איז אַוועקגעגאַנגען. די קהל׳שע ענינים פיהרען זיך ביי אונז, ברוך השם, אויף דעם אַלטען שטייגער, און די גלופּסקער יודען זעהען און שווייגען דוקא, זיי מאַכען ניט קיין געשרייען, זיי מישען זיך ניט אין די רייד און אין די הנהגות פון די קהל׳ס־לייט. טוט אַ קוק, למשל, אויף אַ גלופּסקער פּראַצענטניק, וואָס אויף דער אסיפה האָט ער אַ וואָרט ניט געלאָזט אויסריידען מיט זיינע פּוסטע שמועסען; און אַז ער איז ביי זיך אין דער היים און דער יוד, וואָס לייהט ביי איהם געלט, קומט און בעט זיך פאַר איהם און חלש׳ט, שווייגט ער דוקא יאָ; יענער וויינט מיט בלו־טיגע טרערען, דערצעהלט איהם זיין ביטערע לאַגע, און ער שלאָגט איהם דוקא ניט איבער די רייד, ביז דער יוד ווערט הייזעריג ריידענדיג און געהט אַוועק מיט אַ פערקלעמט האַרץ.

— רב מענדעל! — האָט מיר געזאָגט מיינער אַ בעקאַנטער, שמועסענדיג מיט מיר פון גלופּסקער יודען און הערענדיג, ווי איך לויב זיי אין טאָג אַריין מיט די אייגענע ווערטער און מיט די אייגענע ראיות, ווי איך שרייב דאָ, — רב מענדעל! עפּעס שמעקען מיר אייערע רייד מיט פּלפּול, ממש סע זעצט אין דער נאָז, ניט אויסגערעדט זאָל זיין. איך מיט אייער רייד קלאָרע דבורים, פּראָסט און פּשוט, ווי דער שכל איז מתחיב און ווי די פאַקטען בעווייזען אונז יעדען טאָג, און איהר פערדרעהט מיר די פאַק־טען, טייטשט אוים אַלצדינג מיט אַ פּלפּול און אַ סברא, אַקוראַט ווי איהר לערענט מיט מיר אַ בלאַט גמרא.

— ווען איהר וואָלט אין דער יוגענד געלערענט גמרא, — האָב איך געענטפערט מיט אַ רוגזה, — וואָלט איהר איצט, כ׳לעבען, ניט געזוכט קיין חסרונות אויף די גלופּסקער. אייך און אייער גלייכען בעט איך נאָר איינס: טשעפּעט מיר ניט מיין ליעבהאַרציג גלופּסק! אָט דאָס איז טאַקי דער אומגליק, וואָס איהר האָט ניט געלערענט קיין גמרא, זענט איהר אונז אַ פרעמדער, פערשטעהט איהר ניט די סברות און די טיעפע געדאַנקען, וואָס שטעקען אין מיינע רייד.

— דעם אמת מוז איך אייך זאָגען, אַז אייערע ווערטער זענען מיר פונקט אַזוי פריקרע, ווי די אַלע מאמרים, וואָס זענען געשריעבען מיט דעם זעלביגען נוסח, — האָט מיין בעקאַנטער געענטפערט, טייטענדיג אויף אַ גאַנצען פּאַק יודישע גאַזעטען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם. — און איהר, רב מענדעלע, פערשטעהט יאָ, וואָס איהר רעדט און גלויבט טאַקי דערינען אויך? אדרבא, זאָגט, נאָר זאָגט דעם גאַנצען אמת.

— אודאי פערשטעה איך און אודאי גלויב איך וואס איך רייד. פונקט ווי די שרייבער פערשטעהען, וואס זיי שרייבען, און גלויבען אין זייערע מאמרים...

— אויב אזוי... אויב אזוי, זענט איהר... ניט ביים זינען! — האט יענער געענטפערט שטארק פערוואונדערט, און האט דערביי געשאָקעלט מיט׳ן קאפ, ווי איינער, וואס איז זיך פון עפעס מיאש.

איך פערשפאר אייך זאגען, רבותי, אז דאס איז געווען איינער פון די יודישע פאטריאטען, ניט פון אונזערע מענשען. איך וויים ביי זיך זעהר גוט, אז איך בין, ברוך השם, ניט משוגע, ניט קיין חסור-דעה, פונקט ווי איך וויים, אז איהר, רבותי, איהר אלע אונזערע מכובדים, וואס איהר שרייבט מאמרים און האלט פלאם-פייערדיגע רעדעס, זענט אודאי ניט קיין משוגעים און ניט קיין נאראנים, חלילה, ווי סע קען זיך אמאל דאכטען. אודאי דרשנ׳ט איהר ניט אומזיסט, מסתמא האט איהר אייער בעהאלטענע כונה... דעריבער לאמיר זשע ניט מורא האבען פאר אלערליי עזות-פנימ׳ער, וואס טרעטען ארויס מיט טענות. לאמיר זיך אויסלאכען פון אלע זייערע זידלערייען. ביי מיר איז געבליעבען, אז פון היינט אן און ווייטער ענטפער איך זיי גאר ניט, לאזען זיי ריידען צוזעצטערהייט. איך וועל דעריבער זיי ניט געהן אבענטפערען אויף זייערע טענות, אז גלופסקער יודען, האבען, קלאמפערשט, ליעב צו זאגען גוזמות, צו מאכען דעם חלום גרעסער פון דער נאכט. וואס ארט מיך, אז זיי ריידען? איך וועל בעסער זיך נעהמען צו דער מליצה, איך וועל דערצעהלען גלופסקער שבחים, ווי מיין הארץ גלוסט, איך וועל ניט מורא האבען, טאמער וועט עמיצער זאגען, אז איך דערצעהל אייך גוזמות, ווי דער שטייגער פון א גלופסקער בעל-לשון.

פרנסות איז, קיין עין הרע, דא אין גלופסקער ווי שטערן אין הימעל! וויפיעל חדר-יונגלאך, אזוי פיעל איז דארט דא מלמדים און בעהעלפערס; וויפיעל בחורים מיט מיידלאך, אזוי פיעל שדכנים; וויפיעל קונים, אזוי פיעל קרעמערס; וויפיעל סוחרים און פראצענטניקעס, אזוי פיעל מעקלערס; וויפיעל בעלי-בתים, אזוי פיעל בטלנים; וויפיעל גאסען, אזוי פיעל שוהלען, קלויזען, בתי-מדרשים און מנינים, און פונקט אזוי פיעל איז דא חזנים, גבאים, שמשים, בעל-קורא׳ס און בעל-תוקע׳ס; וויפיעל חסידים פון פערשיעדענע רביים, אזוי פיעל רבנים, דיינים און שוחטים; וויפיעל מצות אזוי פיעל בעקערס, קנעטערינס, רעדלערס און משגיחים; וויפיעל שלעק מיט וועהטאגען, אזוי פיעל אבשפרעכערס, בעלי-טובות, קהל׳ס מטראפעטשעס און מוסרים. א חוץ דעם נאך דארף מען צורעכענען די קאבצאנסקער שיינקערס די שמאטע-הענדלערס, די פערלעגער מיט די

מחברים מיט די רעדאקטארען מיט די מוכר־ספרים'ניקעס, און וויפיעל ס'איז דא די אלע מינים אינאיינעם, אזוי פיעל איז דא אין גלופסק קבצנים און אביונים. מ'האט א בלבול אויסגעטראכט אויף די גלופסקער, אז זיי זענען רייך ווי קרח. גלויבט נים! קרח'ס אוצרות פערמאגען נאר עטליכע, געצעהלטע מענשען פון זיינע אייניקלעך און זייערע באסאקעס, די איבע־ריגע מוטשען זיך נעבעך אויפ'ן שטיקעל ברויט, קומען אב, הארעווען, דרעהען א מח, און סע העלפט נים, חאטש צעריים זיך: נימא קיין געלט! טאמער זעהט איהר אמאל, א גלופסקער יוד פיהרט זיך מיט'ן טראסק, ווי א גביר, פאהרט ארוים אין א פאעטאנדעל מיט א פאר ברענענדיגע סוסים, זאלט איהר וויסען, אז ס'איז נאר אנ'אנשטעל, א פערבלענדעניש, כדי לייט זאלען מיינען, אין אמת'ן איז ביי איהם די קעשענע פונקט אזוי לעבעדיג, ווי ביי אלע גלופסקער קבצנים. הכלל, סע גליקט נים אונזערע גלופסקער ברידער אין זייער פרנסה. זיי האבען נים קיין מזל, וואוהין זיי קעהרען זיך און ווענדען. און פונדעסטוועגען איז א פערגעניגען צו וואוינען מיט זיי אינאיינעם, וואָרום ווער קען נאך אזוי זיין א קבצן, ווי דער גלופסקער, ווער איז נאך אזוי מסוגל צו טראגען דעם דלות און זיך פארט האלטען ווי עס איז...

גוט און וואויל איז מיר געווען אין גלופסק פריהער מיט יאהרען. שטיל, רוהיג איז מיר געווען אויף דער נשמה, פונקט א שטייגער, ווי איי־נעם, וואס ליעגט זיך אין מיטען העלען טאג אין א פינסטערען חדר אוים־געצויגען ווי א גראף אויף זיין בעטעל. ארום און זענען מענשען פערהארעוועט, מע לויפט, מע טהוט מעשים, מע איז שטארק פערנומען מיט וועלט־זאכען, מע איז צוגעבונדען צו דער ערד מיט אלע חושים, און דו שוועבסט זיך פריי ארום מיט דיין פאנטאזיע גאר הויך, וואו די וועלט האט אנ'עק, בויסט זיך בנינים אין דער לופטען און פיהלסט גוט, ווי דיין צייט געהט אוועק. אז איך פלעג ארויסגעהן אין גאס אריין און דער־זעהען, ווי עס שיטען זיך, קיין עין הרע, יודעלעך אהן א שעור. ווי מע רוקט זיך אהין און אהער, מע בעגעגענט זיך, מע פערהאלט זיך אויף א רגע אינמיטען וועג און מע צעגעהט זיך ווידער, לויפענדיג מיט אנ'אימפעט, איילענדיג יעדערער צו זיין געשעפט, ווייסט איהר וואס פאר א פנים זיי האבען ביי מיר געהאט? פונקט ווי מוראשקעס, — מענשען־מוראש־קעס, וואס דער אויבערשטער האט מיט זיין גרוים חסד זיי אריינגעגעבען אינסטינקטען און געפיהלען און האט זיי פערזארגט מיט קונציגע אברים, כדי זיי זאלען זיך קענען זוכען זייער ברויט. אט לויפט אזא מין גלופ־סקער מוראשקע: זי האט צוויי הערנער אויף צו טאפען מיט זיי, ממש ווי צוויי הענד ביי א מענשען. און זי בעטאפט אלצדינג, וואס זי טרעפט

אויפ׳ן וועג; זי האָט אַ שאַרפֿען חוש־הריח און דערשמעקט פֿון דערווייטענס דאָס, וואָס זי דאַרף, סע מעג אַפֿילו זיין פֿערגראָבען ניין איילען איין דער ערד אָדער סע מעג ליגען טיעף ביי אייך אין קעשענע. זיי זענען אַ שוואַכע אומה, די דאָזיגע מוראַשקעס. מיט כח קענען זיי ניט נעהמען, זוכען זיי זיך אַלערליי חכמות, קונצען. איבערגעשפּיצטע המצאות, אַ ניט וואָלט זיי, חלילה, אויסגעקומען גאָר פֿלאַטשיג. נאָך אַ דאַנק גאָט דערפֿאַר, וואָס ער פֿערלאָזט זיי ניט, ווי אין פּסוק שטעהט: ורחמיו על כל מעשיו. בעווייזט זיך אין גלופּסק אַ נייער נפש, ווערט אַ טומעל, אַ קאָכעניש, מע לויפֿט זיך צונויף, מע שטעלט זיך איהם אַרום פֿון אַלע זייטען, מע בעשמעקט איהם, מע בעטאַפּט איהם, וואָס איז ער פֿאַר אַ בריאה, מע טאַנצט און מע שפּרינגט פֿאַר איהם אין איין אָטעם. אויף איין שטיקעל ברויט וואַרפֿען זיך גאַנצע חאַפּטעם מוראַשקעס. פֿאַר איין קערענדעל האַלט זיך מיט די צייהן אַ גאַנצע עדה. איך פֿלעג גאָר שטעהן פֿון דערווייטענס, קוקען, וואָס סע טהוט זיך ביי זיי, און שמייכלען. אַז סע פֿלעגט מיר אַמאָל שוין גאָר ווערען פֿאַסקודנע אויפ׳ן האַרצען. ניט איבערצוטראָגען, מחמת איך בין בטבע אַ מרה־שחורה׳ניק, פֿלעג איך אויף זיי אויפֿהויבען מיין שטעקען אָדער אויף זיי אויסגיסען אַ טראָפּען טינט, פֿלעגען זיי פֿאַר מיר אַנטלויפֿען, זיך בעהאַלטען אין זייערע לעכער און פֿון דאָרטען האָבען זיי מיר געשטאָכען מיט זייערע שאַרפֿע אויגעלעך; אַמאָל פֿלעגט זיך אַ חברה־מאַן איינגשטעלען דאָס לעבען און מיך אַ ביס טאָן הינטען אַרום, נאָר דאָס האָט ניט מעהר וועה געטאָן, ווי, אַ שטייגער, דער ביס פֿון אַ פֿליי — פֿלעגט דאָס מיר ווענינ וואָס אַרען. שפּעטער פֿלעגען זיי ווידער אַרויסקריכען פֿון די לעכער, וואָרום זיי האָבען נעבעך געוואָלט עסען — פֿלעגען זיי זיך נעהמען צו דער אַרבייט מיט נייעם אימפּעט. און איך האָב געקויפֿט און געשמייכעלט, ווי פֿריהער, און מיר זענען ווידער געווען גוטע ברידער. מיר האָבען געזעהען בעשיינפּערליך, אַז מיר זענען אַ זיווג מן השמים, האָבען מיר געלעבט אין איין נעסט בשלום ושלוה, ווי דער שטייגער איז פֿון יעדען בעשערטען זיווג, וואָס אַמאָל קושט מען זיך און ס׳איז קוצעניו־מוצעניו. אַמאָל רייסט מען זיך און מע בייסט זיך, אַז סע פֿליהען שלייערס, און פֿונדעסטוועגען לעבט מען פֿאַרט. מיר האָבען אַזוי לאַנג געהויזט אינאַיינעם, ביז דער ניט־גוטער האָט זיך ניט אַריינגעמישט און ניט אָנגעמאַכט קיין מחלוקת צווישען אונז בעונותינו הרבים. בין איך אַרויסגעפֿאָהרען פֿון גלופּסק אַ ברוגז׳ער, מיט אַ שווער האַרץ, און האָב מיר געטראַכט: אויס, אַנ׳עק, איך קעהר זיך שוין ניט אָן מיט גלופּסק, איך וויל שוין ניט קענען די דאָרטיגע יודעלעך, איך וועל מיט זיי שוין קיין מאָל ניט האָבען קיין מגע משא. ס׳איז אַוועק אַ שטיק צייט — איך האָב טאַקע געשוויגען, ניט געלאָזט זיי גריסען, ניט גע-

שריבען זיי קיין וואָרט. טרעפט זיך אָבער אַ מעשה — איך הוייב אָן בענקען נאָך דעם היימישען ווינקעלע, נאָך די ליעבהאַרציגע גלופּסקער יודען, סע ציהט מיך אַהיים, איך וויל דאָרט פערברייינגען מיין רעשטעל יאָהרען שטיל און פרעהליך, ווי אַמאָל, נו, בין איך איצט ווידער אין גלופּסק, איך שטעה איבער אַ נייעם אויף דער וואך, איך קוק זיך צו צו אַלצ-דינג. וואָס סע טוט זיך אין שטאָדט און אינ'ם גאַנצען קאַנט, און וואָס איך זעה און הער, דערצעהל איך דער גרויסער וועלט, כדי מע זאָל וויסען.

ב.

רבונו של עולם! פאַר דיר איז אָפּגעבאַר דאָס האַרץ פון דיין ליעב פאָלק ישראל, דו קענסט גוט זייערע געענג, זייערע תנועות און העוויות. קיין זאַך בלייבט פאַר דיר ניט פערבאָרגען, ווייסטו דאָך, גאָטעניו, אַז דיין עדה, דיינע צאן-קדשים, זענען בטבע צו גוט, אַז זיי זאָלען זיך קע-נען איינהאַלטען, זיי זאָלען יענעם ניט צערנען, איהם ניט געבען קיין עצות, חאָטש יענער בעט ביי זיי ניט אַזאַ טובה. דאָס איז ביי זיי די אייגענע גוטסקייט, ווי ביי אַ קוה, להבדיל, וואָס וויל געבען דעם קעלבעל זויגען מעהר ווי אין יענעם קען אריין; אַז עמיצער וויל ניט זייער חכמה און זאָגט זיי: איך וועל מיר געהן מיין אייגענעם דרך, וועלען זיי איהם דאָס ניט מוחל זיין ווייל ער וועט לעבען. גאָט, דו ווייסט, אַז דיינע יודען זע-נען גרויסע ותרנים. זיי ווילען יענעם לעהרנען שכל מעהר ווי זיי פערמאָ-גען אַליין, מעהר ווי זיי קענען פערשטעהן. זיי געהען אוים צו הערען נייעס, צו וויסען, וואָס סע טוט זיך אויף דער גרויסער וועלט, זיי ווילען אָבער געוואויר ווערען אַלצדינג אָהן טרחה, אָהן מאַטערניש, ניט פערלי-רענדיג קיין צייט און קיין געלט אויף לערנען. אַז סע טרעפט זיך זיי איינער פון יענע חברה-לייט, וואָס טראָגען די פּאָטשט, שיטען מיט נייע-סען ווי פון אַ זאַק — אַזוינע איז ביי אונז דאָ, קיין עין הרע, ניט וועניגער ווי רכילות-טרייבער, פּליאָטקע-מאַכערס און דאַנאָסען-שרייבער — וויל מען איהם ניט אויסהערען כסדר, פון אלף ביז תיו, נאָר מע טרייבט איהם אונטער, ער זאָל דערצעהלען די גאַנצע מעשה אין איין שמע ישראל. יע-נער, ס'רוב אַ בטלן, אַ טעלער-לעקער, וואָס ציהט קוים דאָס שטיקעל חיונה פון די פּאָטשטען, לאָזט זיך דוקא לאַנג ניט בעטען: ער דרעהט איבער די יוצרות, חאַפּט דעם סוף פאַר'ן אָנהויב ווי מען פערלאַנגט פון איהם. וואָרום אונזערע יודען, זאָלען לעבען, וואָס אַלע יאָהרען געהען ביי זיי אוועק אין דאגת פרנסה און זיי האָבען ניט קיין רוהיגע מינוט, וועלען זיך ניט אָפּגעבען מיט אַזאַ זאַך, וואָס האָט ניט קיין שייכות צו משא-ומתן, זיי

האָבען ניט קיין חשק דורכצונעהמען א ענין פּאוואָלינקע, מיט ישוב־הדעת, פונ׳ם אָנהויב ביז׳ן סוף. זיי גיב נאָר שטענדיג דעם תוך, דעם עיקר, לע־רען זיי אויס תורה כולה אויף איין פוס. און קעפּ האָבען זיי דאָך פייער־דיגע, דער מח פליהט ביי זיי כסדר, אויפטאָן אַנ׳אויבער־הסברה איז ביי זיי ניט ווערט א פּעטרעשקע. נאָר איז זיי גענוג איין רמז וועגען עפּעס אַנ׳עסק — מאָלען זיי זיך שוין אויס דעם גאַנצען עסק מיט אַלע פּישטשעוו־קעס. גיב זיי נאָר איין פּינטעלע, וועלען זיי פון איהם אויסבויען אין דער לופטען א גאַנצען בנין.

רבונו של עולם! איך קען איצט דערצעהלען וועגען דיינע קינדער, דיין ליעב פאָלק ישראל, ווי אַזוי זיי לעבען און וואָס סע טוט זיך ביי זיי אין זייער מקום מנוחה. זיי לאָזען מיך אָבער ניט אויסריידען א וואָרט, זיי פערשלאָגען מיר די רייד, סע זאָל זיך ביי מיר ניט אַרויסכאַפּען עפּעס אַזוינס, וואָס סע וועט זיי ניט זיין צום הארצען. בעט איך דיך, רבונו של עולם, דו זאָלסט זיי לערנען דרך ארץ, אַז זיי זאָלען וויסען דעם חלוק פון א מענש ביז א בהמה; גיב זיי צו פערשטעהן, אַז איך דאַרף ניט האָבען זייער חכמה, און לאָזען זיי מיך ניט מזכה זיין מיט זייערע עצות; לאָז זיי דערקענען, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען, און לאָזען זיי שווייגען, וואָרום בייזערען זיך וועט דאָך סיי ווי ניט העלפען; פערשטאָפּ, אַלמעכ־טיגער גאָט, דאָס מויל פון די פליהערס, די חאַפּערס, אַז זיי זאָלען מיך ניט אונטערטרייבען צו ענדיגען די מעשה פאַר׳ן סוף. מקצר צו זיין מעהר ווי איך האָב בדעה; און האַלט איין זייער אומגעדולד, אַז זיי זאָלען אויס־וואַרטען ביז איך וועל זיי לכתחילה ניט דערצעהלען דאָס, וואָס סע האָט זיך געטראָפען מיט מיר אַליין אין מיין מקום. און איך בעט דיך, גאָטעניו, דו זאָלסט מיך דערמאָנען לפרנסה ולכלכלה און זאָלסט מיר מצליח זיין מיין וועג. כדי איך זאָל קענען קויפען א פערד מיט אַנ׳עגלה, בעגלא ובזמן קרוב.

און איהר זאָגט אמן. רבותי! וואָרום איך בעט דאָך אויף א פערד ניט צוליב ראַסקאַש, איך בין דאָך, חלילה, ניט אויסען צו פאָהרען ריי־טענדיג, צו קנאַקען מיט א בייטש, צו גלייכען זיך מיט פּריצים, ווי עס טהוען אונזערע יודישע גבירים. איך בין, ווי איהר זעהט מיך, א פּראָס־טער יוד, פונ׳ם אַלטען שניט. פאָהרען רייטענדיג קען איך ניט. פאַר א הינדטעל אַנטלויף איך, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט. און מיין נאָמען מענדעל האָב איך, חלילה, ניט איבערגעביטען אויף א גוי׳אישען. וואָס דען, א פערד דאַרף איך האָבען. פּראָסט־פּשוט, צוליעב דער פּרנסה, וואָרום מיין פריהערדיגע קליאַטשע האָט מען — אוי וועה! — פערנומען אין פּלען אַריין...

איהר שווייגט, רבותי, איהר וואונדערט זיך, איהר טראַכט. מסתמא. אז איך מאַך פון אייך חוזק אָדער איך בין אַליין ניט ביים זינען. חלילה, וחס! איך טרייב ניט קיין קאַטאָוועס און בין נאָך, דאַנקען גאָט, ביי אַלע געדאַנקען. די מעשה איז טאַקי געווען אַזוי ווי איך זאָג אייך: מיין פערדעל האָט מען גענומען אין פלען אין דער שטאָדט קאַבצאַנסק, וואו איך האָב דעמאָלט געוואָהנט, אינ׳ם יאָהר תר״מ... לפ״ק. צו די ערשטע סליחות פאַר־טאָג. די מעשה איז געווען אַזוי:

תיכף נאָך סליחות געה איך מיר פון דער שוהל מיט אַ רוהיג געמיט און פיהל זיך גאָר ניט שלעכט. ווי געוועהנליך אַ יוד וואָס האָט אָראָב־גע׳פטר׳ט דאָס דאַווענען און איז ניט געבליבען שולדיג דעם רבונו של עולם גאָר ניט. אַזאַ יוד פיהלט זיך אַקוראַט, ווי ער האָט אַראָבגעוואָרפען פון די פּלייצעס אַ שווערען עול, אַקוראַט ווי ער האָט אָבגעצאָהלט אַ דערעסע־נעם חוב. ער האָט נאָך דערביי אַ פּתחון פּה צו זאָגען: „דערבאַרעמדיגער גאָט! איך האָב אָבגעטאָן מיינס, אַלצדינג אַזוי ווי דו האָסט מיר גע־הייסען, איצט טו זשע דו דיינס און בעצאָהל מיר מיין שכר, וואָרום וואָס נאָך קענסטו פערלאַנגען פון אַזאַ כשר׳ען יודען, ווי איך?״ ער רעכענט זיך מיט׳ן רבונו של עולם, אין האַרצען ווי ער איהם נאַרען מיט אַ שאַרפען פּלפּול און קונציגע טענות, ער וויל איהם איבעררעדען, איבערקליגען, מאַ־כענדיג אַ פרומע מינע: גאָט, איך גלויב, אַז דו ביסט אַ כל יכול, אַלצדינג וואָס דו טהוסט איז צו גוטען, נאָר איך מיט מיין קליינעם פערשטאַנד קען ניט משיג זיין אַלע דיינע מדות. און תוך כדי דבור טהוט איהם אַ קיצעל דער יצר הרע, און ער הויבט אָן אונטערזאָגען דעם רבון עולם: פונדעסט־וועגען וואָלט געווען זעהר גוט, ווען דו וואָלסט געטאָן אַזוי און אַזוי וועדליג ס׳זאָל זיין בעסער פאַר מיר. ווען דו וואָלסט געוויזען בפועל דיין גרוים־קייט און איך וואָלט גע‏זעהן בעשיינפערליך, אַז פאַר דיר איז ניט שווער קיין זאַך... אַזוי טראַכט זיך דער יוד, און איז ביי זיך שטאָל און אייזען: סטייטש, דער רבונו של עולם אַליין זאָגט דאָך „נצחוני בני״, הייסט עס, מען קען איהם איבעררעדען, מע דאַרף נאָר האָבען העזה... טענה׳ט ער און לאָזט ניט אָב און גלויבט באמונה שלמה — ער וועט גובר זיין, וואָרום גאָט ברוך הוא האָט ניט וואָס צו ענטפערן, ער האָט איהם פער־שטעלט דעם וועג פון אַלע זייטען, בלייבט איהם ניט גאָר ניט, נאָר טאָן, וואָס מע בעט איהם... איך געה מיר אַזוי אַריינגעטאָן אין די דאָזיגע געדאַנקען, חאַפּען זיך איז ניטאָ וואָס, געה איך מיך פּאַמעליך, טריט ביי טריט, און פיהל אַליין ניט, ווי איך ברום: „במוצאי יום מנוחה״. איך קום נעהענטער צו מיין דירה, דערזעה איך פון וויטען עפּעס אַ רייטער אויף אַ פערד. טראַכט איך מיר: מסתמא זענען אָנגעקומען סאָלדאַטען אין שטאָדט אַריין און מיר האָט מען עס אַריינגעשטעלט דעם רייטער פאַר

אנ׳אורח. בלייב איך שטעהן א צעטראָגענער און טראכט מיר: „מעהר פעהלט מיר ניט, ווי אזא אָנשיקעניש אויף מיין קאָפּ. ס׳איז אזוי אויך, ברוך השם, אָסיען, סע ווערט קאַלט, סע געהט א סדרה הוצאות: דעם קינד א פּאָר שיכלעך, דעם א רעקעל, א שאַלכעל, א ווארים שטיקעל בגד; אפילו לאַטעס. אומשטיינס געזאָגט, קאָסט אויך געלט; הייגט, קיין עין הרע זאָל זיי ניט זיין, דאָס עסען, הייגט האָלץ. אינ׳ם שטיבעל מוז מען אריינבראָקען עטליכע קערבלעך: סע רינט דער דאך, איין וואַנד האָט זיך שטאַרק אָנגעבויגען, וויל פאַלען כורעים; אין די פענסטער פעהלען טאַפּ-ליעס. מיינע שיך האָבען שוין פון א שטיק צייט אויך געעפענט די מיילער; אז איך געה אין א בלאָטע קווימשען זיי, פּישטשען, בעטען זיך רחמים: וואָס האָסטו צו אונז, גענוג אונז שון געמוטשעט, לאָז אונז שוין זיך אויס-רוהען אויפ׳ן סמיעטניק. די קאַפּאָטע גיט מיר שוין אויך אָנצוהערעניש, אז זי האָט מיר אָבגעדיענט. געטריי און עהרליך, מעהר ווי מען דאַרף, סע איז אין איהר שוין, נעבעך, ניטאָ קיין גאַנץ אבר, זי איז הוילע לאַך און לאַטע פון דעם קאָלנער ביז דעם עק פּאָלע, וויפיעל זשע איז שוין דער שעור? שוין צייט זי לאָזען געמאַך אויף די עלטערע יאָהרען. און דאָ מאָלט זיך מיר אויס מיין עלטערע מיידעל. זי איז, נעבעך, דערשלאָגען, זי קרעכצט און זיפצט: טאַטע הארציגער, וואָס וועט זיין דער סוף? מאַך מיר חתונה און לאָז נעהמען אנ׳עק צו די בזיונות. און דער מחותן שיסט מיט בריוועלעך: „שלום לאהובי מחותני וכו׳, זייט זשע מוחל, צעהלט אָב דאָס נדן במזומנים ביז דער לעצטער פּרוטה, א ניט שיק איך אָב די תנאים״. — דער מלמד מאָהנט שכר־למוד פאַר׳ן יונגעל, דער קצב לאָזט ניט דורכגעהן די גאַס, דער קרעמער האָט זיך איינגעשפּאַרט: ער באָרגט מעהר ניט, און דער שמש מאָהנט פאַר די שטעדט אין שוהל, מיינע און מיין אַלטערס. אוי, רבונו של עולם! קאַרג נאָך, ווענינ צרות אויף מיין קאָפּ, דאַרף איך נאָך האָבען א נייעם אומגליק, א סאָלדאַט, א ווילד פרעמדען נפש, א זאַקוציע, און ווען? פונקט ערב יום טוב! — נאָר וואָס מעקעט דאָרט אַזוי די ציעג? וואָס געוואַלדעוועט זי מיט אזא רחמנות־קול? א הא, מסתמא איז זי אויך ניט צופריעדען מיט דעם נייעם גאַסט, מסתמא האָט דער יון זי ארויסגעטרי-בען פון איהר ווינקעל מיט שענע עטליכע קלעפּ, ווי דער שטייגער איז פון א יון. אוי, אז אָך און וועה איז דיר, יודעלע! פון זינט דו שטעהסט אויף ביז דו לעגסט זיך ווייסטו ניט פון קיין חיי־שעה, רק דו ליידסט יסורים, רק דיין הארץ איז פערביטערט, אָנגעזאַפּט מיט וועהטאָגען און קלעמעניש. וואָס זשע קומט ארויס, אז דו שטעהסט אויף גאַנץ פריה? ווי נאָר דו עפענסט די אויגען, עפענען זיך אויף דיר טויזענדער שלעק; ווי נאָר דו שטעלסט א פוס אויף דער ערד, שטעלען זיך דיר אַנטקעגען אַלע דיינע שונאים, אז דו געהסט אין גאַס. בעגעגענען דיך מחנות ווילדע מענשען,

בייזע, וויסטע מחבלים, ערגער פון סדום, רחמנא לצלן, — אזוי שטעה איך א שטיקעל צייט און טראכט, און זיפץ און קראַץ זיך אזש פאר עגמת־נפש, נאָכדעם לאָז איך זיך ווידער געהן אהיים. או איך קום נעהענטער צו מיין שטיבעל, דערזעה איך — דער טויער איז אָפען און עפעס א חברה־מאַן זיצט רייטענדיג אויף א פערד, שמייסט עס, ציהט פאר׳ן צוימעל, ארבייט אויף אלע כלים, וויל דערמיט ארויספאָהרען פונ׳ם טויער. טראכט איך מיר: „ברוך שפטרני! פאָהר דיר צו אל די וויסטע פינסטערע יאָהר, דו און דיין פערדעל, הלואי זאָל איך דיך שוין ניט אָנקוקען ווייל איך וועל לעבען״. איך קום אריין אין הויף אריין און — סע בעפאַלט מיך א פחד... אוי, דאָס פערדעל! ס׳איז דאָך מיין אייגען פערדעל, מיין ליעב־הארציגע קליאַטשע, וואָס אלע איהרע יאָהרען האָט זי געהאַט נאָר איין עובדה — שלעפען דאָס ביידעל מיט ספרים; וואָס זינט איך קען זי, האָט זי, חלילה, קיינמאָל ניט געטאָן קיין גיכען טריט, ניט געהעצקעט זיך, נאָר געגאַנגען פאַמעליך, בנעימות׳דיג, מיט ישוב־הדעת; וואָס א חוץ אמאָל א הארב וואָרט, א שטיקעל מוסר, האָט זי פון מיר קיין מאָל קיין בייז ניט געזעהען, ווער רעדט שוין א בייטש. אוי, געוואַלד, ס׳איז דאָך מיין בידנע פערדעל, מיין אויסגעדייוווערטע קליאַטשע! סע זיצט אויף איהר עפעס א פרעמדער גוי, שלאָגט זי מכת רצח, שינדט פון איהר די פעל, זי זאָל לויפען, שפּרינגען! דאָס פערדעל, נעבעך, וויל ניט, סע הירזשעט מיט א ברוגז, סע נעהמט זיך אָן מיט הארץ און בריקעוועט און שטעלט זיך דיבאָם דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבען. צווישען די פיס פּלאָנטעט זיך ביי איהם מיין ציעג, מיין כשר׳ע בהמה, וואָס מ׳האָט זי צוגעבונדען צו איהם מיט א שטריק פאר די הערנער. וואָס טהוט א יוד, אז ער דער־זעהט אזא מעשה? שרייט ער, מאַכט ער קולות, ווי נאָר איך האָב גע־עפענט א מויל, האָבען זיך בעוויזען די לייט, באָרוויסע, ווילדע, מיט א פיי־פען און א געשריי, מ׳איז מיר בעפאַלען פון אלע זייטען, געקלאַפּט, גע׳־הרג׳עט, גע׳ממית׳ט, ביז איך בין אומגעפאַלען און געבליעבען שטיל.

אז איך האָב געעפענט די אויגען, איז שוין געווען גרויסער טאָג, איך ליעג א צעטומעלטער, א צעמישטער. סע טהוט מיך וועה יעדער אבר, און איך ווייס ניט אויף קלאָר, וואו בין איך. ביסלעכווייז קום איך צו זיך און איך דערזעה, אז איך ליעג אין שטאַל, אויף א קופּע שטרוי! איך טהו א קוק דורך א שפּאַלט אינדרויסען ארויס, און סע ווערט אין מיר פערציטערט יעדער אבר. דער גאַנצער הויף איז פול מיט צעבראָכענע כלים, צעריסענע, צעפליקטע בגדים, שמאַטעס און טראַנטעס אָנגעוואָר־פען איינס איבער׳ן אַנדערן: פּערערען, קאָלדרעס, באַוועל, צעריסענע לייליכער, אויפגעטרעטענע קישענס; שטרוי און בינטלעך האָלץ און רומיל־ספרים, אינאיינעם מיט צעבראָכענע טעפּ, צעהאַקטע מעבעל, צעקלאַפּטע

גלזער און אַלערליי אַנדערע זאַכען פון׳ם בעל־הבתישקייט: איבערבע-
טען, בענקלעך, צעברעקעלטע רעדער פון׳םביידעל, שערבלעך, קאַלך, אַש,
איבערגעמישט מיט דער טונקעוואַניע פון די ווענד; אינמיטען דערינען אַ
פעסעל געזייערטע אוגערקעס מיט אַ פעקעל תחינות פון שרה בת טובים, אַ
צעשפּאָלטענע מולטער מיט אַ געלעכערטער מאַקרעטע, אַ לאָקשען־ברעט מיט
בינטלעך ציצית און איבערגעהאַקטע רצועות, אַ זיפּ, אַ רעשעטע, אַ קעסעל,
אַ קאַרב, אַ בעזים אינמיטען, אַנ׳איבערקערעניש. מ׳שטיינס געזאָגט, אַ
בהלה, אַ חורבן, ווי נאָך אַ ערד־ציטערניש אָדער נאָך אַ שרפה; ארום און
ארום הער איך קולות, געשרייען, געוואַלדען, ממש סע לעכערט דעם מח.
אין דער לופטען פליהען פעדערען, שטיקלעך שמות, בלעטלעך פון ספרים,
סע שמעקט עפּעס זעהר שאַרף, סע זעצט אין דער נאָז אַ פאַסקודנער ריח.
איך שריי — קיינער הערט ניט, איך רוף — מע ענטפערט מיר ניט אָב.
איך האָב דערזעהען, מע קומט מיר ניט צו הילף, האָב איך זיך אָנגעטאָן
אַ כח און האָב געפּרובט אַליין אויפשטעהן. לאָמיר זיך חאָטש דערשלע-
פען אינדרויסען, האָב איך מיר געטראַכט, אפשר וועל איך געוואויר ווערען,
וואָס איז דאָס פאַר אַ מעשה. איך האָב זיך אָבער קוים אויפגעשטעלט אויף די
פיס, האָב איך זיך געגעבען אַ בויג־אָן צוריק און בין ווידער אומגעפאַלען
און געבליבען אַ פערשמאַכטער.

אַ שטיק צייט בין איך געלעגען קראַנק, געווען אויסער זיך, ממש
ניט ביי די געדאַנקען. איך האָב געזעהען אַנ׳איבערגעקעהרטע וועלט:
קאַפּוירע דינים, פריקרע מנהגים, מאָדנע וואונדערבאַרע שטראָפען, אַלץ
עפּעס אַזוינע משונה׳דיגע מעשים, וואָס סע לעגט זיך גאָר ניט אויפ׳ן מח.
אַז ס׳איז געקומען די צייט, וואָס איך האָב שוין געדאַרפט אוועק פון דאָר-
טען, האָט מען מיר געגעבען אַ שנעל איבער די ליפּען און מע האָט מיך בע-
שוואוירען, איך זאָל ניט מגלה זיין אויף דער וועלט קיין זאַך פון דעם, וואָס
איך האָב דאָרט געהערט און געזעהען. דעריבער אַז איך האָב גוט אָבגע-
שוויצט — שוויצען איז בידוע, אַ טייערע רפואה, — האָב איך געמאַכט אַ
שוויינ, ניט גערעדט קיין וואָרט, נאָר כסדר געזיפצט, געוואונקען מיט די
אויגען און געשטאַמעלט אַזוינס, וואָס קיינער האָט ניט געקענט פערשטעהן.—
רעדט ווערטער, רב מענדעלע, זייט אַ מענש! ביז וואַנען איז דער שיעור
ליגען ווי אַ גולם! — האָבען מיך געמונטערט און גע׳מוסר׳ט די, וואָס זע-
נען מיך געקומען מבקר חולה זיין. איך האָב אָבער אַלץ געזיפצט און גע-
גלאָצט מיט די אויגען און — נישט קיין לשון. געזונד זאָלען זיין מיינע
בני בית און מיינע גוטע פריינד, וואָס האָבען אויף מיר אכטונג געגעבען,
בשעת איך בין געווען קראַנק. זיי האָבען דאָס דערפיהלט מיין וועהטאָג,
זיי האָבען געזעהען, אַז איך בין שטאַרק צעטראָגען, צעטומעלט און האַלט אין
איין זיפצען. האָבען זיי זיך געסטאַרעט מיר גרינגער מאַכען דאָס האַרץ,

געטרייסט מיך, דערצעהלט מיר וועניגער, ווי ס'איז געווען באמת, גע-זעהען ניט מאַכען פון דער מעשה קיין ווענזן.

וואָס איז געשעהען? עט, גאַרניט. גנבים האָבען זיך צו אונז פער-קליבען. אז איך האָב דעמאָלט דערזעהען דעם רייטער אויפ'ן פערד און האָב געמאַכט א געוואלד, זענען זיך צונויפגעלאָפען די שכנים, וואָס זענען אויך געהאַט אויפגעשטאַנען צו סליחות. צוויי פון די גנבים זענען אַנט-לאָפען מיט'ן פערד און מיט דער ציעג. די איבעריגע האָט מען געחאַפּט און זיי זיצען יעצט אין טורמע, אזוי האָבען דערצעהלט מיינע פריינד, אקוראט ווי דאָס וואָלט געווען פון די מעשים שבכל יום. איך האָב אָבער געקוקט אויף זיי און געזעהען, אז זייערע פנים'ער זענען אויסגעדארט, די באַקען איינגעפאַלען, די ליפּען ווייס, די אויגען רויט, דער קוק פינסטער, וויסט. זיי זענען געווען צעבראָכען, אויסגעמוטשעט, קראַנק ווי אַלע קראַנקע, קוים זיך געהאַלטען אויף די פיס. מ'האָט געזעהען אָן זיי, אז זיי זענען אויס-געשטאַנען שווערע טעג, ביטערע צרות, געפּאַסט א לאַנגע צייט. „אוי, ברידער, דער צעהלט זשע, וואָס איז דאָ געווען?"— האָב איך זיך ביי זיי געבעטען. זיי האָבען זיך אָבער געמאַכט ניט וויסענדיג בעהאַלטען טיעף אין הארצען די צרות מיט די וועהטאָגען כדי זיי זאָלען מיך ניט אַנטאָן קיין יסורים. זיי האָבען מיך אַלץ איינגערעדט מיט א שמייכעל און מיט ווייכע ווערטער, אז איך זאָל ליעגען רוהיג. די גנבה ווענט מען, אם ירצה השם, בלי ספק געפינען, און די גנבים, אז מע האָט זיי שוין געחאַפּט, וועלען זיי מסתמא בעקומען זייער עהרליך אויסקומעניש. דער עיקר איז, איך זאָל זיך ניט נעהמען צום הארצען, זיך פערלאָזען אויפ'ן אויבערשטענ'ס הילף. ער איז א טאַטע, ווי אין פסוק שטעהט: הנה לא ינום ולא יישן...

שווער צו קוקען אויף די טרעהרען פון אַנ'אומגליקליכען, בשעת ער בעוויינט זיין ביטער מזל; אָבער נאָך שווערער איז צו זעהען א פּראַו-מערטען, דערשלאָגענעם מענשען, וואָס דאָס הארץ טהוט איהם וועה, די נשמה וויינט אין דער שטיל — און דאָס פנים לאַכט! א צעוועהטאָגט הארץ און א פרעהליך פנים — דאָס איז אזא שרעקליכער זיווג, אזא מורא'-דיגע פּאָר, ווי א שטייגער א טויטע כלה אונטער א שווארצער חופה אויפ'ן בית-הקברות, אפילו א שטיינערען הארץ קען צעגאַנגען ווערען קוקענדיג...

אז יודען וויינען ביי די קינות אום תשעה באב ארט דאָס מיך ניט אזוי, ווי אז יודען זינגען „אקדמות" אום שבועות. לעבעדיג, האָפערדיג זינגען זיי דעמאָלט; די פרעהליכע שירה זאָגט זיי צו א לעבען פון כבוד און גדולה, נחת און פערגעניגען, רופט זיי צו דער פעטער סעודה פונ'ם לויתן; זיי זעהען שוין, ווי זיי זיצען אַרום די טישען, ווי די פּרינצען, עסען און טרינקען און טהוען זיך וואויל; גרויסע הארען, פּריצים בעדיענען זיי מיט ליעבשאַפט און דרך ארץ, געהען אוים נאָך זייערען א שמייכעל, זיי-

ערם א גוט וואָרט, — און ווען? בשעת אַליין זיינען זיי וויסט און עלענד, געיאָגט און געפּלאָגט, אַלע האָבען זיי פיינד, אַלע זענען זיי מבזה און ווער סע וויל הויבט אויף זיי די האַנד... ווען איך וואָלט געווען געזעסען מיט די אבלי ציון ביי די טייכען פון בבל, וואָלט איך דוקא אראָבגענומען אַ האַרפּע פון די ווערבעס דאָרטען און וואָלט געזונגען אונזערע בעליידיגער א מאָדנע ליעד, א פרעהליך ליעד אָנגעזאַפּט מיט מרה שחורה; דאָס ליעד וואָלט אריין, ווי סם, אין זייער נשמה, סע וואָלט דורכגענומען זייער האַרץ, דורכגעשטאָכען עס, ווי מיט שאַרפע שפּיזען, מיט שרעקליכער חרטה. איך וואָלט געזונגען און געשפּיעלט, געשפּיעלט און געזונגען, און זיי וואָלטען געטאַנצט, ווי מטורף, ביז זיי וואָלטען זיך אַליין אָנגעהאַפּט און צעשטויסען אָן שטיין!

איך האָב געזעהען די בני בית מיינע, ווי זיי האַלטען איין זייערע וועהטאָגען און סטאַרען זיך שמייכלען צוליעב מיר, האָב איך זיך אויסגעדרעהט מיט'ן פּנים צו דער וואַנד — און געוויינט...

אונזער האָפענונג איז ניט מקוים געוואָרען: מ'האָט אונז צוריק ניט אומגעקעהרט גאָרניט פון דעם, וואָס מ'האָט ביי אונז גע'גנב'עט! ס'איז נאָך א נס, וואָס ס'איז אונז אָבגעגאַנגען גלאַט, וואָס מ'האָט נאָך אונז ניט גערופען צום משפּט. אזוי האָט אונז געגעבען צו פערשטעהן איינער פון די בעוואוסטע אדוואָקאַטען. און דער שכל איז טאַקי מחיב, אז ער איז גערעכט. וואָרום ווען בעשטראָפט מען דען א גנב און ווען קעהרט מען אום די גנבה דעם בעל־הבית איהרען? — בשעת ס'איז עולם כמנהגו, דער גנב פיהרט זיך ווי א גנב, ד. ה. ער טהוט אָב דאָס שטיקעל ארבייט שטילערהייט, אין דער פינסטער, קיינער זאָל ניט זעהען. דעמאָלט איז אויף איהם דאָ א משפּט און א פּסק, אָבער ווי איז דער דין אז מע טהוט די ארבייט פראַנק און פריי, אינמיטען העלען טאָג, אז מע שלאָגט אויס די פענסטער און מע טהוט זיך א לאָז איבער די גאַסען מיט העק און מיט דרוקעס און מע בעלאַגערט די שטאָדט, ווי די סאָלדאַטען, איז דאָס דאָך שוין א מלחמה. הייסט עס, אז מיין ציעג און מיין פערד האָט מען גענומען אין פּלען בשעת מלחמה. הקיצור, וואָס זאָל איך לאַנג ברייען: מיר האָבען געבענשט גומל, וואָס מיר זענען אָבגעקומען מיט דער ציעג און מיט דעם פערד: זאָלען זיי פאַר אונז זיין א שענע, ריינע כפרה.

איך האָב א ביסעל מקצר געווען די פּרטים פון דער מעשה, וואָרום מ'האָט וועגען דעם שוין געשריעבען באריכות אין די קינות, וואָס איינער פון אונזערע נייע פּאָעטען־קלאָגמוטערס האָט מחבר געווען לכבוד קאַבצאַנסק. איהר דאַרפט וויסען, אז היינטיגע ביטערע יאָהרען, ווען סע שטעהען אויף אונז אזוי פיעל מזיקים און בייזע מחבלים, וואַקסען, קיין עין הרע, אין די יודישע צייטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאָך

א רעגען. אזוי איז ביי אונז שוין די מאָדע, אז יעדע נייע געשעהעניש, וואָס סע טרעפט זיך דעם כלל ישראל, סיי צו גוטען, סיי צו שלעכטען, רופט אַרויס בעזונדערע פּאָעטען און שרייבערס, דרשנים און שתדלנים, אַט א שטייגער ווי א בלאָטע, באַלד ווי סע צעגעהט דער שניי, בעוויזען זיך אין איהר זשאַבעס, וועלכע קוואַקען דאָרט די גאַנצע צייט, כל זמן ס'איז דאָ א ביסעל פייכטקייט; אז סע ווערט אָבער אויסגעטריקענט די בלאָטע מיט דעם עפּוש ווערען זיי אַנטשוויגען און סע בלייבט פון זיי ניט קיין זכר. איך וויל נאָר אגב אורחא, פערריכטען ביי יענעם מקונן עטליכע זאַכען, וואָס ער האָט געשריעבען ניט אמת. עס האָט זיך ביי איהם, פערשטעהט איהר מיך, אזוי צעפלאָקערט די מליצה, אז ער האָט אריינגעבראַקט אין דער קינה אַזוינע מינ'ע ווערטער: „אוי, וועהגעשריגען, טויזענדער הייזער זענען געוואָרען וויסט אינ'ם טאָג פון שטראָף, צעהנדליגע טויזענטער יודען האָבען פערלוירען זייער עשירות, מענשען דערצויגענע אויף זייד און פּרעכטיגע פּאַלאַצען געהען אַרום אָהן א קלייד, הונגעריגע און דאָרשטיגע וואַלגערן זיי זיך אַרום אין אַלע גאַסען און אַז. וו.". אין אמת'ן איז קאַבצאַנסק א קליין שטעדטעל, ווי א געגענץ די גרויס, און ווען סע זאָל ניט זיין קיין איסור צו צעהלען אונזערע יודען, וואָלט איך איבערגעצעהלט אַלע קאַבצאַנסקער אין אזוי פיעל צייט, וויפיעל סע געדויערט א שטייגער ביי א יודען א קרעמער אָדער א סוחר דער וואָכעדיגער וואַרמעס. זינט קאַבצאַנסק שטעהט, איז דאָרטען קיין פּרעכטיגע „פּאַלאַצען" ניט געוועזען, אפילו קיין גרויסע הייזער אויך ניט, א חוץ דעם שענק אינמיטען מאַרק — א נידעריגע געמויערטע דירה, ווי א פעלדקרעטשמע. און אויב דאָס רוב יודען, בפרט נאָך אין די קליינע שטעדטלעך, זענען, כידוע, גרויסע קבצנים, זענען די קאַבצאַנסקער נאָך גרעסערע דלפנים, טאַקי ממש עניים ואביונים, וואָר רעדט שוין פון „עשירות"! סע טרעפט זעהר אָפט, אז מע האָט אפילו ניט וואָס צו פערזעצען, כדי צו קויפען מעהל אויף שבת'דיגע חלה. נאָר וואָס טויג אייך פיעל ברייען? כדי איהר זאָלט האָבען א השגה, וואָס קאַבצאַנסק איז, וועל איך אייך נאָר זאָגען, אז איך, מענדעלע, אייער אַלטער בעקאַנטער, בין דאָרט פערערבענט פאַר איינעם פון די פערמעגליכסטע בעלי־בתים. וואָס האָבען פּרנסה בשפע! און וואָס פאַר א פּרנסה איך האָב, פערשפּאָר איך אייך דאָך דערצעהלען. איהר ווייסט אַליין זעהר גוט, אז סע איז ניט פון רויטשילד'ס פּרנסות, אפילו ניט די פּרנסה פון א עוסק בצרכי צבור אָדער א גבאי פון צדקה, קוים קוים, וואָס זי קען זיך גלייכען, בעוונותינו הרבים, צו דער פּרנסה פון א יודישען שרייבער, וועלכער אַרבייט אין א רעדאַקציע... איך זאָג דאָס ניט מעהר, נאָר כדי איהר זאָלט דערקענען די גרויסע מעלות פון אונזערע נייע פּאָעטען. זיי זענען, חלילה, ניט קיין פּראָסטע מענשען, ניט ווי אַלע געוועהנליכע ברואים, וואָס דר'העזן זיך

אַרום אויף אונזער זינדיגער וועלט. זיי זענען ווייט אָבגעשיידט פון הבלי העולם הזה. מיר וואוינען אויף דער ערד, זיי פליהען אין הימעל אריין; מיר דערצעהלען דאָס, וואָס מיר זעהען, זיי דערצעהלען ס׳רוב דאָס, וואָס זיי האָבען קיינמאָל ניט געזעהען, וואָס ס׳איז ניט געשטייגען ניט געפלויגען; מיר ריידען ווי מענשען, פּראָסט פּשוט, יעדערער קען אונז פערשטעהן, זיי זינגען, האַקען מליצות, בראָקען פּיוטים, שיטען מיט קנאַקעדיגע ווערטער, בינדען צונויף אַזוינע פּסוקים, וואָס קלעפּען זיך, ווי אַנ׳ארבעס אין וואַנד, און ניט יעדערער איז זוכה צו פערשטעהן, וואָס זיי מיינען.

אין יענע טעג איז קאַבצאַנסק פאַר אַזאַ יודען ווי איך געווען דאָס אייגענע, וואָס אַ קעמפּע אינמיטען ים פאַר אַ מענשען, וואָס ס׳איז איהם אונטערגעגאַנגען די שיף, דאָס פערדעל האָט מען, ברוך השם, פערנומען אין פּלען, איז ניט געוועזן ווער ס׳זאָל פיהרען מיין סחורה איבער יודישע שטעדט, האָב איך זיך ניט געקענט ריהרען פונ׳ם אָרט. קויפען אַ נייעס, איז געווען, ווי זאָגט מען דאָס, אָפס כסף, פאַר קיין אַנדער געשעפט האָב איך זיך אויך ניט געקענט נעהמען. בין איך געזעסען אין קאַבצאַנסק אָהן אַ שטאָך ארבייט. וואָס טהוט אַ יוד? פערברענגט מען די לעדיגע צייט אין בית־מדרש הינטער׳ן אויווען צווישען אַ חברה בטלנים, וואָס האַלטען אין איין שמועסען וועגען פּאָליטיקע און מלחמה. איבער דער מעשה מיט די באַסיאַקעס האָט זיך מיין חברה שטאַרק געשאַרפט דעם מח, געאַמפּערט זיך, גע׳דרשנ׳ט מיט כונה. די פּשטנים צווישען זיי, די וואָס זענען אין לערנען ניט געגאַנגען ווייטער פון אַ בלאַט גמרא אָהן מפרשים, אי דאָס איז דער טרוקענער בלאַט גמרא זיי אויך אָנגעקומען מיט גרויסע צרות, און אין „זוהר״ האָבען זיי אריינגעקוקט, ווי אַ האָהן אין „בני אדם״, נאָר צוליעב דעם, ס׳זאָל זיי פערדעכענט ווערען די אָבגעזאָגטע בלעטלעך. — די דאָזיגע פּראָסטע ברידער האָבען געקוקט אויף דער מעשה זעהר פּשוט: אַ מענש האָט אַ פערד, אַ ציעג און אַ קוה, איז דער שטייגער, אַז סע קומען ביי־נאַכט גנבים און גנב׳ענען זיי אַוועק, אויב מע כאַפּט די גנבים ביי דער אַר־בייט און זיי דערזעהען פאַר זיך דעם בעל־הבית, האָבען זיי אַ ברירה: אָדער זיי וואַרפען אַוועק די ארבייט אינמיטען און אַנטלויפען, אָדער זיי הע־רען דעם בעל־הבית ווי דעם קאָטער און טהוען זיך זייערס. אַז ער מאַכט אַ געוואַלד, ד. ה. ער גיט זיי אָנצוהערעניש, אַז זייער ארבייט איז איהם ניט שטאַרק געפעלען, שענקען זיי איהם עטליכע קלעפּ און קולאַקעס און סטוסאַקעס, כדי ער זאָל שווייגען. דערפון מאַכט זיך אַמאָל, אַז סע ווערט אַ גרויסער סכסוך. וועדליג דעם דאָזיגען פּשט, איז די מהומה אין אונזער שטעדטעל גאָרניט קיין יוצא מן הכלל, ס׳איז אַ געוועהנטליכע זאַך, אַזוי איז דער סדר העולם. אַנדערע אָבער, די לומדים מיט די שאַרפע קעפּלעך, די, וואָס זענען געניט אין תוספות און מהרש״א און מהר״ם שיף, האָבען

זיך שטארק פערטיעפט אין דעם ענין, אויפגעטאָן א סך סברות, אויסגע-טייטשט איהם גאָר אויף אַנ'אַנדער אופן. נאָך זייער מיינונג איז אויסגע-קומען, אַז דאָ, וואָס ס'האָט זיך ביי אונז געטראָפען, איז א יוצא מן הכלל, אַז דעם ענין דאַרף מען פערשטעהן, וואָרום אין איהם שטעקט זעהר א סך כונות.

דער ראש וראשון און דער גרעסטער למדן צווישען דער דאָזיגער הינטער'ן־אויווען־קאָמפּאַניע איז דעמאָלט געווען גימפּעל. גימפּעל האָט אַלע זיינע יאָהרען געלעבט אין קאבצאנסק און מקיים געווען די גמרא „יאה עניותא לישראל", נאָר טאַקי מיט אַלע דקדוקי עניות. געווען נעבעך, אַנ'-עני ואביון אין זיבען פּאָלעס, נאָר דערפאַר זעהר א היציגע בריאה, ממש פלאַם־פייער. אַז ער האָט זיך עפּעס אריינגענומען אין קאָפּ אריין, סע מעג זיין אפילו אָהן שום בעווייזען, גלאַט אַזוי על פי סברה, האָט ער ניט גע-רוהט, ביז ער וועט ניט איינרעדען יענעם, אַז זיין סברה איז דער ריינער אמת; דערביי דאַרף ער ניט האָבען קיין שכל'דיגע טענות, קיין ראיות פון דער פּראַקטיקע, — ער האַלט מיט די, וואָס זאָגען: „ובאותות זה המטה" — דער בעסטער בעוויז איז דער שטעקען, די גזרה פון א תלמיד חכם — אַזוי היים איך, אַזוי פערשטעה איך, איהר מוזט גלויבען, אַקוראַט, ווי דאָס איז א הלכה למשה מסיני. טאָמער קווינקעלט זיך עמיצער; בטל'ט צו איהם גימפּעל אוים אַלע זיינע בייזע חלומות, מאַכט איהם גלייך מיט דער בלאָטע, און לאָזט נאָך אויף איהם אַרוים א שם רע, אַז ער איז א כופר בעיקר, ער האָט פיינט דעם כלל ישראל. גימפּעל איז פון די, וואָס זיי האַלטען, אַז יודישקייט איז זייער חזקה: נאָר ער איז א יוד. די איבע-ריגע זענען אויך, מ'שטיינס געזאָגט, יודען; ער איז דער תוך, דער תמצית פון דער יודישע אומה, די איבעריגע זענען נאָר די שאָלעכץ, זיי זענען א תפל, און אַז עמיצער האַלט ניט אַזוי ווי ער, גימפּעל, האַלט ער ניט פונ'ם יודישקייט. אין דעם פּרט איז טאַקי גימפּעל אַנ'אמת'ער יוד, ווייל אַזוי ווי ער גלויבען באמונה שלמה אַלע יודען פון דעם סאָרט. צוליעב די אַלער-ליי גימפּעלס, וואָס זיי האַלטען זיך פאַר'ן אויבערשטען פונ'ם שטויסעל, פאַר דער קרוין און דעם ציערונג פון דער כנסת ישראל, איז טאַקי ביי אונז דאָ אַזוי פיעל קנאה און שנאה און מחלוקת און רייסעניִשען און ס'איז פער-שוואונדען געוואָרען אונזע יודישע אחדות!

אזא יוד ווי גימפּעל האָט זיך שטענדיג זיינע אייגענע חסידים — חניפה'ניקעס, א גאַנצע חברה גראָבע יונגען — צבועק'עס, נידעריגע ברואים, פּליאָטקע־מאַכער, וואָס העלפען אונטער זייער תנא קמא, באַמקען איהם כסדר נאָך, האַקען ליגענס און מאַכען אָן מחלוקת, דאָס רוב ניט פאַר ליעבשאַפט צו איהם, נאָר מחמת זיי האָבען מורא, ער זאָל אויף זיי ניט שיטען קיין פּעך און שוועבעל, ער זאָל זיי ניט דערגעהן די יאָהרען מיט זיינע שטעכ-

ווערטלעך. אגב מיינען זיי, אז דורך זיין קאמפאניע וועלען זיי אפשר ציהען א שטיקעלע חיונה, פעררייכטען אביסעל די ביטערע פרנסה, און אמאל — פאר וואס ניט? — טאקי פערזוכען דעם טעם פון כבוד אויך. צווישען די אלע גימפעל׳ס מקורבים זענען צוויי, לעמעל און קארפעל, איהם טאקי געווען איבערגעגעבען מיט לייב און לעבען. די איבעריגע האבען איהם אבגעגעבען כבוד נאר לפנים, און אין הארצען פלעגט זיי טאקי משונה הנאה טאן, אז עמיצער האט זייער גימפלען אנגעריבען א מארדע; לעמעל און קארפעל, פערקעהרט, האבען אין איהם טאקי געגלויבט, ביי זיי איז אווארט זיינס געווען קדוש, האטש זיי האבען עס ניט פערשטאנען. געוועהנטליך פלעגען זיי קוקען אויף גימפעל׳ס מתנגדים מיט א קרום שמייכעלע, וואס ס׳איז אין דעם געלעגען אלצדינג: אי חוזק, אי רחמנות, אי פערוואונדערונג. ווי איינער רעדט: „וואס זענט איהר אינגאנצען ווערט, מה אנו ומה חיינו? וואס איז אייער חכמה מיט אייער קענטעניש, אומשטיינס געזאגט? אנטקעגען גימפלען האט איהר אלע א פנים, ווי פליגען! גימפעל איז הונדערט מאל געקעבט, האטש מיר פערשטעהען ניט, וואס ער רעדט, און איהר... עט! איידער מיר האבען נאך געהערט, וואס איהר ווילט דבר׳ן, ווייסען מיר, אז ס׳איז בלאטע שבבלאטע!.." ווער ס׳איז א מבין, איז איהם אזא קוק מיט אזא שמייכעלע ערגער, ווי א פאטש אין פנים.

ניין, ניין, איהר וועט מיר ניט איינריידען! — שרייט גימפעל מיט אנ׳אימפעט — ניט צוליעב׳ן פערדעל איז געקומען די צרה אויף קאבצאנסק, ווארום וואס האט א פערד פאר א ווערדע, אז מע זאל צוליעב דעם מאכען א תל פון א גאנצער שטאדט, עוקר מן השורש זיין אנ׳עדה מיט יודען? ניין, מסתמא האט מען דא טאקי געמיינט די גאנצע קהלה, דאס פערדעל, פערשטעהט איהר מיך, איז געווען ניט מעהר ווי אנ׳אויסרייד.

— אודאי, דאס פערד איז געווען ניט מעהר ווי אנ׳אויסרייד! — זאגט נאך קארפעל מיט גרויס כונה.

— מען האט דא טאקי געמיינט די גאנצע קהלה! — שרייט לעמעל און קוקט מיט א נצחון־שמייכעלע ארום און ארום.

— און וואס האט מען צו דער קהלה? — פרעגט איינער פון די פראסטע ברידער. — אפשר וועט איהר זאגען: קנאה? אפשר איז זיי גרוים אין די אויגען אונזערע עשירות, אונזערע מאיאנטקעס. אז אך און וועה צו מיינע שונאים. ס׳איז זיך דא אין וואס מקנא צו זיין! אדרבא, לאז מען טאקי זעהען, ווי אזוי מיר מוטשען זיך. קיין פרנסה איז, ברוך השם, ניטא, דאס טרוקענע שטיקעל ברויט קומט אן מיט ווערים, מען הענגט בכסדר אין דער לופטען, מע לעבט פון׳ם ווינד, און מע דאנקט דעם רבונו של עולם, אז מע קומט איבער א טאג.

— וואָס „זיי" גיבען אָב די חזרים, וואָלט ביי מיר געווען גענוג פאַר מיינע בני בית אויף אַ גאַנצע וואָך, — זיפצט איינער אַן'איינגעהויקערטער יוד מיט אַ פינסטער פּנים. — מע לעבט ערגער ווי אַ הונד, רחמנא לצלן, גאַנצע טעג קומט ניט קיין ביסען ברויט אין מויל אריין. ווי אַזוי האַלטען מיר זיך נאָך אויף די פיס? ס'איז טאַקי גרויסע נסים, מעגט איהר מיר גלויבען. אַז אַך און וועה איז אונז אַלע, וואָס איז דאָ צו ריידען. מיט אַ טאָפּ קאַרטאָפליעס קומט מען אָב פון ערב שבת ביז ערב שבת, אי דאָס עסט מען עס אויך אין איין ציטערניש, סע קומט אָן מיט חרפות בזיונות, מיט וועהטאָגען, מיט שלעק...

— אפשר וועט איהר זאָגען — טענה'ט מיט היץ אַ דריטער פּשטן — אַז ס'איז זיך אין אונז גלאַט נוקם פאַר אונזער תקיפות? גאָט אין הימעל! מיר זענען דען ניט קיין יודען, בני אברהם, יצחק ויעקב? איינגעבויגענע, דערשלאָגענע, דערשראָקענע, ציטערן אפילו פאַר'ן קלענסטען גוי?

—אַ סימן, — רופט זיך אָן נאָך איינער, אַ האַלבער שוטה, אַ האַלבער ליץ, אַ תמ'עוואַטער נפש, וואָס אַלע מאַכען פון איהם חוזק, — אַ סימן האָט איהר: די וואַנצען, די שפּינען מיט די איבעריגע מיאוס'ע בעשעפעניש, וואָס פּרוכפּערען זיך און מעהרען זיך ביי אונז, און מיר ריהרען זיי, חלילה, ניט אָן; זיי זייגען אונזער בלוט, און מיר פּרובען אפילו ניט ארויסצוטרייבען זיי פון זייערע לעכער, מיר זאָגען: זאָל זיך גאָט אָננעהמען אונזער קריוודע. איז שוין אַ כל שכן די פיינע בחורים, די באַרוועסע קאָמאַנדע, וואָס מיר האָבען זיי קיינמאָל אין אונזערע אויגען ניט געזעהען און קיינמאָל ניט געהאַט מיט זיי קיין מגע ומשא...

וואָס די חקרנים, די איבערגעשפּיצטע קעפּלעך, האָבען גענטפערט, האָב איך שוין ניט געהערט. סע האָט מיר שטאַרק פערקלעמט דאָס האַרץ אויף דער גאַנצער קאָמפּאַניע, סע האָט זיך מיר געוואָלט וויינען אויף זייער פינסטער מזל. בין איך אויפגעשטאַנען און ארויסגעגאַנגען פונ'ם בית מדרש מיט אַ שווער געמיט.

געהענדיג אין מאַרק, אַ פערביטערטער, אַ בעטריבטער, זעה איך, ווי גאַווריליע דער גאַרבער געהט ארויס פון ברוך־אבא משולם־פייביש־חיה־פּייגעס שענק און מיט איהם נאָך פיער גוים: מיקיטאַ און חוועדער די וועבער און וולאַס און אַלעקסע, וואָס מאַכען לאַפּצעס און קערבלעך. אַלע היימישע גוים, תושבים, וואָס זיצען ביי זיך אין דער היים. אַלע זענען שכור קוים וואָס זיי שלעפּען די פיס, זיי דרעהען זיך אהין און אהער און זינגען שכור'ע מיאוס'ע ליעדלעך, חאָטש ס'איז היינט ניט קיין זונטאָג און ניט קיין חגא. די אַלע גוים זענען טאַקי פון אונזער שטאָדט, אין זייער גוי'אישער קהלה האַלט מען זיי פאַר לייטישע, עהרליכע, בכבוד'יגע מענשען. פּרנסה האָבען זיי דערפון, וואָס זיי ארבייטען און פערקויפען דאָס אויסגע-

ארבייטע אונזערע יודישע סוחרים. יענע צאָהלען במזומנים און פיהרען אוועק די סחורה אין גרויסע שטעדט איבער'ן גאַנצען לאַנד. אויף אַזאַ אופן האָבען קאַבצאַנסקער לאַפּציעס און קערבלעך בעקומען אַ שם אויף דער וועלט און מע קויפט זיי זעהר גערן. צוליעב די יודישע סוחרים האָבען די גוי'אישע בעלי־מלאכות שטענדיג אַ סך אַרבייט און פערדינען גאָר ניט שלעכט אין אַ נויט, אַ שטייגער פאַר אַ חגא, אָדער אַז סע טרעפט זיך אַ פּגר, אָדער פערקעהרט, אַ הוליאַנקע, אַ חתונה, אַ שמחה, קומט זיי דער יודישער סוחר צו הילף, גיט זיי עטליכע קערבלעך אויף באָרג, זיי זאָלען נאָכדעם אָבאַרבייטען, צוליעב דער פרנסה זענען די היגע גוים שטאַרק אויפגעטראָגען מיט די יודען, פיהרען גוט־ברודערשאַפט נאָך פון קדמונים, געהען איינס צום אַנדערען צו גאַסט און האַלטען זיך אַנ'עצה, ווען סע ווערט עפּעס ענג. גוים קומען צו אַ יודען אין שטוב אַריין, קענען די קינדער ביים נאָמען, שפּיעלען זיך מיט זיי, טרייבען קאַטאָוועס, און די קינדער רופען זיי „פּעטערס": פּעטער מיקיטאָ! פּעטער גאַווריליע! און ריידען מיט זיי יודיש. אַז אַ יוד מאַכט חתונה אַ קינד און סע שפּיעלען ביי איהם כלי־זמר, קומען געוועהנטליך די „פּעטערס" אויך אויף דער חתונה; אַז דער עולם האַלט זיך ביי די זייטען פון דעם בדחנ'ס דרשה, לאַכען זיי אויך מיט אַלע אינאיינעם. זיי ברענגען דעם בעל שמחה דרשה־געשאַנק, ווער אַ האָהן אָדער אַ הוהן, ווער עטליכע צעהנדליג אייער, אַ פלעצעל האָניג, אַ מעסטעל קאַרטאָפליעס וכדומה. שמחת־תורה אויף דער נאַכט, אַז מע פיהרט די גבאים אין שוהל אַריין מיט אַ געזאַנג און אַ געפּילדער, און מע שפּרינגט און מע טאַנצט מיט אַ שמחה און אַ חדוה און אַ פּלעסקעריי, אַז ס'איז ממש הימעל עפען זיך, אָדער צו די הקפות, אַז מע קריגט זיך און מע שעלט זיך אין טאַטענ'ס טאַטען און מע רייסט זיך באָרד און פּאות, ווי דער שטייגער איז, און מע זינגט און מע העצקעט זיך און מע פרעהט זיך אַנטקעגען דער תורה, זענען גאַווריליע מיט חוועדער'ן מיט אַלעקסע'ן אויך דאָ, זיי שטעהען פערקוועטשט צווישען עולם יונגלעך מיט ווייבער און שרייען „צאַן קדשים!" גלייך מיט אַלע יודען.

גאַווריליע'ן האָב איך געקענט שוין פון לאַנג, נאָך זינט ס'איז מיר גע'פּגר'ט דאָס ערשטע פערדעל, וואָס האָט מיר איבערגעלאָזט בירושה די פעל און גאַווריליע האָט זי מיר אויסגעאַרבייט. די איבעריגע פיער גוים האָב איך אויך געקענט. טראַכט איך מיר: איך וועל צוגעהן צו זיי, מאַכען מיט זיי אַ שמועס, לאָמיר הערען, וואָס זאָגען זיי אויף אונזער אומגליק, אפשר וועט מיר אַ ביסעל גרינגער ווערען אויפ'ן האַרצען.

— גאָט העלף! — זאָג איך גאַווריליע'ן און פערנייג זיך פאַר איהם מיט דרך־ארץ, שאָקעל מיט'ן קאָפּ און טהו אַ רוק דאָס היטעל אויף דער פּאַטילניצע: עלעהיי אַראָבגענומען, הייסט עס.

— זשיד! — ענטפערט גאָורילע מיט עזות, אַריינלעגענדיק אין דעם וואָרט אזוי פיעל בזיונות, וויפיעל עס איז נאָר מעגליך, און שטעבענ-דיג מיך מיט די אויגען.

— גערעכט, גאָורילע-לעבען! — ענטפער איך צוקער-זיס און מאך זיך תמ'עוואטע משום דרכי שלום, אקוראט ווי איך פערשטעה ניט, אז ער וויל מיר אָנטאָן א בזיון, — אודאי בין איך א זשיד, דיין בעקאנטער זשיד מענדעל!

— מענדלאָ, מענדלאָ! —שפּעט פון מיר גאָורילע און נעהמט די פּאָלע פון דער סוויטע און מאַכט פון איהר א „חזיר'שען אויער": — אָט האָסטו דיר, זשיד חאלאמיי!

דאָס האָב איך שוין ניט געקענט איבערטראָגען: א הונד, להבדיל, שווייגט דאָך אויך ניט, אז מע טשעפּעט זיך צו איהם, א כל שכן א מענש. קירעווע איך זיך אוים צו די איבעריגע חברה, אקוראט ווי איך פערלאָז זיך אויף זייער יושר, און זאָג מיט א טענה:

— אדרבא... זאָגט איהר, גוטע מענשען, פאר וואָס קומט דאָס מיר?... דאכט זיך גאָורילע אזא לייטישער גוי, וואָס זשע זידעלט ער מיך אומזיסט אומנישט?...

— ביסט א זשיד! — שרייט מיקיטאָ אוים מיט א בייזער.

— ביזט אזא „מאָשעניק" ווי ברוך דער שיינקער פערהאַפט זאָל ער ווערען — שילט אָלעקסע און שענקט ברוך'ן א „מי שברך" אונטער די אויגען דערמאָנענדיג זיין מאַמען.

— אויב אזוי — פרעג איך זיי א הארבע קשיה — אויב אזוי, וואָס זשע געהט איהר צו ברוך דעם מאָשעניק טרינקען בראָנפען, איהר האָט דאָך א גוי'אישען שיינקער אויך?

— יענער איז נאָך א גרעסערער מאָשעניק, ווי דער זשיד, ענטפערט די חברה, — ער מישט דעם בראָנפען מיט וואסער; היינט גיט דאָך ברוך אויף באָרג, און יענער וויל ניט.

— ימח שמו זאָל ווערען ברוך'קע דער מאָשעניק, — ברומט גאָורילע און קלאַפּט זיך מיט א קולאק אין הארצען. — ער באָרגט, נאָכדעם מאָנט ער... איך האָב קיין געלט ניט, פערשאָלטענער זשיד! הערסט? אזא בלוט-זויגער... איך האָב ניט!

— ווער זשע נויט דיך טרינקען? — פּרוב איך בערוהיגען גאָורי-לע'ס רציחה. — אז דו צאָהלסט דיין חוב ניט, איז יענער, וואָס באָרגט דיר, א בלוט-זויגער?

— ער פערנאַרט מיך, דער טריפה'נער זשיד, ער פעררופט מיך אָלע-מאָל צו זיך אין שענק אריין, ס'איז א יוצר הרע... — שטאַמעלט גאָורילע.

— אי, גאַווריִלע, גאַווריִלע! — זאָג איך שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

— לאָמיר זיך ניט נאַרען, לאָמיר ריידען דעם רעכטען אמת. דיין יצר טוב מוסר'ט דיך, וואָס דו שכור'סט, ווילסטו אַרויפלעגען דעם חטא אויף יענעם. טהוט דען אַזוי אַ לייטישער מענש? אַ גמרא זאָגט: „ניט די מויז איז דער גנב, דער לאָך איז דער גנב". מילא, איז אַ מויז — אַ נאַריש בעשעפעניש, דו ביזט דאָך אָבער עפּעס אַ מענש, גאַווריִלע, האָסט שכל און האָסט אַ פריִיען ווילען, וואָס זשע איז עמיצער שולדיג, אַז דו קענסט ניט ביישטעהן אַנטקעגען דיין יצר הרע? זיי זיך מודה, גאַווריִלע־לעבען, אַז דו ביזט אומגערעכט, וועט דיר גאָט דערפאַר מוחל זיין די עבירה.

גאַווריִלע לעגט אַנידער ביידע לאַפּעס אויף מיינע אַקסלען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט אויף מיר און שווייגט אַ שטיקעל צייט. נאָכדעם זאָגט ער מיט אַ פריינדליכען שמייכעל: אי זאָל דיר האַפּען דער שוואַרץ־יאָהר, מענדלאַ! ביזט גערעכט... איך האָב דיך ליעב, מענדלאַ, אויף מיין וואָרט! קום וועלען מיר מאַכען אַ כוס'ע, ח'לעבען...

איך זעה, אַז ס'איז אַ עת רצון, מוסר איך איהם ווייטער, אַלץ מיט אַ גמרא.

זעהסט, גאַווריִלע, אונזערע חכמים זאָגען: „עבירה גוררת עבירה"; אַז מע טרינקט, אַרבייט מען ניט, אַז מע אַרבייט ניט, ווערט מען אַ בעלן אויף יענעמס און מע...

— ניין, ניין, מענדלאַ, — שלאָגט מיך גאַווריִלע איבער אינמיטען די רייד, — איך וועל בעצאָהלען, וואָס איך בין שולדיג ברוך'ן, האָב ניט קיין דאגה, איך וועל בעצאָהלען, אָט ווי דו זעהסט מיך לעבען. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, — ער הייבט פּלוצלינג אָן צו ריידען מיט אַ וויינענדיג קול, אַז איך האָב איצט ניט, איצט האָבען מיר קיינער ניט, ניט איך, ניט די איבעריגע גוים. ניטאָ, מענדלאַ, קיין געלט!

— ניטאָ קיין אַרבייט, מע פערדינט ניט, זינט ס'איז געוועזן אָט די רציחות אין שטאָדט. אַ סך פון די הענדלער זענען געוואָרען קבצנים, צאָהלט מען אונז ניט פאַר אונזער סחורה. נו, אַז מע געהט אַרום לעדיג, ציהט אין שענק אַריין, — אַזוי רופט זיך אָן וולאַס, אַ געזעצטער גוי, איינער פון די חשוב'סטע צווישען זיינע ברידער. דערביי טהוט ער אַ פאָהר מיט דער האַנד איבער דער פּאַטילניצע און לאָזט אַרוים אַ שווערען זיפץ.

— ווער זשע איז אייך שולדיג? — בייזער איך זיך. — אי, גוים, גוים!

— ווער איז שולדיג? — וואונדערען זיי זיך. — לאָזען „יענע" זאָגען. יענע דערצעהלען אונז, אַז פרעמדע לעבען פון אונזער אַרבייט, אַז רק מע ראַבעוועט אונז, מע זויגט אונזער בלוט. דער גר, זאָגען זיי, ווערט אַלעמאָל רייכער, קריכט אין די פּעדערן אַריין, און מיר, די היימישע, זאָ-

גען זיי, ווערען וואָס א טאָג אָרימער. אַט אזוי דערצעהלען זיי אונז, מחמת זיי האָבען אויף אונז רחמנות.

— דער רוח זאָל נעהמען די בעל־רחמנות! — זאָגט וולאָם טרויעריג, מיט א שווער געמיט. — פון וואַנען האָבען זיי זיך גענומען, די אלע וואוילע דרשנים, וואָס מאַכען זיך אומגעבעטענערהייט פאַר אַפּעקונעס איבער אונז. מיט'ן מויל ריידען זיי גלאַטע ריידעלעך, און אין הארצען ביי זיי ליעגט א שווארץ יאָהר, גלויבט מיר, אַנו, פּרובט אומיסנע, בעט נאָר די דאָזיגע באַרעמ־הערציגע, ווען זיי אונז אפשר געבען חאָטש איין צעבראָכענעם גראָשען, אז ס'איז אונז ענג? וועלען זיי אפשר ניט אויסנוצען אונזער ביטערע צייט און ניט פערקלענערען אונזער געצאָהלט, אז זיי וועלען דארפען האָבען אונ־זער אַרבייט? ברידער, שפּייט זיי אָן א פול פּנים און לאָזען זיי אלע געהן צו אל די רוחות!

— צו אל די רוחות! — ענטפערט די חברה אלע אינאיינעם. — זאָל זיי גאָט שיקען מכות מיט בכורות...

מענדלאַ, איך האָב דיך ליעב! אויף מיין וואָרט! לאָז מענדלאַ, וועל איך דיך א קוש טאָן! — היצט זיך גאַווריִלע און נעהמט מיך ארום — קוגעל ווערסטו מיר געבען, אז איך וועל קומען שבת?

— און איך, — זאָגט מיקיטאַ, אָנבלאָזענדיג די באַקען, אקוראַט ווי ער וואָלט שוין געהאַט א פול מויל, — איך האָב ליעב יודישע געפילטע פיש, צוליעב זיי אליין, צוליעב די פיש, איז כדאי צו ליעב האָבען דעם יודען.

— וואָס מיר יודען און וואָס מיר גוים! — חקירה'ט אלעקסע, קנייטשענדיג דעם שטערן. — זייער אמונה, אונזער אמונה, זייערע מנהגים, אונזערע מנהגים — אליץ היינו הך. ביי אונז פּאַסחאַ, ביי זיי — פּסח, ביי אונז חוועדער, ביי זיי טודרוס...

איך געזעגען זיך מיט דער חברה און געה אהיים שטאַרק צופריע־דען, וואָס איך האָב נושא חן געווען ביי גאַווריִלע'ן מיט זיינע חברים.

אז איך בין אויפ'ן אַנדערן טאָג געקומען אין בית־מדרש אריין, האָב איך געטראָפען די חברה זיצען און ריידען אליץ וועגען דעם אייגענעם עסק. די הרובע איז ניט אויסגעהייצט, דער עולם איז שטאַרק אריינגעטאָן אין שמועס, מע פּילדערט, מע היצט זיך, די פּנימ'ער פלאַמען, סע איז צו־געקומען עטליכע נייע מענשען אויך, א סימן, אז דער ענין, וואָס מע בע־טראַכט דאָ, איז זעהר חשוב. סע שטעהט די שאלה: וואָס טהוט מען? — מיר זענען געוואָרען עניים, אביונים, די הייזער — חורבות, די קלייטען צעראַבעוועט, מען איז קוים ארוים מיט'ן לעבען. קאַבצאַנסק איז געוואָרען א פּוסטקע, דער מסחר — א תל, ניטאָ קיין געשעפטען און ניטאָ קיין האָ־פענונג אויף בעסערס! זאָגען די פּראָסטע ברידער: מע דאַרף ניט טאָן גאָרניט, סע איז אונז ניט קיין נאָווינע. מיר זענען אלע יאָהרען ברוך השם,

גרויסע קבצנים, די פּרנסה קומט אונז שטענדיג אָן מיט קלעמעניש. פונדעסטוועגען זענען מיר, מיט גאָט'ס הילף, ניט געשטאָרבען, מיר האָבען אי קינדער געהאַט, אי חתונה געמאַכט, אי מיר לעבען איצט אויך ווי עס איז. אויב ס'האָט זיך אונז איצט געטראָפען אַנ'אומגליק, איז מילא בכן. קאָרג אומגליקען טרעפען זיך אויף דער וועלט. ס'איז דאָך ניט מעהר, ווי א צופאַל, דאַרפען מיר האָבען בטחון אויף דעם, וואָס לעבט אייביג, אַז ער וועט אונז געבען כח איבערצוטראָגען אַלע אונזערע צרות און מיר וועלען נאָך, אם ירצה השם, דערלעבען צו בעסערע יאָהרען, ווען די קאַבצאַנסקער לאַפּציעס וועלען זיך צוגעהן אויף דער וועלט אין די מיליאָנען — וואָרום אַלע וועלען זיך אָנטאָן אין לאַפּציעס, — און קערבלעך און אויסגעאַרבייטע פעל וועט מען אויך אַרויספיהרען גאַנצע אוצרות. די גאַווריליעס מיט די מיקיטעס זענען איצט אויך אין דער ערד. זיי האָבען ניט קיין פּרנסה אַזוי ווי מיר. לאָז נאָר איבערגעהן עטליכע וואָכען, וועט ווידער אַלצדינג ווערען ווי פריהער, און — עולם כמנהגו נוהג. דערווייל אָבער איז דאָ איין עצה: אמונה! תפלה טאָן צום רבונו של עולם, גוזר תענית זיין, זאָגען תהלים און סליחות...

ענטפערען דערויף די למדנים: סטייטש, ווי קען מען זיך דאָס פערלאָזען אויף נסים? דאָס הייסט דאָך: אויספּרובען דעם רבונו של עולם, דאָס איז דאָך אַ גרויסע עבירה. אדרבא, וואָס וועלען מיר אויסזיצען אָט אַזוי אָ, מיט צונויפגעלעגטע הענד? ביז וואַנען איז דער שעור — ביז מיר וועלען אַלע אויסגעהן פאַר הונגער? געדענקט: אם אני לי מי לי?...

זאָגען די פּשטנים: נו, גוט, לאָמיר זיך לאָזען איבער יודישע שטעדט, צווישען אונזערע ברידער, רחמנים בני רחמנים. זיי האַלטען דאָך אויס אי עגונות, אי נשרפים, אי אורחים, אי איינזעלנער, אי גבאים פון הכנסת כלה, אי בטלנים, ירושלמים, מגידים, משולחים — אַלע די, וואָס געהען אין די הייזער. היינט אויב אונזערע יודעלעך זענען מפרנס אַזוינע אַלטפרענקיש'ע אביונים, וואָס מע קען זיי שוין פון כמה דורות, איז דאָך אַ קל וחומר, אַז אונז, ניי־מאָדנע, שפּאָגעל־נייע קבצנים, וועלען זיי אודאי אויפנעהמען נאָך מיט גרעסערען כבוד? נאָר לאָז זיין, אַז זיי וועלען אונז ניט האַלטען חשוב' ער ,ווי אַנדערע. גוט. אָבער על פּי גזרה שוה איז דאָך דער שכל מחיב, אַז מיר זענען ניט ערגער ווי עגונות אָדער נשרפים?

וועה צו די יאָהרען! — זיפצט מען צווישען עולם. — די אָרימקייט אין תחום איז היינט אַזוי גרויס אַז סע איז ניטאָ קיין האָפענונג צו מפרנס זיין זיך ניט מיט אַ קל וחומר און ניט מיט אַ גזרה שוה. וואָס, ס'איז דען דאָ ווייניג קברים אין קאַבצאַנסק, וואָס מיר זאָלען געהן שטאַרבען אין יודישען תחום?

— דארף מען געהן מחוץ לתחום! — זאָגט איינער פון די קאַב-צאַנסקער.

— צוריק אהיים! — רופט זיך עמיצער אָן. סע ווערט א טומעל מיט א געפילדער...

— שטילער, שא! — שרייט לעמעל אויף א קול. — שא'ט, רבותי, גימפּעל וויל עפּעס ריידען.

— מע זאָגט: בית יעקב לכו ונלכה!... — הויבט אָן גימפּעל בשעת סע ווערט צווישען עולם א שושקעניש: ששש... ששש... מחמת יעדער איינער וויל איינשטילען דעם צווייטען. — ווען מע בעטראַכט דאָס פון איין זייט, וואָלט איך געקענט זאָגען — שטילער, שטילער, רבותי! זשומעט ניט אזוי ווי די פליעגען — אזוי וואָלט איך געזאָגט, ווען איך בע-טראַכט דאָס פון איין זייט, פון דער אַנדערער זייט איז אָבער גוט, אז סע טראָגען די פיס בשעת סע טראָגט אייך דער געדאַנק, דאָס הייסט...

— וואָס רעדט ער דאָרט? — פרעגען די, וואָס שטעהען פון דער וויטענס. — זאָגט אונז, וואָס מיינט ער?

— מיר ווייסען אויך ניט, — ענטפערען די, וואָס שטעהען נעהענטער.

— ער רעדט ניט קיין קלאָרע דבורים, נאָר ער דרעהט אהין און אהער, קומט אויס, אז מיט איין פוס שטעהט ער אין תחום און מיט'ן אַנדערן — מחוץ לתחום.

— א רוח אין דיין טאטענ'ס מאמע'ס ערד אריין! — שילט קאַרפּעל איינעם פון דער חברה און איז גרייט איהם צערייסען ווי א הערינג, דער-פאַר, וואָס ער האָט זיך א קרים געטאָן פון גימפּעל'ס דרשה.

סע ווערט א מחלוקת, א געשריי, א יריד. מע אַמפּערט זיך און מע קריגט זיך און מע שעלט זיך און מע זאָגט זיך, וואָס אין דער קאָרט.

איך האָב געוואָלט אָנזאָגען מיינע ליעבהאַרציגע ברידער די גוטע בשורה, אז גאַוורילע און מיקיטע מיט זייער קאָמפּאַניע זענען שוין, מיט גאָט'ס הילף, ניט ברוגז, אז איך האָב אַליין געהערט, ווי זיי לויבען אונז: א וואוילער יודישער קוגעל, טייערע יודישע געפילטע פיש! איך האָב אָבער דערזעהען, אז סע איז א שעת רוגזא און קיינער וועט ניט הערען, האָב איך זיך געמוזט איינהאַלטען און ניט דערצעהלען די טייערע נחמה.

די קאַבצאַנסקער חכמים האָבען גע'חקירה'ט, און די קאַבצאַנסקער בעלי־בתים זענען געוואָרען אַלעמאָל גרעסערע אביונים. סע איז אוועקגע-גאַנגען א שטיקעל צייט, האָט מען אָנגעהויבען ארויסצופאָהרען פון קאַב-צאַנסק, אַנטלויפען, וואוהין די אויגען טראָגען.

גאָט האָט אָבער קאַבצאַנסק ניט פערלאָזט און האָט אונז צוגעשיקט א נייע פּאַרטיע קבצנים. ספירה־צייט, אכט טאָג נאָך פּסח, איז אריינגע-קומען אין שטאָדט אריין א חאָפּטע יודען מיט ווייבער מיט קינדער אָבגערי-

סענע, אָבגעשליסענע, פערוואָגעלטע, פערוויינטע — דאָס זענען געוועזן דאָרפס־יודען פון די אַרומיגע דערפער. זיי האָבען מיט געוויין און יללות דערצעהלט, אַז סע איז זיי בעפאַלען אַ גרויסע קאָמפּאַניע באַסיאַקעס, צע־ראַבעוועט זייער האָב און גוטס, אַ תל געמאַכט פון זייערע הייזער, זיי זע־נען געבליעבען נאַקעט און באָרוויס און קוים זיך אַרויסגעראַטעוועט מיט׳ן לעבען. האָבען מיר שוין געוואוסט, אַז דאָס, וואָס סע איז געשעהען אין קאַבצאַנסק, איז געשעהען אומעטום, אַז סע איז אזא אַנשיקעניש אויף דער וועלט.

עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר, גאָט אין הימעל, — האָב איך מיר געטראַכט, — אַז דו זאָלסט ווידער אויפריכטען דיין שטאָדט אין גיכען, לעת עתה מוז מען דאָך אָבער עסען און טרינקען, וואָס וועט זיין דער תכלית — זיצען הינטערן אויווען און פיהרען שענע געשפרעכען? האָב איך זיך גענומען וואַרפען אויף אַלע זייטען, געגישפּערט, געאַקערט מיט דער נאָז, ביז איך האָב בעקומען אַ פערד און וועגעלע און איינגעקויפט אַלטע און נייע יודישע ספרים. איצט פאָהר איך אַרום מיט מיין סחורה אַלע יאָהר פון שטאָדט צו שטאָדט, וואו נאָר סע וואוינען אחינו בני ישראל, אָבער אהיים קום איך קיין גלופּסק, וואָרום דאָ וואוין איך איצט, דאָס איז מיין מקום מנוחה.

ענדע

שם און יפת אין א וואגאן

שם און יפת אין אַ וואַגאָן

1

עס לאזט אַ קול גלופּסק פון זיך הערען, אַ געשריי ביז דעם זיעבטען הימעל! נישט עס ברענט, נישט גזלנים זענען זיי בעפאַלען, חלילה! דאָס איז אַ קול, ווי געוועהנטליך, פון יודישע קינדער אויף דעם וואָגזאַל איהרען. יודעלעך לויפען הענדום־פּענדום גאָר אָהן אַ נשמה, בעלאָדען מיט זעקלעך, מיט קלומקעס און פּעקלעך, צווישען זיי טויטשען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, ווייבער, פּלאָנטענדיג זיך אין די בעבעכעס, מיט עופ׳לעך אויף די הענד און מיט קליינע, וויינענדיגע קינדערלעך זיי ביי דער זייט. ס׳איז אַ לויפעניש, א שרייעניש, אַ שטופּעניש, אַ אָנטרעטעניש אויף פיס, א שטויסעניש אין רוקען, אין די זייטען, אַ קלעטערניש אויף אַלע פיער, אדראַפּען זיך אויף די גלייכע טרעפּליך וואַגאָנס פון דריטען קלאַס, איינשטע־לענדיג זיך דאָס לעבען, כדי דאָס צו פערכאַפּען דאָרט ערטער בייצייטענס.

און איך, מענדעלי מוכר ספרים, בעלאָדען מיט חפצים, מיט אַלע מיינע כלים, גורט אָן מיינע לענדען און יאָג מיך און קניע מיך און בוק מיך און קלעטער אינאיינעם טאַקי מיט אַחינו בני ישראל, מיינענדיג, מסתמא בעדאַרף עס אַזוי צו זיין — דאָס איז דאָך געוועזן מיין ערשטער ארויספאָהר מיט דעם אייזענבאַהן, נאָך געוועזן אַ פּריץ. אַשטיקעל חידוש איז מיר יאָ אפילו געוועזן — ווי קומט עס, אַז בשעת מיר, יודישע קינדער, יאָגען, איילען, ווי די צוטומעלטע, אריינצוכאַפּען זיך ראַפּטאַם אין די וואַגאָנעס, מורא־האָבענ־דיג, טאָמער וועלען מיר, חס־ושלום, פערשפּעטיגען, און קוקען בשעת מעשה אָן די קאָנדוקטערעס מיט גרויס דרך־ארץ, עפּיס ווי מיט אַ נעבעך: האָט

רחמנות און לאָזט אונז פאָהרען! — אַט דענסטמאָל גראָד שפּאַצירען זיך יענע פּאַסאַזשירען פון די אומות העולם גאַנץ רוהיג אַהין־אַהער פאַרביי דעם צוג, פאַרלייגענדיג די הענד אַהינטער, און ערשט נאָכ'ן דריטען קלונג געהען זיי זיך אריין דוקא געלאַסען?!

איבערקומענדיג, מיט דעם אויבערשטענס הילף, דאָס אריינפּעקלען זיך אין וואַגאָן אין טומלעניש, אין שטופּעניש, הויבט זיך אָן אַ נייַ קאָפּדרעהניש, אַ זוכעניש ערטער דאָרט. אַ טייל דינגט דאָס מזל זיי און בעזעצען זיך באַלד טאַקי, און אַ טייל בלאָנקען זיך, נעבעך, ארום, ווי די פאַרוואָגעלטע, נישט צו געפינען פאַר זיך אַ מקום מנוחה. אַ יודענע אַ ברייטבייכיגע, אַ לאַנג־נעזיגע מיט אַ מויל אויף שרויפען, שטופּט זיך אין טיר אריין, שטופּענדיג פאָראויס פּעקלעך מיט בעבעכעס, און באַלד ביים אריינשטופּען זיך דערמיט פאַלט זי דאַרויף אַנידער, אויסציהענדיג זיך ווי גרויס זי איז, סאָפּעט, מאַכט מיט די זייטען, טאַקי גאָר ווי אַ געפּענטעטער אינדיק אויפ'ן מאַרק, פאַר פּסח, ווי באַלד מען בינדט איהם אָב די פיסלעך, אריינטראָגענדיג איהם אין שטוב, ציהט ער זיך אויס ליגענדיג אויף דער ערד מיט אויסגעשפּרייטע פליגעל, אַ פּערריסען קעפּעל און אַ אָפען פיסקעל און פאָכט מיט'ן נעזעל, אומקוקענדיג זיך אין אַלע זייטען. נאָך דער דאָזיגער יודענע ווייזט זיך נאָך אַ יודענע מיט בעטגעוואַנט און גאַנצע פּעקלעך שמאַטעס, אומדרעהענדיג דעם קאָפּ צו איהרע קינדער און שרייענדיג צו זיי אויף אַ קול: גיכער, גיכער! אַט די יודענע האָט מיר זיין ליבער נאָמען בעשעהרט צו זיצען מיט איה', מיט איהר מאַן און איהרע קינדערלעך אין קוועטשעניש, אין ענגשאַפט, ארומ־ גערינגעלט מיט קלומקעס, מיט בעבעכעס ווי מיט אַ מויער.

על ספסלי הוואַגאָן, אויף די ביינק פונ'ם וואַגאָן, שם ישבנו, זענען מיר, יודען, געזעסען און טייכען שוויים האָט זיך פון אונז געגאָסען. משונה ווילד איז מיר אויסגעקומען די נסיעה מיט דעם אייזענבאַהן און אַלסדינג, וואָס פאַר מיינע אויגען דאָרט. ס'איז מיר ענג, עס קוועטשט אַ שרעק, און איך זיץ ווי אַ גולם, מורא־האָבענדיג זיך אַ ריהר צוטאָן, און שוויַיג. אַ מאָל, אַז איך פלעג פאָהרען מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט, איז מיר דאָס זיצען איינגעהויקערט צווישען די פּעקלעך ספרים גאָר נישט שווער געוועזען, חלילה. ווער שמועסט שוויצען — דאָס איז געווען גאָר מחיה נפשות. ווער ס'איז געווען אונטערוועגענס, זומער אין די גרויסע היצען, תמוז, אַ שטייגער, ווען דער רבונו של עולם ציהט ארויס די זון פון דער פוטערפאַס, עס ברענט, עס סמאַליעט און ער ליגט זיך צולייגט אויפ'ן וואָגען מיט דעם פּנים אַראָב, ווי איך, און שוויצט — אַט אַזעלכער ווייסט דעם טעם פון אַ גוטען שוויים אין זיין לעבען צו זאָגען. אַצינד אָבער איז גאָר נישט דאָס,

נישט דער טעם פון שוויים, וואָס א מאָל. אויך דאָס זיצען צונויפגע־קוועטשט איז פּע, נעהמט־צו א שטיק געזונד. איך הויב־אָן צו קלערען, א קשיא אויף א מעשה, אפשר האָט מיר זיך, בעונותינו־הרבים, איבערגע־ביטען די יודישע נאַטור און נישט איך טויג, נישט איך בין ווערטעה מעהר זוכה צו זיין צו די צוויי מתנות טובות — ווי קענען אין ענגשאַפט זיצען און שוויצען — מיט וועלכע השם־יתברך האָט געלייטזעליג זיין פאָלק ישראל. נאָר דאָס בעגעהן זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירען, די אויפפיהרונג פון די פּאַסאַזשירען איינער מיט דעם צווייטען, און דאָס עגמת־נפש, וואָס איך האָב איינגענומען אין דער קורצער צייט, האָבען מיר נעגעבען צו פערשטעהן, אז די ענדערונג איז נישט חלילה, אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור, וואָס דען? גאַנץ איינפאַך: דער אָרט פּאָהרען האָט זיך אומגעביטען. מען קען נישט פערגלייכען דעם פּאָרצייטיגען פּאָהרען אין בוידען מיט היינטיגען פּאָהרען אויף דער באַהן. א מאָל אין בויד בין איך·מיר געווען מיינער און דער ווילען איז געווען מיינער, בין מיר געוועזן א גאַנצער פריץ. האָט זיך געמאַכט א מאָל, עס ווערט ענג פון צופיעל אָנגעזעצטע פּאַרשוינען, פּיס מיט פּיס ווערען צוזאַמענגעפלאָכטען, מיינע־דיינע — אַלץ איינס, און מען געפיט זיך אין דער קלעהם, אייגעפרעסט ווי הערינג אין א פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונז: וויל מען זיצט מען אין צרות, לאָזענדיג זיך פייניגען; אלא וויל מען עולם הזה אביסעל קריכט מען אראָב, ווער ווערט אייך? און מען געהט זיך צו פוס, די גאַנצע ערד איז פאַר אונז פריי. אָט די ברירה אליין אז איך קען טאָן וואָס איך וויל, לאָזט מיר נישט פיהלען אזוי די יסורים, און נעהם זיי אָן פאַר ליעב. ניט אזוי אָבער איז אויף דעם באַהן: דאָרטען בין איך נישט מיינער און מיין ווילען נישט מיינער; איך בין פערקויפט צו דעם מעשענעם קנעפּעל, צום קאָנ־דוקטאָר, הייסט עס, מיט לייב־און־לעבען, מיט האַק־און־פּאַק, איך פיהל מיך עפּיס ווי אין תפיסה, נישט צו טאָהרען ארויסרייסען זיך פונ׳ם ענגע־ניש פריי אפילו אויף א רגע.

און דאָס אייגענע טאַקי איז אויך מיט׳ן שוויצען. עס איז נישט גלייך, אז מען שוויצט מיט׳ן גוטען ווילען צו אז מען שוויצט, ווייל מען מוז שוויצען.

און נאָך א חילוק איז דאָ: דער וואָגען איז ווי א קלייע קאָלאָניע פון געצעהלטע מענשען, וואָס ווערען אין וועג צווישען זיך ווי איין געזינד. מען פּאָהרט זיך פּאַמעליך, פּאַמעליך, נישט געאיילט — ויהי ערב ויהי בוקר, און עס ווערט אָוועָנד און עס ווערט מאָרגען — יום אחד איין טאָג, צוויי טאָג, דריי טאָג, א. א. וו. ס׳איז דאָ גענוג צייט צוקוקען זיך, צו בעטראַכטען

אלסדינג אויף'ן וועג. דער הימעל איז ווי א בלויער פאַרהאַנג אויסגע־שפרייט איבער די קעפּ, פעלדער ווי שענע פאַנאַראַמעס פאַרנעהמען די אויגען מיט תבואות און קרייטעכצער אַלערליי. מאַכט זיך א מאָל, דער וואָגען קעהרט זיך איבער, מען פאַלט אריין אין א קאַנאַווע, מילא איז אויך צו דערליידען. די ערד נעהמט־אויף ווי א געטרייע מאַמע איהרע קינדער צו זיך אין שויס אריין. מען ליגט זיך אַזוי, אויסגלייכענדיג די ביינער אויף איהר, ביז מען שטעהט אויף. אַקעגען־זשע אַבער דער באַהן — ער איז ווי א פאַהרענדיגע פליהענדיגע גרויסע שטאָדט, מיט איהר טומעל און געררודער; מיט איהרע איינוואוינער פון פאַרשיידענע קלאַסען, און פאַרשייד'ענע גראַדען מיט זייער קנאה, שנאה, קאָנקורענץ און קריגעריי. מען פליהט, מען פאַהרט־אויס א וועלט, נישט רעכט אַנצוקוקען די שענע נאַטור, און נישט צו וויסען די ערטער, וואו מען איז פלינק דורכגעפאַהרען, מיט אלסדינג וואָס דאַרט.

דער ממונה אויף די תקיעות האָט געמאַכט א תקיעה גדולה, א קלונג, הייסט עס, און דער צוג איז זיך אוועק. אלעמענס פנים'ער האָבען זיך ווי אומגעביטען, געוואָרען פרעהליכער, אַבי פערהאַפּט, אַבי מען פאַהרט שוין. מען הויבט אָן איינער דעם צווייטען בעטראַכטען און אויספרעגען: פון וואַנען איז א יוד? וואוהין פאַהרט מען? מיט וואָס האַנדעלט מען? דאָס, יענץ, וכדומה ווי דער שטייגער פון יודען איז. פרעמדע ווערען קרובים, ווייטע ווערען נאָהענט, און אונבעקאַנטע בעקאַנט. מען רופט איינער דעם צווייטען מיט'ן נאָמען, גלייך ווי מען זאָל זיך קענען פון פריה־הער. חיים עפענט זיין רענצעל, נעהמט אַרויס שנאַפּס. טרינקט אליין און איז מכבד שמואל'ן; און שמואל נעהמט אַרויס ברויט, ציבעלע ושאַר־ירקות און גיט חיים'ן, און ס'איז ליהודים, לעבעדיג־פרעהליך! שמעריל גיט אי־בער אַנשלען געלט, ער זאָל זיך מטריח זיין אָבגעבען עס דעם מחותן זיינעם דאָרט אין זיין שטעדטיל, און ראובן שיקט דורך שמעון'ן בריעף און רע־כענונגען צו לוי דעם קרעמער און האַנדריוועק, און דער גאַנצער וואַגאָן איז געוואָרען א מאַרק, א יריד, די קינדער ישראל מאַכען געשעפטען, זענען זיך עוסק איינער מיט דעם אַנדערען אין פרנסה, אלע ריידען, עס טהוט זיך און עס קאָכט זיך ווי אין א קעסעל. אויף מיר אָהט אויך אָנגענומען דער חשק צום מסחר, און איך האָב געוואָלט אויפבינדען מיינע פעקלעך ספרים, טאָמער וועל איך עפּיס לייזען; אָבער די פעקלעך זענען געווען אַזוי פער־לייגט מיט אַנדערע, אַז ס'איז געווען אונמעגליך זיי אַרויסצובעקומען. איך בין אָבגעגאַסען געוואָרען מיט שוויים שלעפענדיג זיי — און גאָרנישט. שווער געווען צו בעקומען. בין איך אַבהענדיג, אין איינע צרות, ווייס'איז

געזעסען אויפ'ן שארף פונ'ם ביינקעל, בעטראכטענדיג די פארשווינען, מיט וועלכע מיר איז אויסגעקועמען צו זיצען צונויפגעשטיקט אינאיינעם.

אקעגען מיר, זעה איך, אויף א גרויסען קישען, פון וועלכער עס פליהען פעדערען, זיצט בעטריבט א דארע יודענע, הויט און ביין, די נאז א דינע, אויגען איינגעגראבענע, ליפען פארטריקענט און דאס פנים בלייך, אויסגעצויגען צוקנייטשט ווי א געבראטענער עפעל. זינט זי איז אריין, האט זי קיין בערוהטע מינוט נישט פון איהרע קינדער; זיי טומלען איהר אן א קאפ מיט זייערע פראגעס, מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטען. דריי קלענערע קינד"ער בייטען זיך אלע וויילע מיט די ערטער, דער ארויף, דער אראב, און קלאפען, שטעכען דערווייל איהר אין די זייטען, און וואו עס טרעפט זיך. אויף די הענד ביי איהר שלאפט א זייגענדיג קינד, וועלכעס האט זיך גוט אנגעשריען, אנגעוויינט און איז איינגעשלאפען. די טרערען שטעהען נאך אויף זיינע בעקלעך, אין וועלכע עס איז קיין טראפען בלוט נישטא, און אטעהמט זעהר שווער און שוואך. ביי מיין זייט איז געזעסען דער מאן פון דער פרוי, א הויכער, א דארער, א איינגעבויגענער יוד מיט א לאנגער הארבאטער נאז און א קליין בערדיל; אין זיינע אויגען ליגט טרויער און אויף זיינע ליפען שוועבט עפיס ווי א ביטערער שמייכעל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאטער זיצט זיין עלטערע טאכטער, א מויד שוין א בוגרות, עפיס א פערטראכטע, א פעראומערטע און א פערקלאגטע, און נאך צוויי מיידלעך קלענערע פון איהר.

איך בין זיך מודה, וואס פאר גאט דאס פאר לייטען, אז תחילת האב איך געהאסט אין הארצען מיינע שכנים, גלייך ווי זיי זאלען עפיס מיינס פערנעהמען, און ווי דער אמת איז, האבען זיי מיך טאקי נישט געלאזט רוהען, און אין הארצען האב איך געשאלטען מיין ביטערען מזל, וואס האט מיך אויפגעקאמפאנירט מיט אזעלכע מאדנע משונה'דיגע און דאקוטשליווע נפשות. נאר אז איך האב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי בעטראכט, איז אין מיין הארץ געווארען א איבערקעהרעניש זיי צום גוטען, און האב אנגעפאנגען פון זיי אנדערש צו דיינקען. זייערע קליידער, משטיינסגעזאגט, זייער געשטאלט און זייערע פנים'ער, וואס זענען נעבעך אונגליקליכע, וואס האבען זיך אין לעבען געגוג אנגעליטען, גענוג אויסגעשטאנען, און דאס הארץ האט מיר געריסען פאר רחמנות אויף זיי. די ביטערע זיפצען יעדער מינוט פון דער מוטער, האבען מיר געמאכט א לאך אין הארצען, דאס פלייסען זיך פון דעם פאטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאכען, האט מיך פאר'ן הארצען פערנומען, און מעהר פון איטליכען האב איך מיטלייד געהאט מיט דעם זייגענדיג קינד, וועלכער האט געדרימעלעט שוואך, אהן קרעפטען, אהן בלוט אין די ליפעלעך,

אָהן אָטהעם אין זיין יונגע ברוסט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך, נעבעך, אָנגע־
שריגען ביי דער מוטער אויף די הענד, — דאָס אַלעס איז פאַר מיר געגוג
געווען זיך פאָרצושטעלען דאָס שווערע, ביטערע לעבען פון דעם אונגליק־
ליכען געזינדי׳ עס האָט מיר זיך פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזענ־
דער אזעלכע טרויעריגע, אונגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער,
דחקות, טראָגען דאָס בינטעל צרות שטיל אָנבייגענדיג דעם קאָפּ. און מיין
הארץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי, נעבעך!...

2.

און ווי איך בין אזוי פארטיפט אין מיינע אומעטיגע געדאנקען, האָט זיך א יונגעלע צו־ווײנט פאר דער מוטער, געבעטען מיט הייסע טרערען עפּים עסען· און די מוטער שטילט איהם איין מיט די ווערטער:

„דער טאָג איז נאָך גרויס, יענקעלע! יעצט איז נישט די צייט צו עסען ווארט נאָך א ווײלע, ווארט!

— שאַ! יענקעלע — האָט דער פּאָטער אויך געזאָגט, פערקרימענדיג זיך מיט א שמייכעלע אויף די ליפּען — שאַ, יענקעלע! ביסמארק האָט פער־באָטען צו עסען...

— איז דען אייער יונגעל קראנק, חלילה? — האָב איך געפרעגט דעם פּאָטער מיט א טאָן פון רחמנות און ליעבשאפט, שטארק חשק האָבענדיג מיט איהם אריין אין א שמועס און וויסען, וואָס מיט איהם איז דער מעהר.

— חס־ושלום! ער איז געזונד און שטארק אויף אלע גלידער. א ביי־כעל ביי איהם, נישט צו פארזינדיגען, פרימאַ! וואָלט איך נאָר געהאט די וואָג גאָלד, וויפיעל זיין מעגענדיל איז מוכן ומזומן צופערדייען שפּייז צו יעדער צייט·

— און ווער־זשע איז דאָס אייער ביסמארק, וואָס האָט פערבאָטען עסען אזא געזונדען מענשען ווי אייער זוהן? — טהו איך איהם א פרעג פערוואונדערט.

— סטייטש, ביסמאַרק׳ן קענט איהר נישט? א חידוש!

— און וואָס איז, אז איך קען איהם נישט? ער מוז זיין אודאי ביי אייך א דאָקטאָר. ביי אונז אין גלופּסק זענען דאָ אזעלכע דאָקטוירים און פעלדשארעס ווי ער אויפ׳ן טוץ, און ווען מען וועט נעהמען קוקען וואָס זיי פערזאָגען, קען מען זיך גיך אוועקפּעקלען פון דער זינדיגער וועלט. ביי אונז איז דאָ דעם עולם׳ס א גלייך ווערטעל: „פון דער עצה, וואָס א דאָקטאָר וועט געבען, קען מען די יאָהרען נים אויסלעבען“.

איך האָב אַרויסגערופען אַ געלעכטער ביי דעם פֿאָטער און דעם הויז־געזינד זיינעם מיט מיין ווערטיל. מיר האָט דאָס שטאַרק הנאה געטאָן און זייענדיג צופֿריעדען פֿון זיך אַליין, האָב איך אויך געשמייכעלט. איך האָב געוואָלט בעווייזען, וואָס פֿאַר אַ גוטער ווערטיל־זאָגער איך בין, און דער־צעהלען נאָך מעשיות און המצאות פֿון אונזערע דאָקטוירים, רופֿאים, קאָנאָ־וואַלעס, נאָר דער קאָנדוקטער איז אָנגעקומען פֿרעגען און איבערקוקען בילע־טען, האָט ער מיר איבערגעשלאָגען מיינע רייד׳.

אַז דער קאָנדוקטאָר איז אַרויס בשלום פֿונ׳ם וואַגאָן, און די פֿערבאָר־גענע פּאַסאַזשירען זענען, אַ דאַנק דעם רבונו־של־עולם, איבערגעקומען דעם חיבוט־הקבר פֿונ׳ם ליגען אונטער׳ן באַנק, האָבען זיך אָנגעהויבען אויפֿ־טורעמען קישענס; עס האָבען זיך פֿונאַנדערגערוקט פּעקלעך, אויפֿגעשטעלט זעקלעך, און אַ מענשליכע געשטאַלט איז פֿלוצלים אויפֿגעשטאַנען תחיית המתים פֿון אונטער דער באַנק, וואו מיר אַקעגען. דער דאָזיגער פּאַרשוין איז געווען אָנגעטאָן גויאיש — אין אַלטע פֿערלאַטעטע הויזען, אין אַ פּוי־לישע פֿויערשע סוויטע מיט מעשענע העקלעך, פֿערשפּילעט ביז׳ן האַלז און אָהן אַ היטעל. זיין געזיכט איז געווען וויים ווי קאַלך, די באַקען איינגעפֿאַ־לען, די וואָנצעס פֿערדרעהט, אַראָבהענגענדיג פֿון ביידע זייטען מויל ווי מיי־זישע עקלעך. באַלד ביים שטעלען זיך אויף די פֿיס האָט ער זיך אויסגע־גלייכט די ביינער זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי איינער שטעהט־אויף פֿונ׳ם שלאָף. מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האָבען איהם פֿריינדליך אָנגעקוקט, געגריסט איהם שאָקלענדיג מיט די קעפּ שטאַרק צו־פֿריעדען, און ער זיי אויך דאָס גלייכען. איך שטעה און וואונדער זיך, הויב נישט אָן צו פֿערשטעהן, ווי קומט אַזעלכער צו אַ יודישער אָרעמער פֿאַמיליע, אַ יודישער, ווי מען זאָגט מיט דעם פֿולען מויל׳ פֿיעל סברות זענען מיר אַרויף אויפֿ׳ן זינען, און פֿון אַלע איז ביי מיר געבליבען, אַז ער, אַ פּנים, מוז דאָס זיין אָט דער ביסמאַרק, וואָס מיין שכן האָט פֿריהער איהם דער־מאָנט; אָבער באַלד האָב איך איינגעזעהען, אַז לא היה! ס׳איז אַ טעות. וואָרום די פֿרוי האָט אָנגערופֿען דעם פּאַרשוין מיט אַ נאָמען און צו איהם גערעדט אין אַ מין שפּראַך, אויסגעמישט יודיש מיט פּויליש, אַזוי:

— וואָס שטעהסט־דו, פּאַניע פּרזשענקסזשווינזשיטסקי? זעץ זיך דאָ אויף איצקעס אָרט און איציקעל וועט זיך צושפּאַרען אויפֿ׳ן באַנק נעבען פֿאָטער.

— זאָרג נישט פֿאַר מיר, חייקע מיין נשמה, איך וועל נעמען מיין טייערען איצקען אויף די קניע, אָהן איהם איז אויך געגוג ענג נעבען רב משה, דיין מאַן — האָט דער פּאַרשוין מיט דעם נאָמען פֿון איין און צוואַנ־

ציג בוכשטאבען איהר געענטפערט אויף א שפראך פון צוקאליעטשעטען פויליש און הינקענדיגען דייטש צוזאמען.

— האסט־דו עפּיס גוט געשלאפען אונטער׳ן באנק, פאניע יפת? — האט רב משה געפרעגט דעם פארשוין מיט א ליעבליכען שמייכעל. — איך האב דיר געגעבען א גוטע לעהרע, האב איך דיר געגעבען, און דו ביסט זי מקיים גוט ווי געהעריג. אז וואויל איז צו דיר דא אויף דער וועלט!... אויף דער ווייטערדיגער סטאנציע וועל איך שוין די זכיה האבען אויסציהען מיך אונטער דער באנק.

— מיך אויך מיך אויך נעהם אויף די הענד, רב יפת! — האט זיך געבעטען יענקעלע; איז ארויף צו דעם פארשוין אויפ׳ן שויס געבען איציק־לען, און יענער האט זיי ביידען ליעבליך ארומגענומען.

איך עפען מויל און אויערען או קוק פערגאפט שווייגענדיגערהייט צו רב משה׳ן, פערלאנגענדיג צו־וויסען א פירוש, וואס איז די מעשה? און וואס זאל עס בעטייטען אזוינס?

רב משה האט פערשטאנען וואס איך וויל, און געמאכט צו מיר:

— דער דאזיגער פארשוין, וועלכע איהר קוקט דא אן, איז א געבארע־נער פאליאק פון א קליין שטעדטיל ערגיץ אין ווארשעווער גובערניע.

— פאר וואס־זשע רופט איהר איהם יפת?

— ווייל זיין לאנגער נאמען פרזשענקסזשווינזשיטסקי ברעכט מיר אוים די צייהן. און צווייטענס, פאסט דער נאמען יפת פאר איהם און ער פאכט פאר דעם נאמען זעהר גוט טאקי אין היינטיגע צייטען.

— מיט אייער ענטפער מאכט איהר מיר א נאך מעהר שאלות, און דערוויטערט די זאך פון מיין פערשטאנד, פונקט ווי די פארצייטיגע מפרשים, וואס נאך זייער פירוש צופערשטעהן געבען דעם ענין ווייס מען ערשט קיין אנהויב נישט. איך בעט אייך, דערצעהלט מיר נאר נישט צו־ווארפען, פארקירצט און איבערגעהאקט.

— איך בין, אויב איהר ווילט וויסען, משה דער שניידער. דער שטוי־גער פון א שניידער, פארשטעהט איהר, איז, אז מיט דער נאדעל מאכט ער פון צושניטענע געהאקטע שטיקער א גאנצען בגד, און אז ער דערצעהלט עפּיס, צו־ווארפט ער מיט דער צונג זיינע רייד, צו־טרענט און לאטעט א ווארט אויף א ווארט, דאך וועל איך אייך צוליעב טאן און זיך סטארען ווי ווייט מעג־ליך דערצעהלען כסדר ווי איהר פערלאנגט. דערווייל בעדארף מען פונדעסט־וועגען זיין א מענש מיט דרך־ארץ — נאט אייך אב „שלום עליכם!" מה שמכם רבי איד?

3·

משה דער שניידער איז פון נאַטור איינער פון די פרעהליכע קבצנים, וואָס גיט ביי יודען, וואָס דער דלות ווירקט נישט אויף זייער געמיטה, צו מאַכען זיי אונמוטהיג, מרה־שחורה׳דיג, צו קלאָגען אויף זייער ביטער מזל און אויף דער פיהרונג פון דער וועלט. ביי זיי איז עס גאַנץ נאַטירליך, אַז אַזוי קומט זיי אויף דער וועלט. אַזוי איז שוין זיי בעשעהרט צו לעבען אין צרות, אין דלות און דחקות, און זיי טהאָרען אפילו זיך נישט בעקלוגען און זינדיגען צו פערלאַנגען אַ בעסער לעבען, אפילו נאָר פאַרצושטעלען זיך עפּיס אַ פערגעניגען, אַ שטיקעל עולם הזה. די אַלע פערגעניגענס אין דער וועלט איז נישט פאַר זיי, קבצנים, בעשאַפען געוואָרען, נאָר פאַר יענע גליקליכע די אויבערשטע פונ׳ם שטויסעל, וועלכע — ווי זאָגט מען? — זענען אין אַ הייבעלע געבאָרען געוואָרען. טרעפט זיי אַ אונגליק, אַ צרה, איז עס, פערבייסט מען מיט די ליפּען און שאַ! צו יעדער חוואַליע אין דעם גרויסען ים צרות פון דער פינסטערער וועלט בויגען זיי אָן גלייכגילטיג דעם קאָפּ, און דערצעהלען זיי אַמאָל זייערע צרות און לייד, פאַרזיסען זיי עס מיט אַ המצאה׳לע, מיט אַ שמייכעלע, און לאַכען בשעת מעשה פון זיך אַליין.

— ווי איך זעה — האָט רבי. משה נעזאָגט — ווילסט איהר דאָך, אַ פּנים, מיט מיר קיין שידוך נישט טאָן, דעריבער איז נישט אַזוי נויטיג אָנ־הויבען אויסצורעכענען דעם יחוס מיינעם פון מיין טאַטען און זיידען ביז אברהם אָבינו, און אויסדערצעהלען אייך אַלע מעשיות, וואָס מיט מיר האָט זיך פּאַסירט אין מיין לעבען באַריכות מיט איטליך פּיצעלע. עס וועט גענוג זיין, אַז מיין איצטיגע געשיכטע, וואָס דער אינהאַלט, דער תמצית איהרער איז אַ גאַנץ אַלטער און געהט איבער בירושה צו יעקב׳ס קינדער פון דור צו דור — אויב אָט די געשיכטע מיינע וועט זיין גענעהט שבת־שטעך אָהן פּוצונג, אָהן באַזאַץ. און אויב אַזוי, **ו ש ר י ו ת ש ו ת אַ**, הויב איך אָן, הייסט עס, צו שפּרעכען:

— איך בין אַ ליטוואַק, זאָלט איהר עס אייך וויסען. יונגערהייט האָב איך אויסגעוואַנדערט אין פּרייסען, וואו איך האָב געלעבט פון שנייי־דעריי, איך מיט חיה מיין ווייב די ליטוואַטשקע און מיט די קינדער, וועל־כע איהר זעהט דאָ פאַר אייך. כל־זמן איך מיט מיין הויז־געזינד זענען מיר געווען „י ו ד ע ן" , האָב איך מיר געאַרבייט רוהיג און געהאַט דאָס שטיקעל ברויט. אמת, דער נאָמען „יוד" האָט מיר קיין גרויס כבוד נישט פערשאַפט, און קיין איבעריגע מענשען־רעכט אויך נישט, מיט קיין גראַ־פען און פירשטען אויף איין שטופּ זענען מיר נישט געשטאַנען, אָבער פאַר קיין פערברעכען, פאַר אַ שווערע זינד האָט מען אונז דעם נאָמען יוד אויך נישט געהאַלטען. מען האָט זיך אויף מיר נישט אומגעקוקט, געלאָזט לעבען, פריי עטהמען, משטיינס־געזאָגט.

— וואָס הייסט ! — מאַך איך פערוואונדערט — און היינט זייט איהר דען קיין „יוד" נישט מעהר.

— היינט אודאי בין איך שוין נישט מעהר קיין „יוד", און איבער־הויפּט איז היינט גאָר קיין „יודען" נישטאָ אויף דער וועלט — ענטפערט מיר רב משה חייט מיט אַ געלעכטער — ווי איך זעה ווייסט איהר אַ פּנים נישט, אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבען היינט.

— וואָס הייסט איך וויים נישט? אָט איז דאָס לוח'ל, וואָס איך אליין מיט מיין השתדלות האָב איהם געלאָזט אָבדרוקען. נאָט זעהט: היינט איז מיטוואָך, פּרשת קורח, פינף טויזענד זעקס הונדערט פערציג יאָהר זינט די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען, האָב איך איהם געענטפערט בנשימה אחת, אַרויסנעהמענדיג ביי מיר פונ'ם בוזעם איינעם פון די קליי־נע לוחות, הויב איהם־אויף הויך סאַמע רב משה'ן אונטער דער נאָז, מיט דער כונה אגב טאַקי, זאָלען אַלע וויסען, אַז ביי מיר איז דאָ צו קויפען לוח'לעך אויף היינטיגס יאָהר.

— און ביי די דייטשען איז אָבער נישט אַזוי —זאָגט רב משה רוהיג, גאַנץ געלאַסען — די דייטשען, וועלכע קלערען שטענדיג אוים נייעסען, האָבען אומגעדרעהט דעם ווייזער אויף דעם ציפערבלאַט פון דער וועלט־געשיכטע מיט טויזענדער יאָהרען אַ הינטער און לויט זיי קומט אויס, אַז מיר לעבען היינט אין די צייטען פון דעם מבול. אַ יודען רופען זיי היינט „שם", און נישט קיין יודען „יפת", איז „שם" און „יפת" אויפגעשטאַנען תחיית המתים, זענען מיט זיי אויפגעשטאַנען די אַלע אַלטע מנהגים פון זייער צייט פאַר'ן מבול — ומלאָה האָרץ חמס, און די ערד איז איבער־פילט מיט סקאַנדאַלען און רויבעריי. די נישט שם'ס קינדער — „אַנטי־סעמיטען", הייסט עס אויף גויאיש — יאָגען און פּלאָגען שם'ס קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד, און איבערהויפּט פאַר וואָס זיי ווילען אויך

עסען און טרינקען מיט אַלע מענשען צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שם'ען אויך פאר א זינד, וואָס ער האָט קינדער, קינדעלט, הייסט עס, ווי מענשען. תחילת האָט מען די דאָזיגע „צוריק־קריכער'ס" געהאַלטען פאר משוגעים, און פון זיי אומעטום שטאַרק געלאַכט. נאָר אז זיי זענען אָבער ביי זיך נישט אַראָבגעפאַלען און פלעגען פראָווען זייער משוגעת וואו און ווען זיי האָבען נאָר א געלעגענהייט געהאַט: אין פאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין באָד און אויך ביסלעכווייז, ביסלעכווייז זענען צו דער באַנדע משוגעים צוגעשטאַנען נאָך נייע משוגעים, איז דער שגעון שוין אריין אין דער מאָדע ביים פאָלק און זיינע מנהיגים. מען האָט אָנגעהויבען זייערע פלוידערייען ארומטראָגען אויף טעלערלעך, און עס האָט געמאַכט א וויר־קונג אויף אַלעמען. די רייכע, די מנהיגים, די דעה־זאָגער האָבען זיך אָנ־געהאַפּט דארינען ווי אָן א אבן־טוב, און דער בלינדער פעבעל נאָך זיי איז ארוים מיט קולות, מיט קללות: „אַט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אזוי פעראָרעמט! שם'ס קינדער, יודעלעך הייסט עס, זיי זויגען עס אויס דאָס בלוט!"

נו, האָט זיך עס אָנגעהויבען צרות אויפ'ן פּוד, וואָס א טאָג ווייטער אַלץ מעהר און מעהר, ביז דער גרויסער פריץ, מיט דעם נאָמען „ביסמארק" איז געוואָרען שטאַרק אָנגעדרודעלט און האָט גוזר געווען, אז שם'ס קינ־דער, נישט קיין געבאָרענע דייטשען, זאָלען ארוים פונ'ם לאַנד און מוחל זיין זיך ווייטער רוקען!

אַט אזוי זענען טויזענדער פאַמיליעס געבליבען אָהן ברויט, אָהן א היים. און מיר האָבען זיך צוזייט, און צושפּרייט איבער דער וועלט, ווי די בלודנע שאָף — און מיין יענקעלי! — לאָזט אוים דער שניידער מיט א ביטער שמייכעלע — אַט דער יענקעלי איז א גרויסער עזות־פּנים, וויל נישט מקיים זיין, וואָס די מנהיגי הדור, די גרויסע פיהרער פון היינטיגע צייטען, האָבען גוזר געווען. ער איז הונגעריג, שרייעט ער עסען! ער האָט א מעגענדיל, וויל ער עס אָנפילען... א, דו, יונגאַטש איינער!

— און איהר קומט אַצינד פון דייטשלאַנד? — האָב איך איהם גע־פרעגט, און דאָס הארץ געהט מיר פּשוט אוים פאר גרוים רחמנות אויף איהם מיט זיינע קינדער, נעבעך.

— שוין ניין חדשים דארינען זינט מיר האָבען דייטשלאַנד פערלאָזען, אזוי פיעל צייט וויפיעל דאָס מוזיניקעל מיינס איז אַלט — האָט רב משה געענטפערט, ווייזענדיג מיר דערביי מיט א פינגער אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענד — אין דער צייט, ווען די פּאָליציי, ווי די מלאכי־חבלה, איז געקומען צו מיר מיט דעם אָנזאָג: לך לך מביתך, מארצך — ארוים פון דיין היים און פונ'ם לאַנד! דענסטמאָל איז חיה,

מיין ווייב, געלעגען אין קינפעט אַט מיט דעם קליינעם לייזערקען, זאָל געזונד זיין. זיי זאָגען מיר: לך לך, און איך פון מיין זייט זאָג מזל־טוב, מיין ווייב האָט למזל א יונגעל געהאַט! דאָס מזל־טוב איז ביי זיי עפּיס נישט אזוי אָנגעלייגט. בעט איך זיי, חלש פאַר זיי: געוואַלד מיין ווייב איז, נעבעך, קראַנק, דאָס קינד קוים וואָס עס זיפּעט, געוואַלד האָט רחמנות, און וואַרט מיט מיין ארויסשיקען אַפּאַר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט א ביסעל צו־זיך קומען און וואַרעמער ווערען אויך אביסעל אין־דרויסען.

די פּאָליציי האָט מיר אָבער געגעבען צו פערשטעהן בעשיינפערליך מיט וויכטיגע בעווייזען: מיט שטאַרקע הענד און שווערע שטעקענס, אז די מצוה פון ארויסטרייבען יודען איז איינע פון די גרעסטע, און זי איז דוחה פּיקוח נפש. יודען, אפילו נאַקעטע, באָרוויסע, אין ווינטער, קראַנקע און שוואכע, נוטה־למות־דיגע זענען נישט פּטור פון דער מצוה, וואָס די צייט ברייננט אויף זיי ארויס.

און זעהענדיג גוט, אז תפלות און בקשות העלפען נישט אקעגען א בפירוש׳דיגען דין, האָב איך גענומען מיין שטעקען מיט דער טאָרבע, מיינע נאַקעטע, באָרוויסע, שוואכע ווייב און קינדער, האָב א קוש געטאָן די מזוזה און בין ארויס אין א גרויסען פראָסט און א טיעפען שניי פון דער שטאָדט, וואָס איך האָב אין איהר געוואוינט פון מיין יוגענד ביז צו דער עלטער. די פּאָליציי, אמת, בעגלייט אונז מיט גרוים כבוד און היט אונז, מיר זאָלען, חס־ושלום, נישט פערבלאָנדזשען ... סוף־כל־סוף זענען מיר דאָך פאָרט יודען, עפּיס א קאַטאָוועס, בני־מלכים, אברהם׳ס אייניקלעך!....

4.

רב׳ משה החיט האָט אביסעל אָבגערוהט און אָנגעהויבען מיט א גיפ־טיגען שמייכעל,ווייטער, צודערצעהלען:

ויסעו בני משה, אָט אזוי האָבען די קינדער פון רבי משה דעם שניי־דער געטאָן וואנדערן פון לאנד צו לאנד אין הונדערט זיעבען און צוואנ־ציג מדינות! אונזערע קליידער האָבען זיך איינגאנצען ארומגעריסען, אונזערע שיך צופוילט געוואָרען. מיר זענען געבליבען מוטער־נאקעט, אין קעשענע ליידיג, נישטאָ א פרוטה ביי דער נשמה! און אונזער האָפ־נונג איז געווען פריהער אויף גאָט, דערנאָך אויף זיינע יודעלעך, זאָלען געזונד זיין, זיי זאָלען אויף אונז רחמנות האָבען, אזוי, אז איך זאָל ווייטער קענען פאַרדינען מיין ברויט בכבוד, נישט קבצנען, זיך ארומשלעפּען. אָבער יודען האָבען גענוג גוטע בעטער — קבצנים, הייסט עס, פון אלע זייטען: די קומען פון מאראָקא, יענע פון פרס ומדי; יעדערער מיט זיין יחוס־בריעף, מיט א דיפּלאָם אויף בעטלען. די בעלי־הבתים קענען אָבער א לעבער־דיגען זאק נישט אָנשטאָפּען, זיי האָבען ארום זיך גענוג אייגענע אָרעמע לייט, וועלכע זענען בילכער על פּי דין און על פּי יושר... זיי זענען דאָך פּאָרט אייגענע... קורץ, איך בין גענוג אויסגעשטאנען, האָב זיך גענוג ארומגעשלעפּט, גענוג ארומגעוואנדערט מיט מיין הויז־געזינד, אויסצור־זוכען א אָרט, א היים, איך זאָל זיך קענען בעזעצען און אויסרוהען מיינע צובראָכענע ביינער — אָבער אומזיסט די מיה, איך האָב דאָס אין ערגיץ נישט געפונען. יעצט קום איך פון גאליציע.

ווי מיט נאָדלען האָט ער מיר מיין לייב געשטאָכען מיט זיין ער־צעהלונג. פאר גרויס הארץ־קלעמעניש האָב איך אראָבגעלאָזען דעם קאָפּ צו דער ערד און געשוויגען, און ווי איך זיץ מיר דאָ אזוי פערזאָרגט, בע־טראכטענדיג די ביטערע לאגע, די פיין און אָרעמקייט פון מיין פאָלק, האָט זיך לייזערקע מיט א מאָל אויפגעחאפּט פון שלאָף און זיך צושריען, צור־ווינט אויף א קול. ער ווינט און דאָס הארץ מיינס ווינט אין מיר אינ־

איינעם מיט איהם. אין זיין געוויין האָט זיך מיר געהערט א קלאָג — אוי, וועה־געשריען! אויף זיין פינסטער מזל, אויף דער ביטערע נויט, וואָס נאָר אויף צרות איז ער געבאָרען געוואָרען. ווי נאָר ער איז אַרויס אויף דער ווייסער וועלט האָט איהם בעגעגענט די ביטערע נויט, און איז שוין פערמשפּט געווען נע־ונד צו זיין. עס האָט מיר זיך געהערט ווי ער שיקט א פלוך אויף דער וועלט מיט איהר פיהרונג, וואָס קוים האָט ער זיינע אויגעלעך געעפענט, האָט זי איהם שוין פערביטערט דאָס לעבען, נישט לאָזענדיג איהם א חיי שעה, רוהיג ליגען חאָטש עטליכע טעג ביי דער מוטער, אזוינס, וואָס מען לאָזט עס צו אפילו בהמות! די מוטער מאַטערט זיך איהם איינשטילען, זי גלעט איהם, זי וויגט איהם אין איהרע דאַרע הענד און זאָגט איהם צו גליקען אויף שפּעטער — ראָזשינקעס מיט מאַנדלען; אָבער לייזערקע וויל גאָר נישט הערען: ער שרייט און קלאָגט, ווי ער קומט צו איהר מיט טענות: צו־וואָס האָסט־דו, מאַמע, מיך געבוירען אויף אזוינע גרויסע צרות? אויף אָבצופּטר'ן מיינע יאָהרען מיט גוטע האָפנונגען און הבטחות אויף שפּעטער, אויף בעסערע צייטען?

אויך דער פאָטער נעהמט איהם איין מיט גוטע רייד, שפּאַסענדיג דערביי: „נעהם לייזערקע — זאָגט ער — נעהם דאָס פינגעריל אין מויל אריין, זויג עס און שוויג! שאַ, לייזערקע, א יודיש קינד טהאָר נישט קלאָגען זיך, טהאָר נישט שרייען, אפילו ווען דער בויך איז איהם ליידיג, די צונג פערטריקענט, די ליפּען פערשמאַכט, און אַלע גלידער טהוען איהם וועה, שאַ, ווארום אָט קומט אווילדער בער און וועט דיך אויפעסען, אָט קומט דער שווארצער, דער קוימענקערער וועט דיך נעהמען אין טאָרבע — שוויג־זשע, שוויג, לייזערקע!"

אָבער לייזערקע, אָט דאָס קליינע יודעלע, וויינט נאָך שטארקער אויף זיין ביי־קול'כען, דריגעט מיט די הענטלעך, מיט די פיסלעך גלייך ווי ער פּראָטעסטירט געגען זיין פאָטער מיט די ווערטער: „דו קבצן איי־נער, דו שלעפּער, דו טעלער־לעקער! ווארום האָסט־דו געבראַכט אויף דער פינסטערער וועלט אזא אומגליקליך בעשעפעניש ווי איך, וואָס די צרות מיינע זענען אזוי פיעל וויפיעל שטונדען איך בין אַלט, און וויפיעל האָר איך האָב אין קאָפּ, איבער אזוי פיעל הייזער האָסט מיך שוין אויסגע־שלעפּט".

רב' משה רעדט און לייזערקע שרייט, ענטפערענדיג איהם אויפ'ן קול; די מוטער זיפצט, די מיידלעך טרויערען און מיר איז ביטער — ביטער אויפ'ן הארצען! אזוי לאַנג אזוי ברייט ביז דער פּאַליאַק האָט גענומען דאָס קינד צו זיך אויף די הענד, עס געגלעט, געהאַלזט — און לייזערקע האָט זיך בערוהיגט. וואָס מעהר איך בין אריין אין דער ביטערער לאַנגע

פונ׳ם דאָזיגען אומגליקליכען געזינד, אַלץ מעהר בין איך נייגעריג געווען צו־וויסען די ענדע פונ׳ם שניידערס ערצעהלונג און איך האָב איהם גע־פרעגט :

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז דאָס אַט־אַ דער פּאַליאַק ? און וואָס פאַר אַ מחותן זייט איהר מיט איהם ?

— אָט דער פּאַליאַק, ער איז מיינער אַ תלמיד, נישט אין דער אַר־בייט, איך בין דאָך אַ שניידער, און ער איז גאָר אַ שוסטער. נאָר וואָס דען, ער איז מיינער אַ תלמיד אין דעם „אידישקייט״. ווארט זייט מוחל, אַ ווײלע ! — זאָגט ער צו מיר, זעהענדיג, אַז זיינע רייד האָבען מיך געוואונ־דערט — חאַפּט נאָר נישט, וועל איך אייך, מיט דעם אויבערשטענס הילף אַלעס קלאָר מאַכען.

איך און ער, דער פּאַליאַק, הייסט עס, האָבען מיר פיעל יאָהר גע־וואוינט צוזאַמען אין איין שטאָדט, אין דייטשלאַנד. מיר האָבען זיך יעדע־רער געארבייט זיין מלאכה און געלעבט פריעדליך; אין אַ יום־טוב פלעגען מיר זיך צונויפקומען אין שיינק און טרינקען אינאיינעם אַ גלאָז ביער מיט פערגעניגען. שמועסען וועגען אונזערע אייגענע זאַכען און אויך פון צעכאַ־ווע (יוניאָן) אינטערעסען, דאָס יענץ וכדומה, אין אַ נויט פלעגען מיר איי־נער דעם צווייטען אויסהעלפען, אונטערשטיצען, ווי ברידער. אמת, מיר פלעגען אמאָל אויך דיסקוטירען וועגען רעליגיאָן, ער לויבט זיין רעליגיע, און איך, נאַטירליך, לויב מיינע, ער בריינגט בעווייזען פון זייערע ביכער, און איך, להבדיל פון אונזערע ספרים; ער נעהמט זיך אָן דעם חזיר׳ס קריוו־דע, איז ברוגז, פאַר וואָס איך עס נישט קיין חזיר, לויבענדיג איהם אין טאָג אריין. חזיר, זאָגט ער, איז זעהר גוט — און איך שפּיי זיעבען מאָל אויס, מאַכענדיג דערביי: פע ! אזא מיאוס בעשעפעניש, אַ חזיר בלייבט אַ חזיר.

אָט אזוי פלעגען מיר זיך גוט אָנשרייען, אַז עס פלעגט אונז טרוקען ווערען אין די העלזער. „איי שיינקער ! צוויי ביער !״ — דערמיט האָט זיך געוועהנטליך געענדיגט אונזער ויכוח, מיר פלעגען מאַכען אַ פשרה און בלייבען ווייטער גוטע פריינד. ער פלעגט מיר נאָכגעבען וועגען צימעס, וועגען יודישע געפילטע פיש, אַז זיי זענען זעהר געשמאַק, מחיה, אויך יודישע פרויען זענען זעהר גוט, און ב פ י ר ו ש ארויסזאָגען, אַז פון זיינטוועגען אַרט איהם נישט, יודען זאָלען אויך האָבען יענע וועלט; און איך פון מיין זייט האָב איהם אויך עטוואָס נאָכגעגעבען, מתיר געמאַכט פאַר „זיי״ דעם חזיר, זיי מעגען. און האָב פאַר די פרומע קריסטען גע־געבען אַ אָבטיילונג אין גן־עדן התחתון. ס׳איז געגאַנגען אזוי ווייט, אַז איך האָב ביי מיר געפּועלט צו־צולאָזען זיי אפילו עולם הזה, די וועלט

אויך, אבי זיי זאלען נאר אויך לאזען עטוואס געניסען מיט זיי. — קורץ, וויטער ביער! ער צלם'ט זיך און טרינקט, איך מאך א ברכה „שהכל“ און טרינק, צו־ווינשענדיג איינער דעם צווייטען אל־דאס־גוטס. אט אזוי איז עס געווען דער שטייגער לעבען אונזערער א לאנגע צייט.

אבער ווי די צייט האט זיך אומגעבי׳טען אויף די צייטען פון מבול, האט זיך די מענשליכע נאטור אויך איבערגעביטען. מענשען זענען גע־ווארען עפּים משונה ווילד, איינער צום אנדערען שלעכט, נאהענטע זענען איינער פונ׳ם צווייטען געווארען ווייט, עפּים א בייזע מהומה איז געקומען אויף דער וועלט. איך גיב א קוק — אהא, מיין חבר האט זיך אויך אומ־געביטען! גאר נישט דער, וואס פריהער. בעגעגען איך איהם אין גאס, גריסט ער מיך נישט מעהר, און אז איך גריס איהם, ענטפערט ער מיר נישט; אין שיינק זיצט ער אין איין ווינקעל און טרינקט פאר זיך, און איך אין דעם צווייטען טרינק פאר זיך.

איינמאל בין איך אנגעקומען אין שיינק, און זעה, ווי ער, דער פּא־ליאק מיינער, זיצט מיט א גאנצע חבריא — טרינקען און שימפּפען יודען הויך אויף א קול, מיר אויף להכעיס. איך האב געהערט און זיך געמאכט נישט וויסענדיג, ווי נישט מיך מיינט מען. אז זיי האבען געזעהן, איך שווייג און מאך מיר נישט פון זייערע שימפּף־ווערטער, גלייך ווי הינט זאלען בילען, זענען זיי נאך בייזער געווארען, האבען געעפענט א מויל און טאקי אויף מיר אליין, און מיך אבגעשיט מיט זידלעריי, אזוי ווי יענע לייט קענען. זינגענדיג שענדליכע ליעדעלעך זענען זיי צו מיר צוגעקומען, און מיט א ווילד געשריי פון שכורים האבען זיי געליארעמט: „ארויס פון דאנען, דו פערפלוכטער יודע!“ אויף זייער געשריי איז געקומען דער שיינ־קער, און האט מיך אויפ׳ן עדעלען ארט מיט גוטעטשקע ריידעלעך און א זים־זויערע מינעלע, מחילה, ארויסגעטריבען, און איך בין ארויס שטארק צוקאכט.

דאס דאזיגע שלעכטע בעגעגעניש האט ווי דאס פליגעלע טיטוס׳ן, א לאנגע צייט מיר געפּיקט דעם מוח, איך האב עס נישט געקענט פארגע־סען, און אלץ גע׳טענה׳ט צו גאט: „רבונו־של־עולם! דו, וואס אתה בחרתנו מכל העמים, דו האסט אונז אויסדערוועהלט פון אלע פעלקער, האסט אונז ליעב, און קוועלסט גאר אן פון אונז, פאר וואס זאל איך מיט דיין גאנץ פאלק ישראל קומען צו שמאך, צו אזא שפּאט און שאנד? אויב דער שטייגער דיינער איז אזוי צו טאן איטליכען, וועמען דו ליעבסט, וואלט געווען פאר אונז א סך גלייכער, פיעל בעסער, אז דו זאלסט געווען אונז נישט ליעב האבען און אונז נישט אויסדערוועהלען פון אלע אומות. די טרייסטונג אז דו צאהלסט דאס פערדינגסט פון די עלטערן צו זייערע קינ־

דער, צו אייניקלעך און אוראייניקלעך, איז א קנאפע נחמה, ווארום וואס קומט ארוים מיר, משה דעם שניידער, דעם זוהן פון דיין דינסט דוואסיע, וואס לעבט אויף דער ערד ווענינ, און שטעהט אוים גענוג, זעהר פיעל פון יעדען אויסוואורף, פון יעדען כלב, — אז דו וועסט זיך העט־העט, ווען עס איז דערמאנען, בעגיטיגען פאר מיין צער, פאר יסורים און געבראטענע לייד מיינע קינדס־קינדס־קינדס קינדער. און ווידער פארקעהרט, פאר וואס זאלען די קינדער פון די היינטיגע רויבער, בעדארפען, נעבעך, אב־קומען פאר די זינד פון זייערע שולדיגע עלטערן? בעסער, דאכט זיך, באלד טאקי אויפ'ן ארט א משפט, א ראספלאטקע און א ענד!".

אמנם חטאתי, אט אזוי פלעג איך שטענדיג טראכטען און האב זיך אליין געשראקען פאר אזעלכע מיני געדאנקען, וואס זענען א זינד, און נאר דער יצר־הרע האט געקענט מיר אזעלכעס אקעגען גאט איינגעבען. די אלע מיה מיינע, נישט צו טראכטען אזעלכע בייזע געדאנקען, האט מיר נישט געהאלפען, ווארום זיי פלעגען מיר, נישט ווילענדיג, קריכען אליין אין קאפ אריין.

איינמאל בין איך שטארק פאראומערט געגאנגען אין גאס, די צייט איז מיר געווען דענסטמאל זעהר א שלעכטע, די פרנסה שטארק געפאלען, נישטא קיין שטאך ארבייט, ביטער און פינסטער! איך בין געווען ביי מיר מיאוס אראבגעפאלען. קומט מיר גראד אן אקעגען דער געוועזענער חבר מיינער, די נאז פאררים'ען, גלעט זיך מיט ברייטקייט די וואנסעס, קוקענ־דיג אויף מיר מיט שפאט. גטה איך צו איהם צו, עפים פלוצלים, ווי דער רוח וואלט מיך אנגעטראגען, און גרים איהם מיט א צובראכען געמיט.

— מען קען א גאס היינט נישט דורכגעהן אט פון די טייוואלים. פון די אנשיקעניגשען — צובייזערט זיך רב „יפת" מיינער, א שטאך געבענ־דיג מיך מיט מיין פאלק.

— פאניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי! — רוף איך מיך אן מיט גע־בעט — וואס פאר א זינד האב איך אזוינס בעגאנגען, וואס דו ווייכסט מיך אוים?

— ווער איז דאס?! — האט ער א געשריי געטאן מיט ברייטקייט, אוועקקעהרענדיג פון מיר דעם קאפ.

פון דעם קורצען ענטפער זיינעם האב איך ארויסגעזעהן, ווי ווייט די שנאה איז איהם איינגעווארצעלט טיף אין הארץ, אז ער קען זאגען מיר, דעם בעסטען גוטען פריינד זיינעם פריהער: ווער ביסט־דו? איך קען ד־יך נישט. פונדעסטוועגען פריוו איך נאך אמאל איהם זאגען:

— וואס הייסט, ווער בין איך! דו קענסט מיך נישט!? מיך?

דיין אמת'ן גוטען פריינד, וואָס יאָהרען לאַנג זענען מיר געווען בעקאַנט! איך פרעג דיך נאָך אמאָל, מיט וואָס האָב איך מיך אזוי פערזינדיגט? פאַר וואָס, הא, קומט עס מיר אזוינס?

— פאַר וועלכע זינד, פרעגט ער! וועניג זינדיג איז דען דיין פאָלק? רויבער זייט איהר,בלוטזויגערס, עקספלואַטאַטערס...

— ווענען האָב איך גערויבט? ווענען האָב איך בע'גזל'ט? — פאַל איך איהם אריין אין די רייד — זאָג, זאָג, אדרבה! דו אליין ווייסט זעהר גוט מיינע עשירות. און אז דו וועסט מיך אויסטרייסלען, וואָס וועסט־דו ביי מיר געפינען? דאָס גאַנצע בעל־הבתישקייט מיינע, משטיינס־געזאָגט, איז: א אַלט בעט, א צעבראָכענער טיש, און בענק־לעך, וואָס האַלטען זיך מיט נסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי אין דחקות איך לעב, א טעפעל קאַרטאָפעל, וואָס מיין חיה זאָל לעבען, זי מיט איהר כבוד, קאָכט אָב, דאָס איז, משטיינס־געזאָגט, אונזער שטענדיגע שפייז. אַט דאָס איינגאַנצען האָב איך פאַר מיין שווערער און ביטערער ארבייט, אַט דאָס איז דער שכר פאַר מיין צער! דו ווייסט דאָך אליין גוט דאָס נחת'־דיגע לעבען פון ארבייטער. ארבייט איך דען נישט שווער מיט נויט־שוויים טאָג און נאַכט?

— איך וויים, איך וויים! — ענטפערט ער מיט שפּאָט און האס — אַט דאָס טאַקי איז די מעשה, וואָס דו ארבייסט טאָג און נאַכט! דערמיט נעהמסט־דו צו ביי אונז די ארבייט, מאַכסט קאַליע און רייסט ארויס דעם ברויט פון אונזער מויל.

— מיין ארבייט פון דיינער — זאָג איך — זענען דאָך פערשיידען. מיינע איז מיט דער נאָדעל און דיינע מיט'ן אָל. קאַליע מאַך איך אודאי נישט, ווייס איך וואָס דו זאָגסט?... קיינעם קיין היזק טהו איך נישט, איך בין, געלויבט דער אויבערשטער, געניט אין מיין שניידעריי. דו, פאַני, דו אליין האָסט דאָך מיר געדאַנקט פאַר די הויזען, וואָס איך האָב דיר אמאָל גענעהט. און איבערהויפט נעהם איך נישט טייער ווי אלע שניידער. ווייס איך וואָס דו זאָגסט, היזק! איך טהו היזק? מיר, מיר אליין, טהו איך היזק!...

הער נאָר צו — זאָג איך איהם שמייכלענדיג גאַנץ פריינדליך, ווי צו א גוטען ברודער — זיי דאָך נישט קיין נאַר, כ'לעבען, און קום אַט צו מיר, וועלען מיר ווייטער עסען געפרעגעלטע קאַרטאָפעל, וואָס חיה, מיין ווייב, וועט אונז געבען, ווי אמאָל טאַקי, זעה! דיינע הויזען זענען שוין צוריסען; שוין דריי יאָהר אז זיי דיענען דיר געטריי. מיינע שיך, זעה נאָר, זענען שוין אויך אָבגעפּאָהרען און מען בעדאַרף זיי געבען הילף. זעהסט־דו דאָך טאַקי בעשיינפערליך, אז מיר דאַרפען איינער דעם צוויי־

טען. איז דאָך טאַקי גלייכער לעבען צווישען זיך גוט. און יעדער מיט וואָס ער קען העלפען דעם חבר: איך, א שטייגער, בין א שניידער, וועל איך לייגען א לאַטע אויף דיינע הויזען, און דו, שוסטער, וועסט פערלאַ־טען מיינע שיך. אַט אזוי וועט, אם־ירצה־השם, זיין פאַרביידען גוט.

ווי איינער וואָס דאָס לשון האָט איהם אָבגענומען איז ער געבליבען שטעהן שטום אויפ׳ן אָרט. איך האָב פערשטאַנען, אז ער קען זיך קיין עצה נישט געבען, וואָס זאָל ער טאָן. איך האָב זיך מיט דער געלעגענהייט בענוצט און האָב ווייטער מיט גוטען איהם געזאָגט:

— טאַקי אין אמת אריין, פּאַניע... ביסט־דו דאָך נישט אזא נאַר, ווי דו גיסט זיך אויס, ביסט גאַר נישט אזוי שלעכט, ווי דאָס מויל דיינס רעדט. גענוג דיר, ברודער, צו מאַכען זיך דום, ווילד און משוגע. ווייסט־דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מאָרגען איז דאָך פרייטאָג, הער נאָר מיך און קום מאָרגען צו מיר, וועל איך דיך טראַקטירען מיט פיש. —

— איך האָב פיינט פיש פון אזעלכען, וואָס האָט פיינט מיין חזיר!

— טהוט ער א געשריי רויט ווערענדיג ווי פייער, פאַר גרוים כעס.

— וואָס הייסט? — רוף איך מיך אָן, זעהענדיג אין וואָס די שנאה זיינע שטעקט — פאַר דעם חזיר טרעסט־דו עם אזוי ארוים? אַט אין דעם גאַר געהט עס דיר, וואָס איך היט־אָב מיין רעליגיע און וויל נישט עסען וואָס מען טהאָר נישט. אַט דערפאַר רודפסט־דו מיך עס און פערהאַסט מיך אזוי? אָסור, אויב איך פערשטעה דיך, וואָס מיט דיר איז אזוינס געוואָרען היינט. האָסט־דו געהערט, מען זאָל אזוי משוגע זיין היינט!!... זאָג מיר נאָר, פּאַניע... ווי פיהלסט־דו זיך אין געזונד?

אויף דער פראַגע האָב איך בעקומען פון מיין חברה־מאַן א ענטפער מיט׳ן קולאַק אין רוקען, און באַלד טאַקי איז ער אוועק.

פון יענער צייט אָן האָב איך איהם שוין מעהר נישט געזעהן. און ווי איך האָב געהרט, האָט ער אויך בעטייליגט געוועזן אין דעם פּאָגראָם, אין שטעטין, וואו מען האָט גערויבט, געפּלינדערט און פערברענט א מקום־קדוש.

5.

אין דער צייט, וואָס רב משה דער שניידער האָט מיר דערצעהלט זיין געשיכטע, האָט די עלטערע טאָכטער זיינע אַלץ געזיפצט און געציטערט עפּים ווי אין א פיבער. פּלוצלים טהוט זי זיך א חאַפּ־אויף פונ׳ם אָרט, בלאַס ווערענדיג ווי קאַלך, געהט און שטעלט זיך ביי דער טיר פונ׳ם וואַגאָן צו שעפּען פרישע לופט. די מוטער שאָקעלט איהר נאָך מיט׳ן קאָפּ זעהר פעראומערט מיט הייסע טרערען אין די אויגען. אויף רב משה׳ס געזיכט האָט זיך אָנגערוקט ווי א שווארצער וואָלקען מרה־שחורה, און ער איז מיט אמאָל שטיל געבליבען.

איך האָב פערשטאַנען, אז רב משה מיט׳ן ווייב טראָגען אין זיך נאָך גרעסערע צרות פון די, וואָס ער האָט מיר ביז יעצט דערצעהלט, און די צרות האָבען זיי פון דער טאָכטער.

אז רב משה איז אביסעל צו זיך געקומען און זעהענדיג אין מיר, אז איך בין זעהר ציקאַווע צו וויסען, וואָס די מעשה איז, האָט ער זיך אָנגעבויגען צו מיר און שטילערהייט אויפ׳ן אויער דערצעהלט, אז זי, די עלטערע טאָכטער זיינע, איז געווען פערקנס׳ט פאר א פיינעם יונגען מאַן, דאָרט אין דער שטאָדט, וואו ער האָט געוואוינט. דער חתן האָט געארבייט ביי א סטאָליער, זי האָט איהם ליעב געהאַט מיט׳ן גאַנצען לעבען און ער נאָך איהר איז אויך אויסגעגאַנגען. „איך, משה חייט, פון דער כלה׳ס צד, האָב זיך מתחייב געווען צו געבען נדן מיין טאָכטער, מרת בריינדיל, צוויי הונדערט מארק מזומנים, פאר דער חתונה, דעם חתן־בחור מו״ה זעליג, ער זאָל קענען מאַכען א ווערקשטאַט און איינקויפען ווערקצייג. די חתונה האָט געזאָלט זיין, כפי עס שטעהט אין די תנאים, ווען דער חתן וועט ארויס פון דער לעהרע ביים בעל־הבית, און קריגען א דיפּלאָם פון א מייסטער. דאָס געליעבטע פאָר האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט צו דערלעבען שוין דעם גליקליכען טאָג פון דער חתונה, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטען ארום, פאָרשטעלענדיג זיך גדולות, ווי זיי וועלען זיך אייג־

ריכטען מיט א שען בעל־הבתישקייט און פיהרען, אם־ירצה־השם, א גליק־ליך לעבען, פלוצלים ויבוא המן, קומט אָן די גזירה פון גלות — רב משה מיט זיין הויז־געזינד ווערען פערוואָגעלט, און די געליעבטע זענען צו־שיידט געוואָרען.

— אָט דאָס, זעהט איהר, איז א אומגליק אזעלכס, וואָס איך קען שוין נישט פערטראָגען — לאָזט דער פאָטער אוים זיין שמועס שטארק בעטריבט — די דאָזיגע טאָכטער מיינע האָב איך ליעב ווי מיין לעבען, איך בין גרייט די נשמה מיינע פאר איהר אוועקצוגעבען. היינט, זייט אייך משער, ווי גרוים מיין בראָך איז, אז איך זעה זי אזוי אונגליקליך, ווי זי איז פערטרויערט, פערקלאָגט. ווימט און פינסטער איז איהר, נעבעך, די וועלט אָהן איהר געליעבטען!...

אצונד האָב איך שוין פערשטאנען. פאר וואָס די טאָכער האָט די גאנצע צייט, ווען דער פאָטער האָט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערצעהלט, אלץ געזיפצט. דאָס הארץ האָט מיר געריסען אויף דער אונגליקליכער, נעבעך. איך בין געבליבען זיצען שטיל, פערטראכט, אונטערברומענדיג, גאָר אָהן מיין וויסען, דאָס טרויערדיגע תשעה־באָב'דיגע ניגון'דיל פון „אלי ציון... וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה — ווי א בתולה, אָנגעגורט א זאק, קלאָגט אויף איהר געליבטען".

6.

דער צוג האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען א קליינער סטאַנציע. דער פּאָליאַק איז אראָב צום וואָקיאַל און אין א מינוט ארום האָט ער געבראַכט א ליימענעם קרוג מיט קאַלטע וואַסער, געגעבען טרינקען דער אונגליקליכער, נעבעך, וואָס ביי דער טיר, ווי אויך לייזערקען און די איבעריגע קינדער, און זיי האָבען זיך דערקוויקט. ער איז דערמיט מיר זעהר געפעלען, איך האָב איהם געדאַנקט אין הארצען, און שטאַרק חשק בעקומען צו־וויסען וועגען איהם, ווי אזוי ווערט ער פּלוצלים א אייגענער אין רב משה דעם שניידערס הויזגעזינד, נאָכדעם, וואָס צווישען זיי איז פאָרגעפאַלען ?

— און אז דער צוג איז ווייטער אוועק, טהוט רב משה א מאַך מיט דער האַנד, ווי אַרויסשלאָגענדיג פון זיך די מרה־שחורה, און אָנגעהויבען ווייטער דערצעהלען מיט ווערטלעך אויף זיין שטייגער.

— דאָס, וואָס איך וועל דערצעהלען איצט, איז געווען אין גאַליציע. אַרומוואַנדרעווענדיג דאָרט בין איך איינמאָל ערגיץ אין א שטאָדט אריין אין א שיינקעל אָבענד־צייט. די שטוב איז געווען א גרויסע חורבה, א פּוסטיניע, אין די ליכט פונ׳ם לאָמפּ, וועלכער איז געהאַנגען אין מיטען שטוב, האָט נישט דערגרייכט ביז די ווענד. אַריינקומענדיג האָב איך בעמערקט, ווי מענשליכע געשטאַלטען ראַנגלען זיך דאָרט אין א פינסטערן ווינקעל מיט א געשריי, וואָס גרילצט אין די אויערן — עפּיס א קול פון א מאַנספּאַרשוין מיט א פרוי, וואָס שרייען, זידלען און שילטען טויטע קללות, און א קול פון איינעם שטיל מיט א געבעט: האָט רחמנות אויף מיר, זיסע, ליעבע מענשען! דער הונגער און דער דאָרשט האָבען מיך געבראַכט דערצו, צו עסען אייער ברויט, צו טרינקען אייער ביער, און נישט בעצאָהלען... נישטאָ קיין איינציגער קרייצער אין מיין טאַש, האָטש קוילעט מיך", און יענע בייזערן זיך, שרייען און ווילען פון איהם אראָבריי־

סען דאָס היטעל, אויסטאָן איהם זיין מאַנטעל. איך האָב פערשטאַנען, אז דאָס שרייעט דער שיינקער מיט'ן ווייב, דער גאַנצער כעס זייערער איז, א פּנים, דערפאַר, וואָס דער אָרעמאַן בעצאָהלט נישט פאַר זיין עסען. ווי א יוד, וואָס איז געפּריווט געוואָרען אין זיין לעבען מיט הונגער, און ווייסט דעם ביטערען טעם פון דלות, האָב איך מיר געלאָזט ארויסהעלפען דעם אומגליקליכען, נעבעך, פון דעם שיינקערס און שיינקערקעס הענד. פריי־הער מיט גוטען, אויסווייזענדיג זיי פון דער תורה, אז א מענש זינדיגט פאַר א שטיקעל ברויט מחמת נויט, איז גאָר נישט אזא שטאַרקער פער־ברעכען. נאָר אז גוטע רייד און מוסר־זאָגען האָבען נישט געהאָלפען, האָב איך אָבגעצאָהלט פאַר דעם אומגליקליכענס מאָלצייט, איז געוואָרען באַלד שטיל, שאַ. דער אָרימער מענש האָט מיר פון הארצען בעדאַנקט פאַר מיין חסד, וואָס איך האָב מיט איהם געטאָן.

אז מיר זענען ארויס פון דעם פינסטערען ווינקעל אין מיטען שטוב, און האָבען אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערען, זענען מיר ביידע אָבגעשפּרונ־גען אויף עטליכע טריט צוריק, שטאַרק פערוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אומגליקליכען מענשען — ווּעמען מיינט איהר — מיין אַלטען חבר פאַניע פּרזשעננסזשווינזשיטצסקי... ער מיר האָט אויך דערקענט. ווי דער שטייגער איז פון א שניידער, האָב איך מיך פריהער פון אַלסדינג צוגעקוקט צו זיין הלבשה, איז מיר פינסטער געוואָרען אין די אויגען. די קליידער זיינע זענען צוריסען, צופלאַטערט, די שיך אַלט, צוהאַקט, צופּי־צעלט, צוקרימט און עפּיס א מין צוקנייטשטע קאַטערוכע, א מיצעל אַזוינע, אויף זיין קאָפּ. ער אַליין איז הויט און ביין, דאָס פּנים געל און גרין, פערשוואָלען פון הונגער. עטליכע מינוט זענען מיר אזוי געשטאַנען, אָנ־קוקענדיג איינער דעם צווייטען שטיל, אָהן ווערטער, ווי פערטרוימטע. איך האָב מיך אויפגעוואַכט צום ערשטען. דאָס הארץ האָט מיר וועה געטאָן פאַר רחמנות אויף מיין אונגליקליכען חבר. נעהם איך איהם ביי דער האַנד און טהו א פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פאַניע...? פאַר וואָס זעהסט־דו אזוי שלעכט אויס?

אויך אויף אונז פּוילישע — ענטפערט ער שטיל, אראָבלאָזענדיג דעם קאָפּ, נישט צוקוקען מיר אין די אויגען — אויך אויף אונז איז געקור־מען דאָס אומגליק, די גזירה אויסצוואַנדערן, ווי אויף אייך, יודען. און אצינד, ווי דו זעהסט, שלעפּ איך זיך ארום, זוכען א שטיקעל ברויט.

— נעבעך — זאָג איך, און שאָקעל מיט'ן קאָפּ.

— קען דאָס זיין, אז דו זאָלסט האָבען אויף מיר רחמנות, נישט צו נעדיינקען מיין פיינדשאַפט צו דיר? — האָט ער טרויעריג געזאָגט.

— גלות פארגיט אלע זינד — זאג איך איהם שטייף און ווארעם האלטענדיג איהם ביי דער האנד — לאמיר פערגעסען אלטע זאכען.

מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין הארצען. אצינד, אז מיר איז שלעכט, און איך געפין זיך אין אזא צושטאנד ווי דו, ערשט איצט פערשטעה איך שוין וואס פאר א ממשות עס האבען די זינד, וואס די זאטע קלערען אוים אויף די הונגעריגע, דער בירגער אויף דעם פרעמדען, און דער שטארקער אויף דעם שוואכען... פיעל, זעהר פיעל, האב איך געלערענט אין דער שלעכטער צייט, און אויך דא נישט לאנג, פון דער געשיכטע מיט דעם שיינקער. הלואי עס זאל זיך אזוינס טרעפען יענע נארישע, אבגעפיינטע, פערעדעלטע ליידיג־געהר, וואלטען זיי בעסער און קליגער געווארען, און עס וואלט אזוי פיעל שלעכטס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו, משה, ביסט א גוטער, א בראווער מאן און איך מוז זיך שעמען.

— נו, א בעל־תשובה שטעהט גאר אויף א הויכער מדרגה — זאג איך איהם מיט גרוים ליבשאפט — דערמאהן מיר מעהר נישט, ברודער, אזוינס, וואס דאס איז א חטא פון א וועלט מענשען, וואס געהט איבער פון טאטעס צו קינדער אין אלע דורות. אט זעץ זיך נעבען מיר. לאמיר טרינקען א גלעזיל ביער און ווערען ווייטער ברידער ווי אמאל.

די דאזיגע שעה־צייט אין שיינקעל איז ווירקליך געווען פאר אונז זעהר א גוטע — א צייט אויף אויסצורעדען זיך, אויסצוגיסען איינער דעם צווייטען דאס הארץ, אזוי ווי א מאל אין דייטשלאנד ביי א גלאז ביער. מיר האבען זיך דערמאנט אונזער פערגאנגען לעבען, ווען מיר האבען זיך געארבייט רוהיג, און אויך איינער דעם אנדערען דערצעהלט די אלע צרות, וואס מיר זענען אויסגעשטאנען אין אונזער ארומוואגלען זיך, אין גלות. איך האב פאר איהם ארויסגעלייגט מיין פעקיל צרות, און ער זיין פעקיל, ווי ער וואנדרעוועט ארום שוין א לאנגע צייט און קריגט נישט קיין שטאך ארבייט אין א פרעמד לאנד. עס איז נישטא קיין ארבייט און אויך קיין רחמנות ביי קיינעם היינטיגע צייטען, ווען די וועלט איז צוטומעלט שלים־שלים־מזל אין אלע געשעפטען, די קאנקורענץ איז גרוים, דאס צוטרויען דער גלויבען געפאלען, און יעדער מענש איז פערהב׳עט פאר זיך. זיין ביסעל געלט האט ער אויפגעגעסען אין וועג, און ביסלעכוויז פערקויפט זיינע חפצים. עס איז איהם מעהר נישט געבליבען ווי די הוילע נשמה, די אלטע צעריסענע קליידער און דאס העמד צום לייב. קומענדיג אהער, איז ביי איהם אויסגעגאנגען די לעצטע פרוטה, און עס איהם געבליבען חאטש געה ווארף זיך אין וואסער אריין. איך האב איהם געטרייסט, געבענדיג איהם איין גלאז ביער נאך דער אנדערער, כדי ווי דער פסוק זאגט:

„תנו שכר לאובד" גיב ביער דעם פערלאָרענעם. די מצוה האָט איהם גוט צו־וואָרעמט, די אַלטע פריינדשאַפט האָט זיך איהם צוגליהט — און ער האָט מיך געהאַלזט און געקושט, איך האָב אויך גענוג געטרונקען לכבוד אונזער בעגעגעניש, מיר האָבען געטרונקען, זיך פערגעסען אביסעל אין די צרות און געוועזען, ווי מען זאָגט, בגלופין, לעבעדיג־בערעדעווידיג, ביז דער שיינקער איז געקומען און האָט א זאָג געטאָן: „רבותי! עס איז שוין צייט צו געהן שלאָפען". —

די נאַכט איז געווען זעהר א ליכטיגע, די לבנה האָט געשיינט, ארוים־שטעלענדיג דער וועלט די גאַנצע צורה איהרע. קיין מענשענס פוס נישטאָ אין גאַס. ארום און ארום אונז איז שטיל, מיר הערען נאָר דאָס קלאַפען פון אונזערע אייגענע טריט און דאָס בילען פון הינט, וואָס דרעהען זיך ארום איבער׳ן שטאָדט. צוקומענדיג צו א ראָג גאַס, וואו מיר האָבען זיך בעדאַרפט צושיידען, נעהם איך אָן מיין חבר ביי דער האַנד און דערפיהל, אז זי איז קאַלט ווי אייז און ציטערט. —

— איך געה — זאָג איך איהם — מיט דעם געסיל, אין מיין סטאַנציע, און וואוהין געהסט־דו?

— „וואוהין מיינע פיס וועלען מיך טראָגען" — ענטפערט ער מיר מיט א זיפץ.

— דו האָסט קיין סטאַנציע נישט? — טהו איך איהם א פרעג.

— וועה, וועה! — זאָגט ער מיט א זיפץ — א פויגעל האָט איהר נעסט, א פוקס האָט אויך זיין נאָרע, און איך, מענשען־קינד, האָב נישט וואו מיין קאָפּ אַנצושפאַרען.

— איז ביי אייך דען גאָר קיין בעלי־צדקות נישטאָ? וואו זענען אייערע רייכע?

— ביי אונז זענען קיין בעלי־צדקות נישטאָ, אונזערע רייכע האָבען אויף א געזונדען פרעמדען אָרעמאַן קיין רחמנות נישט. נישט אַלע רייכע הייזער זענען אָפען פאַר אָרעמע לייט און נישט יעדערער האָט די זכיה אריבערטרעטען זייער שוועל. —

— הער מיך צו! — האָב איך איהם געזאָגט, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ — „גלות", וואָס איז א טייערער שאַץ אין גאָטס אוצר, דאָס האָט ער גע־שיינקט א מתנה נאָר זיין געליעבט פאָלק ישראל. „גלות" געהער נאָר אונז, יודען, און נישט צו אייך, קיין אומה קען עס מיט איהר כח נישט פער־טראָגען, לעבען אין גלות ווי מיר יודען. און וויבאַלד דו האָסט זוכה גע־ווען דערצו, האָסט־דו, ברודער, קיין אנדער רפואה נישט ווי יודישקייט!

— וואָס הייסט? ! — טהוט ער א פרעג שטאַרק פערוואונדערט

— איך זאָל ווערען א יוד, מיינסט דו?

— נאָר איינער! דער יודישער גאָט וויל נישט רייך ווערען מיט נאָך א יודען, ער לאָזט זיך בעגנוגען מיט די יודען וויפיעל ער האָט אויף זיין וועלטיל. אָהן דיר, נישקשה, האָט ער אויך גענוג יודישע קבצנים, מיט וועלכע ער איז פערנומען תמיד, צו שפייזען זיי און צו דערהאַלטען זיי ביים לעבען מיט גרויסע נסים. איך מיין גאָר נישט, דיך מגייר צו זיין, זיי זיך א קריסט ווי פריהער, נאָר דו זאָלסט זיך צוגעוואוינען צו דעם יודישען אַרט לעבען, ראטה איך דיר, כדי דו זאָלסט קענען ווי עס איז עקזיסטירען, אריבער־טראָגענדיג דעם יאָך פון גלות. אין־אָנהייב, ווייס איך, וועט עס דיר שווער זיין. נאָר, נישקשה, מיט דער צייט וועסט־דו מיט יסורים גע־וואוינט ווערען, צרות, פּורעניות וועלען דיך אויסלעהרנען. דו מיינסט, אז די יודען באַלד פונ'ם ערשטען אָנקומען זייערען אויף דער וועלט, זענען געווען אין דעם איצטיגען צושטאַנד זייערען, מיט אַלע פּאַסטעמקעס זייערע, ווי איך, א שטייגער? ניין! זעהר פיעל יאָהרען זענען זיי פערשוואַרצט געוואָרען, זעהר פיעל צרות, געברענטע און געבראָטענע לייד זענען זיי אויסגעשטאַנען, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרען דאָס, וואָס זיי זענען היינט. אָט דער גלות האָט זיי געמאַכט אַנדערש פון אַלע פעלקער, מיט די אייגענ־שאַפטען, מיט די פעהיגקייטען זייערע, און האָט זיי געגעבען א בעזונדער פאָרמע אין זייער צדקה געבען און אין זייער צדקה נעהמען. ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק איין־איינציגס אויף דער וועלט, וואָס ווייסט ווי אַרום אויסצוגעפינען זיינע בעדערפעניש, וואָס איהם איז נויטיג צו דער־האַלטען די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס זאָל האָבען אזוי פיעל מיני חברות און צדקה־פּושקעס? אָרעמעלייט געהען שטענדיג אַרום איבער די הייזער, און מאָהנען א נדבה ווי א חוב. בעלי־הבתים מאַכען נישט קיין גרויסע שאלות, ווער און וואָס די אָרעמעלייט זענען, און גיבען. אין ברירה, זיי גיבען און גיבען, ווילענדיג נישט ווילענדיג, יע־דערען וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנד צו בעטען, ער מעג זיין געזונד און שטאַרק — נאָך מעהר, אַנדערע פּאַרבעטען אַליין, מיט'ן גוטען ווילען, אָרעמעלייט צו זיך א היים צום טיש, נישט נאָר שבת אָדער יום־טוב, אפילו גאָר אין מיטען וואָך. אָרעמעלייט זענען ביי זיי, ווי עס שטעהט געשריבען טאַקי, גאַנצע בני־בית. אָט דאָס איז די ווירקונג פונ'ם גלות מיט אַלע זיינע שלעק, רדיפות, מכות, און יסורים. מיר ווייסען ווי צו בעגעהן זיך מיט דער דאָזיגער גאָטס מתנה, און זענען שטאַרקער פון אייזען אזוינס אריבערצוטראָגען.

— זעהר גלייך האָט איהר געזאָגט, רב משה — רוף איך מיך אָן מיט א זיפץ — די געשיכטע פון אונזער שפּייזען זיך, איז דורך און דורך טאַ־קי מיט נסים, פון אָנפאַנג ביז ענדע. פון דעם „מן“, וואָס מיר האָבען

געגעסען אמאָל אין דער מדבר פערציג יאָהר, ביז דעם בעטעל־ברויט אין היינטיגען גלות. און דעריבער מוז יעדערער יוד אַלע טאָג זאָגען טאקי די פרשה פון דעם מן, אין דער פריה נאָכ'ן דאוונען, ווייל דאָס איז ביי איהם א אַלטעגליכע געשיכטע. עס פאַסט צו זיין שטייגער לעבען, און איז מסוגל צו זיין נשמה. נאָר נישט דאָס בין איך אויסען. דערצעהלט, זייט־זשע מוחל, ווייטער.

— שוין נישטאָ קיין סך וואָס צו דערצעהלען. בקיצור, דער חבר מיינער שטעלט אויס אויף מיר א פּאָר אויגען, דערהערענדיג מיינע ווער־טער, און רופט זיך אָן צו מיר:

— זאָג־זשע מיר, ברודער, מיט א מויל, וואָס האָב איך צו טאָן? דו האָסט זעהר פיעל גערעדט, פּאָני משה, און פאַרשטעהן פארשטעה איך גאָרנישט.

— האָב צייט! איך וועל דיך לערנען הלכות גלות, ווי דו זאָלסט קענען אויסהאַלטען און נישט שטאַרבען אין דער נויט פון הונגער. פון איצט אָן נעהם איך דיך אריין אין מיין געזינד, וועסט מיט אונז אינאיינעם וואנדרעווען, ביז מיר וועלען געפינען א אָרט, א מקום מנוחה, וואו זיך צו בעזעצען, און אויסגלייכען די קראַנקע ביינער. נאָר שטאַרק זיך, מיין זוהן! נעהם אָן אויף זיך גערן די יודישע יסורים און פערגעס נישט מיין תורה, וואָס איך, דיין רבי, לעהרען דיך.

— און פון דענסטמאָל אָן, זינט ער האָט זיך מיט אונז סקאָמפּעניעט און „שיצט זיך אונטער מיינע פליגעלעך" — אונטער מיין השגחה, הייסט עס, לעהרען איך איהם דעם שלחן־ערוך פון דלות, א גוטע לעקציע האָב איך איהם געגעבען, אין דער טראַגעדיע פון דעם וויסטען פינסטערען יודישען לעבען. איך האָב איהם אויסגעלערענט לאָזען זיך בעגנוגען מיט גאָרנישט, ווייניג עסען, ווייניג טרינקען, נישט צופיעל נאָכגעבען די טרפה'נע קישקע, אדרבה, זי נאָר בעשטראָפען אָפט מיט תעניתים, זי זאָל דארבען, ביז עס וועט פון איהר ווערען א גרגרת דרבי צדוק — א פייג הייסט עס.

איך האָב איהם אויך ענטפּלעקט דעם סוד פונ'ם געהן איבער־די־הייזער, געלעהרענט, אָנבויגען דעם קאָפּ פּאַר איטליכען שלאָק, פּאַר איטליכס אָנ־שיקעניש, ביי־צוקומען ווי וויט מעגליך די אַלע שטערענישען אין וועג, אויף צו בעקומען די נויטיגסטע מיטלען צו דערהאַלטען דאָס לעבען. אזוינס און נאָך אזעלכעס דעסגלייכען האָב איך איהם געלעהרענט, און

געלויבט איז דער אויבערשטער, די מיה מיינע איז נישט געווען אומזיסט! תחילת איז איהם, דעם תלמיד מיינעם, שווער געווען אויסצוהאַלטען אַזעלכע ביטערע נסיונות, געוואָלט זיך אַ מעשה אָנטאָן, איידער אַזאַ לע־בען אין צרות איז שוין גלייכער טאַקי באַלד אַ מיתה משונה איינצונעהמען, אָבער ביסלעכווייז איז ער מיט צרות געוואוינט געוואָרען, געגאַנגען ווייט אין דעם לערנען אַזוי, אַז ער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע שטופע פון קאַרגקייט, פון איבערטראַגען, אַראָבשלינגען אַלערליי מיני פורעניות. אויך פייניגען דעם זינדיגען גוף פאַרשטעהט ער ווי אַ עכטער אמת'ער יוד. היינט, נישקשה, מעג ער שוין אָבריכטען גלות... אַז וואויל איז צו איהם! — האָט רב משה געענדיגט זיין ערצעהלונג מיט אַ שמייכעל — אַז וואויל איהם און אַז וואויל מיר, זיין רבי'ן, וואָס איך האָב זוכה געווען אַזוינס צו זעהן"...

איך טהו אַ קוק צום פּאָליאַק, דערזעה איך, ווי ער שפּיעלט זיך, איז זיך משמח מיט לייזערקען, נאָכמאַכענדיג פאַר איהם אַלערליי קולות פון חיות און עופות, קרעהט ווי אַ האָהן, מעקעט ווי אַ קוה, הירזשעט ווי אַ פערד, קוואַקעט ווי אַ זשאַבע און ברומט ווי אַ בער, שען, פיין, נישט גע־ליארמט, מיט בערעכנונג, אַנדערע נישט צו בעאומרוהיגען. די קינדער טאַנצען ארום איהם לעבעדיג־פרעהליך, יענקעלי פון איין זייט שפּרינגט, איציקעל פון דער אַנדערער זייט טאַנצט, די טרויעריגע כלה, בריינדיל, פערגעסט זיך אויף אַ ווייל אין איהר זעליגען און שמייכעלט מיט זי די קלאָג־מוטער חיה, די פעראומערטע, נעבעך, ווייזט אויך אַרויס אַ פרעה־ליכע מינע, פרעהט זיך מיט איהרע קינדערלעך; און דער טאַטע, רב משה, קוועלט אָן קוקענדיג, פאַר גרויס נחת, לעגט אַרויף די הענד אויף זיין בויך און זאָגט ווינקענדיג צו מיר מיט איין אויג: „פרעהט זיך, מיינע געדערים, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זעהן יפת'ן אין די געצעלטען פון שם'ן, ווי ער לערענט מיט גרויס חשק די דינים פון גלות! חזק, חזק, פּאַניע יפת, שטאַרק זיך און בעגעהר לערנען, פון דיין טובה וועגען, און פון דיין רבי'נס טובה וועגען, ונתחזק, און לאָמיר זיךביידע שטאַרקען!" —

נאָך פיעל שאלות האָב איך געהאַט צו פרעגען משה'ן, נאָר ס'איז שוין נישט געווען מעהר געגוג צייט צו פערברייננגען מיט איהם — דר צוג איז צוגקומען צו אַגרויסע סטאַנציע, וואו איך האָב געדאַרפט אַראָבשטייגען און צו שיידען זיך מיט רב משה חייט און זיין הויז־געזינד.

אַרויסגעהענדיג פונ'ם וואַגאָן מיט מיינע פעק, האָב איך בעמערקט, ווי דער פּאָליאַק שטעהט אין אַ ווינקעל און סוד'עט זיך מיט'ן קאָנדוקטאָר

מיט גרוים הכנעה און א צובראָכען געמיטה, און שטעקט דערביי מיט א רחמנות־פנים׳ל איהם אריין אין דער האנד א זילבערנע מטבע. איך האָב באלד פערשטאַנען דעם פירוש פון זיין איבערשמועסען זיך מיט דעם קאָנ־דוקטאָר, דעם סוד פון דער מטבע, און וואָס דער תלמיד רב משה דעם שניידערס פערלאַנגט. איך האָב אויפגעהייבען די אויגען צום הימעל און פון טיעפען הארצען געזאָגט:

„רבונו־של־עולם! עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר גאָט, מיין גאָט, עס זאָל נאָך זיין פיעל, פיעל תלמידים אזעלכע — וועט זיין שם מיט יפת׳ן ברידער, שלום אויף דער וועלט, און פריעדען אויף כל ישראל, אָמן!“

אויף אסיפות

אויף אסיפות.

—איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז וויא דיא מעשה איז, אזוי אָדער אזוי, לאָז מען שמועסען אזוי אָדער ווידער פארקעהרט, איז אלץ גאר נישט. דער שפיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצינעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פאראיבעל נישט, איז אלץ עפּיס אין דער זייט, פּאָפּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אלץ „אקעגען דעם זאָג איך עס, אקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? געה, שטויס זיך אָן. געה, זיי א נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אי פע, כ'לעבען, האָט קיין פאראיבעל נישט, רב יודעל!

— טאקי באמת טאקי, רב יודעל, האָט קיין פאראיבעל נישט, רב יודעל! חסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאָס... אויף חסידעש הייסט עס פשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פאָרט. נאָך א מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אזא וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, וויא ראטעוועט מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס א וואָרט, מיט איין עצה, מיט א סברא, וויא ווייט מעגליך, און אז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט עפּיס רב יודעל. זאָגט רב יודעל... וואָס? הא, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס א וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערן א וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס אזא מין חולשה אזוינע... איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — א קאַטאָוועס עפּיס! לאָמיר זיך נישט נארען, מיינע ליעבע יודען, אי ווענט איהר קלוגעטשקע, אי זענט איהר דורכגעטריבענע, וואָס מאכט ביי אייך אויס אזוינער וויא רב יודעל; משטיינס־געזאָגט, דער גאנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יורעל! גאָט איז מיט אייך, איהר זאָלט אזוינס זאָגס, רב יורעל!

— נו, וועל איך נישט זאָגען... און מען פארשפּאָרט עס טאַקי צו זאָגען. אין גאַנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען זאָגט איהר עס טאַקי אליין. אייער פאַררייסען דיא נאָז, אייער קוקעלע, עפּיס אזוי, פון אויבען אראָב, אייער נישט דערהערענדיג זיך בלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאַכען, נישט צו־דערקענען זיך געבענדיג א מאָל, שטייף, שטייף האַלטענדיג דיא האַנד אין דער קעשענע — דאָס אַלסדינג, האָט קיין פאַר־איבעל נישט, זאָגט, ניש־קשה, זאָגט און זאָגט. איך זאָג עס אקעגען דעם, פאַר־שטעהט איהר מיך, זאָג איך עס, אז...

— נאָט אייך נאָר פּלוצלים. מאָווע־מאָווע מאָקע!... גוט מאָרגען, געלע, רעטיך טראָג איך.

— ווער בענומען חאַסקיל! ווערסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? נעה דיר, נעה צו אַלדע גוטע יאהר! — אמת טאַקי, רב יורעל, חאַסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאָס... א שייגעץ הייסט עס אויף חסידיש, אַלעם איינס, וואָס א ברענענדיגער חסיד, א מזיק, א ספּירט, נאָר גערעכט אָבער איז ער דאָך פאַרט. א פרעג א ביסעל: וועגען וואָס? ! סטייטש מי רעדט, רעדט אזא לאַנגע נאַכט. עס האָט גערעדט רב איציק יענקיל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל חיים, זאָל לעבען; רב הירש ליב; רב ליב הירש, נאָך און נאָך. מען האָט גערעדט, געזאָגט, געשריגען הידד! סטייטש, נישט געהערט? !

— הערען האָב איך געהרט אז מען רעדט, נאָר וועגען וואָס, בין איך זיך מורה, ווייס איך נישט. גאַנץ פּשוט, רב איציק יענקל'ן האָט פארשלאָגען דיא רייד, רב ישראל חיים, רב ישראל חיים'לען האָט פערהאַלטען רב הירש ליב, רב הירש ליב'ן האָט פערהאַלטען רב ליב הירש און אזוי ווייטער, ווייטער. עפּיס א גאַנצער חד־גדיא פארשלאָגעניש, אָבשלאָגעניש, אוועקשלאָ־געניש ביז אנ..טענבעשלאָגעניש, האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז מחמת דעם פארשלאָגעניש טרעפט זיך עס א מאָל ביי יורען, אז מען זאָל נישט וויסען וואָס יענער זאָגט, יא, מען זאָל נישט וויסען אפילו אליין וואָס מען זאָגט. ביי יורען מיט גמרא־קעפּליך, וואָס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה" דאָס גרייזלעניש דאָס דרעהעלע דאָס פאַר־דרעהעלע און אויסדרעהעלע מאַכט זיך עס א מאָל, אז מען פארקריכט אין טיעפע חקירות עפּיס נאָר ניט צו דער זאַך, פאַרפּלאָנטעט זיך, פאַרפליהט העט חעט אזוי, אז עס כאַפּט אזש אָן א שווינדעל, נישט צום פארשטעהען! — נאָך א מאָל, זאָג איך, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יודעל, פאראיבעל האבען, חלילה! מעגליך, ס'איז אייך נישט אריין אין קאפ, ווייל אייך איז דער קאפ פארשלאגען אצינד. א פאטאוועס עפים זענט איהר ביי אייך דארט אין שטארט דעם היינטיגען נאך פסח אויסגעשטאנען, רב יודעל! דערצעהלט כאטש עפים, איהר מים אייער מויל, רב יודעל, וואס איז אזוינס געשעהן. הא, וואס?

— צרות! מיינע ליעבע יודען. איך זאג אקעגען דעם זאג איך עס, אז ס'איז נישטא וואס צו זאגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", דיא אלע מעשיות און מעשטיינס־געזאגט אונזערע „געשיכטעס" פון גאנץ אלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען וועט איהר אייך האבען סך־הכל דאס אייגענע וואס היינט ביי אונז. דיא אייגענע צרות, דיא אייגענע פורעניות, דיא אייגענע געברענטע־געבראטענע לייד, צו־וואס זיי איבעררעכנען, איבערזאגען? א חשק א ביסעל אויפדעקען דאס צוקאטעוועטע לייב, מחילה, און ארויסשטעלען דער וועלט — נאט, קוקט דיא וואונדען! וואס איז, א כבוד א גרויסער איז עס, א שיינקייט, א פארגניגען?...

מען מוז דאך טאקע עפים טהון, רב יודעל, זיך ראטעווען. און גיכער טאקע, און איטליכער טאקע, אהן א שום אונטערשייד.

— אט דאס איז טאקע דיא גרעסטע צרה, וואס גיכער און איטליכער אהן אונטערשייד. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, ברידער, וואס איך אליין, נישט פאר אייך גערעכט, האב ערשט ניטש לאנג דערפון מיאוס געליטען. בדיל־הדל בין איך געווארען צוליעב דיא שיינע ראטונקעס. איך זאג עס אקעגען דעם, אז דאס היטצען זיך, דאס פילדערען איז נישט אויף נוטס. פון היטצען זיך און פילדערען איז נאך נישט געדרונגען, אז מען איז פארטיג טאקע אין־רעכטען־אמת צו טהון. פון אנגעצונדענע פייערווערק האט מען נאר רויך און טשאד. אוי, ברידער, ס'איז א וועהטיג צו דערצעהלען, אזוי האב איך געליטען.

— מען דארף איהם ריידעוודיג מאכען דורך דעם „וויענער געטריינקעל".

— וויין, מיינסט־דו, חאסקיל? שווערליך, וויין טרינקט נישט רב יודעל.

— א טפש ביסט־דו, גימפעל. אבער קידוש מאכט רב יודעל? נו, וועט ער מאכען קידוש. וואס מאכט עס דען אוים, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פארקעהרט, נאך א רוב כוס, א כוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפנען דאס מויל, ניש־קשה. אי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טפש איינער, ביי איהם איז קיין זאך נישט מיט א מאס. שוויינט

ער איז געשוויגען, רעדט ער איז גערעדט, אחן איין אויפהער. — רב מענדיל, א, רב מענדיל! רופט זיך אב, טויב זענט איהר היינט צו וואס? מען אזל עס הערען פון אייך היינט א ווארט. עפיס נאר וויא געמאכט א האסלע אינאיינעם מיט רב יודלען, אז אלע מעגען זיך ריידען צוזעצטערהייט און זיי זאלען שווייגען.

— יא, חאסקילע מיינער, טאקי אזוי: שווייגען ווען אלע ריידען, נאר אבער ריידען ווען אלע שווייגען.

— נו, ריהרט זיך־זשע, רב מענדיל. נעהמט א כוס און מאכט לחיים צו רב יודלען, פאר׳כוס׳עט איהם אזוי, אז ער זאל ווערען לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אלע וועלען שווייגען, ניש־קשה.

דאס „כרמל־געטרייגקעל" איז הפנים א גוט מיטעל, וויא איך הייס גימפעל! איהר זעהט, עולם, וויא רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגערייםט. ער איז קאפאבעל „אדם יסודו מעפר" אפילו אבצושפיעלען, וויא איין ארעסער שניידער, מיט א מארש. צו איהם טוינ טאקי איין רב מענדיל. שא עולם, אט עפענט רב יודעל א מויל און הויבט אן צו דערצעהלען.

שא, שא, שא!

— דאס גאנצע ביסעל גוטס מיינס האט אין דעם קאסטען זיך געפונען, א קאסטען איין אלטפעטערישער, בירושה פונ׳ם עלטערזיידען, אין שטוב האט זיך געפונען נאך אזעלכעס, וואס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקיים, וואס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז פאר א יודען בלייבט איין מיטעל — דיא תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפאקט אין דער תבה מאלע וואס עס קען זיך מאכען: א בייזע מהומה, איין איבערפאלעניש, איין אנשיקעניש, א כאפעניש־לאפעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאל מען ווערען. דיא אלע אנדערע זאכען, וואס זענען א חוץ דער תבה — איז פו! איך זאג עס אקעגען דעם וויא נארעש, שטארק נארעש ס׳איז אויסברייינגען זיך, ציהען פון זיך דיא קליי, פארקויפען זיך, אוועקגעבען דיא נשמה, א שטיק געזונד, וואס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאר דער וועלט מיט דעם פוטץ, מיט דער פאמפע — נאט, קוקט וואס ביי מיר געפינט זיך! דיא שעה זאל נישט זיין, איין בלאז פון ערגיץ, פון דיא, פון יענע, ווערט דערפון אין גאנצען א שפה. ביז וואנען דו ווערסט זיך בעטראכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר תל. אריין, זאג איך, אריין, יוד, האק און פאק אין דער תבה! פארשלים זיא, שטעל איהר אונטער רעדליך, אין א נויטפאל זאל זיא געהן וויא א פוטער. און דו אליין זיי א העזעלע, גוט צוהארכענדיג זיך, פיי ביים וואכען פיי ביים שלאפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערליך, קוים עפיס א פייף: טרו—טו—טו! באפ וויא מען זאגט, „סקרינקע—פערינע",

דיא פיס אויף דיא פלייצעס — און ויברח: אויף א בוידעם, אין א קעלער און וואו ס'איז ערגיץ עפיס א לאך, וואס דער שומר ישראל, „דער וואס טהוט אבהיטען זיין פאלק ישראל" שיקט דיר צו. אט אויף אזא אופן, זאג איך עס, קען דער יוד נאך האבען א קיום. לאז זיך אייך דאכטען לופט, ער איז למשל לופט אין איין אנגעבלאזענעם פאפירעל, גיט מען איהם א קוועטש דא, איז ער דארט, א קוועטש דארט, איז ער דא. אפשר ווילט איהר, איז ער א קוועקזילבער, ד א וואו ס'א י ז ק א ל ט, זינקט ער, פאלט ער אראב. א ר א ב. און דארט, וואו ס'איז וו א ר ע ם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, ארויף. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, וויא מען בעדארף זיין תמיד גרייט בארעכענט, נישט געכאפט, נישט געיאגט וויא דער שטייגער איז בשעת א צרה גאר אומגעריכט. מילא, הערט־זשע ברידער, בשעת דעם איבערפאלעניש היינטיגס יאהר, נישט־דא־געדאכט, איז מיר אבגעגאלטען, אבגעלאפען מיט חסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאז איך דעם קאסטען א פאהר־טהון אויף דיא רעדליך, שטופ, שטופ דיא תבה פאר מיר, דאס ווייב מיט דיא קינדער הינטער מיר, און מיר שטופען זיך מיט דעם אויבערשטענס הילף אריין אין קעלער — א מערת המכפלה אזוינע, דאס הייסט א לאך אין א לאך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן־אדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין ארייןצושטעלען. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז א קאפ אויף דורכשטופען זיך אין דער וועלט, אנשפארען אין אלע לעכער, האט נאר טאקי א יוד, ער איז מששת ימי בראשית בעשאפען געווארען טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאנטראקט פון דעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאל מחויב זיין אין גלות, האט דער יוד נישט געמאכט. גענוג, איבערגענוג! לאז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אבריכטען אנשטאט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאפ מיט דיא אלע שפיצלעך, אלע אבשניצליך און אויבער־הסברות זיינע, וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האבען. אי וואס, וואס וועלען טהון יודען אהן גלות? פאר וועמען וועלען זיי זינגען „מה יפית", ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינריימען — דאס וועט מען צייט האבען צו בעטראכטען אם ירצה השם שפעטער, דערוויילע לאמיר נעהמען צו־ביסליך „כרמל". מאכט ברכה, רב יודעל! אט אזוי, אזוי, א רוב כוס, וויא על פי דין. אצינד פאהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, דיא תבה אין לאך.

—שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאך, זאג איך אייך, אזוי לאנג אזוי ברייט ביז ס'איז שוין אהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טהון אויף דער ליכטיגער

וועלט. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס „דיא ליכטיגע וועלט“ וויא פאר וועמען. פאר אנדערע איז זיא ליכטיג, פאר אונז איז דאס אייגענע וואס דער לאך. דיא זון שיינט, נישט אבער פאר אונז, דיא לבנה לויכט פאר יענע, וואס שפאצירען ארום מיט זייערע ליעבע אין דיא פרייע ערטער, פאר אונז איז זיא דא נאר דארויף, זיא מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלומען, פון רויזען האבען מיר נאר גרינע ציבעלעס, פון שפיעלפייגעלעך — גרילען; א שפור פון׳ם זומער אין שטוב — פליגען און פלעה — כחול הים. ברוך השם איבערגעקומען, אוים לאך און וויעדער אין שטוב, וויעדער א בעל הבית וויא געוועזן, שא, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואס דער קאפ דארט וועגן דער פרנסה, וואס דאס הארץ טיאכקעט פון א מינדסטען שארך. אט אזוי האט זיך עס געלעבט, נישט צו פארזינדיגען, גאנץ געוועהנטליך, וויא דער שטייגער איז. בעדארף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין נעסיל. איך אליין האב מיך גראד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאך מסתמא גאר אין איין אטהעם און פאל פון דיא פיס לויפענדיג. ביז גאט האט מיך געבראכט אהיים, איז מיר שיער דיא נשמה נישט ארויס. הע־הע, וואס עס טהוט זיך! דיא שטוב מיינע איז בעפאלען, נישט פון שלעק, משחיתים, חלילה, נאר פון יודען, גוטע ברידער, וואס זענען זיך צונויפגעלאפען פאר רחמנות צו ראטעווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט דיא פינגער, אלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרוים איילעניש און אימפעט כאפט מען, דער א לאקשענברעטיל, א ווייקשעפטיל, א טשאלענט־טעפיל, יענער א ריבאייזען, א פלעקיל, א מילכדיג־לעפעל און יאגען זיך האסטיג, הענדום־פענדום, מיט דער דאזיגער סחורה גלייך וויא מיט עפים רעכטס, מיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבייטען מעשים. — וואס טויג מיר, שריי איך, דיא שמאכטעס, דיא קליינינג־קייטען, נארעשקייטען, געוואלד דער קאסטען, מיין קאסטען! דארט געפינט זיך מיין גאנץ פערמעגען, מיי מיה, מיין אלץ־מיט־איינאנדער פון אזוי פיעל יאהרען. — איהר פארשטעהט, יודישע קינדער, זיי כאפען זיך צו אזעלכעס, וואס אבי געזונט, אבי גאט העלפט, מען איז א בעל הבית, קומען שוין דיא אלע דאזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין, גאר אומבעמערקט. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, וואס הייסט אזוינס, אז מען איז צוטראגען. אצינד, לאחר המעשה, לאכען יענע אליין פון זיך, וואס פאר א נאראנים זיי זענען געוועזן, איבער וואס זיי האבען זיך אזוי געהיצט, אנמאכענדיג א טאראראם, א רעש, א געפילדער, אליין גאר נישט געטהאן און אנדערע נאך אין זייער ארבייט געשטערט. איינער האט אנגעהויבען, געפיהרט דאס רעדיל, און דיא איבעריגע שוטים נאך איהם. — צום קאסטען איז שווער צוצוקומען, יודען

באָברען זיך, שטופּען זיך ארום איהם, וואָס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופּ מיך פּאָרט צום קאַסטען, טהו איהם אַ שטופּ — ער ריהרט זיך נישט וויא אַ שטיין, שטופּ איהם און שטופּ — נישט פונ׳ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ־אַ, נישטאָ דיא רעדליך! יודען אין כאַפּעניש, שטופּעניש, האַבען צעבראָכען דיא רעדליך. רוקען אַזאַ משא איז שווער וויא אַ מויער צו ריהרען. דאָס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך אין דער לופט, יודען זעגען צודולט, וואַרפען זיך אהין אַהער להבדיל וויא דיא פאַר׳סמ׳טע מייז, פּלאָנטען זיך איינער דעם אַנדערען פאַר דיא פיס — און הילף, נישט אויף קיין האָר. כאַפּ איך, טהו אַ שטעק דעם שליסעל אין שלאָס ארויין, כאָטש איינציגווייז מציל זיין פונ׳ם קאַסטען מיינע זאַכען. אָבער נאָר־וואָס איך וויל טהון אַ דרעה, טהוען זיך אַ לאָז צום שלאָס העגד, דער אַ דרעה, יענער אַ דרעה, נישט צו וויסען אין וועלכער זייט, אַהער אָדער אהין, גלאַט אַ דרעה אין דער וועלט אריין, אבי געדרעהט, איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין נוטס, זעה איך ארוים, קען פון דיא דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טאָר אזוי נישט לאָזען. נו אַז מיינער נעהמט זיך צונויף מיט אַלע קרעפטען, כאַפּט זיך צום שלאָס, וויל דרעהרען — עס געהט נישט, איך גיב אַ קוק, שלעכט! און טהו אַ היק אויף דעם עולם, אָבער וואָס אַ היק הגדול והנורא: אַט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאַפּעניש אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך נים עפענען! עס פעהלט דערצו איין קלייניגקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צעבראָכען אינעווייניג איז דאָס הערצעל, אָהן אַ הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אַלע אייערע דרעהעניעשן... און באַלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער, עס קנאַקען דעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פּלאַטצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי־חבלה׳ס רייסען זיך אריין אין הויז גאַנץ פריי, ברעכען, צערשטערען אומבע׳רחמנות. מיינע יודען טהוען זיך אַ כאַפּ־אויף וויא פונ׳ם שלאָף, רוקען זיך אָב ווייט און בלייבען פאַרגאַפט.

אוי, מיין קאַסטען! — — —

ספר הגלגולים

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר בעשרייבט באריכות די אלע גלגולים, אין וועלכע ער האט בעדארפט, כמנהג יוד, מגולגל ווערען ביים לעבען פון איינעם אין דעם אנדערען.

דער מחבר פונ'ם „ספר הגלגולים" הויבט אן צו דערצעהלען אט מיט די ווערטער:

ויהי בימי אכילת קעסט, שימת בנים וישיבת בית-מדרש — און עס איז געווען, נישט-דא-געדאכט, אין דער צייט ווען בעלי-בית'ליך האבען געגעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בית מדרש. איך זאג, זאגט ער, נישט-דא-געדאכט דעריבער, וויל וואו ויהי, זאגען די חכמים, איז א צרה. די צרה אונזערע איז, וואס בעלי-בית'-ליך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאך, נישט אזוי קלוג געווען ווי די דאזיגע אין היינטיגער צייט. זייער איינענעם תכלית צו פערזארגען קענען אפילו די היינטיגע ווי די אמאליגע נישט, און טויגען טאקע נישט; גאנץ פשוט, ווייל דערצו זענען נויטהיג אזעלכע זאכען, וואס ביי בטלנים זענען זיי, בעונותינו-הרבים, נישטא, פריהערינע אדער שפעטערדינע אלץ איינס, און בעשולדיגען זיי דערפאר עפענט זיך קיינעם נישט דאס מויל. ווארום עס וואלט געווען ווי א לועג לרש, שפעטען פון א קבצן, פאר וואס מאכט ער עס נישט פאר זיך עפעס א גרוים געשעפט, אדער פון א שטומען, פאר וואס רעדט ער נישט, פון א געלעהמטען פאר וואס טאנצט ער נישט, און פון א געבוירענטען פאר וואס הויבט ער נישט אויף דעם קאפ. אבער נישט צו טויגען פאר זיך — אזוי טענה'ן די היינטיגע — האבען יענע דאך נישט געטויגט אויך א קאץ אניעק צופינדען, דאס טייטש מען די כנסת ישראל, פאר אידר אין גאנצען זיך אויעקלעגען. נישט צו קענען פער-

זאָרגען דעם אייגענעם תכלית, האָבען י ע נ ע, אז אַך-און-וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט אַיינגעלעגט אַ וועלט צו פערזאָרגען כל-ישראל'ס תכלית!... זיי האָבען געפוילט, גע־שימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כנופיות; נישט געפרובט צונויפקומען זיך אויף אסיפות, אויפ'ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופּאָה־רען זיך אָפּטערס, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין אַהער. פיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, מ'שטיינס-געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו ריידען, צו האַלטען דרשות. אַזוי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָבען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאָנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מכות! וואָס-זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַ־ווענט, געבעבעט, אָפּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, מ'שטיינס-געזאָגט אַריינגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלע־רענט זיין צובראָכענע גלות-יודען מיט זייער שעהנעם, קנאַקענדיגען „מה-יפית“. — ומפני חטאינו, אָט פאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף י ע נ ע נעביך אַזוי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט ביי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, י ע נ ע פון די פריהערדיגע צייטען. פע, הייסט עס, פע אַלטע, אַמאָלדיגע צייטען! אָט דערינען בעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישלעך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון אַיין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פערשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבר, בין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ באמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּעס אַנדערש.

איך בין דאָ אויסען, זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פּאָרגעגאַנגען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בין, ווי דער שטיי־גער איז פון איידעמס, געזעסען ביי שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מיינער, אַ פּראָסטער מענש, אַ שעהנער, יוסטער בעל-הבית האָט מיך, ווי אַ קאַרפּירער אתרוג'ל, אַ חשוב-בחור'ל, אַ וואויל-לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפיעל איך בין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבון פון מיינע יאָהרען איז איבערהויפּט גע־ווען אַ פּלאָנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען. די מאַמע מיינע האָט גערע־

בענט נאָך עפּעס אַ גרויסער שרפה, אַז דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגען געוואָרען. די באָבע אָבער האָט עס גערעכענט נאָך עפּעס אַ בהלה, און די מוהמעס מיינע האָבען וועגען דעם געהאַט גאָר אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מעהר, אַז צו דער חתונה איז בײַ מיר געווען אַ גלאַט בערדיל, אָהן אַ חתימת־זקן, ווי בײַ אַ יונגעל.

די ערשטע פּאָר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשה נישט... איך האָב געוואוסט נישט מעהר ווי דאַוונען, עסען קעסט און לערנען. נאַרישקייטען, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בײַ אַ מענשען, איז מיר אין זינען נישט געלעגען — קיין קינד האָט מיין ווײַב נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צייט פלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָפּעסען, אָפּטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערען אַ קרום וואָרט, נישט צו בעמערקען אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּעס אַ שטיקעל פּערענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגער'ס זייט עפּעס אַ קרימעניש, אַ בלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָב עס נישט פערשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט געשאַרט — איך האָב מיר געטהון דאָס מייניגע און געגעסען געשמאַק. ביסלעכווײַז, ביסלעכווײַז איז מיר דערקלעהרט געוואָרען דער טעם פון'ם בלאָזעניש. פריהער על פּי רמז, דאָס הייסט אויף'ן וואונק, מיט אָנצוהערעניש, כלומר, אַזוי מיינט זי — ק י נ ד ע ר! ווי האָט עס נישט אַ יוד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערען בפירוש, מיט דעם פּראָסטען פּשט. סטייטש, טענה'ט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבראַכט, גלייך ווי איך וואָלט איהר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטייטש, צוויי קאַלעכדיגע יאָהר נאָך דער חתונה, און גאָרנישט!... איידעמס בײַ לײַטען, וואָס האָבען חתונה געהאַט אין איין צייט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צוויי קינדער; מענשען זענען זיי, האָבען אין זינען דעם תכלית... אַז וואויל איז זיי, אַז וואויל אויך זייערע עלטערען! און דו וואָס? אַ שעהן בעל־הבית'ל. מ'שטיינס געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבייט אַרום דער דאָזיגער זאַך ב ס ו ד. איך פלעג טרעפען אָפט די שוויגער זיטצענדיג מיט ווייבער, שכנות, גבאי'טעס, טוקערקעס, דאָס ווייב מיינס מיט אַראָפּגעלאָזטע, פערוויינטע אויגען אין דערמיט, און שושקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער, אַיין אַלטע גוי'ע להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען דאָס געזעסען און געטראַכט וועגען דעם,

פאַר וואָס האָט עס די שווינגער פון דער טאָכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין איניקעל נישט? און מען האָט געברויכט דערצו באַבסקע מיטעל. די אַלטע גוי'ע מיט דעם היימישען שטאָדט-טאָטער האָבען, עס פערשטעהט זיך, ביידע געטאַנצט אין דעם קאָהן אינאיינעם מיט די געניטע אויסגעקינדעלטע ווייבער.

מיר אָבער איז נאַרישקייטען ניט געלעגען אין זינען, איך האָב מיר געשמאַק גענעסען קעסט און געשמאַק געלערענט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שווינגער אַרוים אַקעגען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האָט זי געקענט זעהר וואויל, אַז זי האָט געעפענט אַ מויל, האָבען זיך איהר געשאָטען, ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק — אַ מגיד, ניין מאָס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראַם-שטראַם, קובעבע-לאַקריצע, גוי'עשע ווערטליך מיט להבדיל שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערווירצט מיט זיסזויער תחינה-לשון, עס זאָל האָבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויף דעם געוויסען פסוק: „מיינס, מ'שטיינס-געזאָגט, איז נישט לייטעש". — און זי האָט זיך גענומען גאַנץ ברייטליך אויפווייזען, אַז נישט לייטעש איז, וואָס איך בין דאָס, יענעס... נישט לייטעש, וואָס טאַקע ווי דעם פויער'ס אַ ווערטיל: ני ראַק, ני ריבאַ, דאָס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען-זשע? אַ לעקיש בין איך. נישט לייטעש איז אויך דאָס: ביי אַנדערע אַ שטיינער נעהמט אַ שוועהר דעם איידעם און פאָהרט זיך מיט איהם דורך צום חאַנדריקעווער, זאָל געזונד זיין, אָדער ווען נישט ער אַליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאַכען זיי פון איהם אַ לייט, פיהרען זיי איהם אַהין... און דעריבער טאַקע איז מזל און ברכה — זרענו וכספנו, קינדער און געלד, ווי אין „ויתן לך" שטעהט. און ביי מיר — פלעגט זי אויסלאָזען, אַ קוק געבענדיג בייז אויף דעם שוועהר נעביך, וואָס ער האָט געהאַט פון איהר קאַלט און וואַרעם — ביי מיר, אוי רבונו של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון געזאָגט געוואָרען, אָמן, אָמן!...

פון מגידים די דרשות אַז איך העה חיינט, שטעהען זיי אַזוי צו מיר צו ווי אַיין אַרבעס צו דער וואַנד. איך קוק זיי נאָר אָן מיט רחמנות, ווי מענשען נעביך חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט ביי זיך, אַזוי גוט ווי איך ווייס, אַז די חכמניות זייערע איז גע־מלאכה'ט, לויטער שווינדעל, דראָט-אַרבייט. נאָר די דרשה אָבער פון

דער שווייגער מיינער דערמאָנט זיך, ווי עס איז געשטאַנען געשטאַלט, איז מיר צו געשטאַנען ווי א פּיאַוקע צום האַרץ און געזויגען מיין בלוט. גענעסען האָב איך מיר קעסט אַלץ מאַקע געשמאַק, געלערענט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּעס געצויגן, געפּיקט מיר עפּעס אין קאָפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען מיט אויסגעשטעלטע אויגען, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין, פונדעסטוועגן נישקשה, אָהן סכּנות! איך וואָלט מיר גע־קענט גאָר קיין מעשה נים אַזוי זיך אָבשטערבען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר א צייט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פרנסות: א קנעלונג, א קליי‫טעל, אָדער א שיינקעל א שטיינער, און זיין אַליין פאַר זיך א בעל־הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אָנטשעפּען עפּעס א דבוק, דער יצר־הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון א חסיד, און מיך אָנריידען דער שוואַרץ־יאָהר ווייסט וואָס, מיך ווערען פערפיהרען, דער רוח ווייסט וואוהין...

מיין יצר־הרע, דער חסיד, איז געווען א מנוול מיט אַלע פּאַסטעמפּ־קעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שטעהט־אָן. א דבור'ל האָט ער געהאַט נאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אויף מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישטאָ און וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפען געווען דער הימעל, געמענט דאָרט טהון וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פריי דער גיהנם און דער גן־עדן. מלאָכים, רוחות זענען ביי איהם געווען משרתים, ווי א שפּילכעל איז איהם געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשיות נעהמען א מענשען ביי דער נשמה. האָט ער גע־וואָלט — איז פון זיי אָנגעפאַלען אויף א מענשען עפּעס א זים דרעמיל, א וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּעס גאָר מחיה. האָט ער זיך בעלעקט, צמאָקענדיג מיט די ליפּען — איז אָנגעקומען יענעם א חשק צום טרינקען, פּשוט טהון א טרונק בראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר־הרע מיינער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר געגומען!

— זאָג מיר שמייגער! — הויבט אָן דער יצר־הרע מיך צו שטראָ־פען — ביז וואַנען וועסט דו עס זיין א שמייגער? וואָס פאָרט קען אַרויס־קומען פונ'ם תנו־רבנן, וואָס דו תנו־רבנן'סט מיר טאָג און נאַכט? פונ'ם זיצען ווי א קוואָצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט

אויסויצען — און וואָס פאַרט-וועט דער תּכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפּעס אַ ייד, דו שמייגער איינער!... איין עבירה, כ'לעבען, אַזאַ יונגער-מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק, אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פרוש — אַ באַנק-קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער-ערד אריין, צלם-קאָפּ! זיץ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, ביסט אַריין אין די מ"ט שערי-טומאה און פערפאַלען, וועסט אייביג שוין נישט אַרויס! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כלי-שלמה. געהם זיך ביי-צייטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע בעלי-הבית'ליך, טאַטענ'ס קינדער, שטעה נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופיץ, צום יהופיצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס'איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, ברוך-השם, נישט אָפּ אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק. דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקע ער, דער בויבעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אַנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַקעגען זיין ליכט", דו פערפרוירענער ישיבה'ניק, קאַלטער מתנגד. וועסט, ווי די אצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זיין פנים און פאַר גרויס התלהבות ווי זיי עסען ביי איהם און טרינקען... אצונד האָסט דו דערצו די מעגליכקייט, זיצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דיינער איז נאָך נישט געריהרט; שפעטער, אַזוי פערהאָפּ איך, וועסט דו אַ משכון פער-זעצען, דאָס לעצטע ביסעל צירונג ביים ווייב אַרויס'גנב'ענען — און פאָהרען, אָדער געהן צו-פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעדט דער יצר-הרע. און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צמאַקען מיט די ליפּעליך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פערגלוסט נעהמען אַ קאַפּעלע בראַנפען. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר-צייט אָדער תיקון-בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום-בראַנפען, אַלע מיני מצוה-בראַנפען, ווי אַ שטיינער ראש-חודש-בראַנפען, קידוש-לבנה-בראַנפען, ל"ג-בעומר-בראַנפען, שהי-פהי-בראַנפען, ביז עס

האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אַזוי זיך בראַנפען. דער פועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערראַשענדיג איינמאָל די מאָס בין איך אַרויס פון די כלים, דאָס הייסט — התפשטות הנשמות, אַרויסגעשפרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטען הימעל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער גלייכער צו זאָגען די נשמה מיינע האָט געהערט, געזעהן כביכול אויפ'ן הימעל, לאָזט זיך קוים־קוים איבער־געבען אויף דעם מענשליכען לשון. איך טהו עס פונדעסטוועגען, ווי ווייט מעגליך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליעב, ווייל דער עולם איז שטאַרק ציקאַווע, חלש'ט צו וויסען, וואָס טהוט זיך אויפ'ן הימעל, דאָרט אויף יענער וועלט.

גאָר צום ערשטען האָט מיך מקבל־פנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע־געשוואָלענע ווי אַ באַרג, פייער־רויט, אַ ביסעל פּער־בליווט, ווי אַ פלאַם פון ברענענדיגען ספירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט ווינפערליך, בעפיכטעטע פון קוואַלען שוויים. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזען איהר בעל־הבית, שוועבענדיג, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, עפעס נאָר... לוט — דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונ'ם יין־המשומר פאַר די צדיקים, ער מיט זיין כבוד אַליין. און באַלד לאָזט זיך הערען אַ בת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסע פוסטע פאַס: פנו־מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פלוני בן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעחאַפט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינערין. דער שר־המשקים האָט מיך אַ שמיר געגעבען איבער די לעפצען, אַריינגעגאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם ביטערען טראָפען, בין איך ווי נײַ געבוירען געוואָרען. — איך וויים, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שוויגער, בעטענדיג פאַר איהר טאָכטער, דיין ווייב די עקרה, שפאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פונ'ם טאַטער לעגט איין וועלטען. מיר האָט מען עס בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת־פנים אַקעגען, שטאַרקען דיך מיט אַ ביסעל משקה און אָפּפיהרען דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עס הייסט ביי אייך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעצמע און אַזוי ווי דו ביסט פון די באַנק־קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פונ'ם שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בקשה דיינער געבען אַ גאַנג, וואוהין מען בעדאַרף... נו, נעהם נאָך אַביסעל „שהכל" און קום!

און באַלד טאַקע טהוט ער מיך אַ נעהם און עס טראָגט מיך ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים טהוט עס מיך אַ וויאָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת״ק מייל די הויך, איינגאַנצען פון מירמעל־שטיין און גינגאָלד. און טויערען האָט דער פּאַלאַץ ת״ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת״ק קליי־נע טויערען. צווישען זיי איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונ׳ם פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרוים ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ גע־שטאַלט פון אַ האַנד נעהמט אָן אַ הויפען שוואַרצען פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קניע־בעל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפ׳ן פּנים. און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך האָרך אַ קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן־אָדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שוויגער׳ס בקשה! און איך פיהל — אַ פראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען לייב, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאַר מיר אַ קאַלטען מלאָך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאָך, למדן מיינער, דער מלאָך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים, דער אויבער־שווייצאַר פון שערי־תלמוד. קום, איך וועל דיר אָפּפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אַהין, צו לילה׳ן דעם שר פון החיון, דאָס הייסט פון מעברת מאַכען.

און ער טהוט מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאָך, און טראָגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אוים מענש. פּלוצים — האָפּ־האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מיינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה אַקעגען מיר אַ ת״ק־גאַ־רענדיגען פּאַלאַץ פון אַלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדער־שעהנעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראָצונג: רויזען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגען. און איבער זיי איינגאַנצען איז אויסגעשפּרייט אַ טונקעל־בלויער פאָרהאַנג מיט אַ גילדענער לבנה אין דערמיט און ברי־ליאַנטענע שטערען, וואָס נעהמט זיך אוים אויפ׳ן אָנבליק ווי אַ שעהנע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אַלע זייטען טויזענדער אַליען, אָפּענע און פערבאָרגענע, וואו עס שפּאַצירען און קושען זיך פּאָרליך מלאָכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ זיסער ליעבער שירה, אַטוריעל

המלאך, דער שר אהבה, געוואָפּענט מיט אַ פּיל-און-בויגען, שיסט, שפּיעלט זיך מיט כּרובים ווי קינדער. וואָס ליגען בעהאַלטען צווי-שען געדיכטע צווייגען, און די פּייל זיינע טרעפט, פון איטליכען שאָס שפּרינגט פונ'ם בעהעלטערניש אַרויס אַ כּרוב'ל... אַ מחיה געווען צו שטעהן און קוקען, עס האָט מיך עפּעס געמאַנטעט, עפּעס נור טאַקע ווי ביים זאָגען שיר-השירים. און באַלד האָרך איך אַמוריעל'ס קול, רופענדיג מיך ביים נאָמען: פּלוני בן-סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעבּרייט! — אַבּי דו ביסט אָנגעבּרייט איז גוט. איך שטעה שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפיהלען דיין בקשה. אָבּזאָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפּעס אַ מלאך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און ברייננ מיר פאַר דעם בן-אָדם אַ נשמה'לע אַ טשאַקענדיקע. דער מלאך געהט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און באַלד קומט ער מיט ליידיגע הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אָך, ביים בּויבעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאָך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בּויבעריק די תּפלות. מען בעט רחמים דעם בּויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר איין עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך ביי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו מיר!...

אַמוריעל ווערט שטאַרק אין כּעס אויף דעם בּויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כּעס צו מיר און צו אַלע יודען נעבּיך. — נישט אויסצוהאַל-טען, זאָגט ער, פון אייך יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פער-נעהמט איהר אייך אין די הענד אַריין, אויך אונז, שרים, מיינט איהר צו מאַכען פאַר אייערע משרתים. אומעטום זענט איהר פול, און קיין יריד אויפ'ן הימעל איז נישטאָ אָהן אייך... וואוהין קריכסט דו?! טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יודעל דאָ צווישען אונז? טרייבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַלז-און-נאַקען איין שטויס נאָכ'ן אַנדערען ביז איך פערליר די געדאַנקען. און אַז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליגענדיג אין בעט, ביי מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טויטע לעבעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג בין איך געלעג-נען אין הינהער-פּלעט!

א מענש אין הינהער־פלעט, ווי ס'איז בעקאַנט, זעהט אויס אינ־גאַנצען ווי טוידט, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אהין, אָדער אהער, דאָס הייסט בליי־בען א דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער א היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונ'ם פלעטען, שפּאַצירט זיך דערווייל דעם מענשענ'ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדער־שעהנע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטען נאָך געהען אַרום צווי־שען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער־פלעט אויפ'ן הימעל, האָבען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבי יהושע בן־לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאָפט געוואָרען און געבליבען ליעגען ווי טוידט אין הינהער־פלעט. אז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּעס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר — געהויבענע דאָ זענען דאָרט דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבען... און אויף דעם פאָטער'ס פרעג, ווי שטעהען מיר, חכמים, געלערענטע, מיר ווי זעהען אויס דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (מ'שטיינס גע־זאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכען אַזוינע האָט ער איהם דערצעהלט.

דעריבער, אויב דער ענין פון הינהער־פלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער ניט זיין, וואָס מענשען, גרויס און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישרעקען בעפאַלען, אז איך בין צו מיינע קרעפטען געקומען, און גע'חלש'ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערצעהלען, וואָס אויפ'ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאַרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרויס חשק איז די סמאַהע זיי איבער די ליפּען איבער־געגאַנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרויס דרך־ארץ. איך זאָל געוועזען דענסטמאָל שכל האָבען און וויסען אַ צורת מטבע, וואָס פאַר אַ ווערטה די מטבע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אַנדערע הימעל־מענשען ביי אונז, געמאַכט פון מיין הינהער־פלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דער־צעהלט מעשיות, גוזמא־גוזמאות, לאָזען די בהמות הערען, זיי וואָלטען הנאה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבער בין דענסט־מאָל געוועזען אַ יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָב חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווערער ביטערער פרנסה. דערי־בער האָב איך, שוטה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת, דערצעהלט נאָר

דאָס, וואָס איך ווייס. דאָס אייגענע טאָקע האָב איך אויך דערצעהלט אונזער רב. זאָל געזונד זיין. און אַז ער האָט מיך ו ו י א ל מ ד ן אַ פראַג געטהון: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפל — מען טרייבט!...

ס'איז געווען אַ גאָט'ס רחמנות איהם אָנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע ער, נעבּיך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געבּענדיג טיעף פונ'ם הארצען.

ואחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצר־הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע גנבה'שע תנועות, לאמר, אַזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמייגער איינער, ווי געריהמט און געאַכפּערט „ער“, זאָל געזונד זיין, איז אויבּען דאָרט. אדרבה זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפּערט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָהנענדיג זיך אָן די זלזולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עט! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס ווען אוים, אַז יענע דאָרטריידען צווישען זיך? אָבּער אַ תקיף איז „ער“, איין אוחז ביד איז „ער“, און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט „ער“, און די ברירה צו געבּען האָט „ער“!... געה־זשע קיין בּויבּעריק! איך פער־שטעה אָסור נישט וואָס דיך קוועטשש?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בּויבּעריק אַליין, וואָס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל, אויסגעקומען עפּעס משונה־ווילד. עס האָט מיר אויך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יודישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אוועקלעגען אַ בּיסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בּין פון קליינוויז אַזוי געוועהנט געוועןֹ. — פון דער אַנדערער זייט אָבּער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בּויבּעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטען וועגען מיין עסק, בּיסלעכוויז אריין טאָקע אין טעם און אָנגעהויבּען צו געפעלען. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בּויבּעריקער זעהען אוים, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך, געפינט מען אין זיי פיעל שעהנע מעלות. זיי זענען גרויסע בּעלי־בּטחון'ס. זאָרג, אומעטיגקייט איז איין עבירה, פע! דער בּויבּעריקער האָט געהייסען פרעהליך זיין. זיי

האלטען זיך אינאיינעם, יונג, אלט, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אלע צווישען זיך אויף חברה־לשון. זיי זענען נישט אַזוי טרוקען, נישט אַזוי קאַלט מיט פינסטערע צורות, ווי יודען פון מיין ווינקעל, זיי קענען אַמאָל נעהמען אַ ביסעל משקה און געהן אַ טענציל נישט דוקא פורים און שמחת־תורה, נאָר פראָסט אין אַ וואָכענטאָג. איך האָב שוין ביי מיר גע׳פועל׳ט פאָלגען דעם יצר הרע, בעדאַרף זיך פלוצלים טרעפען אָט וואָס...

בעדאַרף פלוצלים מיין ווייב, הערט אַ מעשה! — מעוברת ווערען, גאָר אָהן דעם בויבעריקער׳ס לאַסקע, און האָבען — צוויי יונגליך מיט אַמאָל!

דאָס האָט שון אַ ביסעל אָפגעשוואַכט מיין יצר־הרע. בויבעריק איז דערווייל ביי מיר אַ ביסעל אַראָפּ אין דער זייט, און איך בין געבליבען שטעהן ווי שבת אַ יוד, מיט איין פוס אין דעם תחום, מיט דעם אַנדערען אויף יענער זייט תחום — נישט אַהער און נישט אַהין!...

די נשׂרפים

די נשרפים

א.

דאָס, רבותי, וואָס איך וויל אייך דאָ דערצעהלען, איז געשעהן פונקט אין דעם יאָהר, וואָס נאָך דער גרויסער שרפה אין קאַבצאַנסק.

די דאָזיגע שרפה, מוזט איהר וויסען, שטעהט פערשריבען אין די קראָניקעס, אין קהל׳שען פנקס הייסט עס. און קאַבצאַנסקער יודען רעכע־נען אַלסדינג וואָס געשעהט אין זייער לעבען נאָך דער צייט פון דער שרפה. מען זאָגט אַ שטייגער: דער און דער איז געבאָרען געוואָרען, דער און דער האָט חתונה געהאַט אָדער איז געשטאָרבען אַזוי פיעל און אַזוי פיעל נאָך דער שרפה. דער עפוש, נישט היינט געדאַכט, דאָס אויסרייניגען די מקוה, די ברונעם וכדומה, איז געשעהן אין דעם און אין דעם יאָהר נאָך דער שרפה.

איך אַליין בין דענסטמאָל ביי דער שרפה ניט געווען אין שטאָדט, בין אַרומגעפאָהרען, ווי געוועהנליך, מיט מיין ביידעל ספרים צווישען יודען. גאַזעטעס, ווי היינט, זענען דענסטמאָל ביי אונז יודען נאָך ניט געווען, נישט קיין „קאָרעספאָנדענציעס“ און „אַרטיקלען“־שרייבערס, נישט קיין מודעות וועגען עגונות און נישט אַ צוגיסען־זיך אין „לשון“, אין שאַרפע מליצות אויף מתים און אויף שרפות. האָט אַ יוד מעגן געווען דאָס ווייב, מילא, איז זי זיך אַ עגונה, איז אַ יוד געשטאָרבען, מילא, האָט מען איהם בעגראָ־בען, אַ באָד האָט אָפּגעברענט, אַ שטעדטיל, ניט־דאָ־געדאַכט, איז אַוועק מיט׳ן רויך — נו, שאַ! אָט אַזוי האָט זיך גאַנץ קאַבצאַנסק אָפּגעברענט און איך זאָל דאָס גאָר אָנהויבען אפילו צו וויסען.

געה איך מיר איינמאָל טריט ביי טריט נאָך הינטער מיין אָנגעלאָדען וועגעלע, דאָס פערדיל מיינס ריהרט זיך ווי אַ בלייען פויגעלע, שטשיפעט ביים וועג־געהענדיג גראָז און קייעט עס רוהיג גאַנץ געלאַסען. געווען איז עס דענסטמאָל ל״ג בעומר, איינער פון יענע זומער־טעג, אין וועלכען אַ

יוד איז ניט אין טרויער און מעג הנאה האָבען פון גאָט'ס וועלטעל דער שע־נער. איך געה מיר אזוי האָפערדיג, האפענדיג א קוקעלע אויף א בוימעלע, אויף א גרעזעלע, א בלימעלע און אויף גרינע תבואות. הדודאים, די פייל־כעליך נתנו ריח, גיבען די שמוכט, די פעלד־פויגעליך שפילען מיר א מארש און מיר דאכט זיך, איך הער די פידעל מיט דער פויק, די פלעט, די באנדורע מיט דעם צימבעל — דאָס גאַנצע כלי־זמר־שפיל אויף די חתונות היינטיגען טאָג ביי יודישע קינדער, איך קוועל גאָר אָן פון זייער שמחה און שיק פונ־דערווייטענס זיי א מזל־טוב, הלואי זיי זאָלען זיך מעהרען ביי־זיך אין שטעדטיל דאָרט, ווי דאָס גראָז אויפ'ן פעלד דאָ.

און ווי איך בעטראכט מיר גאָטס שענע וועלט און די וואונדערליכע ווערק זיינע, שטארק הנאה האָבענדיג דערפון, דערזעה איך פונדערווייטענס עפּיס גאַנצע קומפּאַניעס פּאַרשווינען מיט שטעקענס אין די הענד, מיט טאָרבעס אויף די פּלייצעס ווי עכטע קבצנים. אמת טאַקי, בעגעגענען אויפ'ן וועג קבצנים איז זעהר א געוועהנליכע זאַך. ס'איז שוין איינמאָל אזוי גע־שטעלט ביי יודען פון אייביגע צייטען, אז קבצנים זאָלען ביי זיי זיך שטענ־דיג ארומשלעפּען איבער שטעדט און שטעדטליך, נאָר אזוי פיעל קבצנים אָבער מיט־א־מאָל אין גרויסע מחנות ווי די היישרעקען — דאָס איז מיר שוין געוועזען א גרויס וואונדער. און נאָך גרעסער איז מיר געוואָרען דאָס וואונדער, אז זיי זענען צוגעקומען נאָהענט און איך האָב אין זיי דערקענט מיינע קאַבצאַנסקער יודען!

— אוי, קאַבצאַנסק וואַנדערט! רוף איך אויס דערשראָקען דער־זעהענדיג פאר מיר די גאַנצע מחנה יודען, מענער, ווייבער און קינדער, אָפּגעריסענע־אָפּגעשליסענע, הונגעריגע, דאָרשטיגע, אין צעהנטען איינגע־הויקערטע — וואָס איז אזוינס געשעהן, ברידער?!

— אוי, חרב געוואָרען אונזער שטאָדט! — ענטפערען אַלע מיט אמאָל — יאָ, קאַבצאַנסקער זענען מיר, קאַבצאַנסק אָבער איז שוין ניטאָ!

— א שטראָף פון גאָט איז געקומען, א אָנשיקעניש פון זיין ליעבען נאָמען! — פאַלען צריין ווייבער אין־דערמיט מיט א געוויין.

— א צאָרן פון גאָט איז אויף קאַבצאַנסק אויסגעגאָסען געוואָרען — העלפען־אונטער מאַנסבילען מיט א קרעכץ.

— בעוונותינו הרבים — הויבען עטליכע אָן צו דערצעהלען — בעוונותינו, פאר די זינד אונזערע האָט זיך אָנגעהאָפּט די סאָזע ערגיץ אין קוימען...

— אין נפתלי דעם רויטענס קוימען — פאַלען אַנדערע אריין אין די רייד — ביי איהם אין קוימען האָט זיך עס אָנגעצונדען די סאָזע, וואָס איז ניט געוועזען געקעהרט שוין א לאַנגע צייט. פון דאָרט איז דאָס פייער ארויס.

בעוונותינו הרבים, איז געפלויגען מיט דעם ווינד אויף די שטרויענע דעכ־ליך, זיך אָנגעהאפּט אין די הילצערנע הייזליך. עס ברענט, עס פלאַקערט א שרעק. ס׳איז א געטימעל, א געשריי, א געוואלד — און ווער זאָל אין אזא מהומה, אזא לויפעניש זיך שטעלען לעשען? אוי, וואָס פון אונז איז געוואָרען! עפּים טאַקי גאָר פון׳ם הימעל איז ארוים א פייער און פאַר־ברענט אונזער שטעדטיל!

— ברידער! — האפּ איך מיך ארויף אויף זיי מיט א טענה — אָנ־געהויבען האָט איהר מיט א פייער פון נפתלי דעם רויטענס קוימען און אויס־לאָזען לאָזט איהר גאָר אוים מיט א פייער פון׳ם הימעל! ווי קומט אהער דער הימעל?

— דאָס פייער פון׳ם הימעל, פערשטעהט איהר, איז בעשעהרט גע־ווען צוקומען דורך דעם רויטענס קוימען — ענטפערען מיינע קאַבצאַנס־קער פשוט׳ע יודען, וואָס ווייסען ניט קיין חכמות — פון דאנען, פון ד׳אָרט — אלץ איינס. א בעוויז האָט איהר אייך אָט וואָס: יאָהרען־לאַנג איז דעם רויטענס קוימען, ווי א סך אנדערע קוימענס, נישט געווען גע־קעהרט, און פונדעסטוועגען מיט חסד, ס׳איז גאָרנישט געשעהען. ס׳זענען דאָ טפשים אזעלכע, וואָס זאָגען אונז: רעכט אויף אייך! איהר האָט די שׂרפה כשר פערדיענט דערפאַר, וואָס די הייזער אייערע זענען געשטאַנען האַרט איינס נעבין אנדערען, וואָס די דעכער, מ׳שטיינס געזאָגט, זענען גע־ווען געדעקט מיט שטרוי, וואָס די אויוועגס זענען ניט געמאַכט ווי גע־העריג און דערפאַר וואָס ביי אייך זענען ניטאָ די כלים, די אלע נויטיגע מיטעל צום לעשען. די דאָזיגע שוטים אָבער ווילען ניט פערשטעהן, אז מכמה וכמה יאָהרען איז קאַבצאַנסק זיך אזוי געשטאַנען נישט צו־וויסען קיין־בייז, דער אמת איז טאַקי ווי עס שטעהט געשריבען: אם ה׳ לא ישמור עיר, אז דער אויבערשטער היט א שטאָדט ניט, שוא שקד שומר, איז אומזיסט די מיה פון אבי וועלכען שומר. איז בעשעהרט א פייער פון׳ם הימעל, קען קיין שום וואַסער ניט, עס פערלעשען.

אקעגען א פּסוק העלפט נישט קיין זאך, נישט קיין חכמות, נישט קיין טענות, דעריבער האָב איך אָנגעבויגען דעם קאָפּ און געשוויגען.

ב.

מיינע קאַבצאַנסקער זענען שיער ניט געפאַלען פון די פיס, אזוי אָפּ־געמאַטערט זענען זיי געווען פון צופוס געהען. מיר אַליין האָט שוין אויך טאַקי געבראָכען די פיס פונ׳ם נאָכגעהען הינטער דעם וועגעלע דעריבער האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט אויסרוהען א ביסעל נעבען א וועלדעל ביי א קליין וואַסערעל. אויף די ווערבעס דאָרט האָבען די קאַבצאַנסקער אויפגע־האַנגען זייערע טאָרבעס און אַליין זיך אויסגעצויגען אויף דער האַרטער ערד. מאַנסבילען אָחען און קרעכצען. האַמפּערען זיך, קריגען זיך, בעטראַכטענ־דיג זייער לאַגע, ווייבער קלאָגען פאַרשעלטענדיג זייערע טעג און יאָהרען. עופעליך, קליינינטשקע לעכצען נעביך, זוכען ביי די מאַמעס אַזוויגען און געפינען נישט קיין קאַפּ מילך. עלטערע קינדער חלש׳ען נאָך א שטיקעל ברויט און וויינען מיט ביטערע טרערען. לייזעריל, דער קאַבצאַנסקער שטאָדט־משוגענער, אויך ער געפינט זיך דאָ צווישען דעם קאַבצאַנסקען עולם. די קליידער פאַרשמירט, צעריסען, די האָר צושייבערט, דאָס היטעל פאַררוקט א הינטען. ער דרעהט זיך ארום, גיעהט נאָך, ווי א קוה א קעל־בעל, א מאָל נאָך דעם, א מאָל נאָך יענעם, עפענט א מויל און קוקט, ברייננגט ארויס א מאָל עפּיס א פאַרדומפּטע קול, אָהן ווערטער. פאַראומערט, פאַר־זאָרגט זיץ איך צווישען מיינע פאַרוויסטע, אומגליקליכע קאַבצאַנסקער נע־ביך, עס רייסט מיר דאָס האַרץ צוזעהענדיג זייערע ביטערע צרות, וויסט און פינסטער איז מיר גאָטס וועלטעל. אוי, וואָס געהט זי מיך אָן, די שענע נאַטור מיט איהר חן? פאַר אַנדערע איז זי גוט און שען, ניט פאַר אונז יודען. די זון קוויקט מיך ניט מעהר מיט א ליעבע ווארימקייט, זי ברענט מיך ווי פייער, דאָס לינדע ווינטעל איז פאַר אונז א ווינט צו שרפות, דאָס גערוך פון פעלדבלומען און קרייטעכצער שמעקט פאַר אונז מיט רויך. אוי, אונז מאַהלט זיך נאָר שרפה׳ס — פייער, ווינט און זיילען רויך! דאָס שפּי־לען פון די פייגעלעך דאַכט זיך אונז א וויינענדיגס, דאָס געזאַנג זייערס — א קלאָג־ליעד!

— וואוהין־זשע, ברידערליך, געהט איהר? — טהו איך לסוף א פרעג מיינע קאבצאנסקער יודען, האבענדיג אויף זיי שטארק רחמנות.

— וואוהין קענען יודען נשרפים געהען? — ענטפערט חברה זיפּ־צענדיג און שאקלענדיג מיט'ן קאפּ — אהין וואו אלע יודישע ארימעלייט געהען. צו אונזערע בארמהערציגע אחינו בני ישראל געהען מיר. מיר האבען כתבים אונטערגעשריבען פונ'ם רב און פון די ראשי הקהל, אז מיר מעגען ארומגעהען איבער די הייזער, מעגען מיר. אונזערע ראשי הקהל, זאלען לעבען, האבען פארזארגט די נשרפים, איינטיילענדיג צווישען זיי די יודי־שע שטעדט על פי גורל. א טהייל קומפּאניעס איז אויסגעקומען אוועקצו־לאזען זיך אהין, פון יענער זייט קאבצאנסק, און אונז איז דער גורל אויס־געפאלען צולאזען זיך אהער, אין דער זייט. א צינד בעדארפען מיר דא נאך א צווייטע איינטהיילונג, וועמען זאל געהערען די שטעדט און וועמען יענע שטעדט. קענען מיר זיך אבער נישט אויסגלייכען. וואהין יענע ווילען, שטור־פען זיך נאך זיי אויך די אנדערע, בכן האלטען מיר זיך, ווי איהר זעהט, צונויפגעשטיקט אלע אינאיינעם, אין איין גרויסע קומפאניע. מען האמ־פערט זיך, מען זידעלט זיך, מען עסט זיך איינער דעם אדרערען אויפ'ן גאנ־צען וועג. טאמיר ר' מענדעלי, וואלט איהר זיך דא אריינגעלייגט אין־דערמיט און געמאכט צווישען אונז א עק.

— צוזייהט זיך, צושפּרייט זיך, קבצנים! — טהו איך א זאג מיינע יודען, זעהר דעליקאט — צו וואס, קבצנים, שטיקט איהר זיך צונויף אינ־איינעם און בייסט אייך און רייסט אייך איינע מיט די אנדערע? דערמיט טהוט איהר דאך שלעכטס אייך טאקי אליין — איינער ביים אנדערען האפט אוים די שטיקעל ברויט, אלע ווארפען זיך, ווי די הינט להבדיל, אויף א אפּגעלעקט ביין. און וואס נאך, איהר ציהט אויף אייך ארויף לייטישע רייד, שאנד און שפּאט, אז איהר בעפאלט זיי ווי א היישעריק, נישט אויסצור־שטעהן פון אייך. געוואלד, האט רחמנות אויף זיך אליין און צושפּרייט זיך, יודישע קינדער!

און זעהענדיג, אז איך רייד ווי צו דער וואנד, קיינער הערט מיך נים, האב איך שוין מעהר נים געזאגט קיין ווארט, געקוקט אויף זיי און בע־דויערט, טראכטענדיג ביי מיר: א שרפה אפילו איז נים אימשטאנד אייך צושיידען, יודעליך!

— אונז גיבען זיי דאס ערגסטע, טונעיאדעווקער געגענד מיט די חייר־זער, און זיך נעהמען זיי דאס בעסטע, גלופּסקער ווינקעל. נישקשה, מיר האבען אויך א חלק אין גלופּסק — לאזען זיך הערען קולות פון שרעקליך אויפגעבראכטע.

— ניין! מיר וועלען ניט מוחל זיין דאס אונזעריגע. מיר האבען אויך

א יודישע נשמה. אויך אזוינע מיוחסים, שמייליגע ווי איהר, זענען מיר — שרייען אנדערע.

— מיינע ליעבע יודען! — ווענד איך מיך צו די, וואס האבען אמ־מייסטען געשריגען — איהר זענט דען אויך אפגעברענט געווארען? איהר זענט דאך, ווי איך ווייס, קיינמאל קיין בעלי־הבתים ניט געווען.

— מילא, וואס איז דא די נפקא־מינה, בעלי־בתים אדער שכנים — ניבען מיר יענע צו פארשטעהן דעם טעם דערפון — אצינד זענען מיר אלע אביונים. הייזער אייגענע האבען מיר, אמת טאקי, נישט געהאט, אבער דירות האבען מיר דאך יא געהאט. נו, האבען מיר אלע געוואוינט ביי יעקב־שמשון אין קעלער, איטליכער מיט זיין געזינדעל אין א בעזונדער ווינקעל דארט. אז יעקב־שמשון׳ס הויז האט אבער אפגעברענט, זענען מיר דאך, פערשטעהט איהר, געבליבען אהן דירות, און וואהין, זאגט אדרבה, זאלען מיר זיך איצט אהינטאן?

— מיין דירה איז געווען אין בית־המדרש, וואו איך האב געשלאָ־פען — שרייט מיט א גמרא־נגון עזריאל בטלן — ווי באלד דאס בית־מדרש האב אפגעברענט, אם־כן איז דאך מעהר ניט שייך דארט צושלאפען. הייסט דאך עס, א פנים, אז איך בין א נשרף ווי אלע נשרפים.

— א מערכה, כ׳לעבען — טראכט איך ביי מיר — וואס די וואנצען און פלעה, וועלכע זענען געווען אויף קעסט און קוואטיר ביי אונזערע יודען אין קאבצאנסק, האבען ניט קיין מויל צום ריידען, זיסט וואלטען זיי אויך געקומען מיט די אייגענע טענות.

— מיר איז די שרפה געווען דריי מיתות: שרפה הרג וחנק אינ־איינעם — קלאגט זיך דוד־יודיל דער קרעמער — אפגעברענט דאס קליי־טעל, מילא איז אפגעברענט, קען מען דינגען, שטעלען א אנדער קלייטעל, אבי עס זאלען זיין יודען, קונים. אז אבער קאבצאנסק האט זיך אוועקגע־שלעפט, בין איך דאך געבליבען דער׳הרג׳עט, דערווארגען!...

— איך בין א ארימאן, א אביון טאקי לכל־הדעות — גיט מיר נחום דער מלמד צופארשטעהן גאנץ שכל׳דיג — זענען בעלי בתים געווען אין שטאדט, בין איך געווען א מלמד, געלעהרענט מיט זייערע קינדער און גע־לעבט בדוחק. היינט אם אין בעלי־בתים, נישטא קיין בעלי־בתים, זענען נישטא קיין קינדער. נישטא קיין קינדער, איז נישטא קיין חדר, נישטא קיין חדר, איז נישטא קיין תורה, נישטא קיין תורה, איז נישטא קיין קמח — קומט אוים צולייגען די ציין אויף די פאלעצע!

— אט דאס אייגענע טאקע זאג איך דאך אויך, אז ס׳איז נישטא קיין הייזער, איז נישטא קיין מזוזות — רופט זיך אן מיט א קרעכץ יוסיל־שמעון דער סופר — אז ס׳איז געווען א קאבצאנסק בין איך געווען א

מזוזה־שרייבער, היינט אז ס׳איז אוים קאבצאנסק, אוים הייזער, איז אוים סופר, אוים מזוזות.

— און מיר — רופען זיך אָן אַ היבש פּעקיל פאַרשווינגען, וואָס הייסען ביי אונז יודען כלי־קודש, נעמליך: שמשים, בעלי־תפלות, שדכנים, קברנים, תהלים־זאָגערס, משניות־לערנערס, טוקערנס, גבאי־טעס, שפּרעכערענס וכדומה נאָך אזעלכע — מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל מיר זאָגען, מיר זענען דאָך אצינד געבליבען ווי פּאסטוכער אָהן שאָף, ווי פיש אָהן וואסער. וועה איז אונז, ווינד און וועה אונזערע קינדער. אויסגעלאָזט זיך די פּרנסות, גישטאָ מעהר פון וואנען צוציהען. אוי, ביטער! אונזער איינציגע האָפנונג אצינד איז פריהער אויף גאָט, דערנאָך אויף אונזערע קרובים, אויף גוטע לייט און בעלי־צדקות. זאָלען זיי אונטערהעלפען אונז אין דער שלעכטער צייט, טהאָן חסד מיט אונזערע קינדער ביז השם־יתברך וועט זיך דערבאַר־מען. קאבצאנסק וועט ווידער ווערען אַ שטאָדט און מיר וועלען זיך נעה־מען ווידער צו אונזערע פריהערדיגע פּרנסות.

— ס׳איז גאָר ניטאָ אויף דער וועלט אזא צרה ווי מיינע — גיסט פאַר מיר אוים דאָס הארץ שלמה, וואָס האָט געהייסען אין שטאָדט: בעל־דברן, פאַר זיין פּה־קדוש — מיין צרה, דאָס איז די צרה פון דער מויד! קוקט זי אָן, אוי, אַ בושה, אַ חרפּה, אָן־זיצט זי דאָרט מיין טאָכטער, הינדאַ־רחל, נעביך! אַ כלה געווען הינדאַ־רחל. בעדאַרף זיין, לויט ווי אָפּגעשמועסט אין די תנאים, די חתונה ל״ג בעומר. היינט טאַקי בעדאַרפט זיין די חתונה. וואָס־זשע טהוט גאָט? מאַכט גאָט אַ שרפה, אָבער אַ שרפה אַ גרויסע, אַז דער גאנצער מארק הייזער און די וואָס ארום און ארום געהען אוועק מיט׳ן פייער, און מיין הויז אויך. אויף גאָט פרעגט מען נישט קיין קשיות, פאַר וואָס האָט ער עס אזוינס געטהאָן. מסתמא ווייסט ער, פאַר וואָס ער האָט עס געטהאָן. ווי באַלד אָפּגעברענט, פאַרשטעהט זיך דאָך ממילא, אַז איך בלייב אַ אָראַמאַן, און סילוק נישט דעם נדן, ווי איך האָב מיך מתחיב גע־ווען אין די תנאים. וואָס מיינט איהר, איך האָב נישט געוואָלט? חס־ושלום! געוואָלט האָב איך זעהר, נאָר פּשוט איך האָב נישט געהאַט. וואָס־זשע דער שענער בחור, דער חתן מיינער? זאָגט ער, לא! אַז נישטאָ דער עיקר, צו וואָס טויג מיר די מויד. נעהמט ער און צערייסט די תנאים. מילא, צו־וואָס דאַ לאַנג ברייען, דער שפּיץ דערפון איז, מיין טאָכטער איז אוים כלה און ווייטער אַ מויד! און אָט זיטצט זי שטענדיג פאַראוּ־מערט און וויינט. מיין ווייב, זאָל לעבען, גיסט אויך ביטערע טרערען, און וויינט איבער מיין קאָפּ — „גזלן! זאָגט זי, פאַר־וואָס האָסטו ארויסגע־לאָזט דעם חתן? פאַר וואָס האָסטו קיין רחמנות ניט אויף דיין טאָכטער? אַלע חבר׳טעס איהרע זענען שוין ווייבליך, האָבען קינדער און זי, גזלן

איינער, זי איז נאָך א מיידעל! אוי, אזא חרפה, אזא בושה!" און היינט ל"ג בעומר, וואָס האָט געזאָלט זיין די חתונה, כפי ס'איז אָפּגערעדט געוואָרען אין די תנאים, איז דאָס געוואָרען נאָך גרעסער, ממש ווי תשעה־באב. די וויינט, יענע וויינט, ביידע וויינען, און מיר איז ביטער און פינסטער. א הונד זאָל א לעק טהון מיין הארץ וואָלט ער משוגע געוואָרען. וואָס זאָל איך טהאָן און וואָס קען איך טהון? איך וועל נאָך פּרוּווען טהאָן אָט וואָס: מיין ווייב מיט'ן בני־בית זאָלען זיך ארומגעהן מיט די נשרפים און איך וועל מיך א לאָז טהון אין דער וועלט עקסטרא פאר זיך אויף הכנסת כלה. הא, וואָס זאָגט איהר דערצו, רב מענדעלי?

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפער איך דעם בעל דברן מיינעם — אודאי איז הכנסת כלה א שען געשעפט און ביי אונז יודען נאָך פיעל חשוב'ער ווי נשרפים.

בשעת דער שמועס מיט די קבצנים האָבען די ווייבער זיי אונטערגעבאַסעוועט מיט ביטערע זיפצען, מיט טרערען און טויטע קללות. אויך די פרעש אין דעם טייכעל, די זשוקעליך, די גרילען צווישען גראָז און תבואות, האָבען זיך געלאָזט הערען אויף זייערע קולות — ס'איז געווען א קוואַקען, א שמוצערען, א געריויש, א געפּילדער, א יאָמער א קלאָג וויית ארום און ארום.

ג.

קייז שום זאך נעהמט מיך ניט אָן אזוי ביים הארצען, דערוועקט נישט אין מיר הייסע געפיהלען פון ליבשאפט, גוטסקייט, רחמנות און נאָך אזעלכע, וואָס שווער אָנצורופען זיי ביים נאָמען, ווי דאָס פנים׳ל פון א אומשולדיג קינד, א שלאָפענדיגס. בעזאָנדערס, ווען עס איז איינגעשלאָפען פאר שלאפקייט, נעביך, אָדער נאָכדעם ווי מען האָט עס געפייניגט נעביך, געשלאָגען.

איינס פון די קליינע, אומגליקליכע קינדערליך, א שלאפס, א בלייכס, איז שטיל אומבעמערקט צוגעקומען צו מיר, בשעת מיין פארטיפען זיך אינ׳ם שמועס, האָט אנידערגעלייגט דאָס קעפעלע זיינס מיר אויף די קניע און איז זיך איינגעשלאָפען. ערשט ביים ענדיגען דעם שמועס, אז איך האָב איהם בעמערקט, בין איך געבליבען צוקאָכט פאר גרויס רחמנות. א זיס פנים׳ל, זעה איך, א דארס אָהן א טראָפען בלוט, ליפעליך פארטריקענטע, האלב געעפענטע; הענטליך דינע, צווישטעקליך, איינס ליגט איהם אויף דער ברוסט וואָס בעוועגט זיך ביים אָטהמען ארויף און אראָפ, און דאָס צווייטע הענגט שוואך ארונטער. אויף איהם אינגאנצען ליגט עפיס אויסגעגאָסען א טרויערדיגער חן. עפיס רעדט עס, בעט עס, קלאָגט זיך נעביך אויף יסורים, וועהטיגען, בעט רחמים, רחמנות צוהאָבען אויף זיינע יונגע יאָהרען. איך קוק עס אָן און סע רייסט מיר דאָס הארץ! עס ווילט זיך מיר וויינען, האלזען, ארומנעהמען דאָס בידנע קינד, מיינע אומגליקליכע שטאָדט־לייט, מיינע אומגליקליכע ברידער פון מיין פערוואָגעלט פאָלק, ארומנעהמען זיי אלע און אויסקושען זיי די גלידער! איך קוק א מאָל אויף דאָס אומשולדיג קינד, א מאָל אויף די וויסטע, עלענדע, בעטריבטע, פארביטערטע קאבצאנסקער יודען — און ווער שיער ניט משוגע קוקענדיג. רבונו־של־עולם, שרייעט אין מיר דאָס הארץ, אך ווי ביטער ס׳איז דיין פאָלק ישראל, ווי משונה פארענדערט ער איז מיט דעם שטייגער לעבען זיינעם, מיט אלץ־מיט־אנאנדער ביי איהם פון אלע אנדערע אומות אויף דער וועלט! וואו איז נאָך דאָ אזא פאָלק, וואָס די מענשען זיינע האלטען זיך ווי די גלידער פון א גוף צוגעוואק־

סען איינס צום אַנדערען, ווירקען איינס אויפ'ן אַנדערען, דערנעהרען זיך איינער פונ'ם אַנדערען און ווערען אַ תל איינער דורכ'ן אַנדערען. דאָס אומגליק פון יחידים, פון אַ טייל יודען, טרעפט דעם כלל ישראל. אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, עס האָט אויסגעקוילעט אַ טהייל הייזער און אַ ל ע יודען דאָרט וויינען, בעוויינען די שרפה! עס בעוויינען זי אַלע, אפילו די, וואָס האָבען קיינמאָל קיין הויז נישט געהאַט. עס וויינען קאַב־צאַנסקער בטלנים, מלמדים, דיינים, שמשים, חזנים, שוחטים, שדכנים, חתנים, כלות, קרעמער, סוחרים, מעקלער מיט אַלע איהרע קבצנים.

אוי, אומגליקליך קינד... אוי, בידנע פאָלק, מיין אָרעם פאָלק!...

— חנה, חנה! — לאָזט זיך הערען אַ קול פונ'ם קינדס פאָטער, רו־פענדיג דאָס ווייב — קום, נעהם חיים־יעקלין. זעה נאָר, ווי ער שלאָפט ביי רב מענדעלין אויפ'ן שוים!

— וועה איז דער מאַמע, וועה צו איהר לעבען! — שרייעט־אויס חנה פאַר גרויס רחמנות און ליבשאַפט, אויסשטרעקענדיג די הענד צו־נעהמען דאָס קינד — קוקט איהם נאָר אָן, מיין טרייסט, מיין נשמה, ווי ער ליגט! מיד, אָבגעשוואַכט ליגט ער זיך איינגענורעט, דאָס הענטעלע פאַר־לייגט און שלאָפט ווי אַ פייגעלע, טהייער קינד מיינס! אַזאַ ברעקיל, נאָך ניט אָנגעקוקט די וועלט, ניט געלעבט — און שטעהט שוין אויס אַזויפיל צרות!

— עט, נישקשה, זאָל ער זיך ליגען, נישקשה, און שלאָפען — זאָג איך דער מוטער און לאָז מיך אריין אין אַ שמועס מיט דעם קינדס פאָטער, אַ יוד אַ למדן און פשוט אָהן חכמות אַ גוטער מענש. —

— זאָגט מיר אָקאָרשט, זאָלט איהר מיר געזונט זיין, רב יחיאל מרדכי, ווי אַזוי און מיט וואָס האָט איהר זיך דערנעהרט אין דער שלעכטער צייט, וואָס ס'איז אויף אייך אָנגעשיקט געוואָרען?

— געלויבט השם־יתברך — ענטפערט רב יחיאל מרדכי, אויפהוי־בענדיג די אויגען מיט אַ דאַנק צום הימעל — מיט דעם אויבערשטענס נסים האָבען מיר געלעבט. און וויפיעל בעדאַרף דען אַ יוד האָבען צום לעבען? אַ יודען איז גענוג אויף צו דערהאַלטען די נשמה אַ ביסעל קאַרטאָפעל, אַ ביסעל דאָס... אַ ביסעל וויים איך וואָס... גאָרנישט. אַ ציבעלע, אַ רעטיכעל. האָבען מיר זיך געלאָזט בענוגענען, מיט בטחון אויף זיין ליבען נאָמען און אויף דעם חסד פון אונזער אחינו בני ישראל.

— נו, האָבען אונזערע אחינו בני ישראל אייך געהאָלפען אין דער נויט?

— פון איין שטעדטיל און פון די אַרומיגע דערפער האָט מען אונז אריינגעשיקט עטליכע וועגעליך ברויט באַלד נאָך דער שרפה. פון די

איבעריגע שטעדט — גארנישט. נאר עפּים קליינע נדבות עטליכע פון יחידים.

—פאר־וואס־זשע, האט קיין פאראיבעל נישט, האט איהר זיך גע־פוילט ארויסשרייבען זיי אין בריף אייערע גרויסע צרות, אז איהר געפינט זיך אין אזא ביטערער נויט?

— געשריבען, רב מענדעלי, געשריבען, געשריבען! אויך ארויסגע־שיקט האבען מיר משולחים צונויפנעהמען פאר אונז נדבות ביי יודען, האבען מיר ארויסגעשיקט, און גארנישט. ביז אויף היינטיגען ניטא פון זיי קיין תמונת אות. מען זעהט ניט, מען הערט ניט, ווי אין וואסער אריינגעפאלען. אז מיר האבען ארויסגעזעהען, קיינער פון אונזערע ברידער קומט אונז ניט צו הילף און מען קען שוין מעהר נישט אויסהאלטען, האבען מיר זיך בע־טראכט מקיים זיין די הייליגע ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים: „אל תדין את־חברך, דו זאלסט ניט בעשולדיגען דיין חבר עד שתגיע למקומו ביז דו זאלסט ניט שטעלען זיך אויף זיין ארט״. געהען מיר, הייסט עס, אצינד פון קליין ביז גרויס, מיט ווייבער און קינדער, בחורים מיט מייד־לעך, זיך שטעלען אויפ׳ן ארט פון אונזערע ברידער. זאלען זיי זעהען, אנ־קוקען אונז אליין. אפשר ווערען זיי רחמנות האבען. און ווי מיינט איהר, רב מענדעלי, ווערען מיר עפּים מאכען מיט אונזער וועג, הא?

— זאגט נאר, רב יחיאל מרדכי, האט איהר געליטען א־מאל א וועהטיג אין איינעם פון אייערע גלידער?

— אשאלה א ביסעל, אויב איך האב געליטען! אוי, געליטען. אי היינט נאך בין איך, לא עליכם, געפאלען אויף די קריזשעס. איהר בעמערקט דען ניט אין מיין פנים, אז איך לייד דערפון גרויסע יסורים?

— נו, וואס פאר א מיטעל טהוט איהר דערצו, רב יחיאל מרדכי?

— תחלת, אז די שלאפקייט האט זיך ערשט בעוויזען און איך בין נאך געווען פערמעגליך עפּים צוטהאן א מיטעל, האב איך מיך נישט ווי־סעדיג געמאכט און גארנישט געטהאן, אלץ געטראכט, עט, עס וועט מיט גאטס הילף בעסער ווערען. אצינד, אז די שאלפקייט איז שטארק, און איך בין ניט ביכולת צוטהאן דערצו א מיטעל, אפילו ביים בעסטען ווילען, און יוער ווייסט, אויב די מיטעל ווערען שוין העלפען — אצינד איז דער וועהטיג זיך צוגאנגען אין אלע מיינע רמ״ח אברים, און איך בין, לא עליכם, א צע־בראכענער שארבען. נאר אקעגען וואס אבער פרעגט איהר מיך, רב מענדעלי, אזוינס, וואס איז ניט שייך צו אונזער שמועס?

— אקעגען וואס איך פרעג, ווילט איהר וויסען? — ענטפער איך מיט א ביטער געמיטה — אקעגען די קאבצאנסקער נשרפים, פארשטעהט איהר מיך, און אקעגען טויזענטער אנדערע מיני ארמענקע, געפאלענע, אפגעקו־

מענע. זיי אַלע זענען געפּלאָגטע, קראַנקע גלידער אין דעם יודישען גוף. ווען אונזערע יודען זאָלען פאַרשטעהן, וואָלטען זיי בעדאַרפט אַנוועגדען כל־המיטעל, געפינען אַ סגולה צו די קראַנקע גלידער בעצייטענס, איידער די קראַנקהייט פערשטאַרקט זיך, בלייבענדיג אַ אייביגע מכה אַ וועהטיג, אַ קריינק פאַר דעם גאַנצען גוף. ווען אונזערע ברידער, אַ שטייגער, וואָלטען אַנטהייל גענומען אין דעם אומגליק פון קאַבצאַנסקער יודען באַלד ווי דאַס אומגליק האָט זיי געטראָפען, העלפענדיג זיי איטליכער מיט אַ קלייניגקייט, וואָלט פון אַ גראָשען צו אַ גראָשען זיך אָנגעקליבען אַ היבשע סומע געלט, עס זאָל מעגליך זיין ווי ס'איז אָפּצובויען זייערע הייזער, יעדער זאָל זיך נעהמען ווידער צו זיין ארבייט, נישט געצוואונגען זיין פאַרוואָגעלט ווערען פון דער היים און ארומשלעפען זיך מיט די טאָרבעס איבער דער וועלט. אצינד אָבער, אצינד...

האָרכט־זשע, רב יחיאל־מרדכי, אצינד וועל איך נביאות זאָגען, וואָס פון אייך, פון נאָך אַזעלכע פאַרוואָהרלאָזטע, פאַרוואָגעלטע, וועט ווערען מיט דער צייט. קאַבצאַנסקער יודען, ווי אַלע אומגליקליכע זייער גלייכען, פון וועלכע מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט תחילת, ביים אָנהויב זייערען צופאַלען, וועלען אַלץ וואָס ווייטער פאַלען און פאַלען און שוין קיינמאָל נישט אויפשטעהען, קומען צוריק צו זייער פריהערדיגען שטאַנד. דאָס ביסעל, וואָס זיי וועלען צונויפנעהמען, וועט אַוועקגעהן אויפ'ן עסען אין וועג, און דער סוף זייערער וועט זיין, צובלייבען קבצנים, שלעפּערס, אַ פּלאָג, אַ מכה, וואָס וועט זיך איינעסען דעם פאָלק אין די ביינער און אָנטהאָן איהם גרוים יסורים. עס האָבען ניט געשטיצט אונזערע יודען די געפאַלענע ביי זיי אין־אָנהויב, יעדער מיט אַ קלייניגקייט און מיט דעם גוטען ווילען, וועלען זיי לסוף געצוואונגען זיין מיט געוואַלד צוגעבען אייך, קבצנים, אַ סך און דאָס וועט שוין ניט העלפען. די אָרימע לייט וועלען תמיד זיי בעפאַלען און ווילענדיג־נישט־ווילענדיג וועלען זיי געבען ווי אין אַ לעבערדיגען זאַק אריין כפי זייער כח און אריבער דעם כח. זיי וועלען מ ו ז ע ן מאַכען „הקדשים" פאַר אורחים, אָרימע וואַנדערער, שלעפּערס. זיי וועלען מ ו ז ע ן אויסבריינגען געלד אויף קראַנקע, שלאַפע, צעבראָכענע, אויך אויף פוילע ליידיגגעהערס. זיי וועלען מ ו ז ע ן מפרנס זיין אלמנות און אויסהאַלטען יתומים. זיי וועלען מ ו ז ע ן אריינגעהמען צו זיך אין שטוב אָרימע קרובים, מוזען און מוזען געבען נאָך אויף זאַכען אַזוינע אָהן אַ שיעור ביז זיי וועלען שוין ניט זיין מעהר פאַרמעגליך און מוזען פאַר־קלענערען זייערע אויסגאַבען. די געשעפטען וועלען וועניגער ווערען, פיל וועלען אראָב פון דער פונקציע און עס וועלען צוקומען נייע, פריש־צאַפּעל־

דינע אָרימעלייט, קבצנים, דלפנים, אביונים, אָפּענע, באַהאַלטענע. אַלערליי מינים... איהר זעהט, רב יחיאל־מרדכי, וואָס די פראַש האָט אָנגעמאַכט ביים אריינשפּרינגען אָט דאָ אין דעם טייך? צו ערשט איז דורך איהר שפּרונג געוואָרען אין וואַסער אַרום איהר אַ רעדעל, דערנאָך אַ צווייטס, אַ דריטס, אַלץ מעהר און מעהר ווייטער און ווייטער. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון אַ קליינינקייט און פון דעם קליינינקייט קומט אַרויס זעהר פיל אַזוינס, וואָס ציהט זיך, ציהט אָהן אַ עק. אַ שרפה איז געקומען אויף קאַבצאַנסק, קומט פון איהר אַרויס צרות אַ סך — און אין אַ צייט אַ ר ו ם וועט האָבען צו בעוויינען די שרפה כל־ישראל!

— אונזערע הייליגע חכמים האָבען דאָס שוין פריהער פאַר זיך געזאָגט — מאַכט רב יחיאל־מרדכי מיט אַ קנייטשעלע, אַ ציה־געבענדיג מיט׳ן אַקסעל, ווי דער שטייגער איז פון בית־מדרשניקעס, אוועקצומאַכען יענעמס אַ וואָרט, ווייל מען געפינט עס ערגיץ אין אַ שטעל ביי אונזערע חכמים. אם־כן טאָ וואָס־זשע לאָזט מיך דאָ יענער הערען? — דער מדרש „שיר השירים“ זאָגט: מה אגוז זה, אזוי ווי ניס, אתה נוטל אחד מחברו, אז דו ריהרסט איינעם פון אַ קופּקעלע, כולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה, צוקייקלען זיך און צולויפען זיך איינע נאָך די אַנדערע, כך הן ישראל, אזוי זענען די יודען, לקה אחד מהן כלן מרגישין, ריהרט דאָס אומגליק אָן איינעם פון זיי, דערפיהלען עס אַלע“.

— און וואָס טהוט מען דערצו, רב יחיאל־מרדכי? — טהוט איך אַ פרעג זעהר פאַרביטערט — געוואַלד, רבונו של עולם, וועלען דען יודען תמיד אַזוי זיין אָפּהענדיג, אָפּגעלאָזט, נישט צוטהאָן פון דאַנען אַהין, צופאַרבעסערען זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלען ניט קויקלען זיך ווי די ניס?!...

רב יחיאל־מרדכי בעדעקט מיט דער האַנד דאָס פּנים, זיפצט קרעכצט, נישט צוענטפערען קיין וואָרט. מיר זיטצען ביידע און שוויינען, פאַרטיפענדיג זיך איטליכער אין די געדאַנקען ביי זיך.

שפּעטער אביסעל האָבען די קאַבצאַנסקער זיך געריהרט אין וועג אריין רעש׳דיג, האַק־און־פּאַק מיט די ווייבער און קינדער, און לייזעריל דער משוגענער שלעפּענדיג זיך נאָך זיי. איך האָב זיי ביז אַ געוויסען פּונקט בעגלייט, נאָכגעהענדיג נאָך מיין פערד־און־וועגעלע, דערנאָך האָב איך מיך געזעגענט מיט זיי און בין געגאַנגען מיין וועג.

* *
*

יענע אומגליקליכע קאבצאנסקער האָב איך שוין מעהר אין מיין לעבען ניט געזעהען און איך ווייס נישט, וואָס פון זיי איז געוואָרען. זיי האָבען זיך אוודאי געמוזט קויקלען ווי די נים מיט די אַלע אנדערע יודישע אָרימע־לייט, ביז זיי זענען פארשוואונדען געוואָרען פון דער וועלט. לייזערלען נאָר האָב איך אין א צייט ארום בעגעגענט אין גלופסק, ארומלויפענדיג דאָרט אין די גאסען בתורת שטאָדט־משוגענער, און קינדער־קונדסים מיט א גע־שריי, א געלעכטער הענדום־פענדום נאָך איהם...

חג האסיף

חג האסיף *)

(אַ יום־טוב פון זאַמלען)

אַ מעשה

געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים

א

יודען בכלל,זענען דאָך, ווי ס׳איז בעוואוסט, שוואַך נעביך אין געזונד, פערזאָרגט, ברוך־השם, מיט יסורים מיט קרענק, ווי אַ שטייגער שטעכעניש, בויכוועהטיג, שווינדעל, קאָפּדרעהעניש וכדומה און בעדאַרפען דאָך נעביך טאַקי זיך קורירען. וואָס־זשע טהוט גאָט? מאַכט ער זיי אַ קאָלאָניע דאָ אין אונזער געגענד, ביי׳ם ים, שאבא הייסט זי, אַ קאָלאָניע גאָר אַנטיק מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען צו קראַנקע אַ שטיק געזונד. באמת איז די דאָזיגע קאָלאָניע ניט אונזערע, ניט קיין יודישע, נאָר „זייערע" — אַ גויעשע, הייסט עס. גאָט האָט איינגעגעבען שכל די דייטשען, און די ערדאַרבייטער פון דער שווייץ זאָגענדיג קומט, בעזעצט זיך דאָ, ביי׳ם שוואַרצען ים, בויט אייך אויס הייזער, פלאַנצט וויינגערטנער! און יודעלעך — מיין פאָלק ישראל, וועלען קומען צו אייך אַלע יאָהר, אין הערבסט, אויף אַ טרויבען־קור. די גוים האָבען געטהון גאָטס געבאָט — זענען געקומען, אויסגעבויט אַ קאָ־לאָניע, געאַרבייט, געזייעט, געפלאַנצט, און זענען היינט רייך, פערזאָרגט מיט וויין, מיט אַלעס־גוטען. נאָר געבען די יודען וויינטרויבען צום עסען גיבען זיי ניט אומזיסט סיידען פאַר געלד, וואָס איז, יודען זענען דען פויגעל, „וואָס אַקערן ניט, זייען ניט, שניידען ניט, און הקדוש־ברוך־הוא שפּייזט

---

*) אַזוי הייסט אין דער תורה יום־טוב סוכות, ווייל דענסמאָל האָבען יודען אין ארץ ישראל געזאַמעלט זייערע תבואות פון די פעלדער.

זיי“? יודען אמת טאקי „פליהען אין דער לופט“, אָבער מענשען זענען זיי דאָך פאָרט, זענען ניט קראַנק נישׂקשה צו צאָהלען, און נאָך ווי? טהייער טאַקע! מילא וואָס מאַכט עס יודען אוים, קומען זיי און בעצאָהלען טהייערער. אָבער אָרימע לייט, וואָס טהוען קבצנים נעביך, וואָס בעדאַרפען טרויבען אויך אויף א רפואה און האָבען ניט קיין גראָשען? גיט גאָט איין שכל זיינע קראַנקע קבצנים׳לעך, זיי זאָלען אויסוואַרטען שאַ, שטיל, ביז די נגידים וועלען זיך לאָזען קיין שאבא אויף טרויבען. און קוים זענען יענע אהין אוועק, ריהרט זיך חברה קבצנים, נעהמען די פים אויף די פלייצעס און מאַרש, מאַרש נאָך זיי, נאָך די בעלי־בתים, חברה טהוט זיך א שאָט קיין שאבא ווי א היישרעק אזוי, אז אויף איין בעל־הבית קומט עפּטערס אוים זיבען קבצנים!

א גאַנץ יאָהר איז די קאָלאָניע רוהיג. איטליכער פון די איינוואוינער דאָרט בעשעפטיגט זיך מיט ארבייט אין פעלד, אין ווייןגאָרטען. ניטאָ קיין לעדיג־געהער, מען זעהט ניט קיינעם ארומגעהן מיט א טאָרבע איבער די הייזער, מען הערט ניט קיין ליאַרם, קיין געשריי. אויף די גאַסען ווייזען זיך צייטיגע ווייןטרויבען — הע־הע! טהוען זיך דאָרט אוויז די בני־יעקב קאָמפּאַניעס־ווייז, נגידים מיט קעשענעס און אָרעמע־לייט מיט טאָר־בעס, ס׳איז ליהודים, די קאָלאָניע רוישט,ווימעלט! ס׳איז א יודיש שטעדטעל מיט אַלע אָבשטיטצלעך — מיט גבאים און גבאי׳טעס אויף צדקה־זאַכען. בחורים און מיידלעך נעהמען א פּאַטשיילקע און קלייבען נדבות, נישט דורכלאָזענדיג אין מאַרק קיינעם. מען דינגט ערגיץ א שטיבעל אויף דאַווגען „ימים־נוראים“ און מען שטאָפּט אָן דאָרט יודען מיט יודענעס איינג ווי אין א פעסעל מיט הערינג. מען איז מפקיר די ביינער, מען שטופּט זיך און מען שוויצט א שרעק! פאַר נויט ראַטעוועט מען זיך און מען געהט אַרוים אויף דער גאַס, מען שפּאַצירט זיך דאָרט בקאָמפּאַניע אין די טליתים, מען רעדט און מען דאַווענט כלומר׳שט. האַלט מען אינוועניג אין שוהל ביי קדושה, גיט מען זיי א ידיעה, שפּרינגט מען קדוש, קדוש, אויף דער גאַס!

איך בין אויך אָנהויב הערבסט געקומען קיין שאבא, נישט צוליעב דעם, צו עסען דאָרט ווייןטרויבען, ווי צוליעב אויסרוהען זיך א ביסעל, פון דער ארבייט מיינער א גאַנץ יאָהר. אַלע טאָג פלעג איך אויפשטעהן פריה און שפּאַצירען איינער אַליין צווישען די ווייןגערטנער, עטהעמען פרישע לופט און הנאה האָבען פון גאָטס וועלטעל, דאָס שענע.

ב

איינמאל שפאציר איך מיר צווישען די וויינגערטנער עפּיס פערטראכט און א קייכענדיג הוסטעלע פון ערגיץ האט מיך ארויסגעבראכט פון מיינע געדאנקען. איך טהו א קוק, דערזעה איך, עפּיס א מענש שטעהט פאר מיר, אין דרייען געבויגען, קייכט, הוסט, האלטענדיג אויסגעשטרעקט צו מיך די הענד, רייבענדיג מיט די שפּיצען פינגער, מיט א קרימעלע און א פּנים׳ל פון א נעביך, באלד טאקי געווען צו דערקענען, אז דאס איז א יוד און בעט א נדבה איך קוק מיך איין איהם אין פּנים, אז איך טהו מיך א חאפּ צוריק, מאכענדיג שטארק פערוואונדערט:

— ר׳ב יעקב פּנחס!!

דער יוד קוקט זיך איין אויך אויף מיר, מיגעט זיך און זאגט, שאקלענדיג מיט׳ן קאפּ:

— יא, יא, יעקב פּנחס בין איך!... שלום עליכם רבי מענדיל!

— עליכם שלום!

רב יעקב פּנחס׳ן, אדער ווי ער האט ביי אונז דארט געהייסען אויפ׳ן ווייבס נאמען, יעקב פּנחס שיינדעל־מיריל׳ס, האב איך געקענט מכמה שנים. איך האב איהם געקענט פאר א בנעימות׳דיגען, סטאטעטשנעם מענשען, מיט שעהנע בענעהמונגען, חאטש ער איז געווען א מלמד כל ימיו. די מלמדים זענען פאר קנאה געווען איהם פארביסענע שונאים, פלעגען דייטען אלע אויפפיהרונגען זיינע צום שלעכטען, אויסטראכטען אויף איהם וואס ניט געשטויגען ניט געפלויגען, כדי אנפּייפען איהם אין דעם מלמדות. געמורמעלט אויף איהם, א שטייגער, ער קומט אריין בגנבה אינ׳ם באור פון משה אדעסער, חאפּט אויך א קוק אין די יודישע גאזעטעס און לייגט אריין דעם קאפּ אין דקדוק. נאראנים האבען געגלויבט און געווען אין כעס, קלוגע האבען געוואוסט, אז ס׳איז א ליגען און געלאכט. היינט ווייס איך זיכער, אז מען האט איהם אומזיסט חושד געווען. היינט ערשט פערשטעה איך, אז איך האב ניט פערשטאנען, אין דער יוגענד, דאס דקדוק־רש״י אויפ׳ן פסוק „בראשית ברא״, וואס רבי יעקב פּנחס האט מיר אין חדר דערקלערט, און ער אליין, מחילה, האט עס אויך ניט פערשטאנען. נאר דענסטמאל, אז רבי יעקב פּנחס האט עס מיר דערקלערט מיט קולות, מאכענדיג מיט הענד און פיס, שטארק פערפלאמט, האב איך מיר געשראקען

און געזאָגט: איך פערשטעה, פערשטעה! דאָך אַ ביסעל אמת איז פאָרט געווען אין די מלמדים׳ס רייד. רב יעקב פּנחס פלעגט ליעב האָבען אריינוואַרפען אין זיינע בריפלעך טערפקע לשון־קודש־ווערטער, און שרייבען מליצה׳דיג, כמעט נישט צום פערשטעהן, ווי יענע בריה׳ס אַ מאָל. איינמאָל האָט ער זיך ניט געהיט און געוואָרפען מיט פראַגע־צייכענס, מיט אויסרופונגס צייכענס אָהן אַ שיעור. וואָס אַ וואָרט — אַ פראַגע צייכען; וואָס אַ וואָרט אַ געשריי; אַזוי אַז די מלמדים האָבען זיך איבערגעשראָקען און געזאָגט און געזאָגט.

שיינדיל־מיריל, רב יעקב־פּנחס׳עס ווייב, איז געווען אַ בערייׄדעווּדיגע יודענע, מיט אַ געמבע, אַזוי אַז זי האָט גערעדט ביי זיך אין שטוב האָט מען געהערט אויף דער צעהנטער גאַס. פלעגט גרינג זיך אָנצינדען, אריינקומען אין כעס און גרינג טאַקי זיך איבערבעטען, אפשר אַ מאָל הונדערט אין טאָג. דעם מאַן איהרען האָט זי געאַכט און פלעגט אָבהיטען איהם מיט זיין עסען און טרינקען, מיט זיין גלעזעל ציקאָריע אין דער געהעריגער צייט. רב יעקב־פּנחס האָט זי ליעב געהאַט, זי געפאָלגט און, ווי דער שטייגער איז פון באַנק־קוועטשערס, טאַקי מורא געהאַט פאַר איהר אויך. שונאים פלעגען זאָגען, אַז זי געוועלטיגט איבער איהם און האָט זעהר „אַ שווערע האַנד“. אַז אַ מאָל איז איהם געשוואָלען געווען דאָס פּנים, האָט מען געזאָגט, דאָס איז געקומען פון אַ האַנד, פון שיינדיל־מיריל׳ס האַנד!

אַקעגען אַ היבשע ווייל̇ע בין איך און רב יעקב פּנחס געשטאַנען שווייגענדיג און צומישט. ער איז געווען צומישט און האָט זיך געשעמט, וואָס ער האָט אויסגעשטרעקט צו מיר די האַנד, בעטען אַ נדבה, און מיר האָט שטאַרק געריסען דאָס הארץ, וואָס איך האָב איהם נעביך געזעהן אין אַזא צושטאַנד. דערנאָך בין איך ארוים מיט אַ וואָרט, און שטאַמלענדיג, גלאַט, אַזוי זיך, געזאָגט:

— יאָ, אַזוי געהט עס אין דער וועלט!... האָט זיך ער מיר נאָר אומגעריכט אונטערגערוקט רב יעקב פּנחס היינט!... נו!...

רב יעקב־פּנחס האָט טיעף פונ׳ם הארצען אַ זיפץ געטהון און קיין וואָרט ניט גערעדט.

— וואָס זיפצט איהר אַזוי, רב יעקב פּנחס — מאַך איך צו איהם פריינדליך, ווילענדיג איהם טרייסטען — אָט געהט אַ ניי יאָהר אויף אונז יודען צום גוטען. אָט, האָבען מיר סכות, דעם ליעבען יום־טוב, זמן שמחתנו!

— עט! — מאַכט רב יעקב פּנחס, פאַרקרימענדיג זיך ווי אָנגעברוגז׳ט מיט פעראַכטונג, אַ מאַך געבענדיג מיט דער האַנד — וואָס מיר „זמן שמחתנו?“ היינט איז „זמן“ ניט קיין „זמן“ און שמחה ניט קיין שמחה.

רב יעקב פּנחס האָט מיר אויסגעזעהען, ווי ער איז מיט זיינע רייד מבזה די ימים־טובים און געטראַכט ביי מיר, אפשר ניט אומזיסט טאַקי האָבען די מלמדים אמאָל איהם חושד געווען, אז ער פּאָרעט זיך מיט דקדוק און קוקט אריין אין „יענע“ מיני ביכלעך. און ווי איך וויל איהם דאָ מאַכען א בעמערקונג, רופט זיך אָן רב יעקב פּנחס ווייטער:

— „זמן שמחתנו זאָגט איהר. אָט דורך די צוויי ווערטער איז די גאַנ־צע צרה...

— זייט־זשע מוחל, איהר רבּ מענדיל! איך זעה, ניש׳קשה, אז איך קום אייך אוים ריין משוגע, אָדער גאָר א אפּיקורס. מען טאָר אָבער ניט בעשולדיגען א מענשען ביז מען הערט איהם פריהער ניט אוים, און אַלס־דינג וואָס מיט איהם האָט זיך פּאַסירט.

— אדרבה, דערצעהלט, רב יעקב פּנחס — רוף איך מיך אָן — קומט, מיר וועלען זיך דאָ אַזוי געהן און איהר וועט דערצעהלען, קומט, קומט, איך בעט אייך!

ג

— די מעשה דערפון איז אזוי — הויבט ר׳ יעקב פנחס אָן צו דער־צעהלען, אויסשנייצענדיג פריהער די נאָז און אַ פאָהר־געבענדיג מיט אַלע פינף פינגער איבער׳ן פנים און איבער דער באָרד — אַז אונזערע הייליגע חכמים זאָגען: „איז אַנ׳עם־הארץ אַ חסיד טאָר מען ניט וואוינען ביי איהם, ניט שטעהען אין „זיינע ד׳ אמות“, — זענען זיי טאַקי גערעכט. איהר הערט? וועה, וועה איז מיר, וואָס איך האָב זיי ניט געפאָלגט, און איך מיט נאָך עטליכע שכנים האָבען מיר געוואוינט ביי אייזיק־בער, דעם פּראָ־צענטניק אין הויז. אייזיק־בער דעם פּראָצענטניק קענט איהר דאָך, אַז ער איז אַ גרויסער עם־הארץ און אַ ווילדער חסיד; אַז ער לאָזט זיך דערקענען צו אַ אָרימאַן אין אַ שלעכטער צייט, דערבאַרמט זיך און לייעט איהם אַלע וואָך ביסלעכווייז קרן מיט פּראָצענט, נעהמענדיג ביי איהם אַ וועקסעל אויף צוויי מאָל, דריי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל דער חוב בעטרעפט. אַזאַ מכה מיט מכה׳לעך זאָל זיך איהם, רבונו של עולם זעטצען! ער האָט דאָך מיר געטהון אַזוינס וואָס אַ שרעק. דערפון אָבער וועל איך דערצעהלען שפּעטער, איצט אַז איך דערמאָהן זיין נאָמען, „קוועטשט עס מיך אין בויך“ און מוז אויסלאָזען צו זיין קאָפּ מיט אַ קללה. לאָז ער געהן צו אַלע רוחות, און איך קעהר מיך אום צו מיין ענין. בקיצור, האָב איך מיט נאָך עטליכע שכנים געוואוינט אין שכנות ביי אייזיק־בער׳ן, די כפרה זאָל ער ווערען! אַז ס׳איז געקומען די צייט פון סוכות, האָבען די שכנים זיך גענומען צו מאַ־כען אַ סוכה. איך בין אויך צוגעשטאַנען צו זיי ווי אַ שותף, מיט אַ עצה, און מיט אַלץ וואָס נאָר מעגליך. זיי זענען געקומען מיט זייערס, דער מיט אַ אַ פלאָקען, יענער מיט אַ טשאָלענטברעטיל, איינער מיט אַ שטייג פון עופות, דער אַנדערער מיט פערזשאַווערטע טשוועקעס און איך מיט אַ לאָק־שענברעטיל, מיט פאַרפּלאָנטעטע שנירעלעך און אַ צושאָטענע, אויסגעריי־בענע ראָגאָזשע. און אייזיק־בער, געשוואָלען זאָל ער ווערען ווי אַ באַרג, ער האָט אָבגעגעבען פאַר דער סוכה ביי זיך אין הויף אַ ווינקעל, וואו די בהמה ליגט און נעכטיגט אַ גאַנץ יאָהר. „די מצוה פון סוכה, האָט ער גע־זאָגט, איז אַזוי גרויס, אַז אַ כפרה פאַר איהר דער גאַנצער צער בעלי־חיים.

ניש׳קשה, דער רוח וועט די בהמה ניט נעהמען, אז זי וועט זיך וואַלגערען זיבען טעג אויפ׳ן מארק. אי וואָס זי וועט מיר געבען וועניגער מילך, אָדער זי וועט גאָר פּגר׳ן? גו, וועט גאָט ברוך־הוא ממלא זיין מיין שאָדען". — איהר פאַרשטעהט? דערמיט האָט ער געגעבען אונז אָנצוהערעניש, אַז די סוכה איז איינגאַנצען זיינע, וואָרום פון איהר שטעהט איהם דאָך פאַר צו ליידען אַ גרויסען היזק. בקיצור, ווי די מעשה איז,די סוכה איז פאַרטיג געוואָרען מיט אַלע זאַבעבישען, ווי געהעריג. צוויי ברעטער און קרומע קלעצ־לעך האָבען געדינט פאַר ביינק. זיטצען אויף זיי האָט מען בעדאַרפט אויף משקולת, נישט צוטהון זיך אַ מינדסט ריהרעלע, מען זאָל חלילה ניט פאַלען און ברעכען האַלז און געניק. אַ גרויסע לאַקשענברעט איז געלעגען אויף אַ פעסעל פון אוגערקעס און געדינט פאַר אַ טיש, ביי וועלכען עס האָבען נישט געגעסען אַלע שכנים מיט אַ מאָל, נאָר בעדאַרפט איינע די אנדערע איבערוואַרטען, די אַרויס יענע אריין. און עסען האָט מען בעדאַרפט מיט קאָפּ. ניט צוריהרען זיך צום טיש גראָבליך מיט דער האַנד, דאָס לאַקשענ־ברעט זאָל ניט אראָפּפאַלען, חס־ושלום. איז דאָך, דאַכט זיך, גאַנץ גוט. הערט־זשע ווייטער, זייט מוחל. אַז מען איז די ערשטע נאַכט יום־טוב אריין אין סוכה קידוש מאַכען הויבט זיך אויף ווי געוועהנליך איז אין דער דאָזיגער צייט, אַ גרויסער שטורם־ווינד און לעשט אוים די בענשליכט. עס ווערט אַ רעש, אַ געטומעל, אַ חאַפּעניש, אַ צוטרעטעניש צווישען די שכנים. אין אַ שעה צוויי ארום צינדט מען ווידער אָן אין סוכה די ליכט און עס געהט אריין די ערשטע וואָך, אין וועלכער עס צעהלט זיך דער בעל־הבית, ימח שמו, און איך. ווי נאָר מען טראָגט מיר אריין די יויך הויבט אָן גיסען אַ קאַלטער אָסענדיגער רעגען — און קאָפּ, קאָפּ אין טעלער. אייזיק־בער, פערחאַפּט זאָל ער ווערען, וואָס איז אַנ׳עם־הארץ און אַ חסיד, וויל ניט הערען דעם רעגען און דוקא זיטצען אין סוכה. היינט אַז ער, ימח שמו וזכרו, טהוט אזוי אַ פשיטא שוין איך, מלמד, וואָס מיינע חברים זוכען זיך צו מיר, צו פערשוואַרצען מיך מיט רכילות פאַר די בעלי־בתים. ער, די כפרה זאָל ער ווערען, זיצט זיך אין אַ פיקסען־פעלץ און ס׳איז איהם וואַרם. מיין פעלץ אָקעגען ליגט נאָך פון פסח אָן פאַרזעצט אין לאָמבארד און איך זיץ אין איין קאַפּאָטע און ציטער פאַר קעלט. דעם גאַנצען טאָג, ערב יום־טוב, בעדאַרפט איהר וויסען, האָב איך אין מיין מויל נישט געהאַט, מיין ווייב איז געוועזען שטאַרק פאַרטראָגען מיט דעם קאָכען, באַקען אויף יום־טוב. און אַז ווייבער זענען פאַרטראָגען, ווייסט איהר דאָך, אַז זיי זענען אין איין כעס. איז דער מאַן הונגעריג, איז גלייכער פאַר איהם דענסטמאָל איינהאַלטען זיך און שווייגען איידער איינשטעלען זיך און שמועסען פון עסען. מילא פאַרשטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געהונגערט

נישט צו רעדען קיין ווארט. און וואס לאזט זיך אוים? איך געה אריין אין סוכה נאך אזא תענית, אבבאסטען זיך דארט, גיסט אויף מיר א רעגען. דאס געקעכטס ווערט אייז־קאלט, איך ציטער פאר נעץ, פאר קעלט און עס, משטיינס־געזאגט, אין איילעניש אין חאפעניש דערווייטערט פון ווייב און, קינדער, — איך דא אין סוכה בין אליין, ווי א אלמן, און מיין ווייב דארט אין שטוב — ווי א אלמנה.

וועט איהר דאך זאגען: פשיטא! וואס לאזט מיך דא יעקב פנחס הערען? אלטע געוועהנליכע מעשיות וואס קומען פאר תמיד, אלע יאהר, און יודין נעהמען עס אן פאר ליעב, זיצען אין סוכה און זענען פרעהליך. אמת, גערעכט טאקי! מהאי טעמא בין איך דאך מקצר און רעכען ניט אוים די אלע אנדערע זאכען, וואס האט זיך געמאכט אין סוכה, ווי א שטייגער, די קאליזשעם וואסער, וואס זענען געשטאנען דארט פון רעגען, די מעשה מיט דער ברעט, וואס איז אראבגעפאלען, דורך א קליין ריהרעלע, פון דעם פעסעל, אינאיינעם מיט'ן געפעס מיט הכל בכל כאשר לכל. די מעשה מיט דער בהמה אייזיק־בער'ם, א מכה איהם א גרויסע, ווי איהר האט זיך פער־גלוסט קראצען זיך אן דער סוכה, האבען געציטערט, זיך צושאקעלט די ווענט און גיפאלען די ביינק מיט די, וואס זענען געזעסען דערויף! די מעשה מיט די ווייבער, וואס האבען געשיקט די מאנען זייערע אין סוכה אריין כמעט דאס גאנצע פלייש, דאס גאנצע ביסעל יויך וכדומה, כדי ניט פערשעמט צו ווערען פאר לייט, פאר פרעמדע דארט, און אליין, זיי און די קינדער, האבען געהונגערט נעבעך. און וואס פאר א טעם האבען די מענער געפיהלט אין דעם עסען, בעטראכטענדיג דאס, עס האט זיי געטריפט דאס בלוט, זיך געווארגען מיט איטליכען ביסען. נאך און נאך אזעלכע מעשיות, וואס מאכען זיך סוכות־צייט און גארנישט! יום־טוב איז יום־טוב און יודען זענען יודען. פון די מעשיות רעד איך ניט. עט! זיי געהען אוועק אינאיינעם מיט דעם יום־טוב און עס בלייבט פון זיי קיין זכר ניט. איין מעשה נאר וויל איך דערצעהלען, וואס זי האט איבערגעלאזט א אייביגען רושם אויף מיר און אויף מיין הויזגעזינד, וואס צוליעב איהר בין איך אריין אין א גרויס אומגליק, בין עלינד, ארים, שטארק געפאלען, ווי איהר קוקט מיך אן!

ד

די לעצטע ווערטער האָט געזאָגט רב יעקב פּנחס, בעוואַשענדיג זיך מיט טרעהרען.

אַ פּאָר מינוט האָט רב יעקב פּנחס געשוויגען, דערנאָך האָט ער אויסגע־ווישט די אויגען און ווייטער דערצעהלט.

דעם דריטען טאָג חול־המועד סוכות וועל איך אייביג ניט פערגעסען. אַ ביטערער, פינסטערער טאָג איז עס געווען, אַ אָנהויב צו אַלע מיינע צרות. וואָס נאָכדעם, ווען איך רעד פון׳ם דאָזיגען טאָג, ווער איך צוקאָכט, אין קאָפּ איז מיר אַ אויסמישעניש און אַז איך רעד, חאַפּ איך איין וואָרט פאַר׳ן אנדערען. איך וועל אייך איבערגעבען ווי ווייט איך קען.

מיעד, הונגעריג, צובראָכען פון דער ארבייט יענעם טאָג, בין איך אַ היים געקומען, אין דער־גיך אָפּצועסען און לויפען צוריק צו דער ארבייט. איהר ווייסט דאָך, אַז „זמן שמחתנו" איז דער אָנהויב „זמן" פאַר מלמדים, צו בעקומען קינדער און צונויפשטעלען אַ חדר. דאָס איז ממש אזוי שווער ווי „צו קינד" געהן. מלמדים ביצקען זיך דענסטמאָל איינע מיט די אנדערע. דער יענעם פאַרלויפט דעם וועג, איטליכער טהוט וואָס ער קען, צו בעקומען נייע קינדער און אָנפּייפען יענעם אין חדר. אַלע מיטעל זענען דענסטמאָל רעכט — רכילות, מסירות, פאַלשע שבועות, שקרים, וואָס נאָר מעגליך.

לויף איך אריין אין שטוב געשווינד, זאָגענדיג צו מיין ווייב אין איין אָטעם: עסען!... גיטאָ קיין צייט!... נעהמט מיין ווייב די אַלע ספּראָנאַ־לען: אַ טישטוך, מעסער, זאַלץ, אַ קריגעל וואסער מיט אַ האנדטוך, מיר אין האנד גיט זי צום טראָגען אַ שיסעל מיט הייסען קאַליש און אזוי בעלאָדען לאָזען מיר זיך געהן גיך פון׳ם שטוב אין הויף אריין. ווי מיר קומען צו דער סוכה — טפּרר! — דאָס טהיריל איז פערשלאָסען! וואָס טהוט מען? ניט מיר איבער מיין ווייב דאָס קריגעל וואסער, דאָס טישטוך מיט דעם האנדטוך וואַרפט זי מיר ארויף אויפ׳ן אַקסעל און זי אַליין לאָזט זיך געהן צו די שכנים פרעגען וועגען דעם שליסעל. און בעת זי געהט זיך אַרום פון איין שכן צום אנדערען, שטעה איך מיר אין הויף, איינגעהילט מיט דעם טישטוך ווי אַ טלית, דאָס קריגעל וואסער אין דער לינקער האנד, די שיסעל קאַליש אין דער רעכטער און קען מיך ניט ריהרען פון אָרט, ווי צוגעשמידט

צו דער ערד. דער טאָג איז געווען אַ וואָלקענדיגער, אַ אָסענדיג רעגענדיל האָט זיך געזייהט ווי דורך אַ זיפּ און אַריין אין שיסעל געקעכטס.

איך שטעה ווי אין געהאַקטע וואונדען און אין קאָפּ פּיקט מיר דער „חדר", אוי ועה, טאָמער וועלען זיך יענע פּערחאַפּען צו די בעלי־הבתים און אַוועקנעהמען די קינדער, אויף וועלכע איך האָב איין אויג. יעדע מינוט האָט זיך מיר געצויגען ווי אַ שעה. ווען ניט די מורא פאַר מיין ווייב, וואָלט איך אַ וואָרף געטהאָן די שיסעל מיט די אַלע זאַכען און וואָלט אַנטלאָפען. מיין ווייב געהט דערווייל אַרום צווישען די שכנים — אַהין־אַהער, ניטאָ ביי זיי קיין שליסעל! געהט זי דאָך צו אייזיק־בער'ן, געהן זאָל ער אין דער־ערד אַריין! זאָגט דאָס ווייב זיינס, די ארורה: ביים מאַן איז דער שליסעל. זאָגט מיין ווייב: געהט, נעהמט ביי איהם דעם שליסעל. זאָגט דאָס ווייב זיינס: מיין מאַן שלאָפט. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן שלאָפט און מיין מאַן איז הונגעריג. זאָגט זיין ווייב: אייער מאַן קען וואַרטען. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן קען אויפשטעהן. צו־לאָזט זיך זיין ווייב אויף מיין ווייב מיט זידלערייען. גיט מיין ווייב אָפּ זיין ווייב די זידלערייען צוריק מיט אַ צוגאָב. שטעהט אויף אייזיק־בער, קיין תחית המתים זאָל ער ניט אויפשטעהן, בייזערט זיך אויף מיין ווייב, שטאַרק אין כעס, נעהמט און שטופּט זי אַרויס פון שטוב. שרייעט מיין ווייב נעביך זעהר פערביטערט, פערזאַמלען זיך אין אַ רעדעל אַלע מענשען אין דעם הויף פון קליין ביז גרויס. עס ווערט אַ טומעל, אַ קאַכעניש, עס דערגרייכט ביז צו אַ געשלעג און פערציהט זיך העט ביז נאָך מנחה־צייט.

— פאַרטרויערט, פאַרשעמט קעהר איך מיך אום מיט מיין ווייב אין שטוב אַריין. זי נעביך, גיסט אויס איהר האַרץ, רעדט, טענה'ט, וויינט, און איך דאַווען מעריב, לייען קריאת־שמע, פאַל ווי אַ דער'הרג'עטער אויפ'ן בעט און שלאָף אָהן עסען, אָהן טרינקען. אויפחאַפּענדיג זיך אויף מאָרגען, דערפיהל איך שטאַרקע קאָפּשמערצען, די גלידער זענען מיר שווער און קען ניט ריהרען מיט איין אבר. פון בעט קען איך שוין ניט אַראָפּ. הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט דאָקטוירים. זאָגט מען, דאָס איז מיר געקומען פון אַ שטאַרקע פערקעלטונג אין סוכה און אויפ'ן הויף, בשעת איך בין געשטאַנען דאָרט אָנגעלאָדען ווי אַ אייזעל אונטער'ן פרייען הימעל. בקיצור, — איך בין אָפּגעלעגען אַ היבשע צייט קראַנק, פאַרדולט, נישט צו־וויסען אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. אז איך האָב מיך אויפגעחאַפּט איז שוין געווען לאַנג, נאָך בין־הזמנים, נאָך „זמן שמחתנו" הייסט עס. די מלמדים האָבען מיר צונומען דעם חדר, און איך בין געבליבען אויסגעשטעלט — אָהן פּרנסה!

— און אז דאָס שלימזל געהט, שלעפּען זיך איהם נאָך פיעל אַנדערע צרות. עס דויערט ניט לאַנג, בעקום איך אַ פּאַפּירעל פונ'ם „מיראָוואָי

סודיא" וועגען א חוב פון צוויי הונדערט רובעל, וואס איך בין שולדיג אויף א וועקסעל אייזיק־בער'ן, פערהאפט זאל ער ווערען. בלייב איך מיט מיין ווייב פארגאפט, קוקען איינער דעם אנדערען אן, נישט צו פארשטעהן תחילת, וואס דאס בעטייט, אפשר איז עס א טעות. איך מאך מיר הארץ און נעהם מיך טרייסטען מיין ווייב, לאכענדיג דערביי מיט גרינגע ווערם. זיי זיך ניט מצער, שיינדיל־מיריל, זאג איך, ניש'קשה. איך וועל געהן און זאגען להד"ם! לא, מיט א אלף. און ווי איך רעד אזוי, לאזט מיין ווייב ארויס א געשריי אויף א וויינענדיג קול: אוי, א וועהטאג א גרויסער. דאס שמעקט אודאי מיט די הונדערט רובעל, וואס מיר האבען אמאל גע־ליהען אט ביי דעם גזלן אויף חתונה צו מאכען אונזער טאכטער, חסיא־גיטיל! — ע, וואס רעדסט־דו, זאג איך צו מיין ווייב, גאט איז מיט דיר, די הונדערט רובעל האבען מיר דאך שוין גאנץ לאנג אויסגעצאהלט קרן מיט פראצענט אלע וואך! — נו, און דער וועקסעל אונזערער וואו איז? פרעגט מיין ווייב, אט דער וועקסעל, דער טאפעלער, אויף צוויי הונדערט רובעל, וואו איז? — דער וועקסעל, פרעגסט־דו, וואו איז? זאג איך שטאמלענדיג, ער איז איבערגעבליבען ביי איהם... אויסגעמעקט זאל ער ווערען, ביי איהם... אוי, ביטער! שרייעט מיין ווייב, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט א געוויין, געוואלד, שוטה, וואס האסט־דו איבערגעלאזט דעם וועקסעל ביי דעם רוצח אין די הענד? — מילא, וואס איז דא אזוינס? זאג איך, דער וועקסעל איז דאך א אפגעצאהלטער, איז דאך די עבירה אויף איהם, אויף איהם, וואס ער האט עובר געווען אויף א לאו און געהאלטען א אפגעצאהלט וועקסעל ביי זיך אין שטוב! — מ־ל־מ־ד! לאזט מיין ווייב ארויס א געשריי און בלייבט אין חלשות.

— דעם סוף דערפון ווילט איהר הערען, רב מענדיל, אוי, הלואי אזא סוף אייזיק־בער'ן. אין דר'ערד אריין ער מיט אלע פראצענטניקעס זיין גלייכען! עס האט ניט געדויערט לאנג, האט מען מיר איבערגעשריבען אלע זאכען אין שטוב, האק און פאק מיט די בעבעכעס, עפענטליך פאר קויפט אלסדינג און מיר זענען געבליבען בלוט־ארם און נאקעט, ווי די מאמע האט אונז געהאט!

ביי די ווערטער איז רב יעקב פנחס געבליבען שטעהן שטיל, ארויפ־לייגענדיג די האנד אויפ'ן פנים, און האט געזיפצט, געריבען די אויגען. דערנאך קעהרט ער זיך אום צו מיר און זאגט:

— איך וועל אייך ענדיגען די מעשה בקיצור, ווארום דערצעהלען אלס־דינג אקוראט איז איבער מיינע כחות, אזוי שרעקליך איז דער סוף. די לעצטע צרה מיינע טרעפט איבער אלע מיינע פריהערדיגע צרות אינאיינעם — מיין ווייב איז פאר גרויס צער קראנק געווארען און געשטארבען!..

ה

קוים האָט רב יעקב פנחס געענדיגט, איז ער זיך פאַרגאַנגען אין הוסטען און געשפּיגען מיט בלוט ווי אַ לונגענזיכטיגער.

איך שטעה מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און פאַרטיף מיך אין די גע־דאַנקען איבער דעם גאַנצען ענין פון סוכה. סוכה איז אודאי אַ גרויסע מצוה, נאָר, רבונו של עולם, אַזאַ מצוה, וואָס געהער זיך אָן אינגאַנצען מיט ארץ ישראל, וואָס געפּאַלט אין דער צייט, ווען מען זאַמעלט די תבואה פון די פעלדער, די טרויבען פון וויינגאַרטענער און הייסט דעריבער „חג האסיף". — וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס מיט חוץ לארץ, וואו מיר זענען „לופט־מענשען", לעבען מיט נסים, פעריאַגט, פערוויסט, האָבען ניט קיין נחלאות, קיין גיטער און האָבען ניט וואָס צו זאַמלען, רבונו של עולם! יודען ווילען נעבעך מקיים זיין אַ מצוה, טהון דיין געבאָט, נאָר אוי וועה־געשריען, דאָס האַרץ רייסט פאַר רחמנות, ווי שווער אַזוינס קומט זיי אָן. דאָס האַרץ פאַרלויפט מיט בלוט צוזעהענדיג, ווי עלענדע, דערשלאָגענע מאַכען זיך לוסטיג — אַ שמחה, אַ פרייד, כדי מקיים זיין דיין געבאָט, וואָס דו האָסט געהייסען פרעהליך זיין!... וואָס איז עס פאַר אַ „חג האסיף",

און ווי איך שטעה דאָ אַזוי און טראַכט, דערזעה איך פאַר מיר אַ גאַנצע קאָמפּאַניע מענשען געהענדיג אויפ'ן וועג, מאַנסבילען מיט ווייבער אַ יום־טוב פון זאַמלען, אַז ס'איז ניטאָ וואָס צו זאַמלען?!... אינאיינעם, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, מיט שטעקלעך אין די הענד און טאָרבעס אויף די פּלייצעס.

— פון וואַנען זענען עס יודען? — פרעג איך די קאָמפּאַניע, אַז זי האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען מיר.

— מיר, פון וואַנען זענען מיר? ענטפערען אָפּ אַלערליי קולות איני־איינעם — פון אַקערמאַן זענען מיר. קיין שאַבאַ געהען מיר.

— אויף וויינטרויבען עסען ביי די דייטשען?

— אויף נדבות קלייבען ביי יודען, וואָס קומען אויף וויינטרויבען.

— וואָס־זשע אַזוי שפּעט? פאַר וואָס זענט איהר ניט געקומען פריי־הער?

— נישקשה. האָט ניט קיין זאָרג! מיר האָבען געטהון ווי דער סדר העולם איז. די „ימים־נוראים"־צייט איז, ווי עס פיהרט זיך אין דער וועלט, א צייט פון נדבות זאַמלען ביי אונז אָרעמע לייט. דעם גאַנצען חודש אלול זענען מיר פאַרנומען אויפ׳ן בית־עולם, צונויפנעהמען פון די, וואָס קומען אויף קבר אבות. ערב יום־כפור שטעהען מיר מיט אויסגעשטרעקטע הענד אויפ׳ן שולהויף און שטעלען אויך קערות, טעלער אין די שולען און בתי־מדרשים. אצינד, אז מיר האָבען זיך אָפּגעפּאַרטיגט אין שטעדטיל ביי אונז, געהען מיר אויף דער ארבייט, צוזונויפנעהמען ביי׳ם צונויפגעפּאָהרענעם עולם אין שאבא. נישקשה! — רב יוד! לאָזען זיי אויס דעם שמועס, אויס־שטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט א געבעט — גיט, גיט א נדבה, רב יוד, און מאַכט אונז א גוטען „פּעטשאַטיק"!

איך שטעה א רגע שטיל, קוק און טראַכט. פון איין זייט זעה איך גוים ארבייטען, זאַמלען פון די ווייַנגערטנער, פון די פעלדער, און פון דער אַנדער זייט, מיר אַקעגען זעה איך יודען מיט טאָרבעס, יודען קבצנים, וואָס זאַמלען נדבות אויף בית־עלמין׳ס, אין הייזער, אין שולען, אין מאַרק און אין די גאַסען! איך טראַכט, טראַכט און עס רייסט זיך מיר ארויס טיעף פון האַרצען א קרעכץ מיט די ביטערע ווערטער:

— אוי, אַז־אָך און וועה צו אונז, מיר האָבען, יאָ, יאָ, מיר האָבען א „חג האסיף", א יום־טוב פון זאַמלען — א „חג האסיף" פון גלות.

וואס הייסט חנוכה.

וואָס הייסט חנוכה?

—אַ גרויסער נס איז מיר געשעהן אום חנוכה.

— וואָס עפּיס „מיר", שמואל? פאַר וואָס ניט „אונז"? ס'איז דען ניט פונקט אַזוי מ י י ן נס, ווי דיינער?

— יאָ, ליעבער איגנאַץ, אַ גרויסער נס איז געשעהן אום חנוכה, מ י ר און ניט דיר.

—געה טענה מיט אַנ'אַלטען בית־מדרש'ניק! ביי אייך קומט אויס, אַז מיר, היינטיגע יודען, זענען גאָר קיין יודען ניט, אַז די אַמאָליגע באַנק־קוועטשערס האָבען עפּיס אַ מין קאָנטראַקט מיט'ן רבונו־של־עולם, אַ מין חזקה אויף יודישקייט.

— דאָס וואָס דו זאָגסט, איגנאַץ, איז גאָר ניט שייך צו דער מעשה, וואָס איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען. אגב איז היינט בכלל ניט קיין צייט פאַר אַזוינע וכוחים. היינט איז דאָ בילבערע ארבייט: חאַפּען אַ קערטעל און עסען לאַטקעס און פערברייינגען מיט היימישע מענשען. אַט צוליעב דעם האָב איך דיך טאַקי פערבעטען צו מיר, ברודער נאָר אַזוי ווי די איבעריגע געסט זענען נאָך ניט געקומען און דו האָסט שוין בעריהרט דעם דאָזיגען הארבען ענין, מוז איך דערויף אײנגאַנצען אָבענטפערען. פערשטעהסטו מיך, יודען זענען מיר אַלע, סיי פרומע, סיי משכילים, סיי גאַטס־פאַרכטיגע, סיי פרייע. איך למשל, בין פון קינדרווייז־אויף געזעסען „באהלי שם", אין חדרים, אין ישיבות, און דו ביסט געגאַנגען אין שקאָלעס און האָסט ניט געוואוסט, וואָס הייסט אַ „עול־תורה", פונדעסטוועגען זענען מירביידע יודען. נאָר וואָס דען איז צווישען אונז דער חילוק? מיר האָט זיך דאָס יודישקייט איינגעגעסען אין הארץ, אין מח און אין אַלע רמ"ח אברים, נאָש בראָט פיהלט אין אַ יודישען מנהג אַ בעזונדער טעם, אונז ליעגט עס אין די ביינער, סיי מיר ווייסען דאָס, סיי מיר ווייסען דאָס ניט. מיר מעגען אפילו נאָכדעם אראָב פונ'ם וועג, מיר מעגען זיך אפילו, חס ושלום, שמדין — דעם ט ע ם פון יודישקייט קענען מיר שוין קיינמאָל ניט פערגעסען. נעהם אָבער אַזוינע ווי דו, — מענשען וואָס זענען קיינמאָל ניט געזעסען

על התורה ועל העבודה, בעל־תשובה׳ניקעס, וואָס האָבען פון קינדווייז־אָן דעם יאָך פון יודישקייט אויף זיך ניט געטראָגען, — אַזוינע ק ע נ ע ן ניט פיהלען דעם אמת׳ן טעם פון אַ יודישען מנהג, פון אַ יודישער מצוה, זיי מעגען אפילו ווערען וואויל און גוט און מקיים זיין אַלסדינג מיט דער גרעסטער כונה.

— נעה שוין געה, וואָס דו רעדסט, שמואל! אַזוי טענה׳ן דאָך אַלע בטלנים אין בית־מדרש הינטער׳ן אויבען. גלאַט געבעקעט, געחקירה׳ט אין דער וועלט אריין. דאָס דאַרף מען דאָך ערשט ד ע ר ו ו י י ז ע ן.

— דערווייזען? אדרבא! איך קען אָס דערווייזען מיט גאַנצע פעק ביישפיעלען, מיט גאַנצע אוצרות פאַקטען, צעהן, הונדערט...

— גוטען אָבענד! גוטען אָבענד!... וואָס קאַכט איהר זיך דאָ אַזוי, וואָס איז דאָ ביי אייך אַזאַ געפילדער? איהר׳ט זיך, קענטיג, אַזוי פער־טיעפט אין הלכות קאָרטען, אַז איהר׳ט גאָר ניט געהערט, ווי מיר זענען אריינגעקומען. שוין צוויי מאָל האָבען מיר אייך געזאָגט גוטען אָבענד!

— אַ — אַ, ברוכים הבאים! ברוך הבא פאַני טודרוס, פאַני זרח, פאַני גימפעל, פאַני... פאַני...

— שאַט! אום חנוכה איז גאָר ניטאָ קיין „פאַני“, אום חנוכה איז מען זיך נוהג צו זאָגען „רב“ טודרוס, „רב“ גימפעל, פונקט ווי אום שבת זאָגט מען „מגדול“ שטאַט „מגדיל“. נאָר ניט דאָס זענען מיר אויסען. דער עיקר: פון וואָס ריידען דאָס יודען מיט אַזאַ אימפעט? אפשר האָבען מיר אייך איבער געריסען אינמיטען רב שמואל, טאָ לאָזט זיך ניט שטערען. טאָמער איז אַ סוד, וועלען מיר דערווייל איבערגעהן אין עס־צימער זאָגען די בעל־הבית׳טע אַ גוטען אָבענד.

— חלילה! מיר זענען דאָ ניט עוסק בנסתרות. זיצט, יודען, וועט איהר אויך הערען. איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען אינגאַנצען, וואָס פאַר אַ נס ס׳איז מיר געשעהן אום חנוכה.

— אדרבא, דערצעהלט, דערצעהלט, וועלען מיר הערען. נאָר מאַכט ניט קיין שהיות. ס׳איז דאָך עפּיס חנוכה אויף דער וועלט. יודען שפּיעלען אין קוויטלעך און אין קאָרטען. ווי זאָגט דער פסוק: הלילה הזה כלו אַקע. אַ רענדעל אַ מינוט...

— די מעשה איז גראַד ניט קיין לאַנגע. דער גאַנצער תוך שטעקט אייגענטליך ניט אין דער מעשה אַליין, נאָר אין דעם פועל־יוצא, וואָס זי האָט געהאַט פאַר מיר שפּעטער. דעריבער איז ביי מיר געוואָרען אַ מנהג צו דערמאָנען זי אַלע יאָהר אום חנוכה.

אין יענער צייט, און אפשר נאָך איצט אויך, איז פאַר יודישע יונגלעך, וועלכע זיצען נעבעך פערשפּאַרט אין חדר ווי די היהנער אין שטייג, פון

אינדערפריה ביז ניין א זייגער אויפדערנאַכט, ניט געווען קיין שעהנערע צייט, ווי די אַכט טעג פון חנוכה. א קליינינגקייט חנוכה! פון לערנען איז מען פריי, חנוכה־געלד נעהמט מען ביי טאַטע און מאַמע, פעטערס און מוהמעס, זיידעס און באָבעס, אין דריידעל שפּיעלט מען, מסחרים מאַכט מען, און אַז גאָט העלפט, שפּאַלט מען נאָך קאַרטאָפליעס אויף צווייען און מע מייסטרעוועט פון זיי חנוכה־לעמפּלעך פונ׳ם טאַטענס וועגען, — מע לעבט ווי גאָט אין אָדעס. איך געדענק, גראָד דעמאָלט, צום אַכטען ליכטעל, בין איך געווען אויפגעלעגט גאָר אויף אַן אַנדער אופן. די אַכט חנוכה־לעמפּלעך, וואָס האָבען געברענט אויף א פענסטער נעבען דער טהיר, האָבען אין מיינע אויגען אויסגעזעהן ווי די בעכערס פון די גאָלדענער מנורה אין בית־המקדש; די קנייטלעך האָבען געשיינט און געפינקעלט, ווי אַכט לויטערע שטערענדלעך. אין שטוב איז ליכטיג און וואַרים, די מאַמע פּרעגעלט שמאַלץ, דער ריח פון גריווען און ציבעלעס פערגעהט אין דער נאָז און קיצעלט. דער טאַטע זיצט מיט געסט אַרום טיש און מען איז זיך מפלפל אין דברי תורה. יודען ריידען מיט אַלע אברים, מען מאַכט מיט די הענד, מען דרעהט דעם גראָבען פינגער, מען מאַכט משונה געוואַלדען. הכלל, ס׳איז ליהודים... פון וואָס רעדט מען? מעניגא דיומא, פערשטעהט זיך. אַלע מאָל הערט מען פון דעם רעש א שאלה: „וואָס איז חנוכה?“ יודען קנייטשען מיט די שטערענס, פער־קרימען זיך זעהר שטאַרק, בייסען דעם שפּיץ באָרד, מען זעהט בעשיינ־פערליך: זיי קענען זיך ניט פערענטפערען די הארבע קשיא: „וואָס הייסט חנוכה?“ איינער פון דער קאָמפּאַניע שטעהט אויף, דערצעהלט דעם עולם עפּיס א „תנו רבנן“, פערטיעפט זיך אין דעם ענין, געפינט אַלע מאָל נייע פשטים, דרשנ׳ט מיט גרויס התלהבות, שאַרפט זיך א מוח. איך האָב פון די אַלע שעהנע פערפּלאָנטערטע דרשות פערשטאַנען נאָר איינס: „גוים האָבען מטמא געווען אַלע בוימלען, וואָס אין היכל, און אַז די חשמונאים האָבען גובר געווען און האָבען זיי פערטריבען, האָט מען געפונען נאָר איין קריגעל מיט בוימעל, וואָס איז געווען פער׳חתמ׳עט מיט דעם כהן־גדול׳ס חתימה. דאָס קריגעל האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג, איז געשעהן א נס און מ׳האָט געלייכט דערמיט גאַנצע אַכט טעג“. מחמת איך בין געווען דעם אויפדערנאַכט זעהר בגלופין און מחמת דער יום־טוב חנוכה איז ביי מיר געווען זעהר חשוב, האָב איך, א פּיצעל, א שנעק, זיך ניט געשראָקען פאַר א טאַטען און פאַר פרעמדע יודען מיט בערד און האָב א זאָג געטהאָן כמשיח לפי תומו:

— א גרויסע מציאה! אַכט טאָג פון א קריגעל איז גאָר קיין נס ניט. אָט, א שטייגער, ווען מען וואָלט געלייכט פון איין קריגעל א גאַנץ יאָהר

און סע וואָלט געווען אַ גאַנץ יאָהר חנוכה, אַט דאָס פערשטעהט איך, אַט דאָס וואָלט געהייסען אַ נס. מען וואָלט פּטור געוואָרען פון דעם מלמד מיט זיינע פּעטש און סטוסאַקעס...

איך האָב נאָך ניט אוספּייעט ענדיגען, האָט מיר דער טאַטע אַראָב־געלאָזט אַ פּאַטש הגדול הגבור והנורא.

— פּרא אדם! הולינקעס גלוסט זיך איהם. סע וואָלט נאָר אַרומגע־לאָפען, ווי אַ שייגעץ, ניט טהאָן אַ האַנד אין קאַלט וואַסער. אויסוואַקסען אַ גוי אַ האַמולע, אַט דאָס ווילסטו, האַ? — אַזוי האָט דער טאַטע געשריע־גען, און איך וואָלט מסתמא פון איהם געלייזט נאָך ניט איין פּליאַסק אין פּנים, איז מיר אָבער געשעהן אַ נס: דאָס היטעל איז נאָך פון׳ם ערשטען פּאַטש אַראָבגעפלויגען אויף דער ערד. איידער איך האָב זיך אָנגעבויגען, איידער איך האָב עס דערלאַנגט, האָב איך דאָך געמוזט פּערדעקען דעם הוילען קאָפּ מיט דער פּאָלע פון דער קאַפּאָטע. איז דעם טאַטען דערווייל אָבגעגאַנגען דער כעס... וואָס שמייכעלסטו איגנאַץ, מאַכסט חוזק?

— פּונקט פּערקעהרט! איך זעה, אַז איך בין געווען אומגערעכט מיט מיינע טענות, דעריבער שמייכעל איך איצט.

— גלויב מיר, ליעבער איגנאַץ, דו ביזט שטענדיג אומגערעכט, ווען דו בעשולדיגסט מיך אין אַזוינע זאַכען. און ווייסטו פאַר וואָס? ווייל דו ביזט, גוטער ברודער, אַ בעל־תשובה, און אין יעדען בעל־תשובה שטעקט אַ שטיק פּאַנאַטיקער, וואָס טשעפּעט זיך, זוכט חסרונות אין יענעם און איז משוגע שטאַרק צופריעדען, ווען ער געפינט עפּעס אַ פּגם אין אַנ׳על־טערען — עס מעג דאָס זיין אַ טאַטע, אַ זיידע, אָדער גלאַט אַזוי איינער פון פריהערדיגען דור. קיינער איז ניט דן זיין חבר לכף־חובה, ווי אַ בעל־תשובה און טאַקי דעריבער, וואָס זיי, די בעל־תשובה׳ניקעס, האָבען ניט די מדה פון סבלנות, בעקומען זיי, ס׳זאָל זיי צו קיין חרפּה ניט זיין, אַ מיאוס׳ן שם און מ׳האָט מורא צו שטעהן אין זייערע ד׳ אמות.

— נאָר דעם פּאַטש אַליין, — האָט שמואל ווייטער דערצעהלט, — וואָלט נאָר ניט געווען כדאי צו דערמאָנען, ווען ער וואָלט מיט דער צייט ניט געמאַכט אין מיר קיין איבערקעהרעניש און וואָלט מיך ניט געבראַכט צו נייע געדאַנקען.

— אייער וכוח, רבותי, לאָזט איבער אויף אַנ׳אַנדערס מאָל, — האָט־בען זיך אריינגעמישט די געסט, — איצט קאָנטשעט די מעשה, נאָר מאַכט עס בקיצור.

— הכלל, דער פּאַטש, וואָס איך האָב דעמאָלט בעקומען פון׳ם טאַ־טען, איז ניט געגאַנגען לאבוד. דער גאַנצער שמועס וועגען חנוכה, דעם טאַטענס כעס. דער אומגעריכטער פּאַטש — אַלסדינג איז מיר געבליבען

אין זכרון און דאָס האָט מיך געטריבען נאָך יונגערהייד צו קלעהרען און עוסק צו זיין אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?“ פון אָנהויב האָב איך געוואוסט, ווי אַלע יונגלעך, אַז אום חנוכה זאָגט מען „על הנסים“ און אין „על הנסים“ שטעהט: אין דער צייט פון מתתיהו בן יוחנן חשמונאי מיט זיינע זיהן די כהנים איז אויפגעשטאַנען מלכות יון הרשעה אויף דעם פאָלק ישראל צו מאַכען עס פערגעסען די הייליגע תורה. און הקדוש ברוך הוא האָט געטאָן א נס און האָט איבערגעענטפערט שטאַרקע אין די הענד פון שוואַכע און רשעים אין די הענד פון צדיקים און מוטוויליגע אין די הענד פון די וואָס לערנען זיין תורה. נאָכדעם האָט מען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און אָנגעצונדען ליכט און איינגעפיהרט אכט טאָג חנוכה“. האָב איך מיר פון דעם געדרונגען אזוי: די שטאַרקע — דאָס זענען די יונים, די שוואַכע — דאָס זענען מתתיהו מיט זיינע זיהן מיט די איבעריגע עהרליכע יודען, לומדים, באַנק־קוועטשערס, א שטייגער ווי די היינטיגע מלמדים, רבנים און בטלנים, וועלכע זיצען אין בית־מדרש און זענען עוסק בתורה. יענער צד איז מסתמא ארויסגעגאַנגען אין דער מלחמה מיט פערד און מיט רייטוואָגענס, מיר — מיט תשובה, תפלה וצדקה. אַז ס'איז געוועזן א יהודי המכבי אויף דער וועלט און אַז ער מיט זיינע ברידער זענען געווען שטאַרקע חילס־לייט, וועגען דעם האָב איך, פערשטעהט זיך, קיינמאָל ניט געהערט און דער רבי האָט מיר אויך ניט געזאָגט קיין האַלב וואָרט. אַז איך האָב נאָכדעם דערהערט אין דער היים ביי אונז, מ'איז זיך מפלפל אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?“ — האָב איך מיר אָפּגעלערענט דעם פשט, אַז דאָס, וואָס עס שטעהט אין „על הנסים“, איז אַפּנים ניט אינגאַנצען קלאָר און סע פערענטפערט ניט אַלע קשיות. די דרשה מיט'ן קריגעל בויעל, וואָס ס'האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג און מ'האָט דערפון געלייכט גאַנצע אכט, האָט זיך מיר אויך ניט געלעגט אויפ'ן שכל: וואָרום זעלט'ס אנדערש זיין, אַז ס'איז אזוי, וואָלט דאָך דער נס געדויערט נאָר 7 טעג, פאַר וואָס זשע האָט מען איינגעפיהרט 8 טעג? — אָט אזוי פון קלערעניש צו קלערעניש, פון זוכעניש צו זוכעניש, ביז איך האָב זיך געלאָזט איינריידען פון יצר הרע און האָב געהאַפּט א קוק אין ספרים חצונים — אין יודישע היסטאָריע, הייסט עס. דעמאָלט ערשט האָבען זיך מיר געעפענט די אויגען און איך האָב געפונען א ענטפער אויף מיין קשיא.

— אצינד, רבותי, הער־הע, ווייס איך, וואָס הייסט חנוכה!

שבת.

שַׁבָּת

א

אויף אַ שמאָל וועגעלע, וואָס שלענגעלט זיך אויפ׳ן פרייען פעלד, פערפאַלען ווערענדיג אַ מאָל צווישען יונגע צווייגהאַפטיגע וועלדלעך, שלעפּט זיך פּאַמע־ליכען מיט אַ סקריפּ אַ פולּ אָנגעפּאַקט פוהר׳ל. דאָס פערדיל, אַ דאַרס, הויט און ביין, מיט אַ גלאַט־נאַקעט פּנים, ווי ביי אַ מענשען להבדיל, הויבט פּיסלעך, אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעל, העצקעט זיך שטעהענדיג, ראַכט זיך, אַלץ אויף איין אָרט. און וואָס אַ העצקע, רופען זיך אָב די צעלעכצטע רעדלעך מיט אַ בייזער אויף אַ משונה הייזעריגען קול און דאָס פוהר׳ל שפּרינגט אונטער מיט אַ קרעכץ — אָט דאָס איז סענדער׳ל קאַראַביינִיק׳ס „מרכבה“, זיין רייטוואָגען, אויף וועלכען ער פאָהרט מיט זיין קרעמיל סחורה אין די אַרומיגע דערפער, אויך אויף יריד׳ן אין די קליינע שטעדטלעך, זיצענדיג רייטענדיג אויפ׳ן ראַנד וואָגען, ביי איין זייט, אוןביידע פיס טאַלעבענדען זיך איהם אַראָבהייענגענדיג כמעט ביז דר׳ערד.

ס׳איז חנוכה־צייט, לאַנגע נעכט, קורצע טעג. אַ משוגענע קאַפּריזנע פּאָגאָדע. צעהן פאַרענדערונגען אין אַ שעה — *קאַלט און וואַרעם* האָט מען פון איהם. אָט *בלאָזט* זי פון זיך גאָר אַ שרעק, און אָט איז זי מילד, שטיל און גוט. גענוג צרות איז סענדער׳ל, נעביך, די גאַנצע וואָך פון איהר אויסגעשטאַנען. ער האָט פאַרזוכט דעם טעם פון געדיכטע און שיטערע בלאָטעס. דאָס פערד־און־וועגעלע איז אַריין אין אַ בעל־העגלה׳ס טינטערל, אין אַ קאַליזשע הייסט עס, ער האָט געשטופּט, געשלעפּט אויס־שמירענדיג זיך ווי אַ שוואַרץ־יאָהר, און ווען דער אויבערשטער זאָל ניט געוואָלט צושיקען אַ פּויערל איהם צו הילף, וואָלטען זיי אַלע איינגעזונקען געוואָרען דאָרט. ערשט דאָנערשטאָג אין אָוועבד האָט געהאַפּט אַ פרעסטיל, אונטערגעטריקענט די בלאָטעס. ביי נאַכט האָט געשיט אַ שנייעלע און איינגעהילט די ערד מיט אַ נייעם ווייסען מאַנטעל. אין רויט פּורפּעלען מאָרגען־קלייד האָט פרייטאָג פריה זיך בעוויזען די זון מיט איהר ליכטיגען

פנים און זי איז געווען זעהר א גוטער, א אַנגעלייגטער גאַסט. עס האָט גע־לויכטען, געשימערירט ארום און ארום, א נחת, א פרייד אומעטום!

נאָך א גאַנצע וואָך ארומוואָגלעניש לאָזט זיך עס אַצינד סענדער׳ל, ווי געוועהנליך, אויף שבת צו ווייב און קינדער א היים קיין קאַבצאַנסק. א היבש שטיקעל וועג אויף א גלאַטען, ברייטען פלאַץ, פון ביידע זייטען מיט הויכע וועלדער סאָסנעס, איז סענדער׳ל אָבגעפאָהרען טשאַקענדיג, מיט א פרעהליך הארץ, פיהלענדיג אין דער לופט דעם ערב־שבת און די שיינקייט פון גאָט׳ס וועלט׳ל ארום איהם. ווי א דין־פוחקע וואַטעל איז אויסגעשפרייט אויף דר׳ערד א קלאָר־ווייס אויסגעפאַלען שנייעלע, בעלייגט מיט פליטערלעך, וואָס שפילען פאר די אויגען אין אַלערליי קאָלירען. וואונ־דער־שיין נעהמען זיך אוים די שניי־בענדער, ווי זילבערנע טרעסטען אויף די גרינע היטלען פון הויכע סאָסנעס. מחנות־ווייז טראָגען זיך אויבען אין דער פרישער ריינער לופט ראָבען, קונדייסים, מיט א רעש א געפילדער, אָט פליהען זיי זיך צונויף אַלע צוזאַמען, טאַנצענדיג א קארעהאָד, און אָט צופליהען זיי זיך אין פערשיעדענע זייטען. א רייזענדער ציזשיק קומט פון ערגיץ צופליהען זוכענדיג די פרנסה, שטעלט זיך אָב אויף א צווייגעל א וויילע אָברוהען, זאָגט אָב זיין מזמור — און מארש ווייטער. און גאָר פלוצלינג שפרינגט ארוים פון וואלד עפּיס א חיה׳לע, א העזעלע אָדער א קראָליקעל. טהוט זיך א לאָז, יאָגענדיג־שפרינגענדיג איבער׳ן שנייעלע, קוים בעריהרענדיג עס מיט די קליינע פיסלעך, און פוץ אריין אין דעם אַנדערען וואלד אַקעגען.

סענדער׳ל האָט הנאה. ער פיהלט פונדערווייטענס די היים, די רוה. דאָס פערדיל, דאַכט זיך, האָט אויך הנאה. עס ווייסט וואוהין עס פאָהרט, אז מאָרגען איז דער טאָג, וואָס זינט עס איז אריינגעפאַלען צום איצטיגען בעל־הבית, צו דעם מין צוויי־פיסיגען פארשוין מיט באָרד און פאות, רוהט עס תמיד אין שטאָל, נישט צו טהון קיין שום ארבייט. און אויפהייבענדיג דעם קאָפּ, אונטערשמייסענדיג מיט דעם עק, נעהמט עס זיך געהן א ביסעל גיכער.

אין א שעה ארום אָבער, ארויספאָהרענדיג פונ׳ם וואלד, ווערט דער וועג שלעכט. דער שניי צעשמעלצט, די צוגעפרוירענע בלאָטע לאָזט, דאָס פאָהרען ווערט שווער. ביז א היים איז נאָך ווייטליך. און דאָס פערדיל קוים וואָס ריהרט זיך, עס שטעקט א שפּיץ צינגעל, ארבייט, העצקעט זי נעביך ווי ווייט נאָר מעגליך. די סכנה בלייבען אין דער מיט וועג איז גרוים... ביטער!

ב

די זון קריכט אַראָפּ פון די שפּיצען בוימער דאָרט ביי׳ם ראַנד פון דעם האַלב-קײלעכדיג-געװעלבטען הימעל, און שאָטענס ליעגען זיך כּסדר, אַלץ װאָס װײטער טונקעלער, טונקעלער, אויף קאַבּצאַנסק, בּעדעקענדיג איהר די חרפּה — איהרע שמוציגע געסלעך מיט װיסטע-ניעדריגע הײזלעך. יאָ, עס זעהט אוים טאַקי װי צום „בּעדעקענס״ — עס קומט אָן די כּלה, די פּרינ־צעסין שבת! אָנגעצונדענע ליכטלעך, איהר לכּבוד, לויכטען אַרוים װי שטערענדלעך דורך איטליכם פענסטער, אָבשלאָגענדיג זיך אויף דר׳ערד, פון בײדע זײטען גאַס, אין העלע-גילדענע פּאַסען. יודען, מחותנים, אָבגע־טובל׳טע, אין זײדענע, אין רײנע קאַפּאָטעס, געהען אויף קבּלת-פּנים גיכער אין שוהל אַרײן. דער פאַרקליבּענער עולם דאָרט שפּרינגט „בּואי בשלום״ מיט׳ן פּנים צו דער טהיר, שרײענדיג פרעהליך מיט געזאַנג:

בּואי כּלה, בּואי כּלה,

ס׳קאָציל קומט, ליעבּע כּלה!

און בּשעת קבּלת-פּנים אין שוהל זענען די גאַסען לײדיג, מען זעהט דאָרט ניט קײן לעבּעדיג בּעשעפעניש, סײדען אפשר אַ פאַרשפּעטיגטען בּעל-מלאכה לויפענדיג פון באָד אין אײן אָטהעם אָדער אַ מײדעל אָבטראָ־גענדיג אַ געליהען פענדיל וכדומה צו אַ שכנה. מען הערט נישט קײן קול, סײדען אפשר אַ מאָל אַ רופען דעם שבת-גוי צו אַ שמעלצענדיג בּענש-ליכט, אָדער אַ מעקען פון אַ ציעג, אַ קרעה פון אַ האָהן ערגיץ פונדערװײטענס.

שאַ!...

און באַלד לאָזען זיך הערען טריט — מען געהט! לאָזען זיך פאַר־נעהמען שטימעס — מען רעדט! דאָס געהען יודען פון שוהל רעש׳דיג, שמועסענדיג צװישען זיך און געהען זיך פונאַנדער איטליכער אין זײן געסיל, איטליכער אין זײן רוה.

עס לאָזט זיך זעהן געהענדיג דאָרט אַ יוד, אָנגעטהון שבּת׳דיג — אַ װײכע העמד מיט אַ אויפגעלײגטען קאָלנער, אויפ׳ן קאָפּ אַ סאַמעטענעם קאַשקעט, פאַרװיקעלט מיט אַ גרינער װאָלענער שאַל, די פאות פײכטליך, אַ בּיסעל אונטערגעפּרוירען, הענגען װי סטראַמפּליעס, און דאָס פּנים פריש,

איסגעפריעט. בעקאנטע ביים בעגעגעניש זאגען איהם: גוט שבת, ר׳ סענדער!

יא, דער דאזיגער ר׳ סענדער, דאס איז טאקי אונזער סענדעריל קאָ־דאביינִיק, אבער נישט דער וואס פריהער, נאר עפּיס גאר ווי אין א נייער הוּט. דארט אין זיין פארוואגלעניש איז ער, משטיינס־געזאגט, א מין בעשעפעניש, א געקנייטשט, אין־צעהנטען איינגעהויקערט יודעל, פארפינ־סטערט, פארשמירט, צעבראכען. קומענדיג א היים, האט ער זיך אראב־געחאפּט אין מרחץ אראבגעווארפען פון זיך דעם שמוץ און זיך אויסגעגלייכט די ביינער. אצינד האט ער אנ׳אנדער פנים. ס׳איז איהם צוגעקומען א נייע נשמה־יתירה, פון א העכערער מדרגה, און ער אליין איז אויך אויסגעוואקסען, דאכט זיך, העכער מיט א קאפּ.

— א גוט שבת, גוט שבת דיר, ליבהארציגער סענדעריל!

ג

עס שטעהט זיך פארשטופט אין א קאבצאנסקער געסיל א שטיבעל. א שטיבעל ווי אלע יודישע שטיבלעך דארט — א נידריגס, א עלענדס, אהן א הויפעל, אהן א פריי שטיקעל פלאץ, אהן א בוימעל, אהן א גרעזעל; א שטיבעל, א נאקעטס, נישט געטינקעוועט פון דרויסען, אהן פוץ אהן צאצ־קעס אינווייניג — א דירה מ׳שטיינס־געזאגט, א חירע, אנגעזעצט ווי נח׳ס תיבה מיט א היבש געזינדעל. קומט דער ליבער שבת־קדש, פרייטאג צו־נאכטס — ווערט אט דאס ארעמע שטיבעל ווי פערוואנדעלט אין א צויבער־שלאס! עפּיס א בעזונדערער געטליכער חן איז אויסגעגאסען אינווייניג אויף אלסדינג וואס געפינט זיך דארט. טאקי גאר ווי די שכינה רוהט אין איטליכס ווינקעלע, און דאס הארץ פיהלט עפּיס אזוינס, וואס איז נישטא אין די גרויסע שיינע פאלאצען.

ווי א היים געליבטע מעוברת׳ע פרוי אין א ברייטער ווייסער בלוזע זעהט אויס דער פריש אבגעווייסטער, ברייטבייכיגער, הייסער באק־אויווען, וואס איז מעוברת מיט א פארוקטען טשאלענט, און וועט מארגען ארויס־ברייננען פון זיך אויף דער ליכטיגער וועלט א אויסגעפריעטע קאשע מיט א פעטען מארך־ביין און א שיין־פארברוינטען לאקשען־קוגעל, א כפרה פאר איהם אלע היינטמאדישע אויפגעיורענע, אויפגעבלאזענע פאשטעטען. גאל, פריש אבגעשמירט מיט אחרע איז די ערד, די פאדלאגע הייסט עס, און שיינט ווי דער בעסטער געוועקסטער פארקעט. בענש־ליכט ברענען אין ריין אויסגעשייערטע מעשענע לייכטער אויפ׳ן טיש, בעדעקט מיט א ווייסען טישטוך, און גיבען צו א בעזונדערען חן. צוויי פרישע חלות מיט געלכלעך־אבגעשמירטע פנימ׳לעך און מיט שווארצינקע אויגעלעך פון טשערנישקע. אין א געשליפען פלעשיל דערביי פינקעלט ראזינקעס־וויין און בעט זיך אין קידוש־גלעזעל אריין. ס׳איז „מנוחה ושמחה“, א ליכטיגקייט, א ליבע ווארעמקייט אין שטוב. עס פיהלט זיך א ריח פון געפילטע פיש, דער צימעס שטעהענדיג אויפ׳ן פריפעטשעק ביים טשאלענט־ברעטעל, איינגעדעקט מיט א קישען — גיט די שמוכט. עס פארנעהמט אין נאז, עס וועסערט אין

מויל, עס גלוסט זיך, עס ווילט זיך פארזוכען. ווייב און קינדער אויסגע־צוואגענע אויסגעפוצטע ווארטען, הארכען זיך צו צו א מינדסטען שארך אין דרויסען. און אט טהוט זיך א עפען די טהיר. א קאלטער שטראם לופט רייסט זיך אריין פון דער גאס אין שטוב, אין דער געשטאלט פון א רעגענ־בויגען, אין וועלכען עס רויטלען זיך די פלעמלעך פון די בענש־ליכט — און דאכט זיך, עס שוועבען ברענענדיגע שרפים: מלאכים וואס בעגלייטען א יודען פרייטאג צונאכטס פון דער שוהל, זיי קומען עס דא, ארייגפיהרענדיג צו זיך אין שטיבעל אונזער סענדערלען!

אבזאגענדיג דעם געזינד „גוט שבת!" לעבעדיג, פרעהליך, נעהמט זיך סענדעריל בעגריסען די געסט, די הייליגע מלאכים מיט א ברייטען שלום־עליכם.

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא —
זייט געגריסט, איהר גאטס מלאכים,
מיר געשיקטע אין מיין רוה,
פונ׳ם מלך־מלכי־מלכים
פון הקדוש־ברוך־הוא!

און באלד הויבט זיך אן די סעודה, דער גרויסער באנקעט מיט קידוש, מיט די געשמאקע מאכלים מיט די זמירות און **ל ו י ב ־ ג ע ז א נ ג**. סענדעריל זיצט ווי א חתן אויבען־אן, דאס ווייב נעבען איהם, דער איבעריגער עולם ארום טיש און מען טהוט זיך וואויל. עס טרעט ארויס א גוטער מלאך מיט א רעדע, מיט אדרעסען און ברכות אין נאמען פון זיינע חברים, גוטע מלאכים, וואס געפינען זיך דא אין שטוב. ער לויבט און זאגט: „דו האסט זיך געמיהט מיט אלע דיינע קרעפטען, אלסדינגביי דיר איז ווי געהעריג, גוט און שיין". אויסלאזענדיג דערמיט: „יהי רצון — הלואי אויף וייטער ביי דיר אזוי!" דער שלעכטער מלאך מינעט זיך, ענטפערט, נישט ווילענדיג, אמן און מרוקעט אונטער אויך א שבת...

דער פּיש.

דער פיש

צווישען די אַלע גרויסע נסים ונפלאות, וואָס זענען געשעהן אויף דער וועלט זייט זי איז בעשאַפען געוואָרען, געפינט זיך אַ וואונדערליכע מעשה, וואָס האָט זיך פערלאָפען צוריק מיט דריי טויזענט יאָהר און וואָס האָט אָנגעמאַכט אַזאַ רעש אויף דער וועלט, אַז פון יענער צייט אָן ביז איצט הערען נאָך נישט אויף פיעל געלערנטע מענשען פון איהר צו רעדען. און טאַקי נישט אומזיסט האָט מען צו טהון מיט דער דאָזיגער געשיכטע, מחמת איינער אַ געטליכער מאַן דערצעהלט אַליין די מעשה, וואָס מיט איהם טאַקי האָט זי זיך פאַסירט. דער געטליכער מאַן איז י ו נ ה ה נ ב י א.

יונה הנביא דערצעהלט אין זיין הייליגען ספר, אַז ער האָט אַמאָל געהאַט אַ בעפעהל פון גאָט, זיך אָוועקצולאָזען אין דער גרויסער הויפּטשטאָדט נ י נ ו ה און שרייען דאָרטען אין אַלע גאַסען, דער עולם זאָל באַלד תשובה טהון אויב זיי ווילען, אַז די שטאָדט זאָל ניט איבערגעקעהרט ווערען. ער אָבער האָט גאָטס בעפעהל ניט געפאָלגט און האָט זיך אין י פ ו אויפגעזעצט אויף אַ שיף צו ענטלויפען קיין תרשיש. פּאָהרענדיג אויף דעם ים איז פּלוצלים געוואָרען אַ שטורמווינד און מען האָט בעשיינפערליך געזעהן, אַז אָט־אָט ווערט דאָס שיף צעבראָכען. אַלע מענשען, וואָס האָבען זיך געפונען אויף דער שיף, האָבען געוואָרפען צווישען זיך גורל בכדי צו וויסען, צוליעב וועמענס חטאים איז אויף זיי אַזאַ אָנשיקעניש געקומען, און אַז דער גורל איז געפאַלען אויף יונה הנביא, האָט ער מודה געווען זיין גאַנצען חטא און געהייסען, מען זאָל איהם אריינוואָרפען אין ים, וועט דורכדעם דער שטורמווינד אויפהערען. קוים האָט מען איהם נאָר אראָבגעוואָרפען, האָט איהם אויף גאָטס בעפעהל אַ גרויסער פיש איינגעשלונגען. דריי טעג און דריי נעכט איז ער געלעגען ביי דעם פיש אין בויך און האָט מתפלל געווען ביז גאָט האָט זיך אויף איהם דערבאַרעמט און דער פיש האָט איהם אויסגעמייקעט אויף דער יבשה.

איבער דער דאָזיגער מעשה מיט יונה הנביא געפינען זיך פיעל דעות. דער זוהר הקדוש נעהמט אָן, אַז די מעשה איז פשוט אמת אַזוי ווי זי איז געשריעבען, און זאָגט נאָך דערביי אַ דרש, אַז דאָס איז אַ משל אקעגען דעם

מענשען, אז דער גוף שלינגט אין זיך איין די נשמה, בשעת דער מענש קומט אויף דער וועלט, אזוי ווי דער פיש האט איינגעשלונגען יונה הנביא. אונזערע הייליגע חכמים נעהמען עס אן פשוט און בעשרייבען נאך אפילו, ווי די מעשה איז געשעהן מיט די ווערטער: ד ג ג ד ו ל ז כ ר ה י ה , ו ה י ה ע ו מ ד ב ו ב ר י ו ח ו כ ו ' ו ה ק י א ו ל ת ו ך פ י ה ש ל נ ק ב ה , ש ה י ת ה מ ל א ה ע ו ב ר י ם וכו', דאס הייסט, אז צום ערשטען איז יונה הנביא איינגעשלונגען געווארען פון א פיש א זכר, און אז דער פיש האט איהם אויסגעמייקעט, האט איהם נאך א מאל איינגע־שלונגען א פיש א נקבה, וואס זי איז געוועזען אינווענינג פול מיט קינדער. עס האבען זיך אבער תמיד געפונען אזעלכע, וואס האלטען זיך פאר גרויסע פילוסופים, און האבען געלייקענט די גאנצע מעשה מיט יונה הנביא און שטארק לצנות געמאכט איבער די ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים. ערשטענס, האבען זיי געפרעגט: ווי געשיקט זיך עס, אז א פיש זאל איינ־שלינגען א מענשען און דער מענש זאל נישט אין איהם טאקי באלד צו־קאכט ווערען, און צווייטענס, ווען יונה איז איינגעשלונגען געווארען, איז ער דאך אראפ גלייך אין מאגען, ווי זשע קומט עס, אז אין א מאגען זאלען זיין קינדער? וועלכע חיה אין דער וועלט טראגט קינדער אין מאגען?

ווען, א שטייגער, א יוד, אפילו א גאנץ פרומער און א גרויסער למדן, דערהערט פלוצלים פון עמיצען אזא מין שאלה, בלייבט ער דאך נעביך טאקי שטעהן און ווייסט נישט וואס צו ענטפערן. יענער דערווייל מיינט, אז ער איז א ווילדער חכם, און בתוך־כך קומט ארויס א חלול־השם. און פאר וואס דאס איז טאקי אזוי? מחמת אונזער עולם איז כמעט גאר ניט בעקאנט מיט דער טבע פון אלע בעשעפענישען. דער גרעסטער טייל פון זיי ווייסט אפילו ניט, אויב זיי געפינען זיך גאר אויף דער וועלט. ווען ער זאל אבער אלס־דינג יא וויסען, וואלט עס איהם זעהר צוניטץ געקומען און ער וואלט זיך אליין געקענט פערענטפערן פיעל שאלות.

דאריבער איז זעהר רעכט און ניצליך דא צו בעשרייבען די טבע פון א מין פיש, וואס דורכדעם וועלען מיר, ערשטענס, וויסען, אז ס'איז בנמצא, אז א פיש זאל איינשלינגען א מענשען; צווייטענס, אז די מעשה מיט יונה הנביא איז א ריינער אמת, און דריטענס, אז די ווערטער פון אונזערע הייליגע חכמים זענען זעהר טיעף, און ווען מען קען די חכמת הטבע, פער־שטעהט מען ערשט זייער מיין און ווי ווייט זיי האבען נאך אין יענער צייט געקענט די טבע פון גאנס בעשעפענישען.

אזוי ווי דער לייב און דער לעמפערט האבען צווישען אלע חיות אויף דער יבשה זיך קונה שם געוועזען מיט זייערע נעגעל און ציין און זיי זענען בעקאנט דער גאנצער וועלט פאר די גרעסטע רוצחים און עזות־פנימער,

וואָס פאַלען איטליכען אָן און רייסען גרויס און קליין גאָר אָהן רחמנות, אַזוי האָט זיך אין ים אויך קונה שם געווען אַ שרעקליכע משפחה פיש, וואָס פאַר זייער מויל ציטערען אַלע חיות אין ים. די דאָזיגע שרעקליכע משפחה רופט מען האַי־פיש. די חברה־לייט זענען גרויסע פרעסערם, בראַקעווען ניט קיין שום זאַך, אַלסדינג איז פאַר זיי אַ מאכל, אפילו אַז דער מאָגען קען עס ניט פערדייען. לעבעדיגע אָדער טוידטע חיות זענען ביי זיי גאָר גלייך, אַבי אַנשטאָפּען די קישקע. האַפּטעסווייז שווימען זיי אין ים נאָך די שיפען און האַפּען אויף ווי הייסע לאָקשען אַלסדינג, וואָס פאַלט פון דאָרטען אַראָב. דאָס זענען אַזעלכע ארץ־עזות־פּנימער, אַז גאָר אָהן פּחד פאַלען זיי אָן מענשען, וואָס באָדען זיך אין ים, און אַ טהייל שלינגען מיט אַ מאָל איין אַ גאַנץ פערד ווי אַ האַלעשקע און דאָס קלעקט ביי זיי פונקט ווי אויף איין צאָהן. זיי הערען גאָר ניט די וועלט, זיי זענען זעהר ספּריטנע, באָרען זיך מיט די שטאַרקסטע ים־חיות און בלייבען תמיד פון אויבען. אָט די משפחה פישעלעך געפינען זיך אין אַלע ימים פון דער וועלט און אומעדום האָט מען פון זיי צו זינגען און זאָגען. אַ טהייל פון זיי לייגען פיערעקעכדיגע לענגליכע אייער, און אַנדערע געווינען טאַקי לעבעדיגע קינדער.

די משפחה האַי־פיש ווערד איינגעטהיילט מעהר ווי אין דרייסיג מינים. אַלע צווישען זיך זענען גאָר לייבליכע קרובים, כמעט מיט איין נאַטור. דער חילוק צווישען זיי איז נאָר אין די אויסענווענינגסטע פרימעטעס, היינו: די פלאָספעדערען זענען ניט ביי אַלע גלייך אין דער צאָהל און שטעהען נישט אויף דעם רוקען ביי אַלע גלייך פונקט אויף די אייגענע ערטער. אַ חוץ דעם איז נאָך ביי זיי אַ נפקא מינה אין דער פאַרב פון דער הויט און אין דער צאָהל פון די ציין, וכדומה אַזעלכע זאַכען. אין דער שענער משפחה געפינט איהר אַלערליי שלעק, און אַז מיר האַלטען שוין יאָ אין שמועס, איז כדאי דערווייל אַ ביסעל זיך צו בעקענען האָטש מיט עטליכע פון די פאַר־שוינען.

די קליינסטע פון די האַי־פיש זענען דער הונד מיט דער קאַטץ, און באמת פערדיענען זיי טאַקי די שענע נעמען, מחמת אין ים זענען זיי פונקט אַזעלכע רוצחים ווי אויף דער יבשה, ווי דער דער לייב מיט דעם לעמפּערט פון דער משפּחה קעטץ, און דער וואָלף מיט דער היענע, פון דער משפּחה הינד. ווי באַלד זיי דערשמעקען נאָר ערגיץ אַ מחנה פיש, וואָס שווימען זיך זייער וועג, פאַלען זיי אריין צווישען זיי ווי אַ הונגעריגער וואָלף אין דער טשערעדע און פרעסען זיי אויף. מעהר פון אַלע פיש ליידען פון די דאָזיגע פרעסערם די הערינג. זיי פערשלינגען די הערינג נעביך גאָר אָהן אַ צאָהל, און אַז דער מאָגען ווערט ביי זיי פול, מייקענען זיי זיך אויס און

נעהמען זיך צום עסען גאָר אויף דאָס נײַ, און אַלע מאָל אויסמײַקענדיג קענען זיי אוועקפרעסען אַ גאַנץ לאַנגע צײַט, אָהן אײַן עק און אָהן אַ סוף. בשעת זייערע אַ חברה פרעסען די חערינגלעך הערט זיך גאַנצ ווייט אַ ריח פון טראָהן, דאָס וואַסער ווערד פון אויבען גלאַנצענדיג, גלייך ווי מען וואָלט דאָרטען אויסגעגאָסען גאַנצע פעסער מיט אויל... די פישער האָבען גענוג צרות אויסצושטעהן פון די פרעסער. אַ חוץ דעם, וואָס זיי שלינגען אײַן אַלע פיש, וואָס מען וואָלט געקענט חאַפּען צום עסען און צום פערקויפען, טהוען זיי נאָך אָן גענוג שאָדען דערמיט, וואָס זיי צערייסען מיט זייערע שאַרפע ציין די ווענטקעס. נאָר פּאַפּאַדעט זיך אָבער איינער פון די לייט אויף דעם האַטשיק, מעג ער זיך שוין געזעגענען מיט דעם לעבען. די פישער מאַכען איהם דעם טויט, האָטש ער טויג גאָר נישט צום עסען.

אין אָסיען איז ביי די דאָזיגע האַי־פיש די צייט, וואָס זיי פּרוכפּערן זיך. תחלת וווּנטער חויבען אָן די נקבות צו לייגען אייער צווישען געוועקס אין ים. דאָרטען פיהרען זיך די קינדערליך אַליין אויס און בשעת זיי קריכען אַרויס פון דעם איי הענגט איטליכען נאָך פון אונטען אַ טאָרבעלע מיט אַ ביסעל איבערגעבליבענעם געלכען, וואָס דערפון שפּייזט ער זיך ביז עס שניידען זיך איהם אויס די ציין. קוים לאָזט זיך איהם אויס דער חאַרטש און דאָס טאָרבעלע פאַלט פון איהם אַראָפּ, קען ער שוין זיין שטעדטיל אַליין בעשטעהן און ווערד אַזאַ רוצח ווי זיין טאַטע און זיין מאַמע.

פון די פיש קען מען ניט עסען נאָר די לעבער, וואָס זי האָט אין זיך אַ סך טראָהן. דער פראַנצויזישער דאָקטאָר ס אָ ו ו אַ ז ש זאָגט, אַז זייער לעבער איז אָבער זעהר שעדליך. ער דערצעהלט, ווי פיער מענשען, וואָס האָבען אויפגעגעסען איין לעבער, זענען באַלד אין אַ האַלבע שעה אַרום נאָך דעם עסען קראַנק געוואָרען און אַוועקגעשלאָפען דריי טעג כסדר; בשעת זיי האָבען זיך אויפגעחאַפּט, האָט זיי שטאַרק גענודעט. דאָס פּנים איז ביי זיי געוועזען פול מיט רויטע פלעקען און זיי זענען ערשט פּטור גע־וואָרען פון דער קראַנקהייט דענסטמאָל, אַז עס האָט זיך ביי זיי אָבגעשיילט די הויט פון דעם גאַנצען לייב און פון דעם קאָפּ.

נאָר דער שרעקליכסטער פיש פון דער גאַנצער משפּחה איז דער מ ע נ ש ע ן ־ ח אַ י, אָדער ווי מען רופט איהם נאָך מיט אַ נאָמען דער מ ע נ ש ע נ פ ר ע ס ע ר. ער וואַקסט אויס פון זיבעצעהן ביז אַכטצעהן איילען די לענג. זיין מויל איז שרעקליך גרויס און ברייט. ביי אַ סך פון דעם מין פיש האָט מען אין בויך געפונען גאַנצע פערד, וואָס זיי האָבען פערשלונגען. מאַכט זיך אַ מאָל, אַז אַזאַ מין פאַרשוין ליעגט אויסגעצויגען טוידט אויף דעם ברעג, קריכען איהם אַריין דורך דעם אָפענעם פּיסק גאַנץ גרויסע הינד העט ווייט אין זיין מאָגען און נעהמען זיך אַרויס פון דאָרטען

אזוי ווי פון א קעלער אלסדינג, וואס דער מאגען האט נאך ניט פערדייעט. דער דאזיגער פיש האלט זיך אויף אין אלע ימים און אומעטום איז ער דער גרעסטער תקיף. אלע חיות אין ים ציטערען פאר זיין פארע, ער שלינגט זיי אלע אהן רחמנות איין, און אפילו דער מענש, דער מושל פון דער גאנ־צער וועלט, איז ביי איהם אויך קיין גרויסער יחסן ניט: דערטאפט ער איהם נאר, צי טוידט צי לעבעדיג, חאפט ער איהם אריין גלייך אין מאגען. אלע מענשען וואס זיצען נעבען ברעג און אלע, וואס פאהרען אויף דעם ים, פערשעלטען איהם זיין געביין. ער געהט נאך די שיפען ווי א קוה א קאלב און לאזט זיי ניט אב ביז צום ברעג. צום מייסטען האלט ער זיך נעבען די שיפען, וואס פיהרען פון אפריקא קיין אמעריקא די אומגליקליכע גע־פאנגענע שקלאפען. ער שטויסט זיך א פנים, אז נעבען די שיפען קען מען זיך פאזשיוועז, ווארום באמת שטארבען טאקי פיעל נעגערן אויף דעם שיף איידער מען דערפיהרט זיי צום דעם ארט און מעןווארפט זיי גלייך אראפ אין ים אריין. ווען עס חאפט זיך אריין אויף א שיף דאס געלע פיעבער און מענשען הויבען אן צו שטארבען, אז מען מוז זיי כסדר אריינווארפען אין ים, דענסטמאל לויפען נאך דעם שיף גאנצע מחנות פון די האי־פיש מיט אזא אימפעט און א מין רציחה, אז אפילו ביי די שטארקסטע מאטראזען, וואס זענען שוין פון קליינוויים־אויף געוועהנט מיט דער חברה, קלאפט אויך גוט דאס הארץ און די האר שטעלט זיך ביי זיי קאפויר. אינ׳ם יאהר 1798, בשעת דער גרויסער בעריהמטער מלחמה אויף דעם ים נעבען דעם דארף א ב ו ק י ר אין מצרים, וואס נ א פ א ל ע א ן האט זיך געשלאגען מיט די ענגלענדער און מענשען זענען געפאלען ווי שטרוי, האט מען דענסטמאל געזעהן ארומשווימען צווישען די ענגלישע און פראנצויזישע קאראבען אהין און אהער גאנצע מחנות האי־פיש, וואס האבען אויפגעחאפט אלע מענשען, וואס זענען אראבגעפאלען אין ים אריין און האבען זיך גאר ניט געשראקען פאר די טויזענדער הארמאטעס, וואס האבען געדונערט פון ביידע צדדים. דער האי־פיש לאקאמעט זיך אזוי אויף מענשענפלייש, אז ער שפרינגט ארויס פון דעם ים גאנץ הויך, אבי דאס מאכל צו חאפען. עס האט זיך שוין א מאל אזא מעשה געטראפען, אז דער מענשען־האי איז ארויסגעשפרונגען צעהן איילען הויך פון דעם וואסער און האט אראבגעחאפט אויבען פון דעם שיף א געשטארבענעם נעגער. דער בעריהמטער ר א נ ד ע ל ע ט דער־צעהלט, אז ער אליין האט מיט זיינע אויגען געזעהן, ווי מען האט געפונען אין א מאגען פון א מענשען א גאנצען מענשען אנגעטאן אין כלי־זין. דער גרויסער נאטור־פארשער מ י ל ע ר דערצעהלט, אז אין יאהר 1758 האט זיך אזא מעשה פערלאפען. אין מיטעללענדישען ים איז געגאנגען א שיף; עס איז געווארען א שטורמווינד און איין מאטראז איז אריינגעפאלען אין

ים. ער האָט אָנגעהויבען צו שווימען און צו שרייען, מען זאָל איהם ראַטע־
ווען; עטליכע מאַטראָזען האָבען זיך אַראָבגעלאָזט אין אַ קליין שיפעלע.
נאָר איידער אָבער זיי האָבען זיך געריהרט צו ראַטעווען זייער חבר, האָט
איהם שוין אַ האַי־פיש איינגעשלונגען. דער קאַפּיטאַן, וואָס האָט עס צו־
געזעהן, האָט געהייסען באַלד פון אַ האַרמאַט אויסשיסען. די קויל האָט
געטראָפען דעם פיש און ער האָט באַלד אויסגעמייקעט דעם מאַטראָז לעבע־
דיגערהייט און קיין האָר איז אין איהם ניט געווען געקרימט. פ ע ל י ע
דערצעהלט, ווי ער האָט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי דער האַי־פיש
האָט איינגעשלונגען אַ מיידעל. דער היינטיגער גרעסטער נאַטורפאָרשער
ב ר ע ה ם דערצעהלט מיט די ווערטער: בשעת איך האָב מיך אויפגע־
האַלטען אין דער שטאָדט א ל כ ס נ ד ר י א אין מצרים, איז די גאַנצע
צייט אונמעגליך געווען זיך צו באָדען אין ים, מחמת אַ האַי־פיש האָט זיך
דאָרטען איינגענאַדעט און אוועקגעכאַפּט מענשען פון די הייזער, וואָס
שטעהען אויף דעם ברעג.

אַלע רציחות פון דעם האַי־פיש צו בעשרייבען איז אָהן איין עק און אָהן
אַ ברעג. געגנוג מענשען האָבען שוין אין זיין מאָגען זייער קבר געפונען און
זעהר פיעל זענען געבליבען קאַלעקעס אָהן הענד און אָהן פיס, וואָס דער
רוצח האָט זיי אָבגעריסען. זיין מאָגען איז פשוט אַ מאַגאַזין פון אַלערליי
זאַכען. אין אַמעריקא, נעבען דער שטאָדט יאַקסאָן האָט מען פון אַ מאָגען
פון אַ געהרגעטען האַי־פיש אַרויסגענומען אַ גאַנצען פריידיק, אַ סך ביינער
פון שאָף, אַ האַלבען חזיר, דעם קאָפּ מיט דעם פעדער־חלק פון אַ גרויסען
הונד, עטליכע פוד פערדענ־פלייש, אַ גאַנץ שטיקעל גראָב ליינווענד, וואָס
מען מאַכט דערפון זעק, און נאָך אַ דראַטענע בארשט. אַ מאָל געפינט מען
אין זיין מאָגען נאָך דערצו צינערנע כלים, אייזענווארג, געהילץ און לעדער,
ווי ביי אַ רעכטען בעל הבית אין קאַמער.

שען איז נאָר צו זעהן, ווי דער מענש, וואָס ער ווייכט תמיד אוים
דעם האַי־פיש און וויל מיט איהם קיין שום עסק ניט האָבען, ווערד פּלוצלים
נאָר אַ נאָהענטער מחותן בשעת ער געהט פאַנגען דעם גרויסען וואַלפיש.
דענסטמאָל ווען דער מענש שטעקט איהם אייזערנע קרוקעס אין ריקען
אריין, רייסט איהם דער האַי־פיש אוים גאַנצע שטיקער פלייש פון אונטען.

דער מענש, וואָס הערשט מיט זיין שכל פון אייביג אָן איבער אַלע
בעשעפעניש פון דער גאַנצער וועלט, איבער חיות אויף דער יבשה, איבער
פייגעל אין דער לופט און איבער פיש אין דעם ים, לערנט אויך אַ מאָל אָן
דעם גרויסען פאַני־בריה און ווייזט איהם ווער עלטער איז. רייזענדע דער־
צעהלען, אַז די נעגערן אין מערב־זייט פון אפריקא געהען גאַנץ דרייסט
אין ים אַקעגען דעם האַי־פיש מיט אַ לאַנג מעסער אין דער האַנד און שניי־

דען איהם אויף דעם בויך. דער ענגלענדער דיקסאָן דערצעהלט, אז ער האָט אליין געזעהן ווי די איינוואָהנער פון די קעמפּעס ז א נ ד ו ו י ך האָבען זיך געשלאָגען מיט דעם האַי־פיש איבער דעם דרויב פון א חזיר, וואָס די ענגלישע מאַטראָזען האָבען אראָפּגעוואָרפען אין ים אריין.

אויף אזא גראָבען אופן צו שלאָגען זיך מיט דעם האַי־פיש שטעלען זיך נאָר איין ווילדע מענשען; די געבילדעטע מענשען אָבער פון אונזער אייראָפּא חאַפּען איהם מיט אנדערע הסברות. מען זעצט ארויף אויף א גאַנץ גרויסען האַטשיק, וואָס איז צוגעטשעפּעט צו א גאַנץ שטאַרקער אייזער־נער קייט, א שטיק פלייש אָדער א פיש און מען לאָזט דאָס אראָפּ אין ים אריין. קוים דערשמעקט עס דער האַי־פיש פון ווייטענס, קומט ער באַלד צולויפען און חאַפּט עס אין מויל אריין. אבי דאָס האַטשיקעל האָט זיך ביי איהם אינוועניג פאַרטשעפּעט, איז מען מיט דעם פאַרשוין באַלד פאַרטיג. העגגלין בעשרייבט גאַנץ בפרטיות, ווי אזוי מען חאַפּט דעם דאָזיגען ריז. ער דערצעהלט, אז בשעת ער איז געשטאַנען מיט זיין שיף אין ים־סוף האָט ער געשאָסען א גרויסען פויגעל, וואָס איז באַלד אראָפּגעפאַלען אין וואַסער אריין. איינער פון די מאַטראָזען האָט זיך אראָבגעלאָזט אין ים צו ברענגען דעם דערשאָסענעם פויגעל; קוים איז ער נאָר אריין צוריק אין שיף, האָט ער דערזעהן, ווי א האַי־פיש האָט זיך צוגעלאָזט צו דעם שיף. ראשיד, מיין מאַטראָז, אזוי דערצעהלט ער ווייטער, איז געבליבען פאַר שרעק אָהן לשון און האָט מיר נאָר געקענט א צייכען געבען מיט דער האַנד, אז איך זאָל בעטראַכטען דעם אומגעבעטענעם גאַסט. באַלד טאַקי איז גיך, ווי א פייל פון דעם בויגען, אָנגעקומען א צווייטער און נאָך איהם א דריטער, וואָס ער איז געוועזען אומגעלומפּערט גרויס. עס איז ביי אונז געבליבען, אז מיר זאָלען פּרובען די דריי ליודאָיעדען פאַנגען. מיר האָבען אויף א לאַנגען אייזערנעם האַטשיק, וואָס איז געוועזען צוגעטשעפּעט צו איין אייזער־נער קייט, ארויפגעזעצט א געריכערטען פיש און איהם אריינגעלאָזט אין ים אריין. די אייזערנע קייט איז געוועזען שטאַרק צוקרעמפּעוועט צו א שרעק־ליך גראָבען שטריק פון דעם שיף. קוים איז דער גרייכערטער פיש אראָפּ אויף א קלאַפטער אין וואַסער, איז דער קליינסטער פון די דריי חברה־לייט צוגעשוואומען און האָט איהם געפּרואווט פערזוכען. אז ער האָט זיך שוין גוט פערטשעפּעט, האָט מען פערוואָרפען דעם גראָבען שטריק אויף א ראָד און אלע מענשען פון דעם שיף האָבען זיך גענוג געמוטשעט איידער זיי האָבען איהם ארויפגעשלעפּט אויף דעם שיף. דאָרטען האָבען זיי דעם שיינעם גאַסט מקבל פנים געווען מיט שאַרפע העק און מיט אייזערנע דאָב־ניעס; ער האָט גוטע קלעפּ בעקומען, ביז ער איז געבליבען ליעגען אזוי ווי פאַרשמעליט. אז מען איז מיט איהם פאַרטיג געוואָרען, האָט מען נאָך

א מאָל אַראָפּגעלאָזט דעם האַטשיק. דער צווייטער גאַסט האָט זיך אויך ניט געלאָזט לאַנג בעטען און האָט געחאַפּט דעם איינגענעם פסק ווי דער ערשטער. דער גרעסטער איז לעת עתה פערשוואונדען און ערשט אין עטליכע שעה אַרום איז ער צוריק געקומען. מען האָט איהם געפּרובט פערנאַרען צום האַטשיקעל מיט שאַפּען־פליייש, ער אָבער האָט זיך גאָר ניט וויסענדיג געמאַכט און איז געשוואומען נעבען דעם, גלייך ווי ער זעהט עס ניט. מען האָט אַראָפּגעלאָזט דעם האַטשיק נאָך טיעפער, דער האַי־פיש האָט זיך שוין מעהר ניט געקענט איינהאַלטען און האָט זיך גענומען צום שאַפּענפליייש. לעבעדיגערהייט אַרויפשלעפּען אַזאַ ריז איז געוועזען אַ גרויסע סכנה, ער וואָלט געקענט פון אַלעמען מאַכען אַ תל. דעריבער בשעת ער איז נאָך שלעפּענדיג געהאַנגען אין דער לופט, האָט מען איהם אַריינגעשאָסען צוויי קוילען אין מוח אַריין און אין די וואונדען האָט מען אַריינגעשטאָכען אייזערנע העק, וואָס מיט זיי האָט מען איהם ערשט אַרויפגעצויגען אויף דעם שיף. די אַלע דריי לייט, ווי צוקאַרעדאַשעט זיי זענען געוועזען, האָבען זיך נאָך אַזוי שטאַרק געוואָרפען, אַז דער גאַנצער אָקרענט האָט געציטערט. מען האָט נאָך אין זיי גענוג העק און שפּיזען אַריינגעלעגט איידער זיי זענען טויט געבליבען. מען האָט אַרויסגענומען פון זיי די לעבער, וואָס איטליכע האָט געהאַלטען ביז צוויי איילען די לענג, און מען האָט זיי פּערפּאַקט אין זייערע אייגענע מאַגענס. פון די לעבערס מאַכט מען דעם בעסטען טראַהן. די פלאָספעדערן האָט מען אויך אָבגעהאַקט, מחמת דאָס איז אַ סחורה, וואָס ווערד געברויכט אין אינדיען צום פּאָלירען און אָבצוציהען אויף זיי מעסערס. דאָס פליייש, וואָס טויג נישט צום עסען, האָט מען צוריק אין וואַסער אַריינגעוואָרפען.

אָבער נישט תמיד געראָטה עס צו חאַפּען דעם האַי־פיש אויף אַזאַ אופן. עס מאַכט זיך זעהר אָפט, אַז ווי באַלד ער דערפיהלט נאָר דעם האַטשיק ביי זיך אין מויל, הויבט ער זיך אָן אַזוי שטאַרק צו דרעהען, אַז ער קען אפילו דעם גרעבסטען שטריק איבעררייסען, און דעריבער איז אַ סכנה מיט איהם אָנצוהייבען פון אַ קליינעם שיפעל, וואָס דאָרטען זענען ווייניג מענשען. ווען ער זעהט, אַז עס איז פון דעם האַטשיק נישט פּטור צו ווערען, הויבט ער אָן אַזוי שטאַרק צו מייקענען ביז ער מייקעט אויס דעם מאָגען מיט דעם האַטשיק.

די גרויסע האַי־פיש, אָדער מענשענפרעסער, פּאָרען זיך דאָס רוב נאָהנט פון דעם ברעג. די זכרים רייסען זיך אַ מאָל איבער אַ נקבה. די נקבה ווערד מעוברת מיט דרייסיג ביז פופציג אייער, וואָס זי זיצט זיי אויס טאַקי ביי זיך אין בויך, און געווינט לעבעדיגע קינדער. אַט דאָס קליינ־

ווארג, ווי עס קומט נאָר ארויס אויף דער וועלט, געהט עס גלייך אראָפּ אויף אייגענע קעסט און דאַרף קיינעמס לאַסקע ניט האָבען ; עס איז פאַרזאָרגט מיט אַלע כלי־זיין און קען שוין זיין שטיקעל ברויט בעקומען. פונדעס־וועגען האַלטען זיי זיך נאָך אַ לאַנגע צייט ביי דער מאַמעס פאַרטוך און זי היט זיי אָפּ פון אַלע צרות, און נאָר אין אַ נויט־פאַל קריכען זיי אריין צו דער מוטער אין מויל, אָדער גאַנץ טיעף א י ן מ אָ ג ע ן א ר י י ן. עס האָט זיך שוין ניט איין מאָל געטראָפען, אז מען האָט ארויסגענומען ביי אַזאַ געהרגעטע נקבה לעבעדיגע קינדער פון איהר מאָגען.

א חידוש נפלא איז, אַז דער גרויסער שרעקליכער האַי־פיש, וואָס פאַר איהם ציטערט דער גאַנצער ים, לעבט גאָר פריינדליך מיט אַ קליין פישעלע, וואָס איז אינגאַנצען גרויס ווי אַ קארעסעל. אָט דאָס קליינע פישעלע לויפט אום אומעטום נאָך ווי אַ געטריי הינטעל. עס דרעהט זיך איהם ביי די זייטען, שווימט איהם פאַר דעם מויל, לויפט פריהער און מאַכט איהם אַ ווארע. דאָס מין פישעלע האָט פאַרצייטענס געהייסען פ א מ פ י ל ו ס, היינט רופט מען עס ל אָ ט ז ע ־ פ י ש. דער בעריהמטער קאָמערסאָן שרייבט פון דעם פישעלע די ווערטער : איך האָב תמיד געהאַלטען אין דער סברא, אַז די מעשה, וואָס די וועלט דערצעהלט פון דעם האַי־פיש מיט דער לאָטזע־פישעלע, איז גאָר איין אויסגעטראַכטע זאַך ; איצט אָבער בין איך גאָר ניט מסופק, אַז די מעשה איז טאַקי אמת, ווייל איך האָב עס אַליין מיט מיינע אויגען געזעהן. אָט דאָס קליינע פישעלע עסט תמיד די שיריים פון דעם האַי־פיש, און ס'איז נאָר אַ גרויס חידוש, ווי אַזוי דער גרויסער פרעסער שלינגט ניט איין דאָס פיצעלע, וואָס עס דרעהט זיך איהם שטענדיג פאַר דער נאָז. איך האָב עפּטערס געזעהן, אַז מען האָט ארויסגעוואָרפען פון דעם שיף אַ שטיק פלייש און דאָס לאָטזע־פישעלע האָט עס נאָר דערשמעקט, איז עס באַלד געלאָפען צו דעם האַי און האָט עס איהם אַהין צוגעבראַכט. האַפּט מען אַ מאָל אַ האַי, לויפען איהם לאָטזען, זיינע באַסאַקעס נאָך, און טרעטען נישט אָב פון איהם ביז מען ציהט איהם נישט ארויס. טעג לאַנג געהען זיי נאָך דעם פיש ביז זיי געפינען נישט איין אַנדער האַי, וואָס זיי זאָלען זיך קענען אַרום איהם דרעהען. אַלע געלעהרענטע, וואָס געהען אויף דעם ים, דערצעהלען אויך דאָס אייגענע און זענען אינגאַנצען מסכים מיט קאָמערסאָן. נאָר ווי קומט עס פאַרט, אַז דאָס קליינע פישעלע זאָל זיין אַזאַ נאָהענטער מחותן מיט דעם ים־גזלן? דאַרויף געפינען די געלעהר־רענטע כמה טעמים. אַ טהייל זאָגען, אַז די גרויסע פריינדשאַפט צווישען זיי קומט דאַריבער, מחמת דאָס קליינע פישעלע מיט זיין גוטען חוש־הריח פיהרט תמיד דעם האַי צום רויב, בכדי עס זאָל קענען זיך אויך מפרנס זיין פון די ברעקלעך, וואָס פאַלען יענעם אַראָפּ. עס מיינט, נעביך, נישט מעהר ווי

דאָס שטיקעלע פּרנסה. אנדערע ווילען האָבען, אז דאָס לאַטזועפישעל האָלט זיך דאריבער נעבען דעם האַי, כדי זיך צו בעוואָהרענען פאַר זיינע שונאים אין ים; פאַר איהם אַליין אָבער האָט עס ניט וואָס מורא צו האָבען, מחמת עס קען זיך תמיד פון איהם אויסדרעהען. ד ז ש אַ פ ר ע דערצעהלט, אז פאַהרענדיג אויף דעם ים קיין מצרים האָט ער געזעהן א גרויסען האַי, וואָס פאַר איהם זענען געלאָפען צוויי לאַטזועפישלעך. אז די צוויי באסאקעס זענען צוגעשוואומען צום שיף, זי בעשמעקט פון אלע זייטען און גאָר נישט געפונען, האָבען זיי זיך צוריק געקעהרט צו זייער בעל־הבית און איהם אוועקגעשלעפּט ווייטער. דערווייל האָט א מאַטראָז אראָבגעלאָזט אין ים א שטיג פלייש אויף א האַטשיק. קוים האָט דאָס פלייש א פליעסקע געגעבען אין וואסער, האָבען זיך די לאַטזועפישלעך גאַנץ ווייט אומגעקעהרט ווי א פייל פון דעם בויגען, האָבען א לעק געטהון דאָס שטיקעל פלייש, באַלד זענען זיי געלאָפען מודיע צו זיין פון דעם זייער בעל־הבית און זענען מיט איהם תיכף צוריקגעקומען. דער בחור, פאַרשטעהט זיך, האָט א חאַפּ געטהון דאָס פלייש אין מויל אריין און מען האָט איהם באַלד ארויסגעצויגען געפאַנגען אין שיף אריין. אין צוויי שעה ארום האָט מען אויך געחאַפּט איינעם פון די לאַטזועפישלעך, וואָס האָט בשום אופן ניט געוואָלט אָבטרעטען פון דעם שיף. ביי דער גרויסער ביי א ב ו ק י ר, וואָס מיר האָבען שוין אויבען בעשריבען, זענען דאָרט די לאַטזועפישלעך אויך געלאָפען ווי די פעלדיעגערס פאַר די האַי־פיש און זיי אָנגעוויזען די טוידטע מענשען.

איצט, רבותי! אז איהר האָט שוין אַלסדינג אָפּגעלייענט וועגען דעם האַי־פיש, קענט איהר זיך שוין אַליין אָנשטויסען, אז נאָר א האַי־פיש האָט איינגעשלונגען יונה הנביא, מחמת ערשטענס שלינגט ער טאַקי איין מענשען, און דער מאָגען זיינער איז אַזוי גרויס, אז מען קען זיך אין איהם בעהאַלטען; צווייטענס האָט ער די טבע, נישט באַלד צו פאַרדייען דאָס, וואָס ער שלינגט איין, און דאָס מיינט טאַקי דער פּסוק דערמיט, וואָס ער זאָגט „ו י ק א“ דאָס הייסט: דער פיש האָט יונה הנביא א ו י ס ג ע מ י ק ע ט — און פירטענס איז ער נאָר דער איינציגער, וואָס קען האַלטען זיינע קינדער אין מאָגען. פון דעם זעהט מען ארויס בעשיינפּערליך, ווי ווייט אונזערע היילינע חכמים האָבען געקענט די חכמת הטבע און ווי מען זעהט ארויס פון זייערע רייד, האָבען זיי געהאַלטען, אז נאָר א האַי־פיש האָט איינגעשלונגען יונה הנביא, און מיט דעם רעכט האָבען זיי געדרונגען פון דעם וואָרט „דגה“, אז ער איז איינגעשלונגען געוואָרען פון א פיש א נקבה בשעת אז אין איהר מאָגען האָבען זיך בעהאַלטען, אַזוי ווי דער שטייגער איז, איהרע אייגענע קינדער און טאַקי דער פאַל איז געוועזען א נס בהשגחה פּרטית.

וואָס יונה הנביא האָט געקענט ליגען דריי טעג מיט דריי נעכט און זיין ביי דעם גאַנצען פערשטאַנד און ארויסגעהן נאָכדעם לעבעדיגערהייט.

אלע געלעהרטע, וואָס גיבען זיך אָב היינטיגע צייטען מיט **חכמת הטבע**, זאָגען אלע בפה אחד, אז נאָר דער האַי־פיש האָט איינגעשלונגען יונה הנביא, און רופען איהם אין דער נאַטור־געשיכטע לכבוד דעם נביא, **יונה׳ס־פיש**, דאָס הייסט: דער פיש וואָס האָט איינגעשלונגען **יונה הנביא**.

דער חלוץ.

דער חילוף

אין חודש אדר, זאָגט די גמרא, מרבין בשמחה — פרעהען זיך יודעלעך אויף וואָס די וועלט שטעהט. דער שניי ווערט צוגאַנגען, אויף די וועגען — אַ טוואָן, יודישע קינדער, פערשמירטע, פערדריפּעטע ביז איבער'ן גאַרטעל, הויבען זיך אָן שאַרפען אַ מח, וואו נעהמט מען אויף פסח. הכלל, ס'איז זמן שמחתנו...

אָט אין דעם חודש בעקום איך אַ בריוועל פון מיינעם אַ גלופּסקער אַ בעקאַנטען, אַז איך זאָל למען השם זעהען קומען וואָס גיכער אין זיין מקום אריין האַק־און־פּאַק — מיט דעם ביידעל און מיט די פּעקלעך ספרים, אויף צומאַכען אַ חילוף: פאַר מיינע אַלטע מינים סחורה וועל איך פון איהם בעקומען די היינטיגע נייע סחורה: דהיינו, אַלערליי מיני זאַמעלביכער, מעטאָדעס, פּאָעזיע, בילדער און סקיצען, העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, ערצעהלונגען פּסיכאָלאָגישע, עקאָנאָמישע, געזעלשאַפטליכע, נאָך פיינע קונציגע זאַכענישען, אַזוינע און אַזוינע, חנוכה־לעמפּלעך און נאָך עפּים — אויך. דער דאָזיגער בעקאַנטער מיינער האָט אַ סך פרנסות און ווענינ ברכות: ער איז אי אַ מוכר־ספרים, אי אַ מעקלער, אי אַ שטיקעל מחבר, אי אַ שטיקעל פערלעגער און דערביי איז ער אַ קבצן, דוקא אַ גרויסער, ניט פאַר יודישע קינדער געדאַכט. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך איהם ניט זעהר שטאַרק געגלויבט, וויסענדיג, אַז בשעת־הדחק איז ער, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגנער, ווי דער שטייגער איז פון פיעל סוחרים אַזוינע, וואָס האַפּען אריבער די מאָס ביים קויפען און פערקויפען סחורה. זייערס איז גינגאָלד און פון יענעמס מאַכען זיי אַש.

דעריבער, לייענענדיג אין זיין בריוועל, ווי ער מאַכט אַ תל פון דער אַלטער סחורה און לויבט אין טאָג אריין די נייע, האָב איך ניט געמאַכט דערפון אזא פּירוש. עט!... פונדעסטוועגען האָב איך זיך מישב געווען, אַז אַראָבפאָהרען קיין גלופּסק איז גאָר ניט קיין קרומע זאַך. וואָס וועל איך מיך האַלטען מיט מיין סחורה? שוין זיך צוגעגעסען. מעגליך, יענע איז ערגער, נאָר גוט־שלעכט, בעסער־ערגער — האַנדלען בעדאַרף מען! דעם פּויערס ווערטיל טאַקי: ניחיי הירשע אבי אינשע. זאָל זיך זיין אַ ערגערער אבי אַ נייער בעזעם...

געוואָלט האָב איך פאָהרען טאַקי באַלד, כדי איך זאָל נאָך אָנציהען קיין גלופסק אויף פורים און זעהען די בערימטע גלופסקער פורים־שפּילער, וואָס אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָהר זענען זיי, נעבעך, פּראָסטע נאַראָנים, און אַז עס קומט פורים ווערען זיי מיט אַ מאָל דורכגעטריבענע חכמים און עס שיט זיך פון זיי גלייכע־ווערטלעך, ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק. פּונקט, ווי די גרויסע שכורים, להבדיל, וואָס גראָד אום־פורים זענען זיי ניכטער. איז עס אָבער מיר ניט בעשערט געווען: איך האָב, ווי אויף צו להכעים, געמוזט בלייבען נאָך עטליכע טעג אין דער היים.

האַלטענדיג ביי דער נסיעה האָב איך בדעה געהאַט צו קומען פונ׳ם וועג אַ היים אויף פּסח, אם־ירצה־השם. דעריבער האָב איך פאַר׳ן פאָהרען געזעהען זיך פערזאָרגען מיט אַלע גוטע זאַכען, וואָס אַ יוד דאַרף האָבען אויף אַזאַ יום־טוב. רב לייב דעם מלמד האָב איך געבעטען מיך אין זינען האָבען מיט מצה־שמורה, און דעם וויב האָב איך געזאָגט: למען־השם זאָלסט ניט זשאַלעווען קיין ראָזינקעס, קיין וואַסער, און זאָלסט מאַכען צמוקים־וויין כיד המלך. און אַ זאַק קאַרטאָפּליעס זאָלסטו קויפען און גענזען־שמאַלץ און אַ געהאָדעוועטע אינדיטשקע לכבוד יום־טוב. אי וואָס, טאָמער וועט דיר פעהלען געלד, זאָלסטו זיך דאַרויס גאָר נישט מאַכען און פערזעצען דיין ציהרונג, אַ פּאָר חפצים פון בעל־הבתישקייט, זאָלסט נישקשה גאָר קיין יסורים ניט האָבען. השם־יתברך וועט מסתמא מצליח זיין מיין וועג, וואָס דען? און צוריקקומענדיג אַ היים בשלום, וועלען מיר, אם־ירצה־השם, האָבען אַ פרעהליכען פּסח. מיר וועלען עסען קניידלעך און חרעמזלעך, פאַרטרינקען ראָזינקעס־וויין, מיט לאַקריצע און וועלען זיך וואויל טהאָן. — דאכט זיך, בעוואָרענט אַלסדינג, וואָס טהוט אָבער גאָט?

גאָט האָט געשיקט אויף דער וועלט אַ רעגען מיט אַ שניי, אַ אויס־מישעניש פון „גרייפּעלעך“, וואַסער מיט נאַסע שטיקלעך אייז אינאיינעם, און דער וועג איז געוואָרען שלעכט ניט צו ריהרען זיך פונ׳ם אָרט — ניט מיט קיין וואָגען, ניט מיט קיין שליטען, ניט מיט פערד און ניט צו פוס. ביטער! — איך האָב זיך קוים מיט צרות געשלעפּט אַ תחום־שבת אַ טאָג, יעדער טריט האָט געקאָסט מיין בידנע פערדיל אַ סך בלוטיגען שוויים, עס האָט זיך נעביך געשלעפּט אַ פּאָר טריט — און בעך, מיט׳ן קאָפּ אין דער ערד! געפאַלען, אויפגעשטאַנען, אָבגעגאַנגען נאָך אַ פּאָר טריט — און ווייטער געפאַלען. און איך, שלימזל, געה ביי דער זייט, קנעט די בלאָטע, אויסגעשמירט, ווי אַ רוח פון קאָפּ ביז די פיס, גליטש מיך און פאַל איטליכע מינוט, פאַל און קרעכץ: אוי!

און געקרעכצט האָב איך ניט נאָר אויף מיר אַליין, נאָר אויף דעם פערדעלע, מיין בידנע פערדעל נעבעך! פאַר וואָס קומט עס א י ה ם נעבעך

אזוי פאַרשוואַרצט צו־ווערען? און נאָך צוליעב וועמען? צוליב מיר. באשר איך האָב געוואָלט מיט אמאָל פּטור ווערען פון אַלע אַלטע לעגער־סחורה, האָב איך דערמיט אָנגעלעגט אַ פולען וואָגען, איבער דעם פערדעלס כוחות, אומ׳ברחמנות, פאַרגעסענדיג זיך, אַז ס׳איז אַ צער־בעל־חיים.

כל־זמן דער בחור מיינער האָט זיך נאָך מיט צרות געשלעפּט — גע־גאַנגען און געפאַלען, געפאַלען און אויפגעשטאַנען, געקראָכען אויס דער הויט און איז דאָך געגאַנגען — האָב איך זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, איהם נאָך געוויזען אַביימש, געשריעגען און געטריבען. אָבער אַז דאָס פערדעל איז סוף כל סוף גאָר איינגאַנצען פערקראָכען אין אַ זומפּ ערגעץ אונטער אַ באַרג און האָט זיך אויסגעצויגען אין בלאָטע, ווי גרויס ער איז, אויס־שטרעקענדיג די פיס און דעם ווידעל און געבליעבען ליעגען, ניט צוריהרען מיט קיין אבר — האָט דאָס יודישע האַרץ זיך אָנגערופען אין מיר מיט אַ מוסר, אַזוי: נאַרישער יוד איינער! האָסט גענומען אַ כשר׳ע בהמה און איהר פעראומערט דאָס לעבען מיט שווערער ארבייט, מיט אַ גוזמא בינדלעך ספרים דיינע, מיט פעקלעך שמות! יעדע זאַך האָט דאָך אַ שעור, ציגעל און שטיינער, אַ שטייגער, קען מען אָנלעגען אויף אַ פערדעל גאָר ביז אַ מאָס, אַ ניט וועט עס ניט אויסהאַלטען, און דו האָסט אַרויפגעלעגט אויף דיין פערדעל, אויף אַ עלענדע בעשעפעניש, די גאַנצע משא פון דעם יודיש־קייט, דעם גאַנצען עול פון יודישע פעקלעך! וואָס־זשע האָט זיך אויסגע־לאָזט? דאָס גאַנצע בעשעפעניש מוטשעט זיך נעבעך, קייכט, געהט־אויס מיט אַלע כחות, קען זיך ניט ריהרען פונ׳ם אָרט און פאָכט מיט דער נשמה. גיעב אַ קוק, ווי עס ליעגט פאַר דיר אָהן אַ סימן פון לעבען, ממש ווי אַ נבלה.

מילא, צו־וואָס לאַנג ברייען? פריהער איז עס געווען „ווי אַ נבלה“, שפּעטער אביסעל איז עס געוואָרען טאַקי אַ נבלה — מיין פערדעל איז געפּגר׳ט! ...

איך בין געגליכען געוואָרען אין יענער צייט צו אַ קאַפּיטאַן, וואָס זיין שיף איז איהם אונטערגעגאַנגען אינמיטען דעם ים. איינער אַליין שטעה איך אינמיטען וועג, און אַ ים פון בלאָטע שפּרייט זיך מיר אַרום און אַרום. דאָס פערדעל ליעגט טויט, דער וואָגען איז ביז איבער די אַקסען אין בלאָטע, מאָרגען איז ערב־פּסח, און מיר איז ביטער און פינסטער אויף דער נשמה. איך וויים ניט, וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן צו טהאָן. אַ יוד האָט דאָך אָבער אַ רבונו של עולם, אַז ס׳ווערט איהם שוין גאָר ענג, דערמאָנט מען זיך אָן זיין ליעבען נאָמען. אַזוי האָב איך אויך געטהאָן. ס׳איז געווען מנחה־צייט. האָב איך מיך אויסגעקירעוועט מיט׳ן פּנים קיין מזרח, געזאָגט פּטום הקטורת, געדאַוונט פאַמעליכען, בנעימות׳דיג, מיט כונה, געצויגען דאָס דאַווענען, ביז ס׳האָבען זיך בעוויזען שטערען. הקדוש ברוך הוא האָט

געהערט מיין תפילה און האט מיר געוויזען עפּיס ווי א פּייערעל פון דער־ווייטענס און האט מיר אריינגעגעבען א געדאנק, איך זאל געהן אהין וואו עס לייכט זיך. האט איך טאקי אזוי געטהאן און האב זיך געלאזט געהן צום פּייערעל, בין געקראכען אויף הענד און אויף פיס גוטע צוויי שעה, ביז איך האב זיך דערשלאגען צו א גוי'עש שטיבעל, הינטער א גרויסען וואלד. דער גוי האט אויף מיר תחילת געקוקט מיט רוגזה, נאר אז ער האט אבער דערזעהען, אז איך שטעה פאר איהם א דערשראקענער, א דערצי־טערטער, מיט אנ'אראבגעלאזטען קאפּ, איז ער ווייכער געווארען און האט מקיים געווען די מצוה פון הכנסת־אורחים, ער האט מיך מכבד געווען מיט געבראטענע קארטאפּליעס, מיט א גלעזעל וואריםס און האט מיר געגעבען אנ'ארט איבערצונעכטיגען אין שאפּע. אויף מארגען האב איך איהם איינ־געבעטען, ער זאל איינשפּאנען אין מייןביידעל א פּאר אקסען און זאל מיך אבפיהרען קיין בויבעריק, ווארום די נאהענטסטע שטאדט איז געווען בויבעריק. דערפאר האב איך איהם, א חוץ זיין געצאהלטס, מתיר געווען אבצושינדען די פעל פון מיין געפּגרט פערדעל און צו נעהמען במתנה פאר א זכר פון איהם די פּאדקאוועס. דאס האב איך געטהאן מפּני דרכי שלום, זאל א ערל ניט זאגען, אז א יודען טהאר מען נישט טהאן קיין טובה, ער ווייסט נישט ווי אבצודאנקען!

קיין בויבעריק בין איך אנגעקומען צווישען טאג און נאכט, ווען עס איז קיין שום לעבעדיגער נפש ניט געווען אין גאס. אלע, גרוים און קליין, האבען שוין געדאווענט אין די שולען. דעם אמת זאגענדיג, האב איך דער־פון שטארק הנאה געהאט. א יוד, פערשטעהסט איהר מיך, האב ליעב אומעטום אריינשטעקען די נאז, אלסדינג א טאפּ טהון מיט דער האנד, א יוד האט ליעב אלסדינג צו וויסען. נו־נו, ווי מיינט איהר א שטייגער, ווען מען דערזעהט מיך, א בעקאנטען יודען, מענדעלי מוכר ספרים, ווי איך פאהר דאס אין ביידעל מיט א פּאר אקסען, וואלט מען זיך מסתמה צונויפגעלאפען קינד און קייט, מען וואלט געמאכט א ווארע, ס'וואלט זיך גע'רעש'ט, געפּילדערט מיט א הורא פון מיין כבוד וועגען. איך בין מיך אבער א יוד פון א גאנץ יאהר, א פשוט'ער חי וקים, איך בין זיי מוחל און אנטלויף פון אזא כבוד.

אין בויבעריק האב איך א בעקאנטען, א גוטען ברודער פון אמאליגע יאהרען; ער איז געווען א מוכר־ספרים'ניק ווי איך און איז בעוואוסט בכל תפוצות ישראל מיט'ן נאמען הענדעל בויבעריקער פון בויבעריק. האב איך געהייסען דעם גוי, ער זאל מיך צופיהרען צו הענדעל'ס דירה. פאהרענדיג האב איך צייט געהאט צו פערטיעפען זיך אין געדאנקען. אקסען, ווי ס'איז בעקאנט, זענען ניט קיין לויפערס, געהען זיך טריט ביי טריט, מיט ישוב

הרעת, פֿאַמעליכען, נישט געאײַלט, און מעלה־גרה׳ן. זיץ איך מיך אין וואַגען, און קיי איבער די אַלע בייזע בעגעגענישען, וואָס האָבען זיך אין וועג מיר געטראָפען. טראַכט מיר, קיי איבער און ביינק א היים צו די בני־בית. ס׳טהוט מיר וועה דאָס האַרץ, וואָס ס׳איז פערשטערט געוואָרען מיין יום־טוב, וואָס איך וועל ניט זיצען אויבען אָן ווי אַ מלך נעבען דער מלכה. די אינדיטשקע האָב איך אויך דערמאָנט צו גוטען, מסתמא אַ וואולע, אַ פעטע אינדיטשקע, גאָר אַ מחיה. עס נעהמט מיך אָן אַ חשק, עס ביינקט זיך, און עס ציהט עפּיס אינוועניג... די אָקסען קריכען, שלעפּען זיך דורך געסלעך און הינטער־געסלעך, ביז זיי שטעלען זיך אָפּ לסוף פאַר הענדעל׳ס שטוב..

אַ שטיקעל צייט שטעה איך אין דרויסען פאַר דער טהיר מיט אַ פאַר־קלעהמט האַרץ. דאָס איז געווען, מ׳שטיינס־געזאָגט, אַ שטעהען פון אַ פּאַרשוין, וועלכער טראַכט איבער, שטעהענדיג כעני בפתח, אפשר טרעפט ער אָן צו יענעם אין אַ שלעכטער שעה; אפשר וועט דער בעל־הבית אויף איהם קוקען קרום. נאָר וואָס טהוט ניט אַ יוד פאַר נויט? פאַר נויט וואַרפט ער זיך אָן אויף יענעם, פאַר נויט איז ער מטריח פרעמדע מענשען, פאַר נויט שטופּט ער זיך אַריין אומגעריכט און פאַר נויט ווערט ער אַ אורח. איך מאַך מיר האַרץ, שטרעק אויס די האַנד צו עפענען די טהיר. איך עפען זי שאַ, פאַמעליכען און זי מאַכט געוואַלדען, איך שטילערהייט — און זי קוויטשעט, ריפ־סקריפ, מיט קולי־קולות, אקוראַט ווי זי האָט צו עמיצען טענות. איך בין אַריינגעקומען אין אַ פינסטער פאַרהייזעל, אַנ־איינגעבויגענער, אַ גיונקעלע. באַלד האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן די שטוב־מענשען, מיר געמאַכט אַ שעהנעם קבלת־פנים, מיט אַ פרייד, אַ געשריי, און פאַר גרויס שמחה זענען זיי געווען צומישט, צוטומעלט, ניט צו וויסען וואָס ס׳טהוט זיך מיט זיי. איינער לויפט אין שטוב אַריין מיט אַ בשורה, מיט אַ געוואַלד. געקומען!... ער איז דאָ! דאָ! אַ צווייטער שרייט אין איין אָטעם: אַ ליכט! אַ ליכט! צינדט אָן אַ ליכט! אַ ווייבערש קול הער איך, צוקער־זיס, פול מיט חן, מיט ליעבשאַפט, און מיט לייטזעליגקייט: און באַלד פליהט אַרויס הענדום־פענדום אַ יודענע, זי האָט מיך שיער ניט אַרומגעהאַפּט קושען און האַלזען, זי מאַלט, מישט אויס פריינדליכע רייד מיט טענות אין איין אָטהעם, פרייהט זיך און בייזערט זיך אינאיינעם: אַ גאַסט, אַזאַ גאַסט!... סטייטש פאַרוואָס אַזוי שפּעט? מיינס איז ניט לייטעם... איך בין צודרעהט געשטאַנען ווי אַ נעכטיגער. נאָר וואָס איך האָב געוואָלט עפענען אַ מויל, זיך פערענטפערען און דערצעהלען, וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפען, האָט מען אָנגעצונדען אַ ליכט — און מיר זענען אַלע געבליעבען פערגאַפט שטעהען מיט אָפענע מיילער, ווי די גולם׳ס!

א שענע סצענע, כ׳לעבען !...

די מעשה דערפון איז געווען אזוי: הענדעל איז געהאט אוועקגעפאָה־רען מיט סחורה אין וועג אריין, ער האָט נאָך אויף שבת־הגדול געזאָלט קור־מען אהיים און איז אַלץ ניט געקומען, האָבען זיינע בני־בית שטאַרק יסורים געהאט. און אז איך בין דאָ צווישען טאָג און נאַכט אין דעם טונ־קעלען הויז אריינגעקומען, האָבען די קינדער געמיינט, דאָס איז דער טאַטע, און דאָס ווייב האָט געמיינט: דאָס איז דער מאַן אויף פסח געקומען. איז געוואָרען אַ שמחה, אַ גדולה, און אז זיי האָבען דערזעהען דעם טעות, זענען זיי געבליבען שטעהן מיט אויפגעשטעלטע נעז און אויסגעשטעלטע אויגען. הענדעל׳ס ווייב, איהר איז טאַקי פערשטערט געוואָרען די שמחה, זי האָט טאַקי געהאַט יסורים, וואָס דער מאַן איז ניטאָ אין דער היים אויף פסח און קען ניט זיין קיין מלך. דאָך אָבער, פון דער אַנדערער זייט, האָט זי געדאַנקט און געלויבט זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר בעשערט א היימישען מענשען אויף אָבריכטען דעם סדר. זי האָט מיך בעזעצט אויף א הסב־בעט אויבען־אָן ותמליכו תחת הענדעל און זי האָט מיך געטהאָן טהאָן קעניגען אָנשטאָט הענדלען!

און איך האָב אויך געדאַנקט און געלויבט דעם אויבערשטען וואָס ער האָט געטהון מיט מיר נסים; וואָס ער האָט פון מיין אַרומוואַגלענישען־זיך, פון מיין גלות מיך געבראַכט אין אַ היימישער שטוב צו זיצען די היינטיגע נאַכט ווי אַ מלך אין בויבעריק און צו עסען מרור און ביצים און פיש און קניידלעך און צו זאָגען פאַר איהם און פאַר הענדעל׳ס ווייב די הגדה מיט אַ געזאַנג און מיט אַ לויב, הללויה!

אָבער ניט מיר אַליין האָט זיך געטראָפען אזא נס צו ווערען אַ מלך אומגעריכט. ווערליג איך בין געוואָהר געוואָרען שפעטער מיט עטליכע טעג, האָט זיך הענדל׳ען אויך געטראָפען פונקט דער אייגענער נס, דעם אייגע־נעם פסח.

די מעשה איז געווען אזוי.

הענדעל בויבעריקער האָט אָנגעלעגט אַ פולביידעל מיט ספרים און איז אוועק פון בויבעריק איבער דער סביבה, ווי זיין שטייגער איז אַלע פאַר פסח. האָט זיך געמאַכט דאָס אייגענע מיט הענדלען, וואָס מיט מענד׳לען: אַ שניי מיט אַ רעגען, אַ טוואַן מיט אַ בלאָטע, קאַליזשעס מיט גריבער, צרות און שלעק איבער׳ן גאַנצען וועג. זיין פערדעל איז אויך געגאַנגען און געפאַלען, זיך געוואַלגערט און געזונקען אין בלאָטע. נישט מעהר אויב דאָס פערדעל איז אַרויס מיט דעם לעבען און ניט געוואָרען קיין נבלה, איז דאָס, חלילה, ניט פאַר זיין גבורה. וואָרום געווען איז דאָס אַ דארס, אַ קוואַרס, מיט קראַנקע פיס, מיט אַ בעלמע אויף אַ אויג, און מיין פערדעל איז לכל

הדעות געווען אקעגען איהם א געזונטער, אי שענער. נאר וואס דען? אין יענע קאנטען, וואו הענדעל איז געפאהרען, איז די בלאטע שיטערער און מאכט ניט אן אזוינע אומגליקען, ווי די געדיכטע שטעהענדיגע בלאטע ארום בויבעריק און גלופסק. האט זיך הענדעל פאוואלינקע געשלעפט מיט זיין פערדעל, געקראכען מיט מיה און מאטערניש און אנגעקומען קיין קאבּ־צאנסק פונקט ערב פסח פאר נאכט. פארפאהרען איז ער גלייך צו מיר, האט אפגעריכט מיט מיין וויב גאנץ פיין דעם סדר, געזעסען אויף מיין הסב־בעט און געקיניגט אנשטאט מיר, שטארק צופריעדען, וואס גאט האט איהם צוגעשיקט א מקום־מנוחה.

דאס האט מיר דערצעהלט טאקי הענדעל אליין, ווען מיר האבען זיך בעגעגענט נאך יום־טוב אינמיטען וועג. מיר האבען זיך געקאטשעט פאר געלעכטער, ווען מיר האבען זיך דערוואוסט פון דעם חילוף.

און אז איך האב אנגעהויבען דערצעהלען הענדלען פון מיין נסיעה קיין גלופסק צו אויסבייטען דארט אלטע ספרים אויף נייע, האט ער גע־מאכט עפים א זויערע מינע נישט צו ריידען א ווארט. דערנאך האט ער א שאקעל געטהאן מיט'ן קאפ און געזאגט:

— איהר מעגט, כ'לעבען, דאנקען גאט, וואס איהר זענט אפגעקומען מיט'ן פערדעל. א שענע ריינע כפרה, כ'לעבען!

איך האב אויף הענדלען אויסגעשטעלט א פאר אויגען.

— וואס קוקט איהר מיך אזוי אן, רב מענדעל? איך זאג אייך מזל־טוב, וואס אייער פערדעל איז גע'פגר'ט, ווארום צוליעב דעם זענט איהר בעהיט געווארען פון א נסיעה קיין גלופסק, און פון א מיאוס'ן עסק דארט. איהר מעגט, כ'לעבען זיין צופריעדען, וואס אייך איז נישט אויסגעקומען איינצוהאנדלען יענע טהייערע סחורה. אנ'אומגליק איז עס, א צרה, אני־אנשיקעניש, ניט קיין סחורה. איך בין אייך, בנאמנות, שטארק מקנא איצט האט איהר א האפנונג פטור ווערען אינגאנצען פען דעם שענעם מסחר מיט ספרים, א־אין דר'ערד אריין אי די אלטע, אי די נייע! הלואי װאלט מיין פערדעל אויך געווען איינגענומען א מיתה משונה נאך פריהער מיט א יאהר, װאלט איך ניט געוואוסט פון דער נייער סחורה און װאלט ניט דערלעגט א מטמון מיט געלד, ס'איז דען ספרים? שטיינער איז דאס, קלעצער, ניט גע־דאכט זאלען זיי ווערען. איך זאג: דערלעגט, נאר איהר מעגט מיר גלויבען, סע ארט מיך ניט אזוי דאס געלד ווי דער אייגענער כבוד. איך האב דאך צוליעב דער גאלדענער סחורה געמוזט ליידען חרפות מיט בזיונות אויפ'ן פוד. מיט וועמען האב איך דען געהאט צו טהאן? מיט ארימע בעלי־עברות, מיט ישיבה־בחורים, וואס גלוסטען צו השכלה און האבען ניט קיין גראשען ביי דער נשמה, מיט מלמדים פון די ל"ו בעהאלטענע אפיקורסים, מיט

יונגלעך קונדסים, וואָס אַ מויל האָט עס אַ פּייער פּלאָם און אין די קליינע אותיות׳לעך — לאַ מיט אַנ׳אַלף, מיט בחורים, וואָס זענען שטומפּיג אויף דער עברי. און טאָמער האָב איך יאָ אַ מאָל אין אַ יובל געזעהען אַ יודען אַ דערוואַקסענעם מענשען און אַ לייטישען בעל־הבית פון די וואָס איך פלעג זיי אָנביטען מיין סחורה, ווייל איך האָב געהערט, אַז זיי זענען, ווי זאָגט מען עס, אַביסעל דאָס... האָב איך אויך געהאַט ווייניג נחת. ניין, רב מענדעלי, נאָך אַמאָל זאָג איך אייך, ס׳איז אַ גליק פאַר אייך, בנאמנות, וואָס דאָס פערדעל אייערס איז גע׳פגר׳ט! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך פאַרחאַפּט געוואָרען מיט דער סחורה אינאיינעם!

און פונדעסטוועגען, מיינט ניט, רבותי, אַז הענדעל׳ס גרימצאָרען האָט געהאַט עפּיס אַ ממשות, חלילה! הענדעל האַנדעלט נאָך עד היום מיט ספרים, ווי אַמאָל, און איך בין אויך אַ מוכר־ספרים׳ניק, ווי פריהער. נאָך דענסטמאָל אַפילו, אינמיטען וועג, ווען הענדלען איז אַביסעל אַפּגעגאַנגען דער כעס, האָבען מיר שטעהענדיג אויף איין פוס געמאַכט אַ שטיקעל בייט. איך איהם האָב געגעבען חקירה־ספרים, מאמרים און דרשות און ער מיר — אַ סך קינות און סליחות. וואָרום אויף קינות און סליחות איז דעמאָלט גראָד געווען אַ צייט: ס׳איז געגאַנגען וועסנע. אומעטום האָט אָנגעהויבען שפּראָצען, וואַקסען, און אחינו בני ישראל האָבען זיך געגרייט צו קלאָג, צו געוויין און תעניתים.